

5 sols. in 1

Coccyus

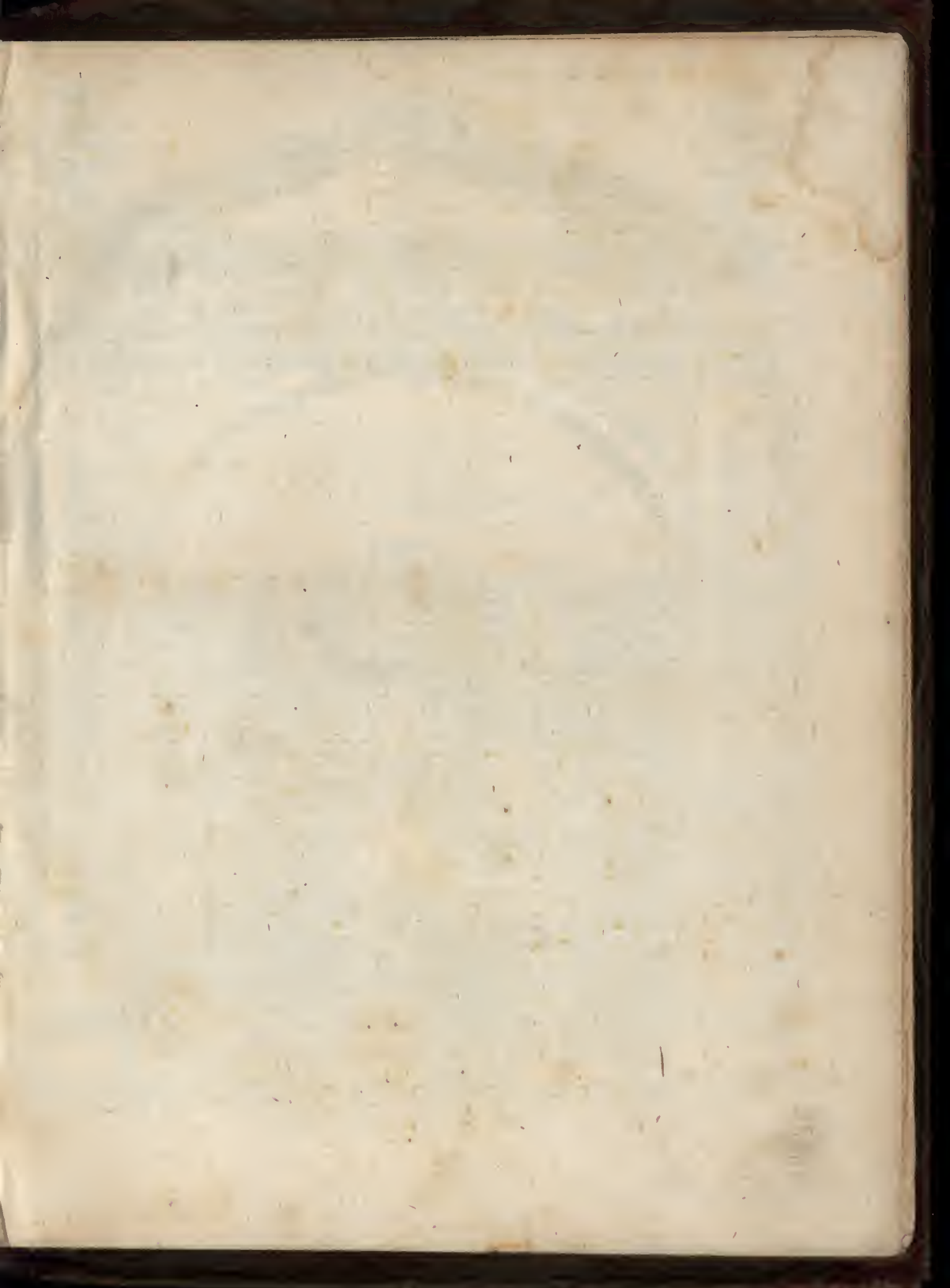
First edition

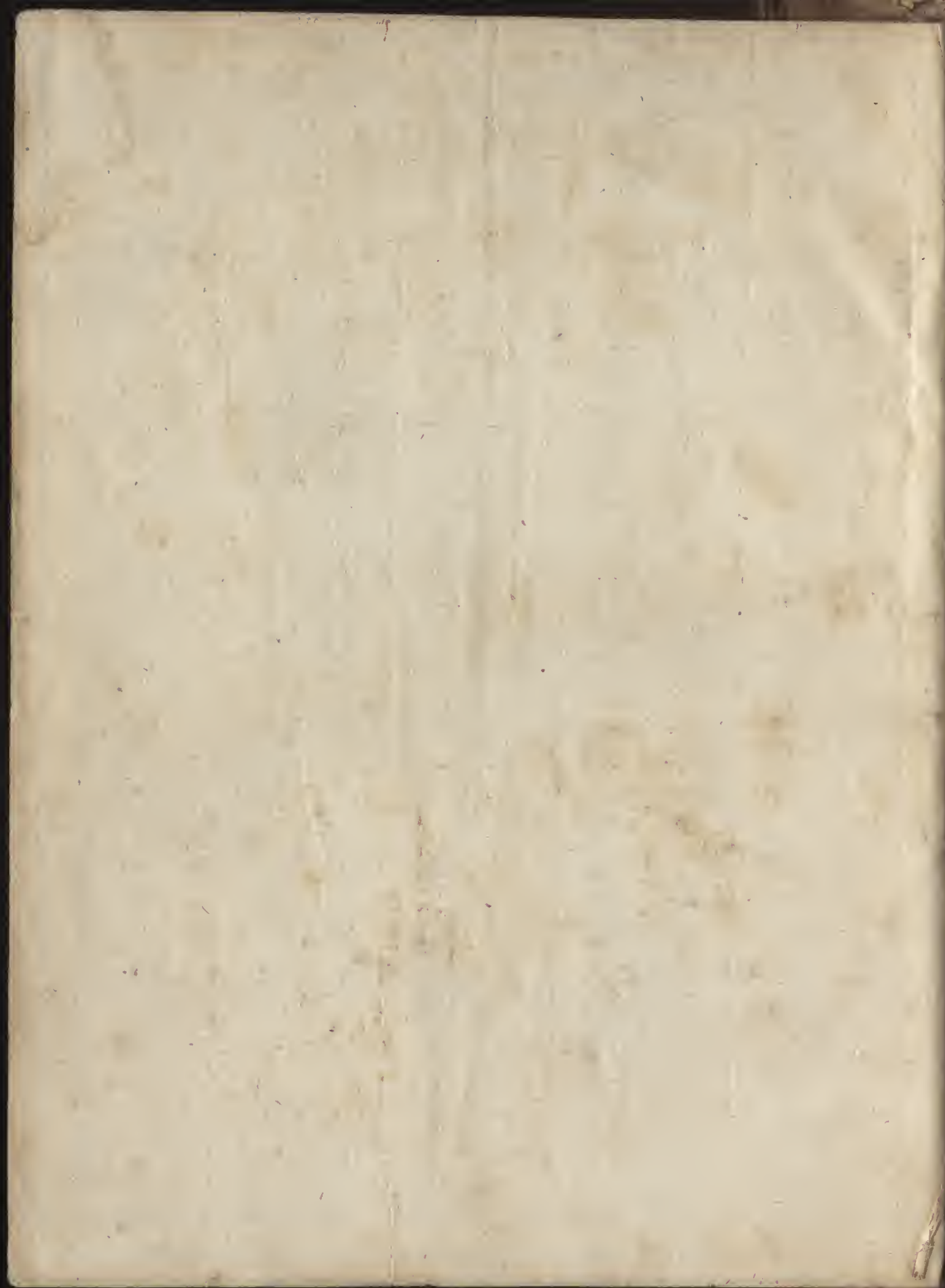
Not in Waller
From the library of S. F. Schreiber
Engr. by v. Eckhout, pupil of Rembrandt

67

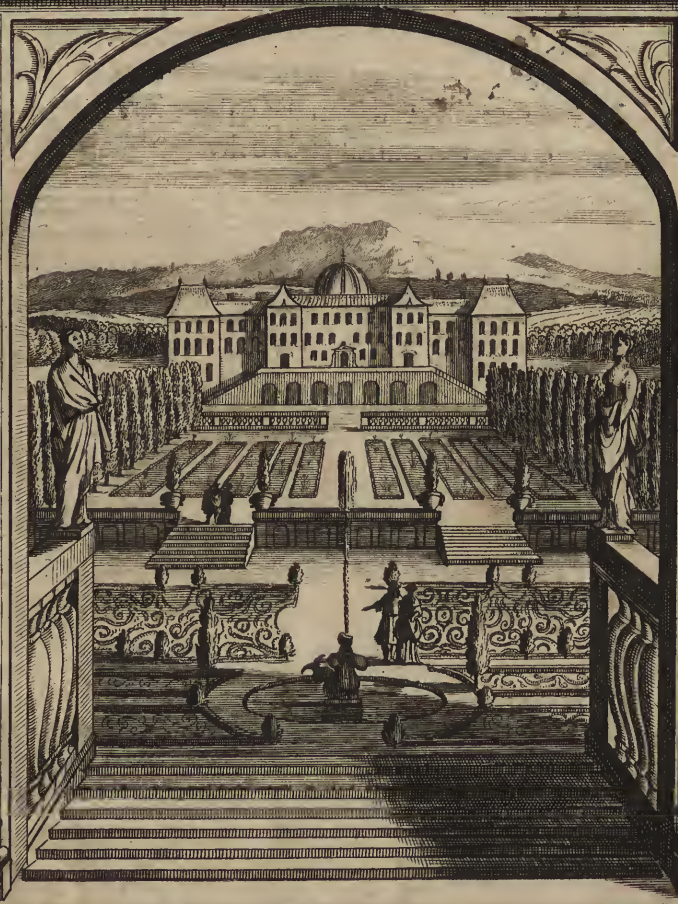

No. 596

De
Verstandige
HOVENIER

Amsterdam by MARCUS DOORNICK, op den Vyghdarm.

Met Privilegie voor 15 Iaren.

Het Vermakelijck Landt-leven,
bestaende in de volgende Deelen.

- I. Den Verstandigen Hovenier.
- II. Den Nederlandtsen Hovenier.
- III. { Den Erfvaren Huys-houder.
 { Den Naerstigen Bye-houder.
 { De Verstandige Kock.

Den
Verstandigen
HOVENIER,

Over de twaelf Maenden van 't Jaer.

Zijnde het I. DEEL van het

VERMAKELYCK LANDT-LEVEN.

Beschryvende / hoemen op de beste en bequaemste maniere sal Hoben /
Chupnen / Lust-hoben en Boomgaerden beroyndineeren /
beroyden / beplanten / en bezapen.

Als mede

Hoemen alderhande Ooft en Fruyt, Kruyden en Bloemen,
Wortelen en Zaden op sijn behoorlijcke tijdt sal vergaderen.

*Met een Onderwijfinge van der selver aert, kracht en gebruyck,
tot onderhoudingh van 's Menschen gesontheydt.*

*Seer diensigh voor alle den geenen / die geerne schoone
Duchten en groot profijt soude trecken.*

Beschreven door P. NYLAND, der Medecijnen Doctor.

Moet voor desen soo gedrukt.

1669

AMSTERDAM,

Voor MARCUS DOORNICK, Boeckverkooper op den Vy-
gendam, in 't Kantoor Incktvat. 1669.

Met Privilegie voor 15 Jaeren.

Extraët uyt de Privilegie.

DE Staten van Hollandt ende West-Vrieslant, doen te weten, alsoo ons vertoont is by **MARCUS WILLEMSZ. DOORNICK**, Boeckverkooper tot Amsterdam, &c. zeker Boeck, geintituleert, *Her Vermakelijck Landt-leven, bestaende in drie Deelen, eerst, den Verstandigen Hovenier / ten tweeden, den Nederlandisen Hovenier, met curieuse Platen verpiert; ende ten derden, den Ervaeren Huyshouder, misgaders de Verstandige Kock, &c.* Ende alsoo den Suppliant bevreest was, dat yemandt hem het selve Boeck soude mogen nadrukken, &c. soo werdt hy genootlaeckt zich te adresseren aen Ons, verfoekende Privilegie voor de tijdt van 15 Jaren, om het voorsz. Boeck alleen te mogen drukken, uytgeven en verkoopen, niet alleen in de Nederlandtse, maer oock in andere Talen, in 't geheel ofte ten deele, met verbodt, aen alle en een yeder het selve Boeck in 't geheel of ten deele, in 't kleyn of groot, in eenige talen na te drukken, of elders nagedrukt, in de voorsz. Provincie te brengen, te verhandelen of te verkoopen, &c. Soo ist, dat wy de sake en verfoeck voorsz. overgemerckt hebbende, &c. den Suppliant geauthoriseert en geostroyeert hebben, autoriseeren en Ostroyeeren den selven by desen, ten eynde hy, geduurende den tijdt van 15 eerst-komende Jaren, alleen sal mogen drukken, doen drukken, uytgeven en verkoopen; Verbiedende allen en een yegelijcken het selve Boeck in eeniger manieren, geduurende den voorsz. tijdt na te drukken, of elders, nagedrukt, in onsen voorsz. Lande te brengen, te verhandelen of te verkoopen, op verbeute van de nagedrukte, verhandelde, ofte verkochte Exemplaren, en een boete daer-en-boven van 300 guldens, te appliceren &c. *gelijck alles breeder by de origineele Brieven van Ostroy begrepenis.* Gedaen in den Hage, onder onsen Grooten Zegel, &c.
Den 10 December, in 't Jaer 1668.

Onderfondt

JOHAN de WITT.

Ter Ordonnantie van de Staten.

HERBERT van BEAUMONT.

REGISTER.

Hafelaer-nooten	60	Lathyris	56		
Hafel-wortel	70	Latouw	23	O	
Hepatica	50	Laureola	46		
Herts-tong	49	Lavas	81	Ocker-nooten	59
Heydensch Wont-kruyt	64	Lavendel	47	Oyevaers-becken	33
Hyacinthen	75	Lelien	69	Oleander	39
Hypericum	70	Lepel-bladen	88	Olijven-boom	53
Hyfoop	62	Lever-kruydt <i>st. patia</i>	50	Onse Vrouwen Distel	56
Hoppe	81	Ligustrum	28	Onfer Vrouwen Mantel	83
Huys-loock	64	Lilium Convallium	40	Orangie-boom	37
Hulft	6	Lychnis Coronaria	78	Orant	55
I		Lijfter-besien	81	Orchies	78
J Asmijn	53	Linden-boom	73	P	
Imperatoria	83	Lombaerse Linfen	73	Palm-boom	80
Indiaense Kerffe	35	Longer-kruydt	71	Pastinaken	7
Ypen-boom	74	Lupinen	62	Parey	16
Irias	47	M		Penfeen	57
Yfer-kruydt	64	M Aeghde-lieven	22	Per Foliata	58
K		Macghde-palm	42	Perfiken	20
K Alfs-voet	77	Maen-bollen	48	Peere-boom	12
Kamillen <i>Roosmet</i>	42	May-bloemen	40	Peerlen-kruydt	50
Kerffen-boom	13	Majoleyn	40	Penningh-bloemen	71
Kervel	15	Mans-ooren	70	Peonien	41
Keule	35	Mast-boom	85	Peper-wortel	8
Kivits-eyren	68	Mater	43	Pietercelie	14
Klim-op	67	Melde	57	Pimpernel	61
Klocksken	71	Melisse	62	Pyrethrum	77
<i>slom</i> Kool	14	Meloenen	30	Poleye	63
Kriicken van over Zee	43	Mercatons	20	Pompoenen	30
Krocuffen	75	Meefter-wortel	83	Pomum Amoris	50
Kroon Imperiael	68	Milium Solis	50	Populier-boom	85
Krop-Salaet	23	Mispel-boom	20	Porceleyn	77
Kruydje roert my niet	78	Myrten-boom	29	Pruym-boom	13
Kruyfe-munt	61	Moerbefien-boom	27	Pulmonaria	71
Kruys-befien	45	Motte-kruydt	56	Q	
Kuyfch-boom	54	N		Q Ualfter-boom	81
Kullekens-kruydt	78	N Apellus	50	Queen	21
Kun	35	Narciffen	75	R	
L		Nies-wortel	87	R Adijs	15
L Amoen-boom	38	Nip	62	Raketete	35
Lauwerier-boom	28	Noli me tangere	78	Rammelaten	40
				Ranun-	

REGISTER.

Ranunculi	69	Serpentaria	77	Tuyn-kers	16
Rapen	8	Syringa	46	Turcks Kooren	55
Rijn-vaern	83	Sleutel-bloemen	55	V	
Ridderspooren	32	Slee-pruymen	81	V Aleriaen	87
Roofen-boom	38	Soethout	70	Velt-cypres	34
Roofmarijn	39	Solidago Saracenicā	64	Velt-violen	57
Roode Peen	7	Sonne-bloem	48	Venckel	23
S		Spenagie	15	Veneetse Alcea	78
		Speer-wortel	77	Verckens-broot	40
		St. Jans-kruydt	70	Vijgen-boom	27
S Alie	63	Steen-violieren	43	Violen	22
Salomons Zegel	82	Standel-kruydt	78	Vlier-boom	52
Sanikel	82	Strammonia	54	<i>vinger-borden</i>	39
Satyrium	78	Stinckende-gouwe	88	W	
Scabiosa	41	Stoek-Roofen	70	W Yn-gaert	73
Scarley	57	Sumack-boom	61	Wijn-ruydt	83
Schel-kruydt	88	Suringh	55	Witte Wijn-gaert	84
Scolopendria	49	<i>suylker wortel</i>	58	Winter-groen	88
Scordium	49	T		Witte Betonie	55
Scorzonerā	34	T Amarifch-boom	68	Witte Peen	7
Scorpioen-kruydt	44	Thijm	62	Wol-kruydt	33
Sellerey	40	Thlaspi van Candia	33	Wolfs-wortel	50
Senegroen	87	Tormentille	87	<i>wortel</i>	6
Seven-boom	60	Tulpen	69	<i>witte bus</i>	7
Seven-gety	63			<i>willigen boom</i>	58

mannieren om te Enten

H E T
Aermakelijck
LANDT-LEVEN,

Begrepen in drie Deelen.
Den VERSTANDIGEN HOVENIER.

II.

Den NEDERLANDTSEN HOVENIER.

III.

Den ERVAREN HUYS-HOUDER,
OF MEDICYN-WINCKEL;

Als mede de Distilleer-konst, den Naerftigen Byen-houder,
de Verftandige Kock, en Confituur-maker.

T E H

Waerschouwingh aen de Boeckbinders.

IN dien yemant dit Deel alleen begeert, soo moet dese Tijtel
af-gesneden en verworpen worden : maer soo het Werck of
alle 3 Deelen by een ghebonden wordt, soo moet dese Tijtel
voor aen 't complete Werck komen.

De Verstandige HOVENIER,

Over de twaelf Maenden van 't Jaer.

INLE YDINGH.

HEr dait wy treden tot de Oeffeninge/ die een Verstandige Hovenier omtrent yder Maent van 't Jaer moet in maken/ sal noodigh zijn/ dat wy eenige generale regulen ofte plichten booscheyden/ waer dooz een Hof ende Boomgaert in goede order gebzacht en onderhouden wordt.

De eerste plicht van een Verstandige Hovenier/ is/ ynt te kiesien een bequame plaetse/ om een Hof en Boomgaert te maken/ waer in hy boozamentlijck sijn ooght moet slaen op de bzuchtbaerheyt des grondts. De plaetse aldus yntgekosen/ moet hy de selve in een Hof ofte Chuyen en Boomgaert afdeelen.

De Hof vereyscht een losse/ matelijck bochte en vette grondt/ daer-en-boven is hier van nooden een open en byze lucht/ want men gemeenlijck siet/ ende dooz erbarentheyt de waerheyt hier van bevindt/ dat de Kruyden dooz al te groote schaduwte veel tengerder boozt spuyten/ en gelijck als onderzucht worden. Om nu een nieuwe Chuyen of Hof ynt de grondt wel te ontwerpen/ salmen booz eerst een bzeedt padt/ na dat de groote van de plaets toelaet/ recht van booren tot achteren midden dooz den Hof maken; alsoo oock aen wederzijden/ nebens de Heyningen/ gelijck mede aen 't boozste en achterste eynd/ na datmen twee boet tot een Kabat langhs de selve heeft laten leggen: welke drie paden met een Kruys- of Dwarspadt in 't midden van den anderen werden doozsieden/ waer dooz den Hof sich in vier gelijcke deelen komt te vertoonen; van de welke men een of twee tot een Bloem-perck verkieft/ en de anderen met wel-verdeelde Bedden en Kabatten laet leggen. De Liefhebbers wordden verseyden Modellen om Hoven te leggen vertoont/ in 't tweede Deel van den Nederlandtsen Hovenier.

Den Hof kan bozders ozdentelijck afgescheyden worden in een Bloemhof/ de Medicinael en welruykende Kruythof/ de Kool en Woztelhof/ en eyndelijck in de Sala en Warmoes-hof. Omtrent dese deelen des Hofs dient in

acht genomen/ dat de Beddens/ om bequaemlijck te kommen zayen/ planten/ 't onkruyt yntwieden/ ofte de goede Kruyden af te snijden/ niet bzeeder/ als vier boeten/ ontwoyzen en werden/ doch de langhte moetmen na de groote van yeder Parc schikken; oock is noodigh dat de Beddens rondtam met sijne Palm of met Aert-latten beset zijn.

De Paden tusschen de Beddens moeten twee boeten bzeedt zijn: maer de Gangen midden dooz/ als Kruys-ganzen/ Galderpen en Wandelingen/ kan een yeder na sijn believen/ ende de groote van sijn Hof of Boomgaert/ ruyen en bzeedt maken.

De Boomgaert begeert een goede grondt/ de welke boven met drooge Aerde versien/ en onder bochtigh is: Indien het Aertlijck boven te nat of bochtigh/ kan 't selve/ het water dooz Ghyppels afgelept zijnde/ verbeteret werden; daer-en-boven begeert een Boomgaert een byzen en wel ter Sonne gelegenen Lucht/ nochtans dientse met hooge Boomen/ tot een beschutsel booz koude/ schzale en barre winden/ als oock booz quade blammen/ Zee-dampen/ Mael-dauw/ en Rijm/ omtrent ofte omeingelt te zijn.

Indien de plaetse groot is/ kan den Hof en Boomgaert tot bezijdingh bequaemelijck met een Dyker ofte bzeede Water-gracht omgraben worden/ wiens kanten met Hult/ Hagedoorn/ Ipen-boomen/ Et. omheyminght zijn.

De tweede plicht van een Verstandige Hovenier/ is altydt goede Mis in boozraedt te hebben/ om na tydt en gelegentheyt het doze acrtrijck/ of de onbzuchtbare Boomen/ te bemissen/ boedigh en bzuchtbaer te maken: Hierom moet hy letten/ welke Mis hem dienstigh en van nooden is. Koe-mis van een Jaer oudt/ doch niet ouder/ is yoshtelijck in de Hoven. Versche Koe-mis/ om datse veel onkruyt doet booztspuyten/ is niet goedt. In Duytslandt worden de Moes-hoven veel met Schapen-mis gemest/ ende wordt aldaer booz de beste geacht. Paerde-mis/ om datse seer heet is/ wozt een boet twee ofte drie onder de Bedden of de Moecken-bergen gelept/ om het Zaet in de booztydt boezgh ynt der aerde te doen spuyten.

De derde plicht van een Verstandige Hovenier / is / sich te verken van bequaem en behoorlijk Hof-gereetschap ; tot welken eynde wy alhier een Register van 't selfde byboegen / met het gebruik van yeder in 't bysonder. En om dat veel onkundigh zijn in 't geene haer van nooden is / soo hebben wy een Register van de instrumenten van yeder in 't bysonder hier by gevoeght.

A Met een Boom-schaer wiedt men de Boomen van het onsyber hout / wordt met een touw toegetrocken / ende springht met een beer wederom op / gelijk by de Figure is aengewesen.

B Een Krups-yser om de Boomen van de Krups-nesten te syberen / 't is oock bequaem om de Peeren van de Boom te krijgen.

C Ent-mes ofte Griffel-mes moet zijn een stijf mes / dick van rugge / om de spleete wel te doen openen / sonder punt / om de spleete verder te openen / om de Griffel wel in te setten / gelijk 't sijnre plaetse verder sal werden aengewesen.

D Harck / de Harck moet van goet yser zijn / van 15 ofte meer tanden / die qualijk een duym breedt van den anderen staen / sijn ghebruick is meest tot brykinge der klysterige aerde / ende tot effeninge van de omgespitte bedden.

E Snoep-beutel is seer bequaem om alle doore tacken mede af te stooten / of van andere met een hamer daer tegen te kloppen / en alsoo de boomen te syberen.

F Kloutwe daer men het onkruidt mede om haelt ; is een instrument ghelijck de Metselaers gebruikken / om haer kalck mede te beslaen / andere gebruikken een Schoffel ende gaen achter wyt.

G Messen / groote en kleyne messen / dienen tot snoeyinge / aflegginge / entinge ende veel foodanige saecken.

H Ent-saegh dient niet vergeten / hoe smalder hoe beter / om tussen de backen te kunnen sagen.

I Krup-mes dient om alle boomen oftacken af te houwen.

K Met een Palm-schaer scheert men Palm / Hage-doom / Lagustrum / Barbaris ende alle soot van heymingen.

L Yseren Beutel om versheyde houten en wortelen op te klooben.

M Den houten Hamer dient tot versheyden werken.

N Croffel / een Croffel ghelijck de Metselaers gebruikken is seer noodigh / daer mede alle kleyne planten wyt te graben / oock om potten ende andere nauwe plaetsen daer mede te roeren

O Spade. Dooz cerst / dient de Spade tot omfittinge der aerde / ende plantinge der boomen / ende mer dierghelike ghebruicken / de ghebaenten is versheyden naer de aerde / de eene maect die breet en den ander smal / oock zijnder / die alleen

Q Graben gebruikken.

P Den Rieck is een drie-tande Schop ofte Dozck / plat van tanden / ende dient om ghestropde mis ofte fooden op de wagen te leggen / maer ten principale om de bedden onder de boomen om te spitten / om de wortelen van de boomen niet te bederven / dat met de Spade / Graef ofte Schop lichelijck gebeurt.

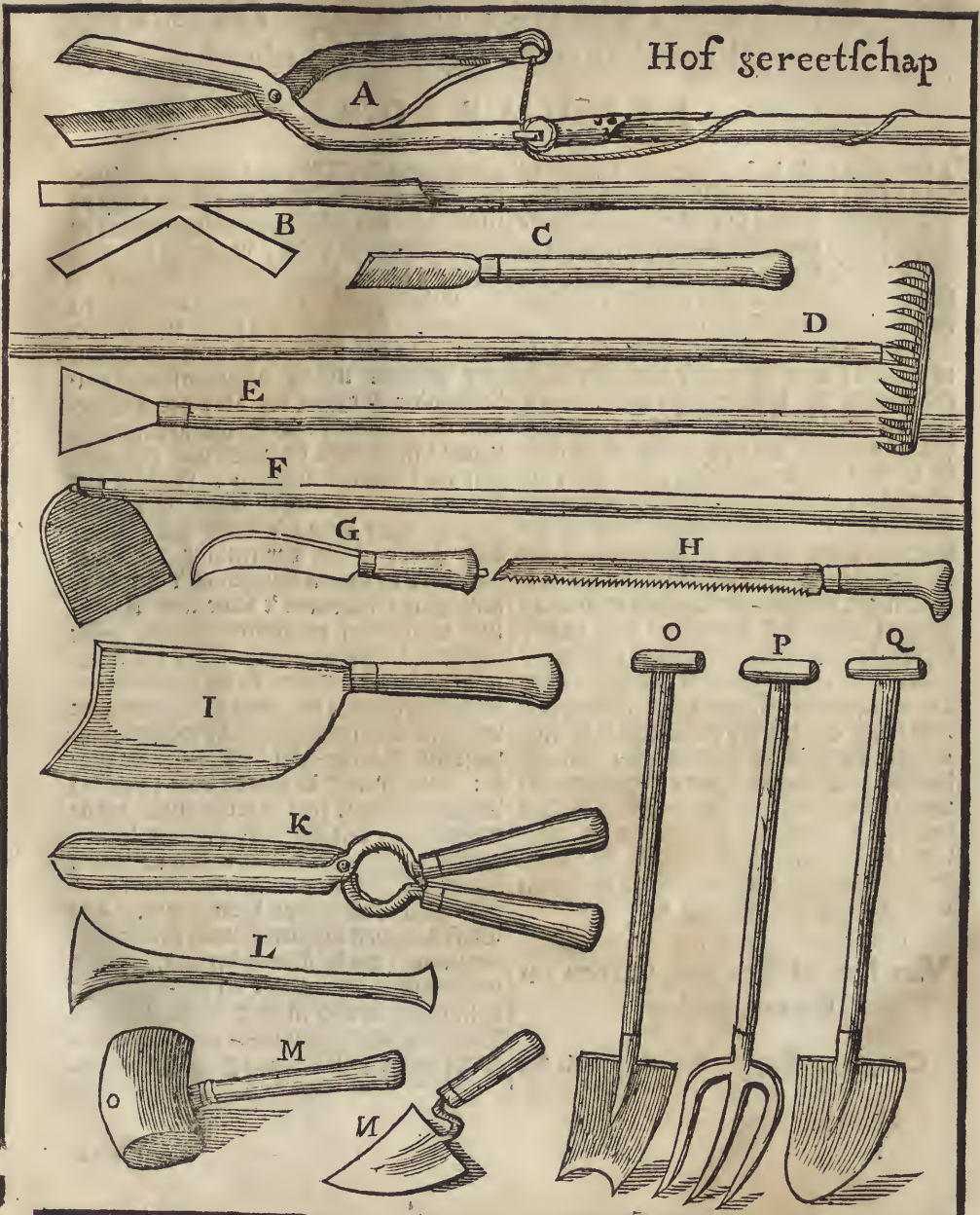
Hier enboden heeft men noch versheyden andere dingen van nooden / als groote en kleyne Sieters / om alle kruiden / boomen en bloemen te begieten en te verquicken ; men behoort oock te hebben versheyden glazen / als lantacnen / tot beschuttingen en 't wtt-halen der bloemen en plantem.

Als mede een Krup-wagen tot versheydene gebruikken dienstigh.

In den Nederlandtsen Hovenier worden noch vertoont twee Aerd-booren / de welke dienen om Planten / Strupcken en Bol-bloemen te verplaetsen of verplanten / sonder dat de selve haer Aerde komen te missen / om alsoo geen gebaar van wttgaen onderwoyden te zijn.

Oock moet men hebben Potten / Backen en Cobbens ; dese zijn seer dienstigh om planten / boomen en bloemen in te setten. Dooz al dient niet vergeten / Dallen om mollen / rotten en muisen / als ander oughediert / te bouwen.

Hof gereetschap

Oeffeninge, die de *Verstandige Hovenier* sal in acht nemen, in de Maendt

JANUARIUS.

In dese Maendt besteeft de Verstandige en naerstige Hovenier sijn tijd / om het Hof-gereetschap voor den dagh te halen / te slijpen / schoon en scherp te maken / om het selfde ter bequaemer tijd te konnen gebruycken.

Hy besnoept de Boomen van haer doore tacken / ende supbertse van haer Water-looten. Hy is besigh om de Mist in de Hof en Boomgaert te brengen / ende alsoo 't Aertrijck vet en vruchtbaer te maken. Hy moet naerstigh gade staen de Oranje- en Limoen-boomen / als mede andere teere Boom-getwassen / op dat die dooz het bevrizen ofte te heet stookken niet komen te versterben: om 'nu de rechte mate van het stookken der Kachel's te weten / salmen twee ofte drie testen met water vullen / ende soo lange het daer niet vryst / behoestmen geen vyer te maken / ende bevrozen zijnde / salmen niet harder stoken / als dat het Ijs eben begint te ontdoeyen. Hy sal oock voor de tedere bol-getwassen sozge dragen / dat die met stroo en riet-matten wel gedeckt worden voor den sneeuw / ende als het schoon en sacht weer is / die een uur of twee op den middaghen laten verlichten / ende dan wederom decken eer de Son ondergaet.

Van het Misten der Hoven en Boomgaerden.

Gelijck als spijs en drinck dienen tot

onderhoudt der Dieren / eben alsoo werden Krupden en Boomen dooz Mist en matelijckie vochtigheyt onderhouden en vruchtbaer gemaect / waerom het noodigh is / dat de Verstandige Hovenier lette / op welke plaetse het aertrijck doer en mager is / op dat hy het selfde magh verbeteren en tot vruchtbaerheyt schicken. Het Misten mach bequaemlijck van September alle tijd tot May toe geschieden. De Mist over de Beddens gestroopt zijnde / moet met de aerde wel doorgraven en beapert werden: Indien het Aertrijck te hardt te leemachtigh waer / kan 't selfde dooz Sant met goede Mist vermengt verbeterd worden; of indien den Hof of 't Landt te sandigh is / kanmen 't selve met Aerde-mis verbeteren en goetd maken. De Meloen-bergh ofte andere wel ter Sonne gelegenen-plaetsen / de welke men gebruycken wil om het Saet in de voor-tijdt vzoegh te doen uytspuyten / worden gemest met Paerde-mis / op volgende wijze: Men graeft de plaetse diep uyt / en vultse wederom met Paerde-mis / op de welke men een Emmer of twee water gieten magh / om 't selve te beter te doen vzoepen / hier ober stoptmen een halbe ofte heele voet goede vette aerde. De Gost-boomen worden gemest onder aen de wortel / om de selve te verquicken ende de Boomen vruchtbaer en wel-dragende te maken / sulcks moet geschieden in den Herfst / op dat de vettigheyt doer den regen tot de onderste Wortelen gebracht worde.

Van

Van de Boomen in 't bysonder, en hoe een verstandige Hovenier de selve sal oeffenen en waarnemen.

Essen-boom.

De Essen-boom wast recht op / tot een groote hooge Boom / hy wil gaerne gheplant zijn in vochtige plaetsen / altoer hy veel weelderiger / dan in droze of drogen grondt aen-groept. Hy woedt aengewonnen van 't Zaet / en tot de dichte van twee ofte drie duym opgewassen / verplantmense in Februarij, ofte het begin van Maert 15 boeten van mal-kanderen. De bladeren spruyten in April voort / en 't zaet woedt voor de Herfst niet volkomen rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren en schoossen van den Essen-boom zijn droogh-makende van aert / met een middelmatige warmte. 't Zaet is warm en droogh in de tweede graedt. De Bladeren en schoossen openen de verstopte Lever / vernurwen de harde Milt / ende genesen de Watersucht en versche wonden. Het Zaet woedt seer geprezen om de Urijn te verwecken ende 't Gzabeel te doen lossen. Wenmerckens waerdigh is 't geene Plinius in 't 13 Capittel van sijn sesien-de Boeck verhaelt / seggende : 't geene dat wy gesien ende selfs versocht hebben / sullen wy nu schryven / te weten : Waer 't sake datmen op eenige plaetse vier sloockte / daer een slange omtrent is / ende dan die plaetse met Ellen-loof in de ronde besloot en ombatte / Die slange soude veel lieber in het wyer blieden / dan ober het Essen-loof kruypen. Het hout geeft in het branden groote hitte van sich / ende 't woedt van de Dzaepers seer begeert / om daer van verscheyden hout-werck te dzaeyen.

Boecken-boom.

De Boecken-boom schiet op tot een seer hooge Boom / in 't ronde sich verre en wijdt uytbreypende / hy bemindt sant-achtige aerde / doch die wat vochtachtigh is. Hy woedt aen-geteelt van Boecken-pitten, ende daer na tot een Stal-boom opgewassen / 24 boeten van den anderen verplant. Dese verplantingh moet gheschieden in de Maent van Januarij. De bladeren en 't bloepsel van dese Boom spruyten te gelijk in 't eynde van April ofte in den May voort / maer de Boeck-pitten woerden eerst in den Herfst rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren van Boecken-boom zijn verkoelende / en eenighsins 't samen-treckende van aert : waerom sy unttelijck geleyd worden op heete ghezwellen / en diergelijcke puysten en zweeringe. De Boeck pitten zijn warm en vocht van aert / soet van smaek / met een klepne 't samen-treckinge. Sy worden van sommige ghebruucht / om de pijn der Nieren te ver-soeten / en het Gzabeel af te setten ; ander sins dienen sy tot spijse voor de Darchens en Eck-hooznkens. 't Water / dat in de holle Boecken-boomen ghebonden woedt / gheniest de schoosstheydt der Menschen / en de ruypigheydt van de Paerden / Ossen en Schayen / als men de huydt daer mede wasscht. Het hout woedt kan eenige beter geacht om te branden / als Eysken-hout ; andere vernemen datmen eertijds op de schoosse plagh te schryben ofte letteren te snijden / ende dat de Boecken daer de naem van hebben.

Cornoelie-boom.

De Cornoelie-boom wordt soo wel van scheuten / als van Zaet aengewoonen / en moet in 't na-jaer tot Heyningen en Dagen verplant worden / want hy spuyt uyt en bloeyt vroegh en langh vooz meest alle andere Boomen: De vruchten worden niet vooz den Oogst-maendt rijp / dese zijn eerst groen / daer na schoon geel of orangie / en als sy rijp worden / zijns zwartachtigh / de Bessen zijn langhwerpighe en gelijcken de Olyven wel.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De vruchten van desen Boom zijn amper en sarp van smaech / verkoelende / verdroogende en t'samen-treckende van krachten: waerom sy dienstigh zijn om de wecke en verhitte maegh te verstercken / ende alle bloeden / als Simich-loopen en Maent-stonden der Vrouwen te stelpen. Tot dien eynde werden sy in Pekel gelepdt en betwaert / gecouffijt of van de selve een Confer / als van de Quee-peeren / gemaecht.

Hulst-boom.

Hulst wordt onder de Heesters gereckent / ende door oeffeningh tot Stal-boompjens opgequeecht. De Bladeren blijven Somers en 's Winters groen; de Bessen/waer in het Zaet beslooten is / worden in de Herft rijp. Dit wordt voort geteelt door affsetsels en zaet / ende tot Heyningen verplant / en een voet breekt van den anderen ghepoot. Het zaet in April ofte Maert in de aerde gheworpen / blijft een jaer verborgen / eer dat het uyt spuyt.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Bessen van Hulst zijn warm en droogh van aert/en bequaem om de winden te scheidjen:

waerom haer van sonnige een merckeljsche kracht werdt toegeschreven / om het Colijsche te verdrjyben en te genesen. Van de schozse van de Hulst wordt Lijm / Dogel-lijm ghe-noemt / gemaecht / 't selve geschiet op volgende wijze: Men schelt de schozsen van de stynken / en men windtse in het loof van dese Boom: daer na een kuyl / in een bochtige plaetse / gegraben zijnde / werdense daer in te rotten gelepdt / 't welck gemeenlijck in de tijdt van twaelfdagen pleeght te geschieden. Van stootmensse in een Vissel tot dat het tan als Lijm wordt; eyndelijck niet schoon water afgewaschen wort dese Lijm in Kerde-potten betwaert / mitz daer wat Noten-olie by doende.

Van Wortelen.

Hier staet te te letten / dat de Wortelen / niet in de Maent Januarij gezaeyt moeten worden / maer dat sy als dan noch goedt zijn / om uyt de aerde gegraben ende gebruyckt te worden / hoe wel dit veel beter in November geschiet / alsoo het om dese tijdt veeltijds vliest / en sy door de Dozst bederben.

Geele Peen.

Geele Peen begeren een losse en sabelachtige grondt / wiens aerde niet te vast ofte te dicht geslooten is: Men saeytse in 't begin van Maert ofte wat later / en men diuntse op datse te beter mogen groeyen / oock is noodigh / op datse grof en groot worden / datmen hem bladers dichtwils afstrecke. In het eerste Jaer / na dat sy gezaeyt zijn / schietense niet in 't Zaet / maer in 't tweede Jaer overblijvende bloeyen sy in Junij en Julij , en haer Zaet wordt in Augustus rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De geele Peen zijn middelmatig in warmte en wat vochtigh van aert: Sy hebben oock eenige windtachtigheyt in haer / doch niet soo veel / als de Napen. Het voedsel dat sy geven is wel niet overbloedigh / doch redelijck goedt. Dan

Van de selve bereyden goede Pottagie voor het Hups-gefin / en sy werden meestendeel in Vleesch-soy ofte by vleesch gesoden en gegeten.

Witte Peen of Pastinaken.

De Pastinaken begeeren een bet en goedt aerdtrijck / dat wel ontdaen en diep gespit is: De oeffeningh omtrent het zaepen / 't dunnen / 't afstrecken der bladeren / en om het Zaet te winnen / moet gheschieden / als van de geele Peen gheseyt is.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De witte Peen zijn inatelijck warm / en eer droogh dan vocht van aert: sy worden meer dan de geele Peen of Biet-wortelen. Sy verwecken de Pisse / en zijn den Maegh / de Nieren / de Blaes en de Longh merckelijck nut en goet. Sy vermeerderen de lustigheyt en vleeschelijcke begeerten van Maanen en Vrouwen.

Roode Peen of Biet-wortelen.

De Biet-wortelen willen in goede vette aerde gezaept zijn / 't self de geschiet in de Maent April; verdere oeffeningh begeeren sy / even als wy van de geele Peen gesepdt hebben.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Biet-wortelen zijn van nature de geele Peen seer gelijk / gesoden zijnde / dienen in de Wintersehe Maenden voor een goet en bequaem Salaet.

Witte Biet.

De Biet wascht weelderigh in vette en vochte aerde / men zaeytse in de Lente / als andere Moes-kruiden / en blijft Sommer en Winter groen. Omtrent de winningh van Biet-zaet staet in acht te nemen / dat de Woetel drie Jaer ghestaen

moet hebben: want eerder het Zaet niet goedt is.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Witte Biet is een hout en bochtigh Moes-kruid / 't welck oock eenige vruchtigheyt ofte salpeterachtigheyt in sich heeft: Daer door be- toont sy oock een afbagende en suuber-makende kracht: Sy is seer goet den milt-suchtigen / want sy opent de verstopte milt / doet water maken / ende geneest de geel-sucht. Het Biet-sap in de neus op gehaelt / treckt veel tap slijm en vocht uyt het hooft / en suubert de hersenen.

Ajuyn.

De Ajuyn begeert in goede / vette / wel gespitte / tamelijcke vochte en wel gemeste aerde ghezaept te zijn. Men zaeytse ghemeenlijck in Februarij, Maert of April, ende sy wast beter / gezaept in 't asgaen van de Maen / in tegendeel van andere kruiden die liever wassen / als sy in 't toenemen van de Maen ghezaept zijn. Om het zaet te winnen / steekt men de wortelen in de Lente of Dooz-jaer in de aerde / ende als dan brengen sy haer bloemen in de Maent Junius voort / en het zaet wordt in Augustus volkomen rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Ajuyn is scharp van smaect / sterck van reuck / warm en droogh van aert / doch minder als de Woock / maect de grobe en tape vochtigheden dun en doesse scheidt: Waerom de Ajuyn schadelijck is voor de mensche / die heet en haestigh van natuur is / en galachtigh bloet in 't lijf heeft: Maer in tegendeel is sy goet den geenen / die heel dick / tap en slijmerigh bloet of onsuuberheden in 't lichaem bergadert hebben. Ajuyn is seer nut en bequaem / om de Maent-stonden der Vrouwen / door houde oorsake opgestopt / te bevoerden: want sy opent 't gene verstopt is / ver-

berwaart 't ghene verkout is / en berwecht de Maent-stonden doo? hare bysonderen aert. Sy doet water maken en vermeerdert de lust tot byslapen. Ajyn rauw gegeten / geeft weynich en rauw boedtsel / en ontsteekt het bloedt : maer ghekoockt zijnde / verliest haer scherpigheydt / en geeft wat meer en beter boedtsel.

Rapen.

Rapen wassen gaerne in middelbare gheoeffende en lichte Aerde / ofte in een zandachtige grondt / en moeten niet seer dicht staen. Men zaeytse in Februarij als men die vroegh wil hebben / anderzins in April en May. Sommige cerse Rapen zaeyen / welken het zaet een nacht in sap van Donder-baert, en vermeenen / dat sy als dan van gheen ongedierte of ghewozmitte beschadicht sullen worden. Om de Rapen seer groot en schoon te hebben / salmense soo haest als sy een vinger dick zijn / op reye verplanten / ende dan met aerde decken / ende seer wel treden : want de wasdom die in de bladeren en scheuten berandert soude hebben / sal in de Rapen schieten / ende die groot maken. Sy worden in November upt de aerde opgenomen om de geheele Winter doo? goet te houden. Om goet zaet te winnen / moeten de Rapen op de selve plaectse / waer op sy gezaeyt zijn niet blijven staen / maer in 't Doo? jaer verplant zijn / als dan beginnen sy in April te bloepen / en het zaedt wordt in Junius rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Rapen zijn warm by na in de tweede graet / en bochtigh in den eersten : sy zijn bequaem om de Urijn te verwecken / maer boornamentlijck de jonge Raep-spruyten met Weere-sop / gekoockt en gegeten / drijven af 't Graveel / sant of seuen. Oock zijns goet vooz de gene die aen de derde daeghs koozts / ofte aen zwaer-moedige siekten gaen / ofte een quade bozft hebben. Rapen rauw gegeten / maken winden

ende opblasinge in de buck / waer upt het spreck-woordt ontstaen is; Met Rapen is 't goet rijzen / want sy zijn vroegh vooz de poort. Gesoden of gebzaden / brengen soo veel winden niet by / en geber 't lichaem redelijck en matelijck goet boedtsel.

Suycker-wortelen.

Men zaeyt de Suycker-wortelen in Maert, ofte men plantse van spruyten die upt de koppen vooz spruyten / ofte men siecket de kleynste en dunste wortelen weder in de aerde / en desen werden het naeste jaer groot en bequaem om te eeten. Om het zaet te winnen / moeten dese wortelkens niet verplant worden / ende als dan brengen sy haer bloemen en zaedt / in de Maent Julius en Augustus voozt.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Wortelen zijn matelijck warm en bocht van aert : sy hebben oock enige windachtigheydt; waerom sy de lust tot byslapen verwecken / ende werden darom van de goede Vrouwen / den Mans dekwils vooz geset : Daer-en-boven drijven sy de Urijn, verwecken den appetijt / en siepen de buck-loop. Het zijn soete / lieflijcke en wel woedende wortelen / worden haest nurwen mals in eenigh nat gestooft / of gesmoort in Water.

Peper-wortel.

Peper-wortel groeyt gaerne op bochte plaetsen van de Hoven; men teekse voozt van stuyckkens ofte dicke schijben van dese wortelen / in November, December, Januarius, Februarius, ofte oock Maert in de aerde gesteken. De bloemen en het zaedt komt soo seden te voorszijn / dat sommige geschreyen hebben / dat dit gewas geen zaedt en dreyght.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dese Wortel is warm en droogh / heel diep

diep in de tweede graet: hy maecht appetijt / verdzijft den scheur-buyck / dzijft het grabcel krachtelick af ende opent het ingewant / Leber / Nieren / en Milddt / van koude ende sijmachtige bochtigheden verstoep zijnde. Peper wortel, werdt veel / en wel gebruyckt booz een Sausse tot Visch / en andere bochtige spijzen.

Alant-wortel.

Dit wel geacht / en wel bekent krupdt / wordt seiden van zaet vermenighvuldigt / maer wordt geplant van de scheutkens / van de Wortel af getrocken / ofte van dicke schijven / op somerachtige plaatsen / in wel gebouwede en gemeste aerde / die niet seer vocht en is. Dit geschiedt in

het beginsel van Februarius, en sy moeten drie ofte twee voeten van malkanderen geset zijn. Dese wortelen worden in den Herfst ofte in April op gegraben en bewaert.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Alant-wortel is verwarmende en verdzogende van aert / tot inden derden graet / booz namentlick als sy gedzooght is: Sy is heel goet booz engh-bozstigh ydt / verdzijft den hoest / looft suppen en versterckt de Maegh / breecht winden / ende supbert de Nieren en Blase. Van dese Wortel maecht men Confituren, Conserven, Mant-wijn en Bier / om geboeghlijck tegen de booz-verhaelde gebreken gebruyckt te kommen werden.

De Verstandige Hovenier, sijn oeffeningh in F E B R U A R I U S.

In desen Maent begint de Verstandige en naerstige Hovenier sijn Hof op te ruypen / ueroepende alle distelen / doornen ende onkrupdt / als oock griepels en groeven makende / om daer door 't water af te leyden / dat het Aerdtreijck op dzooge / ende bequaem werde om te zaepen en planten. Daer na omgraest en mest hy Beddens om Radijs, Tuynkars, Pietercelie, Ajuyn, Rapen en Latouw, in 't laetste van de Maent te zaepen. Hy maecht eenige Beddens van goede vette aerde / om Oost en Fruytkernen daer in te zaepen / als daer zijn Pitten en Kernen van Appelen, Peeren, Queen, Kriecken, Kersten, Pruymen, Noten, Castanien, en Amandelen: Sulcks geschiet in warme Landen / maer in dese gewesten moet men daer mede wachten tot in het begin van April. Andere setten de pitten in de Herfst in potten in goede aerde / en brengen die des Winters in de kelder om upt te spruyten /

en in de Lente plantmense in den Hof. De pitten upt geschooten / en een jaer out gelworden zijnde / moetmense supberen en besnoepen / oock somtijds begieten in de Somer / maer tegen de Winter maghmense op nemen / en in de Plantery en Entery versetten en verplanten. De Verstandige Hovenier neemt oock in acht de Boomen in sijn Boongaert / en besiet of daer geen ruype-nesten in te vinden zijn / om de selve bequamelijck upt te roepen / ende is besigh om de Boomen van het Moes en andere ruyghe te supveren. Hy verplant oock jonge Boomen en Wortel-spruyten / als van vruchtbare Appel-boomen, Pruy- en Kriecke-boomen, Moerbessen, Nooten, Cornoelien, Vyge-boomen en anderen: oock kan hy de tacken en spruyten / die geen wortels hebben in de aerde / inleggen: als booz in de Figuer No. 3. aen een Wijn-gaert te sien is; of men leydtse door een mandcken met aerde / daer in sy spruyten

en wortels krijgen/ daer na kammense versetten/ als sy drie ofte vier Jaer oudt zijn. Hy verplant mede Wjngaerden/ als sy drie jaer oudt zijn/ maer die maer een Jaer oudt zijn/ die zijn noch te teer om te verplanten/ ten ware dan/ datse in korbven ofte potten bewortelt waren/ om soo te versetten. Hy plant Hepingen en Hagen/ en besnoept de Wjngaerden omtrent het nieuwe licht/ indien de sneeuw en de groote koude hem niet hinderlijck zijn.

Van het planten, en versetten der Boomen.

Tot voort-teelingh der Boomen wordt berepcht een besondere wel berepde plaetse van goede aerde/ die wel ghespit/ ghesuybert ende gemist is. In dese plantmen pitten van vruchtbare Oost-boomen/ als boven ghemelt is; van dese pitten groepen somtijts jonge boomen/ die schoon en recht op wassen/ als offe gegriffyt waren/ en brengen oock vruchten voort/ die goet van geur/ reuck en smaect zijn/ doch die hande griffie komen/ zijn altyt schoonder en grooter. De boomen/ die men van wortel-spruyten ofte alleen van dejarige looten/ als van Mel-besien en sommige andere Boomen aen queeckt/ plant men kort by de aerde/ afgesneden zijnde/ een halve voet van een/ en men laet een padt daer tusschen blijven/ om daer in te gaen/ om de jonge planten te begieten/ te habenen ende te wieden. Indiense niet recht op wassen/ steekt daer een stockje by/ en leptse en bintse daer aen/ en besnoeptse/ doch is 't beter datse twee of drie jaer oudt zijn eernense besnoept/ ende dan berooftmensse alleen van de top eynden en de onderste tacken/ maer boven laet men drie ofte vier tacken tot de kroon blijven.

Omtrent het versetten der Boomen moet in acht genomen worden dat jonge Boomen/ Enten en Spruyten/ in de

Lente ofte Voor-tijdt willen verplant zijn/ maer de oude Boomen in de Herfst, als in October, November en December. In 't wassen van de Maen in 't eerste quartier is het goet om Boomen te planten/ ende te verplanten/ maer van de achtsten tot de achtiende dagh der nieuwe Maen niet. Maer de Boomen/ die men naer den achtienden dagh/ in 't bezien ofte in 't af-nemen van de Maen plant/ geven veele vruchten en 't meeste profijt/ ende hoe nader aen 't eynde van de Maen/ hoe de Boom eerder bloept en vruchten draeght. Om in bequamelijck Boomen te versetten/ moet men voor eerst een kuyl graben/ en hoe grooter men de selven maecht/ hoe grooter de Boom sijn wortelen uptbeydt/ en hoe voediger en vruchtbaerder hy wort: sommige maken de kuyl twee Maenden te vooren/ eer dat sy de Boom in de Herfst daer in setten/ op dat het omleggende aerdrick door de Son en Regen dooreweckt zijnde/ bequamer voedsel aen de wortelen des Booms soude mede-deelen; andere stecken in de selve tacke-bossen aen/ om/ soo sy vermeynen/ de koude van de gront te verbeteren/ ende alsoo de Boom tieriger te maken. Daer na moet men de Boom/ die men versetten wil/ tepkenen/ op dat die zijde/ die na 't Zuyden ghestaen heeft/ wederom na 't Zuyden geset werde. Als men nu de Boom verplanten wil/ moet men de wortel niet te lange upt de aerde laten/ op dat sy haer vochtigheyt te beter mogen behouden/ dan sullen sy in 't verplanten dies te eerder vat krijgen/ en wortels schieten. Men moet oock in 't planten de wortels van de Boomen wel habenen en suyveren/ de gekneufde en gebroocken wortels afsnijden/ en die gene/ die al te laagh zijn/ af kappen/ als mede in 't planten de selve wel uptbeyden: want sy sullen dies te eerder en beter de vochtigheyt der aerde aen haer trecken en vruchtbaerder werden. Oock moet men alle

alle de tacken afhouwen / behalven die men tot de kroon behouden wil / van de welcken petz aen de stam wordt ober gelaten. In 't planten sal men de wortel niet al te diep setten / noch oock de selve bloot laten leggen. De aerde en moet niet al te hoogh na de stam opgehooght zijn / maer laten de stam liever met een kuyl / grippel of holligheyt / om 't water daer in te bergaderen / als het regent / of als men in drooge Somers de Boom begiet en bevochticht. Tot dien eynde set men in de kuyl een tacke-bos of twee / een arm dick zijnde / die met het eene eynde de wortelen bereyckt / en met het andere een weynigh boven uyt de gront steeckt / op dat in het begieten de vochtigheyt bequamelijck tot de wortel werde afgelept. Maer by Winter-tijden magh men de aerde wel tegen de stam opwaerts verhooggen / op dat de wortel niet en verbyese / of dat men de wortel op hooye / met Moos of andere rupghite. In die plaetse daer een Boom gestaen heeft / en van selfs verdozt is en uytgegaen / daer en moet men geen andere Boom setten of planten / want sy sullen alle uytgaen / ten ware dat men de oude aerde uyt groe-

ve en wegh liet bzingen / en de plaetse met nieuwe versche aerde weder liet vulen. Daer een Appel-boomgestaen heeft / moet wederom een Peer-boom geset worden / of een andere soort / alsoo peder soort van Boomen sijn eygen en besonder voedsel treckt / ende daerom dooz veranderingh beter groeyt. Dooders moeten de Boomen op haer behoorzijcke wijten van den anderen geset worden / op dat sy haer tacken konnen uytstreyden / ende de een van den ander niet verdrückt en werden. Hierom moeten de Linde-boomen, en andere groote Boomen dertigh of vijf-enderdertigh voeten van malkanderen staen. Appel of Peere-boomen setmen twintigh of vijf-en-twintigh voet van een / en dat in lichte aerde ; Maer indien het zwaere en seer vruchtbare gronden sijn / verespchen sy wel veertigh voeten spatie / gelijk als blijkt in de Boomgaerden / in Rijnlandt ointrent Leyden en Woerden, als oock in de Purmer, daer de gronden seer vruchtbaer en zwaer sijn. Pruym-boomen en die steen-pitten hebben veertien voet. Kerse-boomen vijftien of sestien voet. Kriecken, Haselaer en Queen acht voeten.

Van de Boomen.

Appel-boom.

De Appel-boom, wiens soorten beelderhande is / groeyt wel in alle aerde / en sonderlingh in goede en vette gronden / die van natuur wat vochtachtigh sijn: want inager en doz aertrijck bzinght voort woormsteckige en licht afvallende Appelen. Hy wast oock beter in vochte en tamelijcke koude lucht / als in seer heete Landen. Hy wordt aengewonnen dooz 't zaeyen van pitten en kloekhuyfen (gelijck wy hier boven van het planten der Boomen verhaelt hebben) als mede van spruyten / die by de

wortel uyt loopen / de welcken men op haer behoorzijcke tijdt plant / verset en ent of oculeert. Men ent Appelen op Pruym-boomen, Peere-boomen, Queboomen en meet anderen / maer meest / en 't welck oock het beste is / op sijn eygen soort: sommige entense op zwarte Moerbefie-boomen, om seer schoone roode Appelen te hebben. Een schoone Appel-boom bereyscht / dat sijn stam 6 ofte 8 voet boven de aerde uyt stecken / de kroon in veel tacken / en de tacken in veel vruchtbare loeten uytghefreyt zy. De Appel-boomen bloeyen meest allen in 't laetste van April ofte in 't

voorzte van May, en de vruchten / te weten de vroege of Sommer-appelen worden rijp in Augustus, de welke als dan gezeffen moeten werden / wanneer haer smaack / koleur / renck en de zwartigheyt der pitten de rijpigheid aenwijst; de Winter-appelen / ofte de gene die men in de Winter bewaren wil / worden in't laetste van September, tot half October versamelt en met de hant af gepluckt. Dese Boom is dickwils onderwozpen / dat zijn vruchten / eer dat sy volkomen rijp zijn / lichtelijck af vallen / om dit te verbeteren / sal men de grootste wortelen ontblooten / de selve opspoutwen / en een steen daer tusschen leggen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Appelen zijn in't gemeen hout en bochtigh van natuur / doch met dit onderschept / dat de soete Appelen minder hout en bochtigh zijn / als de suuren: De wazange ofte t'samen-treckende Appelen / gelijk daer zijn de wilde en ourijpen / zijn veel kouder van aert als de boozgaende. De alderbeste zijn de soete en welriekende / dese geven het lichaem redelijck boedsel / verstercken het herte / openen de borst / stillen de hoest en zijn in zwaermodige siechten seer dienstigh. De suure Appelen verslaen de doofte / en dienen tot verhoelinge in koozsten en in een heete maegh. De Appelen kan men gebruycken als Medicamenteus boedsel / ende gebraden ofte anders bereydt / zijns een spijse booz siecke en krancke luyden. Van Appelen maecht men Cidre ofte Appel-drack, en van de wazange en suure / Verjuys.

Peere-boom.

Gelijk men meenigerlep soort van Appelen vint / alsoo zijn daer oock veeldehande Peere-boomen, de welke alle upt de smaack en gedaente gekent worden: als daer zijn Suycker-peeren, Muscadel-peeren, Bergemotten (die in Italien eerst upt Turckyen gebracht zijn) en

die naem / seyt men / betepcken in't Turcks soo veel als Heere-peeren, of Heer der Peeren, Peeren de Bon Christien, Riet-peeren, Gout-peeren, Keyserinnen en andere ontallijcke. Alle dese soorten worden gedeelt in vroege / spade en Winter-peeren. De Peere-boom begeret de selve oeffeninge in't zaepen / planten en onderhouden / als van den Appel-boom geseyt is. Hy wast nochtans langhsamer op als de Appel-boom, en om't vierde of vijfde jaer moet men hem de wortel ontblooten en supberen / en met goede Aerde en Mijl wederom bedecken / daer dooz bekomt hy sijn tier en voedsel. Op drooge en magere gront / groept noch en bloept hy niet wel / en draecht magere vruchten. Als de Peeren te steenachtigh vallen / soo sal men de wortel ontdecken / ende alle de steentjes upt de aerde samelen / ende in de stam naest by de wortel een gat booren / en een wig van boecken ofte epeken-hout daer in slaen / of men bebochticht de wortel met droeffen van goede oude Wijn.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Peeren zijn allegader van koude en droogen aert / nochtans seer verscheyden naer de verscheydenheyt van haer stoffe en smaack: Want men vindt er wilden / tammen / soete / suure en wazange. De wilde / suuren en wazange Peeren, verdroogen en stoppen meest / en zijn seer t'samen-treckende. De soete Peeren zijn soo t'samen-treckende / stoppende en verdroogende / noch oock soo verkoelende niet. Sy geven in't gemeen meer en oberbloediger boedsel als de Appelen. De gene die 't Coelijck ofte Grabeel onderhevigh zijn / moeten haer van Peeren te eeten wachten; want sy hout en windigh bloet maken / en de steen doen groeyen. De Peeren zijn beter gebraden ofte gesoden / als rauw gegeten. Men houdt booz seker dat in't beginsel van de maektijdt gegeten / den buycck stoppen / om sulcks te beletten / stobense somnige met Corinthen; maer in't laetste makense hem los / en sluyten de krop van de maegh.

Kerffen-boom.

De Kerffen-boom heeft verschepte mede-soorten / als Morellen , swarte Krieccken , witte of Spaense Kars , Kars vander Nat , vroege en late Volger Kars , Scheur-kars , kleyne Mey-kars , dubbelde Mey-kars , Tros-kars 3 a 4 aen een steen / Kars met dubbelde bloemen , wel-dragende Kars &c. In koude en bochte plaetsen / aerden sy wel / maer in seer heete Landen niet. Sy behoeven seer weynigh oeffeningh ; ja vergaen haest alsje alle jaer gemest worden : Maer in siede van mis sal men haer tackskens en oberbloedige botten / kleyen gekapt zijnde aen de wortel leggen. De Karsen worden aengeteelt van pitten en wortel-spruyten / en worden seer bequaem op haer eygen soort in Maert afgesogen / uytgenomen de Scheur-kars , die behoest men niet te suppen of te enten. De Kerffen-boomen bloeyen meest in April , maer in't leveren van de vruchten worden sommige vroeger / sommige later rijp. Als de jonge Boomen voesegh bloeyen / moet mense dat eerste jaer van haer bloemen berooven / want sy verbloeyen haer anders en gaen wirt / dewijl sy noch te teer zijn om eenige vruchten te vreden.

Sijn aert , kracht en gebruyck.

De Kerffen zijn hout en bochtich van naturen / licht om te verteeren / verhoelen de Maegh en Leber / versien de doest / en verwecken de appetijt. Die suurachtich of wijnachtich van smaeck zijn / zijn voer de besten geacht. Rauw geeten zijns goet voer heete menschen en in heete tijden des jaers / maer schadelijck voer oude koude luyden / en die weech en bocht van Mage zijn. Sy werden veel geconfijt / ofte in sausse en taerten ghebruycht. Van de Morellen werdt een gesonden Morellen-wijn gemacht.

Pruym-boom.

Onder de Pruym-boomen vindt men

verschepte soorten / als groote witte Eyer Pruymen , dito blaeuwen , kleyne witte Pruymen , dito blaeuwe , Pruym van Damascus , en meer andere soorten. In sommige Hoven vindt men Pruym-perfen , wiens vleesch een Pruym is / bekleedt met een groene schille / maer de steen en kerne / is die van een Persick gelijck. Sy begeeren een goede en bochten gront / besaende uyt losse en opene aerde. Sy willen niet gemest zijn / want daer van worden sijn vruchten worm-steeckich / en vallen lichtelijck af. Sy worden aengeweekt van pitten / die men in de Herfst in de aerde steeckt / of van wortel-spruyten / maer tot een Boom opgetwassen / moeten sy in Maert verent / ofte op bequame tijdt gheoculeert werden. De Pruym-boomen bloeyen in April , en de vruchten worden in de Somer rijp / doch sommige vroeger / sommige wat later. Wanneer de Pruym-boom treurt van te gommen / dus moet men hem die af nemen / de ruwe schofften supberen / en voessen van Olie met water vermenght aen de wortel gieten / ofte met asch / voornamentlijck van Wijngaerts Francken gemiscen. Vallen sijn vruchten ontydigh af / soo sal men een wigh van wilde Peere-boomen-hout in de opgekloben wortel steecken.

Sijn aert , kracht en gebruyck.

Alle Pruymen zijn hout en bochtich van natuur. Sy benemen de doest / matigen de scherpigheyt van de gal / en sijn licht om te verteeren. Nochtans is onder de Pruymen een groot onderscheyt aen te merken : die vol rauw en waterigh sap zijn / als de witte of geele Pruymen , sijn ongesont. De blaeuwe sijn suurich / en werden daerom in tijden van Pest / met recht verboden ; de ghevrooghde Pruymen sijn veel bequaemer om te eeten / en houden het lichaem ontslooten. Van Pruymen wordt sijffe bereyt hepde voer gesonden en siecken. Een Pruym-sopje is een gemeen middel om open lijf te maken / principelijck als Seu-bladeren daer in geweeckt hebben.

Van de Kruyden.

Pietercelie.

Pietercelie wordt in de Moef-hoven van de Maent Februarij tot half Junij gezaept / sy bemint een vochtige gront / weynigh Son / en wil wel dickwils besproept zijn. 't Spruyt vooz de ses weken niet upt der aerde / en als 't wel op komt en behoest men 't in geen 3 of 4 jaer te verzaepen. Om het zaet vozderlijck te doen spruyten / moet men nemen zaet dat 2 jaer oudt is / en laten het een nacht weken / en zaepen het in aerde / die niet asch van Boonen-stroo vermenght is. Pietercelie draeght vooz het tweede jaer geen zaet / en dan bloeytse in Junij ende in het laeste van Julij ofte in Augustus wordt het zaet volkomen rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Pietercelie is warm in de tweede en dzoogh in de derden graet / sy opent de verstoptheden van de lever / nieren / lijfmoeder en alle inwendige deelen; sy doet de pisse lossen / den steen en 't grabcel rijfen en afgaen. De wortelen / soo wel als de bladeren / worden by verscheyden spijfen gebruyckt.

Kool.

Du ter tijdt zijnder veelderhande gheslachten van Koolen ober al bekent / als witte en roode Kool, open en sluyt-Kool kruysde en bruyne Kool. Sy begeeren alle gader een tamelijck vette / welgemiste en omgespitte gront. De roode Kool, Savoyen en Kappers zaeymen in de eerste Maenden van 't Dooz-jaer / ende worden in May en Junij verset. De bloem-Kool zaeymen in April ofte May met de nieuwe Maen / en opgeschooten zijnde / moet-

mense verplanten in sabelachtige aerde in 't afgaen van de Maen. De Buys-koolen sullen geset worden twee voeten en een half van malkanderen. De Savoyen, Kappers en Bloem-koolen een voet en een half in 't verbandt op dese figure of maniere.

Maer het planten moet mense wanners het dzoogh weer is / begieten en vochtigh maken / ende op peder plante van de Bloem-kool een kool-bladt des daeghs vooz de hitte van de Son leggen / en des avonts weder af nemen. De Kool moet men van sijn eerste bladeren berooben / en de quade bladeren af doen / oock de aerde dickwils tegen de stronck op hooggen / op dat de Kool des te beter groepen magh.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Kool werdt van sommige vooz kout en vochtigh gehouden / van andere vooz warm / om dat men in het sap eenige salpeterachtige eygenschap bebindt. Kool is een Medicijn in de maegh / en een Doctor in huys / waerom de oude Romeynen, als Cato en andere betuygen / geen andere Kruyden tegen haer siekten en qualen gebruychten / dan de Koolen, en dat wel de tijdt van ettelijcke hondert jaren langh / eer dat sy de Genes-meesters in de Stadt van Rome woon-steede wude gunnen. Roode Kool en vooznamentlijck des selfs Sap met Sucker gebruyckt / is goet vooz aenbozstighheyt / longesicht / hoest en heesighheyt. De Bloem-kool wordt om haer aengenane smaack toben anderen begeert.

Spenagic.

De Spenagic wil wel in alderhande gront aerden / in Maert en April gezaept zijnde / woꝝdte schielijck groot / en bꝛenght zaet en bloemen voort / maer in Augustus, September en October blijft sy de Winter over-duurende. Sy komt den sebensten dagh / na dat sy gezaept is / voort / met drie-kantige bladckens / maer en moet niet gedunt zyn.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Spenagic is hout en bocht van aert / tot by na in de tweeden graet / en woꝝdt gerekent onder de Moes-kruyden / die waterachtigh van stoffe zyn: sy suckt haest nedertwaerts / maect den buyck weeck / en vermeerbert de melck in der vrouwen borsten. In het eten is de Spenagic lieffelijcker als de Beete, maer bꝛenght mede weynigh voedsel by / en wil wel met Gember / Peper / Sout of yetz diergelijcks verbeteret zyn.

Kervel.

Kervel begeert wel ghemeste en wat bochtachtige aerde / in Februarij, Maert en April gezaept zijnde / schietse haest in 't zaet / maer in Augustus en September blijftse tot in het volgende Dooꝝ-jaer goet om te gebruycken.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Kervel is warm in den derden en dzoogh in den tweeden graet; Maect appetijt / dꝛijft het graveel en de steen / suyvert het bloet / en doet het geronnen bloet in 't lichaem scheypden. Sy helpt de oude koude Mang te paert / want sy doet haer sterck worden / en den verloren ofte verminderden lust om by-slapen weder krijgen. Sy woꝝdt hedendaeghs vooz een gemeen Moes-kruydt gegeten en in spijsse ghebruyckt zijnde / is aengenaeem van smaect / ende den mage nut.

Radijs.

Radijs begeert tamelijck vette aerde / en sy kan gezaept worden soo haest als de Doꝝst ober / en het Hal uyt de aerde is / te weten tegen het Zuiden / op het warmste van den Hof / dan kan men de selve seer vzoegh hebben; maer andersints mogen die oock het gantsche jaer dooz gezaept worden. Om aengenamen Radijs te hebben / weecken sommige 't zaet in soete Wijn of Water daer Rosijnen in gekoockt zyn. Hoe de bladeren van de Radijs sachter in 't handelen zyn / hoe de selve malscher en lieffijcker is. 't Selve bewijst oock de schelle / want hoe die dunder is / hoe den Radijs aengenamer is. Sy zyn den Wijngaert, mede als de Kool vbandt / en doen de selve dooz haer scherpighepds tranen en druppen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Radijs is verwarmende in den derden en verdzooꝝgende in de tweeden graet; opent de verstopte Milt en Leber / doet water maken / bꝛeeckt de steen / doet de selven lossen / en is goet gebruyckt vooz watersuchtige menschen. Radijs woꝝdt bequaemst ende gefontst in het begin van de maeltijdt vooz andere spijsen matelijck met sout en bꝛoodt gebruyckt / en men moet in acht nemen / dat men vooz / na of met Radijsen geen melck moet eten / want sy doen de melck in de Maegh rummen.

Averuyt.

Averuyt berepseht een getemperde en opene lucht / die van de Son wel bescheenen woꝝdt. Sy wil liever wassen / als sy van spruyten of tacken in April af ghescheurt en geplamt / dan als sy gezaept is. Sy wil wel beschooren en by de aerde af gesnoeyt zyn / dies te dicker wast sy weder. In Augustus bloepen de knoppen van Averuyt en het zaet woꝝt in Septemb. rijp.

Sijn

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Averuyt is heet en droogh in den derden graet / verteert / opent en is sijn ofte subtyl van deelen: Sy wederstaet de verrottinge / doodt de Wormen / drijft de Urin / verweckt de Maentfonden der Drouwen / geneest de Geelsucht / ende is goet voor de gene / die de Dorsst verstoppt is. Aytwendigh wordt sy gepresen tegen het wptballen van 't Maer.

Dragon.

Dit Kruydt wordt in de Hoben veel onderhouden / en moet voor de Dorsst niet Daerde-mis ofte pets anders des Winters bewaert worden / het wordt aen gequeeckt en verplant in Maert of April van de zyscheuten in goede aerde. De geheele Sommer door is dit Kruydt groen / te weten van in de Maert tot by het beginsel van de Winter.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dragon is seer heet en verwarmende van aert / het opent / verteert en verdeylt merckelijck. Jonge en heete menschen en mogen dit kruyt niet veel eeten / of heel weynigh t'essens: Want het ontseckt in de selve de lever / en maect het bloet veel te dun; Maer ouden en koude menschen mogen het bepligh gebruyken: want het sterckt den selven 't herte / de maegh en het hooft: hierom wert het nuttelijck by de salaet gebruyckt / om de koude der selve te verbeteren.

Tuyn-kars.

De Tuyn-kars wert droegh in de Lente gezaept / wat dicht by een / en schiet haest uyt de gront / 't zaet blijft vijf jaer goet. In sommige hoben wast sy met seer groote en bzeede bladeren.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Tuyn-kars is warm en droogh by na in

de vierde graet / sy doet water lossen / suybert de Nieren / opent de verstoptheden van Leber en Mildt / versterckt de koude maegh en doet het geronnen bloet in 't lichaem scheidten. De Tuyn-kars wert veel by de salaet-kruyden gedaen / om de koude door haer hitte te matigen en te verbeteren. Men eetse oock dickwils op Water en Doot en is een heylsaem geneesmiddel tegen de scheur-buyck.

Parey.

De Parey wort in meest alle de Moeshoben ge-oeffent en onderhouden / sy wort gezaept in vette en welgemeste aerde in de maent April, in 't verplanten moet men de punten afscheeren / en men suybert de wortel met een schaer / en sy staet een jaer ober eer sy volkomen zaedt voort brenghet / en dat in Junij en Julij. Als de Parey verplant wordt / leggen sommige een tichel-steen daer onder / op dat sy niet na beneden en sincken; maer veel meer loofs krijge.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Parey is warm van aert / sy doet de grobe en tape vochtigheden scheidten en maectse dun / suybert de maegh van slijm / opent en doet water lossen / maer en maect geen goet bloet. Die heet van complexie sijn moeten de Parey schouten / sy wordt in salaet gebruyckt om de koude van andere kruyden te matigen.

Bies-loock.

Bies-loock is een mede soorte van Parey, en wil wel geschooren en bevochticht en in de Lente gezaept of geplant zijn.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Bies-loock is van naturen verwarmende / verdrogende / dun makende / openende en de pissē verweckende. Sy wert gelijk de Parey in spijs en salaet gebruyckt.

Cichorey-wortelen.

Men zaeyt de Cichorey in de Maendt Maert, andere zaepenſe voor Sint Jans Miſſe, op datſe niet en ſoude ſchieten en tegen de Winter grooter en maſcher wortelen hebben. Van ſommige worden de jonge uytſpruytſels van Cichorey veel geſocht tot ſalaet/ eben als men van de wilde Cichorey verſamelt.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Cichorey-wortelen zijn houdt en droogh in den tweeden graet / en door haer bitterheyt aſtagende en openende van kracht: waerom ſij nuttelijck gebruyckt worden tegen alle verhittinge en verſtoppinge der Leber ende van de Maegh / ſij temperen en bedwingen de Gal en geneſen de langh-duurende koozſten en geelſucht. Geſooden zijnde wert van de ſelbe by Winter tijde een geſonde ſalaet bereyt. Men diſtilleert oock van het krupt een water tot de boozberhaelde gebreken dienſtig.

De Verſtandige Hovenier, ſijn oeffeningh in
M A E R T.

In 't begin van deſe Maendt ſtelt de Verſtandige Hovenier de Meloen-back toe / om die tot bzoepinge te brengen/ ende als van de Meloenen, Comcommers, Citrullen en andere zaden die men bzoegh wil doen uytſpruyten / te zaepen. De manier om de Meloenbergh te bereyden / en deſ ſelſ gedaente kan by de Nederlandtſe Hovenier gheſien werden. Hy begint met de Maertſe volle Maen te zaepen / Tuyn-kars, Radijs, Pietercelie, Kervel, Bernagie, Buglos, Kool, Sala, Spenagie, Erweren, Boonen, geele Peen, Paſtinaken, Venne kool, Suycker-wortelen, Cichorey, Parey, Goutsbloemen, Carduus Benedictus, en hy leyt Aſpergie in. In 't laetſte van deſe Maendt verplant hy Affodille, Angelica, Lavendel, plant Suringh, Artifocken, Scolopendria, Beerren-klaw, Flos Conſtantinopolitanus en Mans-ooren. Andien men van Dozſt bebruyt is / ontdekht hy gheheel de teere Bol-gewaffen.

Men magh oock goede Kruyden verſetten en verplanten in 't afgaen van de Maen. Men plant oock Roosmarijn, Salie, Wijnruyt, Averuyt en andere Kruyden van haer tacken en ſpruyten / die men van de ſtam nederwaerts aſſcheurt / de top - endekens bzeect men wat af / en het onderſte eynde kneuſt en wzinght men. In deſe Maent ſal men Boomen poten / enten en griffien / als 't ſap in de Boomen is / en eer dat ſij uytbotten. Men plant oock Laurier-beſien of Bakelaer in goede aerde / maer in de Winter moet men de uytſpruytſels in potten of manden verſetten / en booz de houde bewaren. In 't begin van deſe Maendt ſnoeyt men de Perſiken en Abri-coſen. De Verſtandige Hovenier moet nu naerſtelijck aenmercken / wat hem in de koude Winter vergaen / verdooyen en uyt gebozen is / op dat hy alles weder op goede oyder brengen magh.

Van het Enten, Af-zuygen en Oculeeren der Boomen.

Bchalven het zaepen en planten der Boomen / zijnder verſchepde maniere om de Boomen te verbeteren / veranderen en vruchtbaerder te maken ; en ſulcks gheſchiedt dooz in-entingh , af-zuygingh en oculatie , waer dooz de onvruchtbare Boomen vruchtbaer en wel-dragent worden / en veelderhande vruchten op een ſtam waſſen en groeyen. De manieren hoedanigh het ſelbige geoeffent wordt / is de Liefhebbers in de voor-gaende Figuur 1 vertoon.

In-entinge.

De in-entingh vereyſcht dat ghy een ſtam upt kiest / daer op ghy begeert te enten / kozt de ſelbe af met een ſijn ſaegje / en omwindt de ſtam dat hy niet verder en ſplijte / als ghy begeert / ende maect daer na met een ſnoep-beytel of ent-mes een ſpleete / daer het ent behoorlijk kan in geſet worden / wel toe ſiende / dat de bupenſte baſt van de ent / met de baſt van de Boom wel over een komt : Hier na verſoeght het tegen regen en wint / met Was / Koe-mis / Leem / of gewaſchte doecken. Het ent ſal zijn van een-ſarigh hout (hoewel eenige vermeynen dat deſe alleen ſeer in't hout opſchiete / maer dat van twee-ſarigh hout veel vruchtbaerder zy) verſien met groote knoppen of botten / en afgeſneden van de Ooſt-zijde van de Boom / in't afgaen van de Maen tien of twaelf dagen booz de in-entingh , en ondertuſſchen wel waert werden / waer dooz de ent / de overtollige vochtighepdt eenighſints verlieſende / beter met de ſtam vereenicht. Daer na ſal men neffens de laeghſte bot / want hy alleen dye behouden moet / hem ſchuyng

affnijden / ende alſoo de ſelbe na de ghedaente van een ſchijf-peinne formeeren / ende in de ghemaecte ſpleete inboegen. Deſe werckingh magh geſchieden in Februarij en Maert , oock wel in April , maer als dan moet men de enten affnijden / eer ſy upt-ſpruyten / ende ſoo langh onder de aerde in een ſchaduwachtige plaats bewaren. Petrus Creſcentius verhaelt dat hy Appels in Augustus ge-ent heeft van looten / die de ſelbe Sommer groeyt en dat ſy ſeer wel bekomen waren. Oock moet in acht genomen zijn dat de Noorde-windt in 't enten ſchadelijk / ende de Zuyde-windt ſeer goet is.

Boven deſe maniere / is noch deſe doch ongemeen / te weten de ſtam met een ſcherpe ſaegh af gekozt zijnde / werdt de baſt met een gade tackt ofte ander ghdraept hout gewreven / daer na ombindt men de ſtam met een willigen bandt / en tuſſchen de baſt en het hout werdt een houte ofte beene wigh / die ſcherp en ſpits is / op de eene zyde effen ende op de andere zyde rondt verheven omtrent drie vinger breekt / in gewongen / doch blij-tigh toefiende / dat de baſt niet en ſcheure. Hier in ſet men de ent / die op de eene zyde ſchuyng na beneden af geſneden / en aen de andere zyde van de bupenſte baſt ont-bloot is. Het ent moet alleen vier of vijf / ofte op het alderhooghſte acht vinger breekt boven de ſtam uytſteken. Deſe manier moet geſchieden na by der aerde in April of May , op dat de baſt bequaenlijck van het hout los gemaeckt kan werden / oock moet het gedaen werden aen groote ſtammen / en wiens baſt ſterck en lijvigh is / als van Appelen en anderen.

Daer-en-boven wordt noch deſe manier van ſommige onderhouden en onder

de in-erxingh gerekent: Men neemt een willigen tack en dooz-boort dien met een subtilen booz / alsoo dat tusschen twee gaten een boet spatie gelaten werdt; in dese steekt men jonge looten die onder een weynigh van haer buptenste bast berooft zijn / daer na legh men de willige tack in de aerde / alsoo dat de looten oprecht staen / en de tack mede een weynigh boven de aerde uytsteecken. Het volgende jaer neemt men de tack uyt der aerde / soo sullen de looten veel wortelen geschooten hebben / en men plantse weder op een besondere plaetse. Andere booren alleen de willigen tack tot aen het pit / en steecken daer in de jonge looten / onder mede van haer buptenste bast berooft zijnde / tot dat het met de bast van de willigen tack gelijk komt / en bewaren het met wasch voor de groote vochtigheyt / daer na leggen sy de tack vier vinger breet diep in vochte aerde / alsoo dat alleen de looten boven de aerde uytstaen / en worden als de voorgaende het volgende jaer verplant. Dit magh geschieden in 't laetste van Februarius, de gantsche Maert en in het begin van April.

Afzuuyginge.

De afzuuyginge wordt in de voorgaende Figure 2 verdoont / en geschiet in Maert op de navolgende wijze: Men plant een jaer te vooren een soodanige jonge stam / als men begeert / by een Boom daer af men zungen wil / dese voorz. stam sal men op sijn behoorzijckie hooghte af korten / en opsplijten / op de selfde order als of hy ge-ent soude werden / dan neemt men het uytterste van een tack des booms (daer u stam by geplant en wel gewortelt staet) snijft daer soodanigh een ent (dat aen de tack bast moet blijven) even op de maniere als in 't ent geleert is / voeght dat in de voorz. spleete van de jonge stam / dat doock de uytterste basten te samen ober een komen / dit gedaen zijnde / sult het als vooren met ent-was wel voorzien /

ende op dat dooz het bewegen van denouden Boom / u ent geen schade lijft / soo sult ghy een pael of staecck setten / daer ghy de tack mede sult bedwingen / dat hy dooz de windt niet en kome te schudden: Dit sult ghy soo laten staen / en in de Herfst, als de ente gevat en geschooten is / dieht aen de nieuwe stam af snijden.

Oculatie.

Oculeeren geschiet in Julio en Augusto, nochtans is het van eenige in 't Doozjaer / als dagh en nacht eben langh zijn / versocht en wel geluckt: De manier van oculeeren wordt in de voorgaende Figure 4 verdoont. Men verkieft soodanigen Boom / daer men wil op oculeeren / dese sal men met een scherp mesken dooz den bast tot op het hout een rechte snede geven / en boven dese een dwers snede / als of men een Latijnse T of langh kruysken wilde maken (doch dit moet geschieden op een-jarigh hout / ofte hout dat van dien Somer gewassen is) dit kruysken moet men dan openen met een beene of palmen-boome houte mesken / met het sacht op lichten van de bast. Daer men van oculeeren wil moet een lot zijn van dat selbige jaer gewassen / en alwaer hem een bot verdoont / sult ghy die selbige met de bast vier-kant twee vinger breet behendelijck af doen / en dan gesleit in de geopende snede / daer in ghy oculeeren wilt / toessende dat de botte opwaercks sta / soodanigh dat het opperste van de oculatie dicht tegen de boven dwers snede voeght werden. Dit alles gedaen zijnde / sult de snede met een basse van een Moscovise mat wel bewinden / doch dat de botte niet bedeckt is. Laet dit soo twee Maenden staen / doet daer na het basse af / soo dan u bot noch groen staet / soo is u oculatie goet / ende sal in 't Dooz-jaer beginnen te schieten / dan moet den tack een hant breet boven de oculatie af gesneden worden / en jaers daer aen eben boven de oculatie / op datse met 'er tijdt malkander begroepen.

Van de Boomen.

Abricoos, Mercatons en Per-
fick-boom.

MEn vindt verscheide gheslachten van Perfiken, als Avant-Perfiken, Bloer-perfiken, Perfiken van der Meer, Kale-Perfiken, Mercatons, dubbelde en enckelde Montaniens, Swolfe Perfiken, &c. De oeffeninge die dese Boomen eyschen / is dat sy begeeren goede en drooge gront / sy worden aen ghe-teelt van steen-pitten / maer sy zijn beter wanneer sy op Pruym, Abricoos ofte Amandel-stammen ge-ent ofte gheoculeert worden. Op een Moerbefien-boom ge-ent ofte geoculeert zijnde brengen sy vruchten voort / die rootachtigh van vleesch zijn / en veel vroeger rijp werden. Sy worden oock dooz' afzuygingh aen gequeect. Men plantse langhs de muragie of heynningen. Abricosen en Perfiken dooz' een / 12 voeten van malkander op een lage stam om de warmte / en van de winden beuyt te zijn. Op sommige plaetsen worden sy tot Stal-boomen geplant. In 't begin van Maert supbert men dese Boomen van het verstorven hout en water-looten / ende in de Herfst wordt haer wortel ontbloot / ende met het af gheballen loof ghemest. Indien dese Boomen treuren / soo giet water met wijn-moer vermenght / ofte water daer boonen in gekoocht zijn aen haer wortel. Indien sy van 't gewoonte beschadicht werden / werden de selve met asch en droessem van olie ofte osse-pisse met het derde part wijn-azijn vermenght / verdreben. Vallen de vruchten outijldigh af / soo sta een wigh van Dissel-boomen hout in haer wortelen / of boort een gat in de stam en bukt het weder met een willige houte wigh. Brengen sy geschrompelde en vuple vruchten voort / soo sal men de

bass van de stam onder op snijden / ende wanneer de quade vruchtigheden genoeghsaem zijn uytgebloten / de wonden wederom met klep en ruis vermenght / bestrijcken.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De vruchten zijn koudt ende vocht in de twee den graet / geben het lichaem weynigh voedsel / en dat noch waterigh en vol quade overtolligheden / daerom en diensse niet als de jonge luyden / die heet bloet hebben en sterck van maegh zijn. Sy worden bequaenist booz' andere spijse gegeten / doch sy moeten soberlijck en met sozge gebruyckt worden / ende men moet geen Bier / maer goede Wijn op drincken. De binnenste kerneen zijn warm en droogh van aert / en dooz' haer bitterheyt openende en afvagende: mit om alle verstoptheydt van de Leber en Milte te openen en te ontslypen. De bladeren worden seer gepresen tegen de woornen der jonge kinderen / de selve alleen gekneust en op de nabel gebonden. De bloemen zijn goet tegen zwaermoedige quellinge ende de woornen / tot dien eynde bereyptmen van de selve een bequaem Syroop, eben als men van de Violen-bloemen bereyt.

Amandel-boom.

De Amandel-boom is volgens de onderschept der vruchten tweederley / de eene vrucht soete / de ander bittere Amandelen voort. Hy begeert een warme plaetse / een getemperde lucht en een drooge sandige steen-achtige aerde. Hy wert vernighvoldicht dooz' 't assupgen op Wijn-boomen en sulchs geschiet in Maert, oock van pitten / die men eerst een dagh in honigh-water weeckt / en met de scherpe punt onderwaerts in de aerde steeckt : als hy nu twee jaer op sijn plaetse ghestaen heeft / salmen hem 15 of 20 voet van den

ande.

anderen verplanten / dit geschiet van den
10 December tot den 30 of in 't begin van
Januarius. De Amandel-boom bloept
vroegh en sijn vruchten worden rijp in Ju-
lio, diemen versamelt als de bolster open
gaet; Derckens-mis / aen de wortel ge-
lept / doet dese Boom soete Amandelen
dragen / maer Paerde-mis maectit de
selve heel onvruchtbaer.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De soete Amandelen sijn redelijck warm en
droogh van nature / te weten niet versch /
maer doz geworden: de bittere sijn warm en
droogh in de tweede graet. Van haer binnen-
ste of dwane schorsse ontbloot zijnde stoppen sy
de buyck-loop. Sy sijn seer goet booz uptge-
teerde lichamen / want sy hoeden wel. Olye
van soete Amandelen versacht de inwendighe
pijn / waerom sy oock tegen de na-ween der
kram-vrouwen in gemeen gebruyck is. Olye
van bittere Amandelen is seer dienstigh booz
't grabeel en pijn in de nieren. De Amandelen
werden gebesicht op verscheyde manieren / men
eetse droogh upt de handt / of men maectter
Marcepeynen en ander Snykerwerck af / oock
wert van de selve in de Apotheken een Aman-
del-melck bereyt / ofte Olye daer upt geparst.

Quee-appel en Peeren.

De Quee-boom begeert een koude
vochtige gront / en veel liever lossen als
kleyachtige aerde / en wast gaern aen de
water-kant / hy wordt booz geteelt van
wortel-spruyten / die soo groepsaem sijn/
datse in 't tweede saer vrucht dragen /
oock wordt hy veel op doozne stammen
ge-ent of gegriffet / maer is veel beter op
sich selfs. Men plant hem in 't wassen
van de Maen in November of Februarij,
acht voeten van malkander. De vruchten
werden in October rijp / ende als dan
met droogh weer gepluckt zijnde kunnen
langh betwaert worden.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Queen sijn hout en droogh tot in den

tweeden graet / trecken te samen en stoppen de
Kamer-ganck / de Hoop-loop en 't Bloed-
spouwen; sy verskercken de Maegh en doen
het bracken op houden. Indiense op het laet-
ste van de maeltijd gegeten worden / soo sluy-
terse de mont van de Maegh toe / en beletten
dat de dampen van de spijs niet na de herssenen
op en stijgen: Kautu gebruyck zijnschade-
lijck / en maken krimpinge in de buyck: geso-
den / gebraden / geconsijt of tot Marmelade/
dat men oock Quee-vleesch noemt / gemaect /
zijns bequaem en lieflijcker om eeten. Van
het sap met Snycker wordt in de Apothecken
een bequaem Syroop gemaect. Quee-kernen
in Hoog-water geweeckt is een gemeen / doch
dienstigh Oogh-water.

Mispelen-boom.

De Mispel-boom wast seer wel in bet-
en fantachtigh aertrijck en wil gaern /
als de Quee-boom, aen de water-kant
geplant staen: hy wordt van sijn pittet
gezaept / en oock van sijn wortel spruy-
ten in November booz geset / en daer
na op de selven ge-ent / men magh hem
oock op Queen, Appel, Peer-boomen
en Hage-doorn enten. Hy begint vroegh
te bloepen / te weten in April ofte in 't
beginnel van May, maer de vruchten
worden seer spade ende in 't laetste van
October eerst rijp. Wanneer aen sijn
wortelen mis met asch / booznamet-
lijck van wijn-rancken / gemenght / ge-
lept is / wordt hy seer vruchtbaer.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Mispelen sijn hout en droogh / en sterke-
lijck 't samen-treckende van aert / waerom sy
de Kamer-ganck stoppen. Mispelen gedrooght /
en met de steentjens gestoten en gedroncken
met witten wijn / brecht de steen in de Nie-
ren en Blase. Water daer onrijpe Mispelen
in gesoden sijn / is goet om alle sinckingen te
beletten / die op de keel / tanden en tand-
bleefsch ballen / als men de mont daer mede
spoelt of gozgelt.

Van de Kruyden.

Violen.

In de Maert spruyten uit der aerde de schoone wel-riekende Maertse Violen, die in alle landen veel gebuyckt en in de Hoben / om den reuck en goede krachten / die men daer in merckt / onderhouden werden. Dande selve bindt men beelderhande geslachten / als tamme en in 't wilde wassende / wel-riekende en sonder reuck / enckele en dubbelde / witte en blaetwe / als mede tweemaal bloepende Violen. Sy begeeren een goede gront en schaduwachtige plaetse / en werden voort geteelt dooz zaet en afzetsels: Het zaepen magh geschieden in de Herfst en Lente, het verplanten vooz de eersten dagh van Maert. Men maghse niet planten of zaepen alle jaer op een plaetse / of andersints false voort hzengen klepne bloemen / die wepnigh reuckg hebben. De dubbelde Violieren hzengen geen zaet voort / ende indienmense niet en oeffende en dickwils verplanten / sy souden wederom enckelt worden.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Violen, soo wel de bloemen als de bladeren zijn verkoelende en vocht-makende van aert. Sy zijn seer nut tegen alle verhittinge der inwendige deelen / als van de Leber / Nieren en Blase &c. Sy matigen oock en verkoelen de groote hitte van de hzandende kooztsen / bedwingen de scherpigheyt van de galachtige vochtigheden / en verfoeten de rauwigheyt van de bozt / keel en strotte. Van de bloemen werdt in de Apotheecken een lieflijck Sproop / Conserf / Olie en gedistilleert Water gemaakt / om tot de vooz-verhaelde gebreken gebuyckt te werden.

Maeghdelieven.

De Maeghdelieven bereyschen wep-

nigh oeffeningh / en werden geset rondt om de Beddens op vochtige plaetsen / maer indienmense dubbelt wil houden / soo moetmense om het ander jaer in October of Maert van een scheuren en verplanten / want te langh staende werden sy lichtelijck enckelt. Sy bloepen meest het geheel jaer over / en dzagen / roode / incarnate / witte en bonte bloemen.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Maeghdelieven hebben in haer bladeren een verkoelende en vochtmakende kracht / waerom sy nuttelijck tegen de verhittinge des lebers en van andere deelen / als mede tegen de kooztsen gebuyckt werden.

Bernagie.

De Bernagie komt op allerley gront en aerdtrijck voort / en eens gezaept zijnde vermenighvuldicht van seifs dooz het afgeballen zaet / en bloeyt een groot deel van de Somer, tot heel diep in de Herfst, maer des Winters vergaetse dooz de koude.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Bernagie is merckelijck vochtigh en verkoelende van aert / en 't heeft de selfde krachten / die van de Violen beschreben zijn. De bloemen werden van veel over de salact gegeten. In de Apotheken woort van de bloemen een Conserf en van het Sap een nutte Sproop ghemackt.

Buglos.

De bladeren vergaen mede des Winters, als van de Bernagie, maer sy behoest

hoest niet gezaept te worden / want in 't Dooz-jaer spruytense weder upt haer wortel. Dan aert krachten en gebuyck komitse met de Bernagie ober een.

Latouw.

Onder de Latouw wert begrepen de Kronckel en Krop-salaet, of Sluyt-kroppen. De Latouw wert gezaept in goede vette en wel gemeste aerde in Maert, in diemense seer droogh begeert zaeytmense op een Meloen-bergh of andere warme en wel ter Son gelegene plaets. De Krop-salaet wozt onder geele Wortelen of Ajuyz gezaept en gedunt; de Prince-kroppen worden in April gezaept en in goede aerde wijt van een verplant om de selve schoon en wit te hebben / soo binden sommige hoven het opperste te samen / twee dagen te booren / eer dat syse upt-treken om te verplanten en stropender daer na sant op.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Latouw wert geacht vooz het beste van alle Moes-kruyden en is koudt en bochtigh van aert: 't berhoelt de heete maegh en tempert de scherpighepdt van alle humeuren: is derhalven gesout vooz jonge lieden / die heet en vol gals zijn / ende is in de Somer, by seer heet weer / een aengename spijs. Sy verweckt de slaep en neemt de geplyghedt wech. Men eet de Latouw gemeenlyck rauts met Olve / Azijn en Sout / en kan als dan eenighsins den appetijt verwecken.

Cardus Benedictus.

Dit kruydt wozt in de hoven seer naerstelijck ge-oessent en onderhouden. Het begeert een matigen grondt en een warme plaets; men zaept het in Maert en werdt in Julio en Augusto geplucht / vergadert en tot het gebuyck bewaert.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Cardus Benedictus is warm en droogh in de tweeden graet / seer bitter van smacch / openende en supberende van krachten: Dien-
X
volgende opent alle verstoptheden der inwendige deelen / supbert het bloet en een verbuyde maegh. Oock is dit kruydt seer krachtigh tegen alle besmettelijcke siekten / en een ghemeyn generis-middel tegen de derdendaeghse en langhduurende kooztsen. Het kruydt wozt in Wijn of Bier gesooden / of gepulberiseert met eenigh bequaem nat ingenomen. In de Apotheken maectmen van 't selve gedistilleert water / Sproop en Sout om bequaemelijck gebuyck te konnen werden.

Gouts-bloem.

De Gouts-bloeme behoest wepnigh oeffeningh / want sy groept op sulcken gront als men wil: oock en behoestse alle jaer niet gezaept te worden / want alwaer sy in Maert eens gezaept is / groeptse vooztaen van het afgevallen zaet. Dickwils verplant zijnde brynghtse grooter en schoonder bloemen voozt. De Goutsbloemen bloepen van den April of May den geheele Somer dooz / tot in de Winter toe. Sy trecken haer bladeren des nachts in gesijck de klaveren / en de zaden zijn soo krom in een gekronckelt / dat sy de klauwen van een Vogel gelijcken.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Gouts-bloemen zijn warm en droogh in den tweeden graet: sy verstercken 't herte / wederstaen 't bergift en alle pestige en besmettelijcke kooztsen / en openen de herstoptheden des ingelwants / waerom sy de maentsonden der Drouwen verwecken. Van de bloemen maectmen Gouts-bloem Azijn en Conserf / ten tijden van pestse seer nut en dienstigh.

Venckel.

Venckel groept op alle plaetsen en in alle

alle lucht / 't wort gezaept in Maert, en 't kruydt affnijdende spuyt het altydt weder uyt. Het zaet woꝝdt in 't laetste van Augustus ofte in September rijp. Des Winters vergaen de bladeren en steelen / en de wortelen blijven alleen in 't leven / die daer na in 't Dooꝝ-jaer wederom nieuwe uytspuytseilen van bladeren en steelen geben.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Het zaet van Venckel is warm in de tweeden en droogh in den derden graet : het kruyt is soo heet niet maer meer gematight. 't Zaet breecht winden / sterckt het gesicht / vermeerdert de Melck in der Vrouwen borsten / doet het Graebel lossen en opent de verstopheden van Leber en Mildt. Sulcks moet oock van het kruyt en de wortel verstaen werden. Men distil leert van Venckel-zaet een krachtigh Water en Olye.

Erwten.

De Erwten worden hier te Lande in hoven en Velden veel en seer gemeynlijck onderhouden / sy begeren een open lucht en niet al te vochte grondt ; men plantse ontrent een duym diep in de aerde op rpen / waer by men tacken steeckt / op datse daer by soude op klimmen ; dit geschiet in het laetste van Maert of in 't begin van April. Eenige verskeren / dat de Erwten, die worm-steekigh zijn / beter om te zaepen zijn als de gade.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Erwt-peulen zijn van aert en krachten / de gemeene Boonen seer gelijk / en middelmatigh gestelt tusschen die dingen / die goet en quaet boedsel geben / en die veel of weynigh boeden. Sy dienen mer tot de Keucken / als in de Maedrijne.

Aspergies.

De Aspergies begeren veel oeffen-

gen / booz eerst / sal men de plaets een jaer te booren bereyden / daer mense wil setten / en die toe stellen van vette / zware en wel-dooꝝ-woꝝghte aerde / daer toe sal men de beddinge uyt graben vier voet diep / en die op vullen laegh om laegh met goede hoe-mis en vette aerde / tot op de hooghte van drie voeten / daer na sal men daer op leggen twee-jarige planten van Aspergies en dat met soo veel regels / als na proportie het Bedde breecht is / hier op sal men van wederom stroyen een heelte voet van wel-bereyde aerde. Des Winters sullen dese Bedden gedeckt woꝝden met hoepe- of paerde-mis / of stroo. Men moet de Aspergies booz het vierde jaer niet snijden / ende van peder plant twee of drie scheuten laten tot zaet schieten / want al de scheuten wegh te nemen soude de onderganck der planten zijn / en staet te merckeu / dat men de scheuten die tot zaet gekomen zijn / niet sal af snijden / booz en al eer het tot sijn volkomen rijpte is / 't welck geschiet in 't laetste van de Somer of Augustus ; van dit zaet werden weder nieuwe planten gezaept.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Aspergies zijn warm in de eersten graet / matelijck vocht en daer by afvagende van aert. Sy openen de verstophet van de Leber en van de Nieren / en setten het Water en Graebel af / maer sy geben weynigh boedsel. Men stooftse of werden alleen gesoden met Olie / Azijn / Peper en Sout / of met Boter en Rotten-moschaet gegeten.

Aertisocken.

Dese bereytschen een goede vette gront en inoerachtige aerde en een wel ter Son gelegene plaets / haer oeffeningh is dat sy dooz sy-schooten der oude planten werden voort geteelt / in de Maenden van Maert en April, van een gescheurt zijnde werden sy twee voeten van malkander geplamt

geplant. Als nu de vrucht tot sijn volko-
mentheydt gekomen is / moet ter behoo-
lijke tijdt afgesneden worden / op dat de
plant wederom jonge zy-schooten mach te
voorzichijn brengen / want die in de bloem
schietende / sal de oude plant uytgaen /
en soo sult ghy berooft zijn van jonge plan-
ten / om tegen de aenstaende Lenten voor-
sien te zijn. Men moet dese planten des
Winters met Paerde-mis of pets anders
voor de Doest bedecken.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Aertisocken zijn warm en droogh van
natuur tot in den tweeden graet. Het voetsel
dat sy geben is niet goet / want sy doen grof-
zwaer en melancholijck bloet in 't lichaem groe-
pen. Sy werden van sonnige rauw met Pe-
per en Sout / doch meest gesoeden met een
sausse voor een leckere spijse gegeten en gebruykt
tot verwekkinge der vleeschelijcke lusten. Na
het gebruyck van Aertisocken lost men ghe-
meynlijck buyl en stinckent water.

De Verstandige Hovenier, sijn oeffeningh in A P R I L.

In dese Maent is de Verstandige Ho-
venier even besigh om sijn Hof in goede
order te brengen met spitten / graven /
zaeyen en planten. Sy zaeyt nu Pom-
poenen, Comcommers, Pietercelie, Ker-
vel, Biet, Spinägie, Erwtē, Boonen,
Wortels, Rapen, Kool, Kroppen en
andere Moes-kruyden / als oock Basi-
licum, Thlaspi van Candia, Oyevaers-
becken, Flos Adonis, Koorn-bloemen,
Flos Africanus, Wol-kruydt, Ridder-
sporen, Vinger-hoeden en Lupinen.
Hy plant Melissen, Salie, Roosmarijn,
Thijm, Marioleyn, Wijn-ruyt, Yfoop,
Beeren-oor, Mater, Hepatica, Averuyt,
Irias, Scordium en Steen-violieren. Hy
graest uyt der aerde om te gebruycken /
Alant-wortel, Angelica, Lavas, Imper-
atoria, Valeriana, Peper-wortel, &c.
Indien de jonge Boomen niet wel voort
willen / moctinens wat verquicken met
versch regen water of met sloop water
met mis gemenght / begieten / om daer
door tierigh en vruchtbaer te maken /
doch alles na 't weer sich toe draeght. In
den April spruyt en bloeyt de Amandel-
boom, Persick, Abricoos, Appel, Kerf-
sen, Castanien, Hagedoorn, Noote-

boom, Vlier-boom, Linde-boom en
andere Boomen. Men seyt dat de bloey-
fels op de Boomen niet en verbrisen /
is 't dat men onder aen de stam een wol-
len lap bindt / en laten 't eynde in een pot
met water hangen / dat de lap altydt nat
blijft.

Van 't zaeyen der Zaden.

Men moet in acht nemen / dat het
zaet bequaemst gezaeyt werdt / wanneer
het groote hulpe van den Hemel magh
genieten / dat is wanneer het door warm-
te en vochtigheyt / als mede van 't licht
des Sons en des Maens bevoordert / en
't verdroogen der Sonne door de vochtig-
heyt des Maens gematigt werdt. Daer-
om wanneer de Maen nieuw is / dan is
het goet zaeyen / en alle zaden / die men
zaeyt / moeten van den ersten tot den
laesten dagh na de nieuwe Maen ghe-
zaeyt werden / want alles wat veel kruyt
sal brengen / moet in 't wassen ofte eerste
quartier van de Maen gezaeyt zijn; maer
dat in 't af nemen gezaeyt wordt / blijft
onder de aerde en wast in de wortel. Oock
moet men letten / dat men in de koude
landen

landen vzoegh in de Herfst en laet in de Lente sal zaepen. Het zaet moet vooz al rijp / vol / zwaer en grof zijn / goet van koleur / en wit van pit / want een goede gront en goet zaet moeten by malkander zijn / anders is moepte en arbept verloorren / daerom dient een goet Hovenier dit aen te mercken dat peder zaet of krupdt begeert te hebben. 1. Een vype lucht. 2. Een warme plaets of gront. 3. Warmte van boben. 4. Warme natuure in 't zaet. 5. Een goede vette aerde van onder. 6. Duchtbaren douw en regen. 7. Wyp vooz quade lucht / meel-dauw / doze winden en zee-dampen. 8. En dat het zaet noch verinust of schimmeligh en zp. De Verstandige Hovenier moet weten hoe langh het zaet goet blijft. Zaet dat rondt en lijvig is duurt veel langer / als 't geen kleyn en plat is. Wp sullen hier een Register hoe langh peder zaet duuren magh / by voegen.

Zaet dat 1 jaer duurt.

Angelica.	Genoffels.
Anemone.	Maen-bollen.
Kroon Imperial.	Mater.
Erwten.	Parey.
Aspergies.	Pionien.
Africaen of Teunis-bloem.	Pastinaken.
Basilicum.	Carduus Benedictus.
Bitteravien.	Indiaensse Kerffen en meer andere.
Lupinen.	

Zaet dat 2 jaer duurt.

Amaranthus.	Suycker-wortel.
Ajuyn.	Majoleyn.
Aquiley.	Seven-gety.
Bernagie.	Sonne-bloem.
Blattaria.	Tijm.
Comcommers.	Valeriaen.
Cawoorden.	Vinger-hoeden.
Kervel.	Winter-roos.
Suringh.	Ysoop.
Spengacie.	Irias.

Lathyrus.	Pietercelie.
Meloenen.	Ridder-spooren.
Damast bloem.	

Zaet dat 3 jaer duurt.

Annij.	Nip.
Keule.	Nigella.
Gouts-bloem.	Porceleyn.
Koorn-bloem.	

Zaet dat 4 jaer duurt.

Kors.	Meliloten.
Kool.	Rammelatsen.
Radijs.	Rapen.

Zaet dat 5 jaer duurt.

Pimpinel.

Zaet dat 6 jaer duurt.

Mostert.	Vennekool.
----------	------------

En pegelijck zaet heeft oock zijn eppen tijdt in 't wtspruyten / als 't gezaept is. Basilicum, Rapen, Raket, Spengacie komt op drie dagen / na dat 't gezaept is. Comcommers, Kers en Mostert-zaet op den vierden dagh. Parey op den seften dagh. Melde op den achtsten dagh. Kool op den tienden / Coriander op den twintighsten dagh. Keul en Orega op den dertighsten dagh. Pietercelie leyt ses weken in der aerde. Indien het aertrijck doz en vzoogh is / en dat het zaet niet wel en magh wtspruyten / moet men 't selfde besprengen met regen-water of sloop-water des morgens en des abouts / dat dooz de Son herwarmt is / want hout en sount water is een vpaent van alle krupden. Het zaet dat men vzoegh gezaept heeft moet men vooz de vorst / rijp en seer groote koude bedecken / ende op dat het selfde van de Vogelen / Dieren / Muisen of ander ongediert niet beschadicht en werde / weecten het eenige in sap van Donderbaert of Huys-loock, andere stellen het te weecten in water / daer roet wt de schoorsteen in gesmolten is. Als 't krupdt is opgekomen / in vzooge tijden / moet

moet men 't des morgens vooz den op-
ganck der Sonne of des avonts na den
onderganck bevochtigen en besprengen/
maer niet op de heete middagh / want
het krupdt daer dooz soude verbanden en
vergaen.

Van de Boomen.

Vyge-boom.

De Vyge-boom begeert een war-
me plaetse / die wel ter Sonne
staet / by eenige muragie en van
de Noorde-windt bevyjt is; daer-en-bo-
ven bemint hy bet / sterck en wel-gemist
aerdtrijck. Hy woardt hier te lande van
woztel- spruyten en tacken die men op
't eynde kincust / en een koozn of kleyn
steentje daer in steeckt / aengewonnen.
Dit geschiet in Maert of April. De jonge
bottekens en bladeren komen hier in de
May-maent eerst te voozschijn / ende als
dese bottekens opschieten werden de Vy-
gen voozt gebzacht. Dese Boom is teer
en werdt licht dooz de harde voozt bescha-
dicht / daerom werdt hy veel in tobbers
geset / om des Winters in de stobe be-
waert te werden / of hy werdt in de Win-
ter met stroo of pets anders gedeckt / en
ouder de stam met dypben-mist belept.
By Somer-tijdt wil hy wel en veel be-
gooten en gewatert zijn. De Vyge-boom
wast gaern by de Wijngaert, en tusschen
haer hejde werdt een sonderlinge vrient-
schap of Sympathie bespeurt. Hy wil
vlytigh in de Herfst met dypben-mist ge-
mest zijn / waer dooz sijn vzychten veel
vroeger rijp worden. Indien hy van de
Mieren beschadicht werdt / soo bestreijck
de stam met roode aerde / boter en teer.
Laet hy ontijdig sijn vzychten ballen / soo
vooz in de stam na by de woztel/en sta daer
weder een wig in; ofte hachie met een
bisl in de stam / wanneer de bladeren be-
ginnen uyt te spruyten; andere begieten
de woztel met water en pekcl ver-
menght.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Dijen volkomen rijp zijnde / sijn warm
in den eersten en vocht in den weden graet. Sy
weder staen het bergist / doen zweeten en drij-
ven de Pochjens en Maselen uyt / en voeden
seer wel; sy remigen de voozt en herbeete-
ren den hoest. Uytwendigh gebruyckt vermoz-
wen klieren / bloet-zweeren en harde gezwellen.
Het melchachtige say uyt de jonge tacken in de
ooren gedaen / doet de Wozmen die daer in sijn
sterben. De Dijge-bladeren sijn scherp / ope-
nende / verteerende en scheidende alle klieren
en harde gezwellen. Als men het fundament
met dese bladeren wijst / openen sy de speen-
aderen en doen stoel-ganck hebben. De bladers
met zout en azijn gestooten geneest rupdigheyt
en schozde knobbelz.

Moerbefien-boom.

De Moerbefien-boom werdt hier te
Lande in de Hoben veel onderhouden /
men vindt van de selve tweederhande
soorte / de eene die zwarte / en d'ander
die witte vzychten voozt-bzenght. Hy wast
seer tierigh in vette en wel-gemeste plaet-
sen / en bemindt een heete en drooge
licht. Hy wozt aengeteelt van zaet / maer
heeft als dan lange jaren van noden eer
hy vzychten voozt-bzenght / andersmits
van Woztel- spruyten en in-loggen. Hy
mach oock op sich selfs / Ulmen-boomen
en andere geëntet werden. Men plant
hem in 't laeste van Februarij of in Maert,
en spruyt uyt als de koude van de loecht
bergaen is / waer by men bespeuren kan/
oft'er noch eenige voozt te verwachten is/
ende sijn vzychten worden in Augustus rijp
en bequaem om te plucken. **E** 2 bequame-

bequamelijck mach op-waffen / falmen in October fijn wortel ontblooten en moer van ouden wijn daer aen gieten / andere bebochtigense met verfch Ossen-bloedt / en verwachten dan seer fchoone vruchten.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren van de Moerbefien-boom hebben een t'samen-treckende en fupbrzende kracht; en zijn een gemene fpijfe booz de Zijdelwozmen. De onrijpe vruchten verkoelen in den derden graedt / en zijn daer by sterckelijck t'samen-treckende van aert. De rijpe vruchten zijn oock verkoelende en wat verdroogende van aert / niet sonder eenige t'samentreckinge. De onrijpe Moerbefien, gedrooght zijnde / selpen alderhande loop des Wyckes / de oberbloedige maent-stonden en verkoelen de heete gezwel- len van de mond en van de keel; tot dien eynde woardt in de Apotheken van het fap der sel- ben een sproop gemaect. De fchoffe van de Wortelen zijn warm en droogh / en af-bagen- de van natuur / waerom de selve de verstop- heden van de leber en milt openen / de wyck weeck maken / en de Wozmen af-jagen. Men moet de rijpe Moerbefien alleen of booz andere fpijfe ghezuycken. Sommige spoelense eerst met wijn af en eetenfe met fuycker. Andere doense in een glas / en gieten daer van haer fap ober / en deeken dat glas dicht toe: ende foo bewaert zijnde blyben sy lange tijdt goet.

Ligustrum.

Ligustrum, 't welck oock mondt hout genocmt wert / is een boomachtige hee- fier / wast gaern op vochtige en water- achtige gronden; men beplant en bekleet daer mede de heyningen en pyeelen. Het woardt aengewonnen van zaet / dat men in fantachtige aerde zaet; en drie jaer ge- staen hebbende wert het verfet / daermen 't begeert te planten. Het bloept in 't laeste van May of in 't begin van Junij, boozt- bzingende witte bloemen / en de besien werden laet in 't jaer rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren van Ligustrum zijn droogh en houdt van aert / en t'samen-treckende van kracht; sy zijn bequaem om de zwellinge en heete zweringe van de keel en van de men- dt te geneesen. Het water van de bloemen gedifil- leert / is seer goet om allerley wyck-loopen / voutwelijcke bloeden / 't bloetsponwen ende dzuppinge der ooggen te stoppen. Sommige maken van het hout tanden-stoockers / die sy seer prijsen tegen de gezecken van 't tandt- bleesch.

Berberis.

De Berberis is een tamelijcke hooge heester / wert gelijk de Ligustrum, mede aen heyningen geplant; hy begeert te wassen op ongebouwde doch niet heel dor- re / maer wat vochtachtige plaetsen. Het wert aengeteelt van Wortel-spruyten / hy spruyt upt in April, bloept in May en sijn besien worden in September rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren en de vruchten zijn koudt en droogh van naturen / de rijpe vruchten ver- koelen seer / verwecken appetijt / blussen de obermatige hitte der vrandende koozzen / en stoppen de wyck-lopen en alle bloeden soo wel van Vrouwten / als van Mannen. 't Water daer dese besien in gesoeden zijn is goet tegen het onfuyber tandt-bleesch / en ontsteking van de keel; indien men de mond daer mede wast of gozgelt. Sy worden om haer amperen smaek veel geconfsjt / ende in de Apotheken bereydt men van het Sap een liefelijcke en ge- sonde Sproop.

Lauwerier-boom.

De Lauwerier-boom heeft verscheyde mede-soorten / als Laurus Nobilis of Luycke Lauwerier, Smal-bladige Lauwe- rier of Lauwerier Manneken, Breet-bladige Lauwerier of Lauwerier Wijfken, Baklaer-

Bakelaer-draghende Lauwerier, Wilden Lauwerier. Hy begeert een vaste grond / en draeght hier te Lande seldom vruchten. De Laurus Nobilis wordt in potten of tobbens geplant / om des Winters vooz de koude geborgen te werden / men teelt hem aen dooz stecken / die in de Maert in de aerde gesieken worden. De Smal-bladige Lauwerier bereyscht de selfde oeffeninge / als van de Laurus Nobilis. De Breet-bladige Lauwerier, die oock gemeene Lauwerier is genoemt / wert van de Bakelaer gezaept / en in de Maent May drie vingeren diep in goede aerde geset / maer in 't naeste jaer moet hy verplant zijn. Hy wordt oock van sijn Woztel-spruyten af-geset / men moet hem des Winters vooz Dooft en Sneeuw met stroo of riet dekken. Indien hy dooz koude of Dooft konit zwart te worden of te verdooren / salmen hem kort by de woztel afsnijden / om daer naer weder upt te spruyten. De Bakelaer-dragende Lauwerier begeert soodanighe oeffeninge / als van de Laurus Nobilis geset is. De Wilde Lauwerier wast tierigh in bochte en schaduw-achtige plaetsen / sijn bladeren zijn breet / effen / en blinkent / doch sonder reuck; de bloemen witachtigh en staen kroons-gewijs boven op 't eynde van de tacken by malkander; de besien zijn de Myrtus-besien van ghe-daente seer gelijck / en schoon blaent van verwe. Alle dese boomen zijn des Winters en Somers groen / maer by Somer-dagh begeerense veel begooten en tegen de Winter vooz koude en Sneeuw beschermt te zijn.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren en de vruchten / die men Bakelaer noemt / van de Lauwerier-boom zijn verwarmende en verdoegende diep in den twee-den graet: sy drijben den urijn / doen 't graebel rijzen / openen de verstoptheydt van de Lever en Mildt / en verwoeken de maent-

stonden. Het gemeene volck gebuycht Bakelaer en Boontjens Hol-wortel om te zweeten / en alsoo alle ruydigheyt upt te drijben; 't selfde is oock goet om de watersucht te genesen. Bakelaer en boornamentlijck Olye upt de selfde geperst / wert nuttelijck onder andere genes-middelen gemeynt / om de zenuwen te verstercken en te verwarmen.

Myrten-boom.

Na de verscheydenheyt der bladeren wordt den Myrten-boom grooten en groben of kleynen en edelen of middelbare Myrtus genoemt. Sy begeeren los en sabelachtige aerde en een plaetse die van de Noorde wind bezydt is. Sy worden hier te Lande aengeteelt van tackjens / die onder een weynigh gekneust / en in potten of tobbens geset zijn: sy moeten by Somertijt veel begooten en des Winters sozghbuldighlijck in lautwe kachels bewaert werden / want andersints soude sy dooz de strengigheyt van dese lucht vergaen en sterben. Alle dese soorten zijn hier oock voort gekomen van 't zaet / gelijck sulcks mede de Schryver van den Nederlantsen Hovenier getuyghet gesien te hebben.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren / vruchten en 't sap van den Myrtus zijn 't samentreckende van kracht / soowel uytwendigh / als inwendigh / gebuycht / en worden vooz droogh in den derden en houdt in den eersten graet gehouden / sy zijn bequaem tegen het bloet-sputwen / 't bloet-pissen / de roo-loop / en alle obertollige bloeden der Vrouwen. De besien genesen de zweeringe van de Nieren of Blaes / ende de bladeren in Wijs gesoden en opgelept / heelen de quetsuren. In Italië en elders dienen de Myrtus bladeren in plaetse van rum om het leer mede te bereyden. Tot de voozberhaelde gebreken vintmen in de Apotheken een Syroop van de besien bereyt.

Van de Kruiden.

Meloenen.

Men vindt beneffens de gemeene soorte van Meloenen, noch anderen / als daer zijn: Meloenen van Padua, gulde Meloenen, witte Meloenen, hebbende de buytenste schoofse en het binnenste vleesch heel wit / Suycker Meloenkens of Mofcadelle Meloenkens, hebbende de reuck van Muscus / en een uytnemende soete smaect. Sy werden gezaept in 't begin van Maert op een besondere daer toe bereyde plaetse / die men gemeenlijck een Meloen-bergh noemt / als wy voor onder het misten der hoven verhaelt hebben / wiens manier om die te bereyden / als oock het af-beeltsel van de Meloen-back van de liefhebbers by den Nederlandtsen Hovenier kan gesien werden. Men steekt elck zaet drie ofte vier vinger byet van malkanderen en een halve vinger langh in de gront. Het zaet moet maer een jaer oudt zijn en men kan het eerst weecken in soete-melck of hovingh-water / om het eerder te doen uytspuyten en de vruchten aengenaemer van smaect te maken. Daer na moeten de Meloen-bergh met een glase Meloen-back decken / en het zaet opgekomen zijnde en hebbende vier bladeren / moet mense 't bovenste hartje afnijpen. Dit gedaen zijnde / moet mense verplanten op een wel met Daerde-mis bereyde en wel ter Sonne gelegene plaetse drie voeten van malkander / en weder met de glase Back decken / of men set over peder plante een glase kloek of Lantearne / en alse beginnen groote tacken te krijgen / moet mense allenckens lucht geven. Ondertusschen moet men sorgvuldigh wesen om de valsche bloemen af te doen / als mede de tacken / diese te veel hebben / want haer alleen drie tacken be-

hoeven obergelaten te worden. De tekenen van een goede Meloen zijn / als de steel bitter / de vrucht zwac van gewicht / goet van reuck ende de krupne hardt is.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Meloenen zijn koudt en vocht van naturen / liefelijck van smaect en aengenaem van reuck; nochtans bederben sy lichtelijck in de Maegh / en veroorzaken 't Bozt of eenige quaet-aerdige koozsen. Een heete Maegh / is voor haer een goede kock / en sy moeten sonder stercken Wijn niet gebruyckt werden. Die Colijcq / scheur-buyck of eenigh gebreck in de Milt hebben / moeten haer van Meloenen wachen. Het zaet is goet voor een verbitte en verstopte Leber / drijft de Urin en verbetert de gebreucken van de Nieren en van de Blaz.

Pompoenen.

De Pompoenen verschillen onder haer epgen soorte in gedaente en oock in grootte / waerom sommige genoemt werden Pompoenen, Wijkens of lange Pompoenen sonder merckelijcke strepen of ribben; andere Pompoenen Mannekens, dese zijn dick en buyck-achtigh / ront of plat ront / hebbende merckelijcke ribben / meestendeel seben in 't getal / uytgestreckt van onder aen de steel tot boven aen de krupn. Noch zijnder diemen noemt Roomsche Pompoenen somtijds heel groot / somtijds kleyn en plat ront: Winter-pompoenen, dese zijn kleynder als de gemeene / van de welke d'een wit / en d'ander geel van vleesch is / ende en werden noyt in de hoven rijp / maer afgepluckt zijnde / worden aen de balck / tot datse geel zijn / opgehangen. Sy begeeten altemael goede

en tamelijcke vette aerde en een warme plaetse. 't Zaet in soete-melck of honigh-water geweeckt zijnde / wert in 't laetste van April ofte in 't begin van May met de scherpe punt om leegh geset / en in 't opkomen willen sy dickwils begooten zijn.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Pompoenen zijn hout en bocht van aert / doch minder als de Comcommers, maer meerder als de Meloenen: Sy werden op verscheyde wijsse tot spijsse bereydt; en zijn als dan mit den geenen / die warm van complexie zijn / en een heete Maegh hebben / maer die slap van Maegh zijn / moeten sich gheheel daer van wachten. Het zaet komt in krachten met het Meloen-zaet ober een.

Cauwoerden.

Onder dese werden mede gerekent de Kalbassen en Citrullen. Men zaeytse / als de Pompoenen, op een wel bereyde en warme plaetse / en moeten drie of vier boct van een geset zijn. Sommige maken in 't verkieisen van 't zaet dit onderscheyt / seggende; dat van 't zaet / dat omtrent de hals van de Cauwoerde leygt / de langen groepen / van 't geene / dat in de midden leygt / de ronde / en van dat in de zijde geplaeft is / de korte en dicke. Men moestsse planten by pzeelen of stoccken / daer toe bequaem gemaect / want indien sy by der aerde blijven nederleggen / konnensse geen vruchten voort-bringen. Als de Cauwoerde gespeent is / salmen daer een teyle met water by setten / omtrent een span verre daer van daen / en daer door salmen bevinden datse uptnemende langh sullen worden. Ongelooflijck is 't geene sommige geschreven hebben / als datmen eertijds / wanneer men de menschen verbranden / in plaetse van te begraven / in dien affche de Cauwoerden zaeyden / en datse / dickwils met Olve begooten zijnde / in negen dagen groote en volkomen vruchten voortbrachten.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Cauwoerden komen in aert en krachten met de Pompoenen ober een. In Italien word de vrucht in kleyne stucken gesneden / in vleesop opgesoden / en met Verjuys ghemengt zijnde den kooztige menschen en den gesonde in seer heete tijden tot spijsse boozgeset. De Pelgrims van Franckrijck, Italien, Spangien, als oock de reyfende lieden van Asia en Africa plegen de Fles-Cauwoerden of Kalbassen upt te helen / om daer Wijn / Olie of andere vochtigheid in te dragen. De Disschers van Africa en van de omliggende Landen / gebruycken desen Cauwoerden oock veel om haer netten / die sy uptghewozpen hebben / te teekenen / gelyck men hier te Lande met het koozch pleeght te doen.

Comcommers.

Dese begeeren de selve Oeffeninge als van de Pompoenen. Men steecht het zaet in 't laetste van April in de Aerde / andere zaeyen in Maert op een Meloenbergh / en bewarensse voorzigtelijck booz Doest en Kusde. Men behoestsse niet te wieden: mits datse schoonder worden / affse met krupden rondom beset zijn. De Comcommer en wil niet groepen / als daer Olie omtrent is: selfs als maer alleen de geene / diese oeffent / Olie gehandelt hadde. Men vint onder de selve witte en groene/waer van de witte booz de beste gheschat worden. Boven dien isser een soorte diemen Wilden of Esels-Comcommers noemt / dese worden niet booz spijsse maer alleen booz Medicijne gebruyckt.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Comcommers zijn hout en bocht in den tweeden graed / bozders hebben sy de selve krachten / die wy de Pompoenen toe geschreven hebben. Heel kleyn zijnde / wordense Augurkjens genoemt / en van beelen in Nijin / met wat Venckel, Peper-wortel en speerpen ingeleydt / om appetijt te verwecken / booz of tusschen andere Spijsse gegeten. De volwassene bereydt

bereydt men tot een Salact / met Olie / Peper en Azijn. De Ezels Comcommers zijn verwarmende en afbagende van aert: Sy veroeren de buyck sterckelijck en jagen af de heete en waterachtige vochtigheden. Tot dien eynde wordt het sap / Elaterium ghebeten / dieck gemaccht zijnde / in de Apotheecken bewaert / maer 't moet seer voorzichtig / en in kleyne quantiteyt gebruyckt worden.

Boonen.

De Boonen worden onderscheyden in groote, kleyne en Turckse of Roomse Boonen. De groote, of onse gemene Boonen, die men hedendaeghs Tuyn-boonen noemt / werden in Maert op rypen in de aerde gesteken / en eermense set / werden sy een dagh in water geweeckt / andere nemen droessem van Olie / of Salpeterachtigh water. De kleyne noemt men Paerden of Duyve-boonen, en van dese werden op sommige plaetsen heele Ackers vol gezaeyt. De Roomse of Turckse Boonen plant men in April, en by de selven worden staken geset / in verbandt gelijck de Figuur van de Savoy-koolen vertoont. Men behoefse niet te weecten / om datse anders licht verrotten. Sy bezinnen plaetsen die veel van de Son bescheenen worden. In de Boontjes bebindt men veel schoone en aengename verwe / doch de gemeenste zijn heel wit.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De groote Boonen zijn kout en droogh van aert / geven matelijck en redelijck goet voedsel. Boonen-meel doet alle gezwellen rijpen en is sonderlijck goet tot zwarende Vrouwen Dorsten. Van het bloepsel der Boonen wert in de Apotheecken een water gedistilleert / 't welck van de Vrouwen seer begeert is / om het aengesicht schoon en blanck te maecten. Dout wyt asche van Boone-struycken ghemaccht is goet om grabvel / steen en 't water af te setten. De kleyne Boonen hebben de selve krachten: De Engelsche geven haer

Paerden meest Boonen-broot te eten / waer van sy gelooven datse beter baren / als van den Haber / en daarom onderhouden sy dese Boonen veel. De Roomse of Turckse Boonen zijn in aert en krachten de hooggaende gelijck en geven goet voedsel. Sy werden op verscheyde wijze bewaert en tot spijs bereydt.

Lupinen.

De Lupinen werden na de verscheydentheyt van de bloemen onderscheyden / als met witte / blaetwe / paerffe / purperberwige en geel wel-riekende bloemen. Sy worden van de zaden / die in de Hauwen bestooten zijn / in de Maent van April geplaut / op soodanige plaetse daer men die begeert. Nemerckens waerdigh is het dat sy alle dagen hun na de ommeloop der Sonne keeren / schoon het geen helder en klaer weer is / soo datse de Landt-lupden voor een Nur-werck of Sonne-wijser komen dienen.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Lupinen zijn warm en droogh tot in de tweede graedt / sy verteeren / berdzijhen en doen scheyden alle placken van de Huyt / Krop-klieren en alderhande harde gezwellen / ende sy dooden de Wormen / soo wel inwendigh gebruykt / als uytwendigh op de Nabel geleydt.

Ridder-spooren.

Dese bloemen verschillen veel in verwe / maer niet in bladeren of kruydt: want sommige zijn enckelt / andere dubbelt / witte / blaetwe / paerffe / bleek-roode / hoogh-roode en geblainde. Sy behoeven weynigh oeffeningh / want eens in April gezaeyt zijnde / komen daer na van selfs genoegh voort.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Ridder-spooren zijn verkoelende en t'samen-trekkende van aert; waerom het water /

ker / daer dit Kruydt in gesoden is / seer nut is tegen brandt / 't bzaecken / droppel-pisse / grabeel / steen en geel-sucht. 't Werdt oock veel gedaen in wondt-bzanchen. 't Water van de bloemen gedistilleert / werdt onder de oog-waters beruuegh / om de ontsteeckinge der oogen te verhoelen / 't gesicht te verstercken / ende de schemeringe te berdzijven.

Wol-kruydt.

Dit kruydt bindtmen tweederhande / het eene draeght geele bloemen / elck bloemken in vijf bladeren verdeelt / het andere heeft witte en schoone bloemen / maer in ses bladeren gedeelt. Men zaeyt het in April, en behoest wepnigh oeffeningh / om dat het sich selfs ghenoech zaeyt ; het bloeyt niet eerder als in het tweede jaer / na dat het upt de aerde gesproten is.

Syn aert, kracht en gebruyck.

Wol-kruydt is berdzoggende van aert : 't wort selden intwendigh / maer dickwils uytwendigh gebruyckt / en onder stobinge tegen koude gebreken van de Zenuwen / en om pijn te stillen gemenght. Men maect van de bloemen een Olie / die seer goet is voor Ambeben en om alle pijn te verfoeten.

Oyevaers-becken.

Men bindt de Oyevaers-becken niet alleen in de koleur van de bloemen vershillende / als daer zijnder met geblamde bloemen / met witte / blaetwe / paerffe / heel bzuipen en andere ; Maer oock naer haer geslacht of soorte / als groot Oyevaers-beck, liggende of kruypende Oyevaers-beck, na Muscus-riekende Oyevaers-beck, Duyven-voet, Kraenhals en S. Robrechts-kruydt, welke drie laetste veel in 't wilde gebonden werden. Sy begeeren wepnigh oeffeningh / want eens in de Lente in den Hof gezaeyt zijn-

de / sjuupten van selfs daer na boort / maer sy moeten een jaer gestaen hebben / eer sy haer bloemen en zaet boort bzingen. Uytgenomen die na Muscus rieckt en de wilde soorten.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Hoewel de aert en krachten van de meeste soorten van Oyevaers-becken onbekent zijn / soo werden nochtans de Duyve-voet en S. Robrechts Kruydt seer geprezen onder de wondt-bzanchen / en om 't bloet te stelpen / 't bloet-pissen te genesen / en om 't grabeel af te setten.

Thlaspi van Candia.

Dit Kruydt werdt in de Hoben veel geoeffent / en men noemt het in onse Taal wilde Kersten van Candia. Het werdt in de Maendt April gezaeyt / en 't zaedt werdt in de Maendt Julius ende Augustus rijp.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Dit Kruydt is heet van smaech / en sterckelijck herwarmende van aert. Het komt anders met de krachten van de Tuyn-kers oover een.

Bruynettekens.

Deze werden om haer schoon roode bloempjens in de Hoben onderhouden / en in de Maent April gezaeyt / sy bloeyen de Somerse Maenden dooz / en zijn onder de naem van Flos Adonis by de Kruydt-beminnerz bekend.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De smaech en den reuck van dit Kruydt geben te kennen / dat 't selfde warm en droogh van natuure is. In Saxon werdt het tegen 't grabeel en de steen geprezen / andersins zijn de krachten tot noch toe niet verder ondersocht.

Basilicum.

Dit is een welriekent kruyt / en wert in April en May in vette aerde gezaept / en spruyt ter stondt uyt / indien men 't stracks als 't gezaept is met lauw water begiet. Men moet het op den middagh besproeyen / anders als andere krupten / die smoggens of 's abonts willen bevochticht zijn. Het moet alle jaer op een nieuw gezaept worden / want het des Winters uytgaet.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Basilicum wert gestelt onder de krupten / die in den tweeden graet verwarmen; het verquicht 't herte / verwarmt de maegh / geneest de verouderden hoest / verweckt de pisse / en versterckt de bochtige herzenen: Maer die krank van herzenen en veel met hoest-pijn gequelt zijn / is de reuck van dit krupt schadelijck. In Italien doen sommige de Basilicum in de nieuwe Wijn / om de selve een liefelijcke reuck en smaech te geben.

Vingerhoeden.

Dit krupt draeght versheyde bloemen / als paerffe / witte of uyt den witte wat bleeck paers van koleur / geele / vale / purper-roode en lijfverwige. 't Werdt om de aerdighheyt van de bloemen in de hoben onderhouden / en werdt in April gezaept ende brenghet in 't tweede jaer in Julij en Augustus sijn bloemen voort.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Nae wel dit krupt alleen hier te Lande tot bereydinge des Hofs geoeffent wert / nochtans wert het in Italien voer een krachtigh wondkruyt geacht. De Boeren in Engelandt zieden van dit krupt een drack / waer mede sy van onder en hoben purgeeren.

Chamedrys.

Dit krupt wort tot de Medicijne in de hoben geoeffent / en met scheuren voort geset / 't bloept in Julij en Augustus en moet voer die tijdt gepluckt / gedrooght en bewaert worden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Chamedrys is heet en droogh in den tweeden graet / opent de verstopte mildt / geneest de geelsucht / vallende siekten / hoest-pijn en verdenden-daghsse koozfen / doodt de woornen / verweckt de maent-stonden / en supbert de boest van tape sluypen.

Velt-cypres.

Dit krupt in April in de hoben gezaept zijnde / groept weeldighlyck voort / en bloept in Julij en Augustus, en daer na wort het zaet voort ryp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Velt-cypres is warm in den tweeden en droogh in den derden graet / 't opent de verstopt heden van de Leber en Nieren / geneest de geel-sucht / 't sieerezijn en watersucht / verweckt de maent-stonden der Vrouwen / en verbetert de koude gebreken van de herzenen en zenuwen. Tot dien eynde wert dit krupt in water / Wijn of Meede gesaden en gedrancken.

Scorzonera.

De Scorzonera wast van selfs sonder oeffeninge in Spangien, en schijnt sijn naem bekregen te hebben van het spaens woort Schurzo, 't welck betekent een Adder, al of men seyde Adder of Slangen-kruyd, na de groote kracht die dat heeft tegen het vergift van de Slangen. Het is hier te Lande van Spaensch zaet aengewonnen / en wort in Maert gezaept / de wortel

Wortel blijft lange tijdt in 't leven en kruypt alle jaer weder uyt / en 't bloeyt in Junij en Julij.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Scorzonera is warm in den eersten bocht in den tweeden graet / en wordt seer krachtigh gehouden tegen allderhande bergift / peste / besmettelijcke sieckten / koozsen in kinderpoeken. De wortel wert veel geconssijt en als een sonderlinge remedie tegen de boozverhaelde gebreken gepresen.

Keule of Kun.

De Keule zaeytmen op een matige bette gront en wel ter Sonne gelegene plaetse in de Lente, en wil gaerne ontrent de Ajun geplactst zijn.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit kruyt is warm en droogh in den eersten graet / versterckt de maegh / breecht winden / berweckt de maent-stonden / drijft de urijn en scherpt het gesichte. Sy wert seer nuttelijck gesooden / en gesooft by de Boonen en andere diergelijcke pluck-brechten / die windt-achtigh zijn / en geest aen de spijs een goede reuck en smaek.

Rakette.

De Rakette begeert wel gemiste aerde /

kan seer wel tegen de koude en mach daer om broegh gezaeyt worden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Rakette is warm en droogh in den eersten graet / versterckt de Maegh / en berweckt den appetijt. Dit Kruydt werdt seer bequaem met de Latouw, Porceleyn en andere koude Kruyden gegeten / want sy de onmatige koude eygenschap van de boozsede Kruyden dooz haer heeten aert matigt.

Indiaense Kerse.

De Indiaense Kers wordt in April op een warme plaetse by staekjens of andere steunselen gezaeyt / om daer tegen te rusten en haer selven daer aen vast te maken. Het is een cierijsche plant / hebbende ronde bladeren en geele bloemtjens / van gedaente de Ridder-spooren of Sots-kappen seer gelijck. 't Zaet groept in een aerdigh hauwoken.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Indiaense Kerse, om dat sy de smaek van de Tuyn-kars heeft / daerom werdt sy oock geloost / de selve van krachten wat gelijck te zijn.

De Verstandige Hovenier, sijn oeffeningh in

M A Y.

De Verstandige Hovenier sijn Hof in goede order gebracht / bezaeyt en beplant hebbende / moet met een naersigh oogh en een onvermoepde handt besigh zijn ontrent het geene hy gezaeyt en geplant heeft. Tot dien eynde neemt hy in acht / dat alles bequaemlijck opwasse / waerom / als hy beschouwt /

dat het kruydt al te dick of te ongelijck uytspuyt / is hy voort besigh / waer het te dick staet / 't selve te verdunnen / en waer het te pdel is / de leege plaetsen dooz 't verplanten te vullen. Dooz eerst en booz al moet hy het onkruyt in sijn jeught dempen en uytwieden / want andersins 't selve te diep gewoxtelt zijnde / vederst

het aertrijck/en de goede krupden worden onderdrukt en verftickt. Hy zaeyt nu Rapen, Wortelen, Sala, Porceleyn, Latouw, Majoleyn, Bafilicum, Cichorey-wortelen, Biet, Carduus Benedictus, Sallery, Rammelaten en Bloem-kool met de nieuwe Maen. Hy plant Meloenen, Pompoenen, Turckfe-boonen, Cyclamen. Hy vergadert nu de krupden/ van de welcken hy Wateren en Olien distilleeren wil/ want de selve nu in haer volkomen en beste fleur en kracht zijn. In het begin van dese Maent sal hy al het teere boom-gewas upt de stoope in den Hof brengen/ als Orangie-boomen, Limoenen, Granaten, Myrthen en diergelycke/ daer toe waernemende een dagh/ als het soetelijck regent/ en dat ontrent den abont/ en die stellen aen de Noort-zijde van den Hof/ om van die winden bebyt te zijn; men sal oock de aerde/ die in de tobbens of potten is/ verberschen met nieuwe aerde en mis daer op te doen/ en de boom supbeten en besnoeyen van alle onbequame tacken.

Van het planten der Kruyden.

In groote hitte en drooge tijden/ en dient men geen krupden te verplanten/ ten ware dan dat het weder hem tot regenen liet aensien/ anders moeten de planten begieten/ en sulckis moet geschieden met water dat niet te houdt is/ tot dien eynde sal men regen-water in de Son setten/ of men mach sloot-water nemen. Veel krupden willen wel verplant zijn (uytgenomen Pietercelie, Kervel, Melde en Spinagie) en hoe meerder men die verplant/ hoe schoonder sy optwassen. Eenige krupden moet men 't onderste van de woz-

tels en beselinge affnijden/ en ruym plaatsen om schoon te doen groepen/ andere en boozamentlijck de bloem en bol-gewassen worden dooz aerdtbooren niet de omleggende aerde uytgenomen en verplaets. De scheuten en spruyten van het krupdt werden tot allen tijden van 't jaer geplant/ als oock de spruyten van een jaer/ als men die van de wortel of van de stam af treckt/ en onder wat ombwinght of kneust/ dat doet de spruyte wel groepen/ insonderhepdt als 't eynde wat in water eerst geweeckt heeft/ en dan twee of drie vinger lanck diep in de aerde set of plant/ gelyck de spruyten van Roofmareyn, Salie, Wijnruyt, Averuyt, Steenviolieren en andere krupden. Ondertuschen moet men naersigh gade slaen in wat booz aerde de krupden weelschiel wassen/ want sommige begeeren het/ sommige middelmatig/ andere sant-achtigh aertrijck. Daer en boven moet men in acht nemen/ welcke krupden een besondere en verborzgen vrientschap en de welke een besondere vrientschap tegens malkandere dzagen/ op dat de eersten by een ende de anderen wijdt van malkanderen geplaeft werden. Een verborzgen vrientschap bespeurt men tusschen de Wijnruyt en den Vijge-boom, tusschen de Wijnruyt en den Olyven-boom, tusschen de Myrten en Lauwerier-boom, tusschen de Myrten en Granaet-boom, en tusschen de Ajuyt, Roose-boom en Lelien. De Zee-ajuyt en Rakette doen dat de krupden/ die ontrent haer geplant of gezaeyt zijn/ seer tierigh groepen. Een besondere en verborzgen vrientschap verneemt men tusschen Orega en Kool, tusschen Klimop, Radijs, Kool ende de Wijngaert, tusschen de Aker en Nooten-boom, en tusschen de Aker en Olyven-boom.

Van de Boomen.

Granaet-Appel-boom.

De Granaet-Appel-boom wert hier te Lande weynigh van kernen / maer meest van stecken en spruyten aengeteelt / doch brengen hier geen rijpe vruchten voort / ten zy by seer warme Somers, dan de wilde soorte Balaukia genaemt / wordt hier te Lande veel van de liefhebbers ge-oeffent om haer schoone bloemen. Sy bereyschen een besondere en sozghvuldige oeffeninge. Men setse in goede wel gemiste aerde in potten of bakken / en begeeren by Somerdagh veel begoten zijn / en moeten by de Winter voort de Dozst nauw bewaert worden; sy werden van de Maert tot May geplant / en men sal alle jaer vlytigh 't geene / aen de stam of by de wortel uytspuyt / afsnijden. Sy willen met oude Roe-mis of Esels-mis versien zijn. Op dat haer bloemen niet licht soude afballen / doen eenige een looden ringh of een Slangen-bel ront om den stam. Indien dese boom seer van 't gewoonte beschadicht wordt / salmen de stam en tacken met Esels-pis en Drekens-mis bestrijcken. Dese boom wil gaern ontrent de Myrten-boom geplaetst zijn / en indien men Zee-ajuyen ontrent hem plant / sal hy tierigh wassen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Alle de soorte van Granaet-appelen zijn verkoelende en wat t'samentreckende van aert / doch niet dit onderschept: De soete en verkoelende soo seer niet / als de suuren / noch en zijn soo t'samen-treckende niet / maer bochtiger / dan sy berwecken winden en zwellinge in de buyck. De suure Granaet-appelen en die eenige wazangighydt in hebben / zijn merckelijck verkoelende / droogh-makende en t'samentreckende van aert; waerom sy de slappe maegh

berstercken ende de berhitten verkoelen / sy berdyssen alle walginge / doen het vzakken ophouden en stoppen den kamerganck. De Granaet-schillen en de bloem-knoppen van de wilde Granaten verkoelen / verdysoogen en trecken t'samen seer sterck / verdyssen en bedwingen de ontsteekinghe / berhittinge en de beginnende zweeringe van de mondt en Amandelen / sy zijn mede seer goet om het bloeden der tanden te doen ophouden en de losse tanden vast te maken / als men de selve in water en een weynigh Wijn-azijn opziedt en daer mede te gorgelert ofte de mondt te spoelen. Van het sap werdt in de Apotheken een lieflijck en dienstigh Syroop bereydt.

Orangie-boom.

Dese boom wert uyt Spanjen en Italiën van Cadix en Genua hier gebracht / ofte men queercht hem hier te Lande uyt het zaet of kernen aen / die men in May of daer ontrent in goede en vette aerde steekt / en na dat hy vijf of ses jaren oudt is / oculeert in de Maent van Junij of Julij. Hy moet sozghvuldighlyck voort de oort-wormen en pisse-bedden / datse de botten niet af-bijten / als mede des Winters voort de Dozst in de kachels bewaert worden. De maniere van 't stoken der kachels hebben wy voort onder de oeffeninge van de Maent Januarij aengewesen. De verdere oeffeningh van desen Boom kunnen de liefhebbers by den Nederlantzen Hovenier nauwkeurigh beschreven vinden / alwaer mede de potten en bakken / waer in men soodanige Boomen plant ende de stobe / waer in sy des Winters bewaert worden / seer aerdygh vertoont werdt.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De vruchten van desen Boom zijn van verscherpen en tegen den anderen in krachten seer

verschillende deelen gemaect / want de wel-
rieckende schil is bitterachtigh van smaech /
dzoogh en warm van natuur: het wit vleesch
dat naest de schil gelegen is / is houdt van aert
en grof van stoffe: het binnenste en sappigh
mergh is verkoelende en dzoogh-makende van
aert; het zaet is warm en dzoogh in de tweede
graet. De schillen wederstaen 't seijn / ver-
warmen de maegh / doen de spijs verteeren en
maken een goeden en soet-rieckende aeffem:
sy worden gemeenlijck tegen het Colijck / uyt
winden ontsaen gebruyct en van sommige te-
gen de koozts ingegeven. Het binnenste mergh
of het say / daer uyt geperst / tempert de heete
en gal-achtige vochtigheden / verweekt den
appetijt en verslaet den dozst: het is seer nut
en dienstigh tegen brandende kooztsen / smet-
telijcke siekten en slauw-hertighejdt. Het zaet
versterckt het herte en jaeght de woemen uyt
het lijf. De Orangie-appelen en Lamoenen
zijn seer goet gebruyct tegen den scheur-buyck/
waerom sy oock van de Zee-varende tot ver-
bersinge seer begeert worden.

Citroen en Lamoen-boom.

Deze boomen werden op de maniere
van de Oranje-boom hier te Lande aen-
geteelt / voortgeset en bewaert / en haer
aert, kracht en gebruyck komt met de
selve seer wel oer een.

Roofe-boom.

De Roofe-boom heeft verschepde me-
de-soorten als Provencie Roos, enkelde
en dubbelde witte Roosen, Aert-roosen,
enkelde en dubbelde / Fluweel-roosen,
Maent-roos, Caneel-roosen die in Vranck-
rijk en Engelandt veel groepen / en zijn
door haer lieffelijcke reuck seer wel be-
kent / enkelde en dubbelde Muscus-roo-
sen, geele Roosen, die eerst van Algier
in Africa na Vranckrijk gesonden zijn/
Roofkens van Kayro, die seer spade in
't jaer bloepen / zijnde wit van koleur en
goet van reuck. De Roofe-boom is seer

plapsierigh / vermakelijck en profijtelijck
in den Hof / 't zy alleen of aen de Galde-
epen of langhs de Hepingingen geplant.
De wel-edelen Heer Augerius Bulbequius
betuyght / dat de Turcken de Roosen soo
veel achten / dat sy nimmermeer toe en
laten / dat de bladeren daer van op d'aer-
de blijven leggen: want gelijkewijs de
Poeten verciert hadden / dat de Roosen
van het bloet van Venus gesprooten wa-
ren / soo gelooven de Turcken dat de
Roosen van het zweet van Mahomet ge-
komen zijn. De Roofe-boomen wor-
den aengeteelt van uytspuysels / oock
van zaet aengewonnen / en als de zaep-
lingen een jaer out zijn maghmense ver-
planten. Alsmen se met de volle Maen
berst / werden sy vol en vruchtbaer van
Roosen. De Muscus-roofen moeten des
Winters voor de koude en dozst nauw be-
waert worden. Lelien, Loock en Roo-
sen willen gaern by mallander wassen.
Sommige soorten van Roosen bloepen
wat vroeger / sommige later in 't jaer:
dan meest alle worden bloepende gebon-
den in May of in 't begin van July. Om
vroege Roosen te hebben / sal men een
putken van twee palmen breedt maken
rontsom den Roofe-boom, ende daer
dan 's avonts en 's morgens warm wa-
ter in gieten: Nochtans moet sulcks ge-
schieden niet eerder als hy knoppen be-
gint te krijgen. Sommige gelooven de
Roofelaers te doen bloemen voort bren-
gen van wat koleur sy willen / als sy de
struycken van Roosen niet verre van de
wortel door-booren / ende daer foodanige
verwe in doen / als sy in die bloemen be-
geeren te sien. Sommige verseeckeren dat
men groene Roosen verkrijght. Wan-
neer men een struycke van witte Roofe-
laer in een Hulst-boom griffijt of ent/
nemende een ranck van den Hulst en
dien door-boorende / ende in dat gat den
Roofen-ranck steckende / en 't selve soo
laten begroeyen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren van de bloemen van meest alle de fozten van Roosen, om dat sy van verscheypde deelen gemaect sijn / hebben daerom verscheypde krachten. Men vindt in de selve aertachtige / t' samen-treckende en oock bochte of waterachtige deelen / en sy komen daer in ober een datse alle herkoelende van aert sijn. De Provencie ende de roode of Aert-roosen werden meest in de Medecijnē gebruyckt. De Provencie Roosen doen de gal en galachtige bochtigheden seer sachtelijck neder saken / matigen de hitte des bloedts / verskercken het herte / openen de verstopten lever / en genesen de geel-sucht / water-sucht en langh-duurende kooztsen. Uytwendigh werd seer nuttelijck een Roosen-koek met Roosen-azijn bebochtigt / op het hooft gelept / booz hooft-pijn en ongerustigheyt in heete en brandende kooztsen. De Aert-roosen sijn t' samen-treckende van aert / verskercken de lever en maegh / en werden veel gebruyckt om de buych-loopen te stempen. Men maecht van de Roosen, Water / Azijn / Syrooy / Conserf / Olie en Roosen-hooningh / de welcke in de Apotheecken te vinden sijn.

Egelantier

In de Hoben werdt enckelde dubbelde en geele Egelantier aengequeecht / begeert de selve oeffeningh die wy van de Roose-boom geseyt hebben / en komt in krachten met de selven eenighsints ober een.

Roosmarijn-boom.

De Roosmarijn is een boomachtige Heesfer / en werdt tot beriersel van de Hoben met grootē naerstighē onderhouden. Men plant het in Maert of April van scheuten / tacken of spruyten / de welke onder wat gekneust moeten sijn.

't Wordt oock van zaet aen gewonnen / maer dan komt het tragelijck boozt / en kan hier te lande de koude niet wel berwinnen. Het begeert eer droogde dan bochte / en niet te seer gemeste aerde / en moet des Winters wel gedect of in laenwe plaetsen geset sijn. De oude planten set men tot aen het menwe hout in de aerde / en willen des Somers veel begooten sijn / hier toe nemen sommighe soete melck of wep. Sy bloeyen in 't beginsel van de Lentē tot diep in de Somer.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Roosmarijn is warm en droogh in den tweeden graet / verskerckt de herzenen / zenuwen / memorie en sinnen / geneest de milck- en geel-suchtigen / opent de verstopte lever / en is goet tegen de witte bloet der Vrouwen. Van de Roosmarijn werdt gemaect Water / Olie / en Conserf / tot de boozgenoemde gebraken seer dienstigh.

Oleander.

Den Oleander is een boomachtigh gewas / met de gedaente van den Lauwerier-boom, en werdt in dese landen in de Hoben van de Krupdt-bemimmers van inleggende tacken-boozt geteelt / de bloemen die root of wit en van vijf bladeren gemaect sijn / komen selden booz Augustus te boozsijn. In wyl by Somertijt begooten en des Winters booz koude bewaert sijn.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Oleander is heet in den berden en droogh in den tweeden graet / en van buyten opgeseyt / verteert alle gezwellen en doet de selve scheidē; Maer inwendigh moet het niet gebruyckt worden.

Van de Kruyden.

Majoleyn.

De Majoleyn is een seer wel-riekent Kruydt / en is in sijne en grobe / als mede Engelsche Majoleyne onderschepden; het wordt ghezaept of geplant in 't laetste van Maert, of in 't begin van April, in goede en sabelachtige aerde / en moet in heete en droogge tijden besproept zijn.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Majoleyn is warm en droogh in den derden graedt / en seer droog-dringende van kracht: Sy versterct de herzenen en zenuwen; waerom sy tot der selver koude gebreken seer nuttelijck gebesight wordt: Sy breeckt winden en drijft den Urijn: Sy wordt oock gemenght onder Ries-poeper om de bochtigheden uyt het hooft af te trecken. Majoleyn onder spijsse gedaen / maectt de spijsse smakelijck ende den mage aengenaemt. Men kan van de selve een krachtigh water en Olie distilleren en met Suucker een Conserf maken.

Sellery.

De Sellery wordt in April of May gezaept en daer na in diepe greppen geplant / dese opgeschooten zijnde / moetmen de aerde daer tegen aen ophoogen / sy begeert sandt-achtige aerde. Om zaet te winnen laet men een struyck of twee / of soo veel men begeert / oberstaen / die als dan in de Maent Julij bloeyen / en in Augustus zaet leveren.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Sellery komt in krachten met onsen Hof Pietercelie wel aver een / en wordt heden-daegs veel tot salaet met Oly / Sout en Peper ge-

geten / en als dan houdtmen daer booz / dat sy de zwacke Maens te paert helpt.

Rammelatsen.

De Rammelatsen begeeren in de Maent May in sabel-achtige aerde gezaept te zijn / in aert en krachten vergelijcken sy sich met de Radijsen.

Cyclamen of Verckens-broot.

De Cyclamen wordt dooz zaet en afgescheurde wortels in May voort-geteelt / sy wast gaerne op schaduw-achtige plaetsen / en bloeyt gemeenlijck ontrent de Maent van September, ende daer na volgen nieuwe bladeren / die des Winters groen staen. Het zaet wordt ontrent de naestvolgende Somer volkomen rijp.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Cyclamen is warm en droog in den derden graet / opent de verstopte maent-stonden / drijft den doode huycht en de steen af / ende geneest de mildt en water-sucht. De wortelen van dit kruydt eeten de Verckens seer gaerne / waerom het oock Verckens-broot in onsen tael genoemt werdt.

Lilium Convallium of May-bloemen.

Dit heeft seer schoone / witte en wel-riekende bloemen / en werdt anders May-bloemen of Lelien van den Dale genaemt: 't begeert gheplant te zijn op vochte en schaduwachtige plaetsen / en wert dooz den wortel voort geteelt.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De May-bloemkens zijn warm en droogh van

van aert / en seer nut tegen de beroerthejdt / lammighjeyt / draeyinge des hoofts / vallende siekten / en andere gebreucken / die van koude en bochte ongetemperthejt der herzenen gekomen zijn / sy verstercken 't herte / doen de verlooren spake weder keeren / en bebozderen den arbejdt der Druiven. Van dese bloemen maectmen Wijn / ghedistilleert Water en Conserf / tot de booz-verhaelde gebreken seer dienstigh.

Scabiosa.

De Scabiosa is in gemeene en vyeemde onderscheyden. De gemeene wast veel in 't wilde aen de kanten van de Ackers. De vyeemde word tot cieraet in de Hoben aengequerecht / en heeft verscheyde soorten van bloemen / als de Spaense die heel bym is / Oostenrijcke met roode en purpere bloemen / Indiaense met donsker-roode bloemen / Scabiosa met bleekgeele bloemen / met witte bloemen / met kinderkens / Franse Scabiosa en meer anderen. Dese worden in de Maent Maert gezaept en daer na verplant op soodanige plaetsen / als men die begeert.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De gemeene Scabiosa, die in de Apothecken seer veel gebruyckt word / is warm en droogh tot den tweeden graet / opent / drijft het zweet / wederstaet 't bergift en is de lange nut en bequaem; waerom sy gebesight word tegen inwendige verzweringe / pluris / hoest en de peste. De vyeemde schijnen met de gemeene van aert en krachten genoeghsaem oer een te komen.

Angelieren.

Onder de Bloemen / die om haer schoonhejdt in de Hoben onderhouden worden / zijn de Angelieren gheen van de minste / haer geslachte en mede-soorte zijn veelderlep / en al te groot om hier te ver-

halen. Tot haer oeffenighj begeeren sy goede / luchtige en niet mis wel toe-ghemaecte Aerde / en moeten in April ofte May vier dagen booz de volle Maen ghezaept werden / de stoelen sal men het eerste Jaer laten staen / en als sy het tweede Jaer bloepen / sal men al de dubbelde wtsetten / en dooz aflegginge vermenighvuldigen / sulchs gheschiedt in 't laetste van Julij; in het tweede of derde lidt ghesindden zijnde / leyt mense met haeckjes neder / daer ober werpende zantachtige aerde / en sy daer na wortel gheschoten hebbende / werden bysonder verplant. Om de Bloemen schoon en groot te hebben / moet men maer een steel op een plant laten / en de valsche by-knoppen af-treken / op dat maer 3 of 6 Bloemen op dese boozste steel blijven staen / en men sal haer bladeren dichtwils supveren / ende de aerde naerstigh roeren en besproepen.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Dese Bloemen zijn middel-matigh van aert / sy worden gepresen tot hert-kloppinge / draeyinge in 't hooft / ballende siekte en swypen of spanningen der zenuwen. Men maecht van dese Bloemen Conserf en Azijn / die mede in tijden van peste seer dienstigh zijn.

Peonien

Dese zijn in verscheyde soorten af ghe-deelt / als Peonien Manneken, Wijfken, witte, roode dubbelde, lijf-verwige, Peonien van Constantinopelen, Peonien met bladeren van Akeley en meer anderen. Sy werden in de Voor-tijdt van de wortelen afgeset / en eens geplant zijnde / blijven die veel jaren ober. Sy begeeren goede aerde en wel ter Soone gelegene plaetsen.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Peonien zijn warm en droogh van natuere

tuur / en een weynigh t'famen-treckende van aert: De wortel / bloemen en t'zaet werdt alleen in Nederijne gebuyck. Peonien verquickt de herzenen / verdyft fchick en zware dzoonen: Maer infonderheyt is ſp van alle ſeer vermaert geweest booz de vallende ſiechte. Sp is ſeer nut den geel-fuchtige / en die pijn in de Nieren of Blaes hebben / verweckt de Maent-fonden der Vrouwen / en opent de verſtoptheit van de Leber. Van de Bloemen wordt in de Apotheecken een Syroop en Water bereyt / de welke tegen de boozmoende gebreken bequaem gebuyckt konnen werden.

Akeley.

Men vindt in de Hoben van de Lief-hebbers geen Bloemen / die meer verſcheyden van koleur en gedaente zijn / als dese / met bindtſe met enkelde en dubbelde bloemen / blaeuwe / purpere / rootachtige / incarnate / lijf-vertwigh / geſpikkelde / verſtoppen witte / ſneeu-witte / heel groene / alleen geele heeft men tot noch toe niet geſien. Sp berepſchen goede aerde en wel ter Sonne ſtaende plaetsen / en in 't Booz-jaer gezaept zijnde / bloepen ſp in 't tweede jaer in May en Juny.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit Kruydt is middelmatig warm en berterende van krachten. Het zaet / met Safferaen ingenomen / werdt ſeer gepreſen om de verſtopte Leber te openen en de Geel-fucht te geneſen / het doet mede de Maſelen en Kinder-pochiens wtslaen. Sommige houden het booz een beſonder genees-middel om den arbeit der Vrouwen te bevoorden. 't Zaet wordt een vierendeel loots met wijn in-gegeven / om warm gedeckt zijnde / het zweeten te vertrecken.

Braslie Peper.

De Braslie Peper is eerst in Europa van de landen omtrent Goa en Calicut gebraecht / en werdt in de Hoben van

sommige Lief-hebbers onderhouden; 't werdt gezaept in April op een Meloenberg, of andere warme plaetsen / want het niet ſeer wel de koude kan verdragen; De hantwen of brychten werden ſeer laet in 't jaer rijp.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Dit Kruydt is heet en dzoogh in den vierden graet / en moet inwendigh niet gebuyckt worden / want het de Leber te ſeer ontſteekt en het ingewant moeplyck en laſtigh valt. De Indianen gebuycken om de loſſe tanden vaſt te maken / nemende Poeder van Paerle-moeder, en aſch van de gebrende bladeren van dit gewas / te ſamen in water gewaſſen / tot dat het heel wit wordt / en daer mede beſtrijcken ſp haer tanden.

Maeghde-palm.

De Maeghde-palm is ober al wel bekend / en waſt gaerne op vochte en lommerachtige plaetsen / en werdt door 't ſcheuren aen geteelt. De bladeren zijn het geheele jaer door groen / ende 't bloept in Maert, April en May. In de bloemen werdt eenige onderschept beſpeurt / sommige en de meeſte zijn blaeuwe / andere witte / paerſſe / en dubbelde brynpaerſſe.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Dit Kruydt is warm en dzoogh in den tweeden graet / en wat t'famen-treckende van kracht / 't dyſt den Urijn / geneest wonden / en ſtopt alderhande buyck-loepen. Sommige hangen dit Kruydt op troebele wijn om de ſelbe klaer en ſchoon te maken.

Roomſe Camillen.

De Roomſe Camillen behaeben weynigh oeffeningh: want hoe men dit Kruyt meer vercreet / ſuoeyt en ſcheert / hoe het beter

beter ende gewillighlijcker waest / en werdt daerom bequamelijck gheplant in eenige pzieelen tot een voet-tapijt / of op verheven beddens daer men des Somers pleeght op te sitten of leggen.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Dese bloemen zijn warm en droogh in den tweeden graet / en daerom oock krachtiger in 't wercken als de gemeene Camillen. Sy stillen pijn / vermozwen / berwecken de maent-stonden en Wrijn / en versoeten het Colijck. Het afgesneden en gedrooght krumdt kan des Winters tot voet-water gebzuycht worden.

Mater.

Mater heeft enckelde en dubbelde bloemen / het komt liever van by-scheuten als van 't zaet voort / de welcke men in de Maent April af-scheurt en plant: soo haest de bloemen by na gedaen hebben / moet men die af-snijden / soo sal het te beter het naeste jaer uyt-schieten.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Mater of Moeder-kruydt is heet in den derden en droogh in den tweeden graet / afbagende / swberende en openende van krachten: sy berwarint de lijf-moeder / berweckt de maent-stonden en drijft de na-geboozten af.

Steen-violieren.

Hier van zijn schoone mede-soorten als purper / root / bonte / witte / geel-bonte &c. Sy begeeren matige aerde en veel water. De dubbelde Steen-violieren worden van stecken / in April in de aerde gesteecken / aengeteelt / of men zaeyt het zaet van enckelde in September, en bewaert van voozt de Dozst / dan in de Lente verplant / bzingen dubbelde bloemen voort.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Zoo loel het krumdt / als de bloemen hebben een afbagende kracht: de bloemen genesen de gebreucken van de Leber en Nieren. 't Zaet drijft de maent-stonden en de na-geboozten af.

Alkekengi of Kriecken over Zee.

Daer dit krumdt eens geplaut is / vermenighvuldicht het seer / 't waest gaerne op vochte en schaduw-achtige plaetsen / veel nieuwe scheuten en stelen uytwerpende en alle jaren uyt-spruytende: de bzuichten of kerffen / die in waesjens be-stooten zijn / worden ontrent de Herst-rijp.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De bzuichten van de Alkekengi zijn houdt en droogh in den tweeden graet / sy doen water lossen en setten 't graveel en de steen af / openen de verstoptheden van de leber / genesen de geelsucht en scheidt het geronnen bloet in het lichaem. Men koockt dese bzuichten in Wijn of ander bequaem nat / en geeft het te drincken. In de Apothecken werden van de selve koeckjens / Trochisci Alkekengi genaent gemaecht / die tegen de voozberhaelde gebreken seer dienstigh zijn.

Filipendula.

De Filipendula wil in drooge en sandt-achtige aerde geplaut zijn / en draeght sijn bloemen in de Maent Junij, en kozt daer na werdt het zaet rijp / 't welck men in de Maent April zaeyt.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Filipendula en insonderhendt de wortel / is heet en droogh van aert / drijft de wrijn / 't graveel en de steen af / oock is sy seer nut tegen de hallende siechte / draeyinge des hoofts / een benauwde hozst en meest alle gebreken / die uyt koude oorzaken ontfaen zijn.

Scorpioen-kruydt.

Dit kruydt wordt Scorpioen-kruydt geheeten/om dat de hauwkiens daer het zaet in lept/ eenighsints de staert van een Scorpioen gelijck. Het moet alle jaer in het begin van April in de Hoben ghezaept werden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit kruydt wordt van Dioscorides hooz een seker en haestigh genees-middel gehouden/ om de steken van de Scorpioenen te genesen/ als men dat op de gequetsse plaetse doet. Als men de Scorpioenen met dit kruydt aenraecht/ dan ballen sy in zwijn als of sy doodt waren/ maer

komen weer tot haer selven/ als men se met de wortel van witte Nies-wortel aenraecht.

Cataputia.

Dit kruydt wordt onder de geslachten van Wolfs-melck gerekent/ dit vint men veel in de Hoben. en eens gezaept zijnde/ spuyt het van het afgeballen zaet overbloedigh voozt.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Cataputia is heet en droogh in derden graet/ purgeert seer sterck van onderen en van boben/ de melancholijcke en waterachtige vochtigheden/ en moet dieshalven niet sonder vooz-sichtigheyt en sozge inwendigh gebruyckt worden. Het sap doet het hayt uytballen en supbert de vuple seeren en schozstheyt.

De Verstandige Hovenier, sijn oeffeningh in

J U N I U S.

In't eerste van de Maont Junius plant de Verstandige Hovenier Roomse Boonen om groen te eeten; hy zaeyt Rammelatsen, Radijs, Kropfala, Kervel, Endivie, Porceleyn en dat na St. Jans dagh om dat het als dan niet in 't zaet en schiet. Hy is besigh in 't vergaderen van alderhande kruyden en bloemen om te distilleren/ want ontrent dese tijdt treckt men uyt de selve de meeste Olien en beste krachten. Hy sal nu de Orangie-boomen en andere teere gewassen/ die hy in potten of tobbens de geheele Winter bewaert heeft/ beginnen te begieten/ op dat se niet verdroogen/ maer te tieriger groeyen en te beter haer bloemen en vruchten te voozschijn brenzen. Dit bewateren moet geschieden tegens den avond met regen-water/ dat door de Son gewarmt is/ wel toesiende dat het water soo gegooten werde/ dat het de stam van de Boom niet en rake/ maer men sal daer van blijven/

soo ver als het mogelijk is: tot dien eynde kan men soek water-tesen ontrent de Boom setten/ daer in een reepje laecken leydt/ waer uyt het water langhs het selve geduurigh na de wortel af-druppt. Hy sal nu oock sien na de Appel, Peere en andere Vrucht-boomen, en alwaer de vruchten te dicht by een zijn/ waer door de een van den ander verdruekt wort/ sal hy de kleynste en quaetste naerstigh aflesen/ en dat de oberige beter tot haer volkomenheyt komen meugen.

Om de Boomen vruchtbaer en wel-dragent te maken.

De Verstandige Hovenier weet door goede en naersijge oeffeninge de Boomen en vruchten veel heerlijcker/ schoonder en vruchtbaerder te maken/ en hier toe is een van de vooznaemste remedie het grisen en enten/ waer van wy hier vooz gescreven

schreben hebben. Doozts om de Boomen
 vruchtbaer en wel-dzagent te maken / is
 seer goet dat men het overbloedige hout
 en de dooze tacken af-sneep / de grootste
 wortels ontbloote / de selve ophilobe / en
 een eycken of boccken-hout of een key-
 steen daer in steecken / op dat sy bequa-
 mer de vochtigheyt na haer trecken : me-
 de is nodigh / als men in de Herfst de
 wortel van de Boomen ontbloot / dat
 men goede mis of van koepen / barckens
 schapen / hoenders of dupben daer by
 legge; sommige begieten de wortel met
 Wijn-moer of Moer van Olie : andere
 verwachten seer groote hulpe van Boone-
 schillen aen de wortel gelept. Men magh
 doock een rinck van plat loot onder om de
 stam byggen / een voet hoogh boven de
 aerde / en als de Boom bloept wederom
 af doen / ofte men boort een gat in de
 stam / en vult het weder met een groene
 Olijven-tack, of men besmeert de stam
 met sap van Porceleya en Wolfs-melck
 of Cataputia. Indien men begeert dat

een Boom in 't eerste jaer / na dat hy ge-
 plant is / sal vruchten dzagen / soo moet
 men in de Herfst een wel-dzagent tack/
 diens vrucht men begeert / uyt kiesse/
 en schabt onder de graetwe bast daer
 van af / tot op de groene bast omtrent een
 span langh / in 't afnemen van de Maen/
 en doet om die plaetse goede aerde / met
 hoe-mis vermengt / en bebindt het wel
 met een doeck of bast / dan sal de tack op
 die plaetse / wortelen uyt-schieten ; in de
 Lente sal men dese tack onder het be-
 wintfel afsnijden / en in goede aerde set-
 ten / men sal dat jaer noch vruchten daer
 van genieten. Men kan doock een pot/
 daer onder een gat in is / over dien tack
 doen / als de bast als vooren is afghe-
 schabt / en vullen die met mis en goede
 aerde / en acht dagen sal men die met
 water begieten / op dat de tack magh
 wortels schieten / daer na in de Maert snijft
 men die tack onder de pot af / men staet de
 pot stucken / en men plant de tack in goede
 aerde / en hy sal vrucht-dzagentd zijn.

Van de Boomen.

Ael-besien.

De Ael-besien, of men sende Adel-
 besien, om datse de edelste van al
 de besien zijn / worden aengeteert
 van wortel-spruyten of jarige looten in de
 aerde gesteken en langhs de heymingen en
 onder de Oost-boomen geplant. Sy zijn
 in drie geslachten onderscheyden / als Roo-
 de, Witte, en Swarte Ael-besien.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Roode Ael-besien zijn houdten droogh
 in den tweeden graet / sy verstaen de dooze / ver-
 wecken appetijt / verkoelen de hitte van de
 gal en brandende kooztsen / wederstaen alle
 verrottinge / ende bedwingen het vraccken en

galachtige buck-loop. De Ael-besien worden
 getonffijt / of van des selfs sap een Sproop en
 Conserf gemaecht. Het sap kan in een vat be-
 waert worden / om in plaetse van Derjuss te
 gebruycken / of onder Wijn te vermengen /
 om de selve een aengename koleur te geben.
 De Swarte Ael-besien, ofte de jonge kneppen
 op stercken Brandewijn geset / is een bequaem
 genees-middel tegen het graemel en de steen.

Kruys-besien.

De Kruys-besien worden dooz oeffe-
 ninge veel grooter en lieffelijcker van
 smaect : Men vindt van de selve een
 soorte in sommige Hoben / die byzuyt-roo-
 de / of uyt den byzuyt paers-achtige
 Besien dzagen. Sy worden van affsetsels
 gheplant / spruyten seer vzaegh in de

Maert uyt / bloeyen in April, en brengen haer Befien bequaem om te gebruycken / in May voort.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De vruchten / noch onrijp zijnde / zijn hout en droogh van aert / en t'famen-treckende van krachten / verwecken appetijt / verkoelen de heete Maegh en Leber en onnatige verhittinge / waerom sy den kooytfige seer nut zijn. Sy worden op verſcheyde maniere tot ſpiſſe toe bereept / nochtans geben sy weynigh rauw en hout voeſſel.

Laureola.

De Laureola, onder de welcken de Peper-boom mede gerekent wordt / wordt door zaet en aſſcheurſels aengeteelt: Dit gewas blijft Winter en Somer groen / en draeght zwarte Befien / maer de Peper-boom roode.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Laureola is seer ſcherp en verhittende van aert / purgeert sterck / en drijft de water- en galachtige bochtigheden uyt / doet vraken / en verweckt de Maent-ſtonden der Vrouwen. De bladeren geknauwt / trecken veel ſlijmige bochtigheden uyt het hooft. De Laureola, met wien de Peper-boom in krachten ober een komt / moet met groote voorzichtigheyt gebruyckt worden / maer het ſekerſte is / andere bequame middelen tot dien eynde te gebruycken.

Flamboysen.

Dit gewas aert best in ſchaduwachtige plaecten / men plantſe in Februarij, en groepen weeldigh voort / de jonge zypſcheuten dragen het tweede jaer. bloemen en vruchten; sy worden bequamelijck aen Heyningen geſet. Men vindt tweederhande ſoorten van de ſelven / als met roode en d'ander met witte vruchten.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Flamboysen zijn verkoelende en wat verdroogende van aert / sy verſtercken het herte / en worden nuttelijck gebruyckt van de gene die dichtwils in onmacht vallen.

Syringa.

De Syringa waſt heel weeldigh / en ſpreyt haer wijt en verre uyt / sy wordt aengequeeckt van oploopen of wortelſpruyten / en is onderſcheyden in Syringa met witte en met blaeuw bloemen: het bloeyt in 't laetſte van April en in May. De krachten van dit gewas zijn tot noch toe niet onderſoecht / en 't wordt alleen om ſijn aengename en wel-riekende bloemen in de Hoben onderhouden.

Geniſta of Brem-boom.

De Geniſta of Brem-boomen beminnen een drooge en ſabelachtige gront / en worden door 't zaedt aengewonnen / en men verplantſe in Maert: Sy bloeyen in 't laetſte van April of May. De vreemde of Spaenſe Geniſta moet des Winters voor Doſt en koude ſozghvuldigh bewaert worden.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Brem is verwarmende en verdroogende van aert / tot in den tweeden graet / openende en ſuyver-makende van krachten / waerom sy nuttelijck gebruyckt wordt van de water-ſuchtige / en die gene die eenige verſtoptheyt in de Leber / Mil / Nieren of Blaes hebben. De jonge bloem-knoppen van de Brem, geſouten en in pekſel bewaert / afgewasſchen en geſoden als Cappers zijn seer aengenaem van ſmaeck / en tuſſchen de ſpiſſe gelijck Salaet met Olie en Azijn voor of in 't laetſte van de maectijdt gegeten / verwecken appetijt / en openen de verſtoptheden van de Leber en de Milte.

Van de Kruyden.

Endivie.

O schoone Endivie te teelen tot het Winter-gebyuck / soo sal men die zaepen in de Maendt Juny, tien dagen na St. Jan, en een hant byzet hoogh zijnde / moet men die verplanten / in goede vette aerde / peder plant omtrent twee voeten van malliander / als die dan groote en schoone stoelen hebben / moeten die met een biese te samen gebonden worden met dzoogh weder / op dat het binnenste wit en mals soude werden / en daer na booz de Dozt af snijden / ende in dzoogh sant in de kelder tot het ghebyuck bewaren. In aert en krachten komt het met de Cichorey seer wel over een / van de welcken top in de Maent Februarius geschreven hebben.

Ireas.

De Ireas is in verscheyde soorten onderscheyden / als blaeuwe, bleeck-roode, fluweele, witte, geale, gecamelotte, bonte, Engelsche, Spaense, groot en kleyn Violette; Ireas van Portugael, Ireas van Portugael twee mael des jaers bloeyende, groot en kleyn Ireas van Dalmatien, hebbende klaer blaetw violette bloemen / groot Ireas van Constantinopelen met placken, knobbelachtigh Ireas, Ireas Sufiana hebbende seer schoone en groote bloemen / Iris Florentina, Ireas van Dalmasco met bleeck-paerffe bloemen / purpere Ireas van Asia, Ireas van Tripoli met gout-berwige bloemen. De oeffeningh die de Ireas begeert / is een warme vochtige / en wel ter Sonne staende plaetse en goede aerde; Sy wordt aengewonnen dooz afsettinge der wortelen in September, ofte zaet in Maert en April: Maer de Ireas die dooz t zaet vermeenighvuldigt wordt / ver-

toont merckelijke veranderinge in haet bloemen / gelijk als men in de Maebollen siet geschieden. Sy bloepen meest alle in May en Juny, sommige het eerste jaer na dat sy gezaept zijn / sommige het tweede en dickwils oock wel veel jaeren daer na. Alleen de knobbelachtige Ireas bloept in t laetste van Maert, of in het begin van April. Het zaet werdt in July rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De wortel van Ireas is heet en dzoogh in den derden graet / seerp ende bijtende van aert / en daer dooz den maegh en t ingelwant seer tegen: Laecht dooz den kamer-ganch seer sterckelijck af de waterachtige vochtigheden / daer na dock gal en slijm / en opent de verstoptheden; waerom sy tegen de watersucht seer gepresen woardt. De wortel van Iris Florentina is goet booz de verslijnde longen / benantwe dozt en zware hoest: des selfs poeyer supbert buyle wonden en doet nieuwt bleesch groepen. Men menghtse gemeenlijck onder welckreckende poeyers / ofte alleen grof gestooten zijnde / werdt sy bequaem by sinnen ofte kleederen doch gelept.

Lavendel.

De Lavendel is tweederhande groote of Lavendel Manneken en kleyne of Lavendel Wijfken: sy begeert een dzooge / open-luchtige en warme plaetse / en goede sandt-achtige aerde; sy werdt aengeteelt dooz t afscheuten in t laetste van Maert ofte in t begin van April; sy bloept in de Maent Junius en Julius. Men plantse aen de kanten van beddens en rabatten.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Lavendel is warm en dzoogh in den derden graet /

graet / ende is seer biesfich tegen alle koude gebreucken der herzenen / als geraeckthepdt / duyfelingh in 't hooft / slaep-sucht &c. Opent de verstopthepdt van de mildt / stillt de pijn in de maegh / verwoecht de maent-stonden der Vrouwen / drijft de na-geboorten af / ende versterckt de behende en lamme leden. Hier toe werdt van de Lavendel Water en Olie gedistilleert ofte Conserf bereydt. Het word oock veel by limen en kleeders gelept / die daer afeen goede reuck krijgen / en vooz de mat be-waert zijn.

Bloem van Constantinopelen.

Dese bloemen staen veel t'samen by een / strael-wijs en bzeedtachtigh / seer aerdigh van een gescheppen / en mit'sdien sy geen reuck en hebben / werdense alleen om haer schoone en dickwils versheyde koleur in de Hoven onderhouden. Sy worden aengequeekt dooz af-scheuringe in de Maent Maert ende blijven veel jaer in 't leven / ofte oock wel gezaeyt / maer als dan dzagen sy vooz het tweede jaer geen bloemen. Sy plegen gemeenlijck te bloepen in Julij en Augustus. Haer aert en krachten zijn tot noch toe niet ondersocht ofte beschreven / en sy dienen alleen om de Hoven te vercierren.

Sonne-bloem.

De Sonne-bloem werdt in de Lente hier en daer in den Hof gezaeyt / en bzengt in de Somersche Maenden een schoone gele bloem vooz / vroeger of later na dat de Sommer heet of droogh / vocht of houdt is. Het zaet leydt seer aerdigh / gelijk als de Ppen in haer huyfshens / by een beslooten. Men houdt in 't gemeen daer vooz / dat de Sonne-bloem sich tegen de loop van de Son alle daegh aenkeert en des nachts sich wederom herstelt.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De teere en jonge stekshens / als oock het

zaet / gebruycken eenige om lust tot by-slaepn te verwoecken / anderstz dient dese Bloem alleen tot vermaeck en vercieringe des Hofs.

Maen-bollen.

De soozte van de Maen-bollen, als men de ghedaente en koleur van de bloemen soude willen aensien / zijn by na ontaklijck / want sy dooz het zaeyen veel veranderinge onderwoyen zijn: Men vindt'er met paerffe / purpere / witte / bleek-roode / hoogh-roode / bonte / met dubbelde bloemen en meer andere. Onder dese gesachten word gerekent de Ghehoornde heul, meest geele bloemen dzagende / en Doornachtighe heul, van de Maent Julius tot de Winter toe bloepende / de andere soozte bzenen haer bloemen in Junius, Julius, en Augustus vooz / na welcken tijdt het zaet rijp wordt / 't welck vijf jaer goet blijft.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De zaet-huyfshens en 't zaet van de Maen-bollen zijn verkoelende van aert / slaep verwoeckende en pijn stillende van krachten / en sy zijn seer nut om de dunne en scherpe sinckinge te bedwingen. Tot dien eynde wert in de Apotheken een Syroop, Diacodium genaemt / van de selven bereydt.

Duyfent-schoon.

Men bespeurt groote versheydenheyt onder de bloemen van dit gewas / niet alleen in de koleur / maer oock in 't getal van dien: want sommige hebben weynigh / sommige veel bloemen by een staende. Sy begeeren een vochtachtige gront / ende worden dooz de selve oeffeninge / als van de Angelieren geseyt is / onderhouden / wytselondert dat sy wat beter tegen de koude meugen. Sy dienen meer tot vercieringh des Hofs / als nut in de Medecijne.

Damaft-bloemen.

Deſe werden om haer ſchoone reuck en witte bloemen naerſtigh in de Hoben ge-oeffent; ſy begeeren goede en vochte aerde en wel ter Sonne gelegene plaetſen/ en werden van zaet en van af-ſetten voort geteelt / te weten / als de bloem begint te bergaen / ſalmen de ſteel voort aſnijden/ tot op een dupm-byeet na aen de grondt / ſoo ſullen uyt de wortel weder veel jonge ſcheuten te voorzſchijn komen / die men in het Dooz-jaer ſal verplanten: andere teelenſe aen van ſtecken / zijnde een hant-byeedt langh / uyt de Son in de aerde geſtecken. De Damaft-bloemen bloeyen in May, Junij en de geheele Somer door. Deſe planten zijn in de vooz-tijdt ſeer gequelt van een groen wormken / dat wel naerſtelijck alle dagen uyt de jonge bladeren van dit gewas moet opgeſocht en gedoodt worden / tot ſoo lange dat de plant ſterck begint op te ſchieten en de ſteel met de bloem-knoppen te voorzſchijn komen.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De bladeren van Damaft-bloemen zijn heet en ſcherp op de tonge / en hebben een dooz-ſnijdende / aſvagende en verteerende kracht: ſy doen ſterck zweeten / verwecken de maentſtonden der Drouwen / drijven de Urijn en zijn goet vooz een benautode vozſt. Men diſtilleert hier van water / t welck tot de voozgaende gebreken en in melancolijſche ſieckte ſeer dienſtigh is.

Scordium.

De Scordium waſt gaerne op vochte en lommerachtige plaetſen / en wordz in April van een geſcheurt en verplant. Het komt van reuck en ſmaeck met den loock ſeer na hy ober een. Het wert bequaemſt in Auguſtus aſgeſneden en tot het gebruyck bewaert.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Scordium heeft een verwarmende en verzoogende kracht; 't drijft de Urijn en maentſtonden / ſuybert de vozſt van etterachtige ſlimmen / openit de verſtopthejdt van Leber en Mildd / geneest de koozſten en beſmettelijche ſieckten. Hoe krachthigh dat dit kruidt in peſtilentiale koozſten is / blyckt uyt het geene de edele en hermaerde Augerius Busbequius daer van ſchrijft / te weten / dat hy ten tijden van een groote peſtilentie in Turkyen ſijn huys-geſin door den Scordium alleen bebruydt hadde / van de welcke vooz des ſelfs gebruyck veel geſtozven waren. Men berejdt van de Scordium een Conſerf / Electuarium Diaſcordium ghe-naemt / en in de Apotheken ſeer wel bekeint: oock kan men van de ſelbe tot de verhaelde gebreken een krachthigh water diſtilleren.

Affodillen.

De Affodillen begeeren in goede aerde geplant te zijn / en werden in Maert van malkanderen geſcheurt en alſoo vermenighvuldigh / ſy bloeyen in May en Junij. Onder deſe worden gerekent de Lelien van eenen dagh met roode / welrieckende geele of bleek-purpere of root-orangie bloemen / ſy bloeyen mede in 't laetſte van May ofte het beginſel van Junius en werden door aſſcheuringhe in Auguſtus aengeteelt.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Affodillen zijn warm en droogh in den tweeden graet / verwecken de maentſtonden en den Urijn ende drijven het Ezaveel af / vooz namentlijck als de wortels in Wijn geſoden zijn en gedroucken. In Italien gebruycken de Drouwen deſe wortels om alle plecken en sproeten uyt het aengeſicht en van de handen te verdrijven.

Scolopendria of Herts-tongh.

De Scolopendria of Herts-tongh waſt gaerne

gaerne op vocht en fchaduw-achtige plaetsen en een fandtachtige grond. Dit gewas is het gheheele jaer met bladeren verfen / die in April vernieuwt werden / maer het krijght geen bloemen / noch zaet / waerom het in de Maert dooz afscheuringe aengeteelt woardt.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit kruyt is warm in den eersten / en droogh in den tweeden graet / en r'samentreckende van krachten / waerom het nuttelijck gebruyckt werdt om alle bloet-loopen en andere bloeden te ftepen. Het is oock seer goet den mildt such- tige en die aen langhdurende koozsen gaen.

Hepatica of edel Lever-kruydt.

Dit gewas woardt met verscheyde ko- leuren van bloemen gevonden / als met witte / hemels-blaeuwe / roode / lijf-ber- wigge / paers-achtige en dubbelde blaeuwe bloemen: het groeyt seer wel in fantach- tige aerde / en wederstaet de koude des Winters, inboegen dat de bloemen seer droogh / te weten in Februarij of Maert te voorschijn komen. Sointijds heeft dit gewas veel grooter bladeren / met eenige placken of blacken gespicket / en dese soorte bloeyt later / dan de andere. Men verplant het in April en werdt alsoo aen- gewonnen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Hepatica is koudt en droogh van aert / met eenige r'samentreckinge / het is een seer be- quamen behulp-middel booz de lever-suchtige / waerom het oock edel Lever-kruydt genaemt werdt. 't Geneest oock de inwendige wonden en verhoelt de ontsteeking van het ingewant.

Androsomon of Mans-bloet.

Dit kruydt werdt van zaet aengewon- nen en wil geplant zijn op fchaduw-ach-

tige plaetsen. Het bloeyt in de Maent Julij en Augustus, en ouderwijlen woardt het zaet rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit gewas is warm en droogh van aert / het zaet purgeert de galachtige vochtigheden / maer moet voorszichtig gebruyckt worden.

Milium Solis of Peerlen-kruydt.

Peerlen-kruydt groeyt beter van zaet / in April in de aerde gewozpen / dan ghe- plant en begeert droogh / fantachtigh en luchtigh aertrijck.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Het zaet / 't welck meest tot Medicijne ge- bruyckt woardt / is warm en droogh tot in de tweede graet / drijft het gravel af / stopt de bloet van het mannelijcke zaet / en met Drou- wen melck ingegeven is een krachtigh middel om den arbejdt der barende Drouwen te beboz- deren.

Napellus of Wolfs-wortel.

Dit kruydt woardt oock Monnicx-kap- pen of Pape-kappen na de gedaente van de blaeuwe bloemen genoemt / het woardt geplant en gezaept in de Hoben / 't bloeyt in May of Junij, en in Augustus woardt het zaet rijp.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Napellus werdt warm en droogh ge-acht in den vierden graet / en is den menschen en veel vierboetige dieren schadelijck / ja oock doo- delijck.

Pomum amoris of gulden

Appelen.

Appel der liefde woardt in de Hoben van dese

dese Landen om de aerdighepde's wille gezaept en onderhouden. Men setse oock in potten en willen met pets ondersteunt zijn. Men vindt van de selve een soorte van Spaens zaedt aengewonnen / met recht opstaende steelkens anderhalven voet hoogh en de andere in alles gelijk. Het bloept in Julij en Augustus, en de vruchten worden in de Herfst rijp.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Dit kruydt en vruchten zijn verkoelende van aert / waerom sy het wildt byer genesen. De vruchten in Olie gesoden verdyijen de schoofshept / als men 't daer mede smeert.

De Verstandige Hovenier, sijn oeffeningh in

JULIUS.

In desen Maent zaept de Verstandige Hovenier, wederom / Sala, Kervel, Endivië, Spinagie en andere Moes-kruyden. Hy leyt de Angelieren af / om in de Herfst te verplanten en vergadert nu de kruyden / die in haer beste kracht zijn om in de Winter soo wel tot de keucken / als Medecijnete gebruycken. Hy ocleert nu in 't heerste van de tijdt / alderhande boomen in 't afgaen van de Maen / als Appelen, Peeren, Pruymen, Orangie en Lamoen-boomen en andere. Tindien het kruydt ende de jongh gheplante boomen door al te groote hitte en drooghte quamen 't verwelcken of te verdooren / moet men die verquicken met regen water / dat in de Son gewarnit en met mis vermengt is / ofte in des selvs plaetse mach men snot-water nemen: oock kan men tot dien eynde eenigh gras of kruydt / met water bevochticht zijnde / ontrent de stam van de jonge boomen leggen. In desen Maent salmen de vol-gewassen upt de aerde nemen / die bequamelijck laten droogen en schoon maecken / om in de Herfst weder te planten.

Van 't plucken en vergaderen der Kruyden, Bloemen en Zaden.

De Verstandige Hovenier neemt oock

sijn tijdt wel in acht om de Kruyden / Bloemen en Zaden ter rechter tijdt te plucken / te vergaderen en in te dragen / op dat hy / wanneer de strenge Winter de kruyden doet verdooren en uytgaen / nochtans soo wel tot spijse / als Medecijnete pets mochte oberigh hebben. In de Lente of voortijt vergadert men kruyden / om wateren daer van te distilleren. In de Sommer vergadert men kruyden om te droogen en in de Winter te gebruycken. In de Herfst vergadert men 't zaet van de kruyden / om te gebruycken / en om den Hof in het Voorjaer weder daer mede te bezaeyen. In de Herfst en Lente, als 't kruydt vergaen / en de kracht in de wortel is / graeft men wortels upt om te confijten en te droogen. Men moet de kruyden / bloemen en zaden af-plucken ende vergaderen; als het schaon / droogh en heider weer is. De kroock en Moes-kruyden plucktmen / als sy noch in 't groeyen en in haer fleur en kracht zijn. De Medecijn-kruyden / eer de bladeren afvallen. De bloemen moet men vergaderen / als sy in 't opgaen zijn / en eerste afvallen. 't Zaet als 't begint te droogen en rijp genoegh is. Verderst moet men de afgepluchte / kruyden / bloemen / en zaden niet in de Sonne / maer in de schaduw / en de bloemen tusschen twee linnen doeken

ken dzoogen/ op dat sy te beter haer kracht mogen behouden/ die anderfints veel dooz de Son vermindert fouden werden. Daer na falmen de kruiden/ bloemen en zaden in doofen of fackijens doen en in dzooge

donkere plaetsen bewaren. 't Zaet dat in hartwen en schillen wast als Erwtten/ Boonen &c: falmen in de selve laten blijben/ tot dat men 't zaepen of gebuycken wil.

Van de Boomen.

Vlier-boom.

De Vlier-boom wast gaerne aen de waterkant en op bochtige plaetsen/ in sommige Landen werdt hy haagen en heyningen van Hoben/ Ackers en Velden gefet/ en hy werdt van wortel- fpruyten en stecken aengeteelt. In May bzeught hy sijn bloemen boort en in September of October worden sijn besien rjhp. Men de oude struycken van den Vlier-boom wast sountijds een fachte en bzyne gomme/ die veeltijds de gedaente van een menschen ooz schijnt te hebben/ en daerom Judas-ooren genoemt werdt.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Vlier-boom is warm in den tweeden en dzoogh in den eersten graet/ purgeerende de water-achtige/ slijmerige en gal-achtige bochtigheden: De bladeren worden doek gelept op herte gezwellen. De jonge spruytjens opgesoden zijnde/ worden in 't Dooz-jaer van de water-lichtige en roos-ballige menschen bequamselijck booz een Salaet gegeten. De groene middel-schoffe met wijn of wey uptgeperst/ doet bzyken/ en wordt in Duyts-landt, van de Landt lieden tegen langhdurende en derdendaeghse kooztsen gebruyckt: De selve kracht wordt het zaet/ in de zwarte Besien besflooten/ toe geschzeben. De Vlier-knoppen eerste bloepen/ met Sout en Azijn in gelept en als kappers gegeten/ zijn gesont en purgeeren 't lichaem soetelijck. De bloemen versachten/ doen de gezwellen berdwijuen/ en werden veel tegen de Roos gebruyckt/ van de selve werdt doek gemeenlijck Vlier-azijn gemacckt/ doek

Water daer af gebisilleert. Van de rjhp Besien werdt een Conserf of Rob berepdt/ seer dienstigh om te doen zwoeten tegen de roos/ kooztsen en besmettelijcke sieckten. Alsoo wy de deught van de Vlier-boom hier beschrijven/ sullen wy van de kracht van 't Vlier-sap/ hier noch dese Historie by boegen/ geliyck 't selve Michaël Neander in sijn Physica beschzeben heeft. Een seker Dooztelijck persoon/ op de jacht zijnde/ is van sijn geselschap in een Doozschagie berdoock/ en van den rechten wegh af gekomen/ en als hy lange gins en weder had gereden/ is hy epndelijck in het midden van de Doozschagie gekomen by een klepne Boeren Hutte/ alwaer hy na toe gereden is/ en heeft daer ghebonden een ouden grjssen man sitten schzeppen en woenen. De Doozt bzaeghde wat hem deerde/ en waerom hy woende en schzepte; waer op den oude grjssen man seyde/om dat wy mijn Vader qualijck gehandelt en dapper geslagen heeft. De Doozt was ober dese reden seer verwondert/ dat soo een ouden grjssen man noch een Vader in 't leven hadde/ en te meer dat hy noch soo veel krachten hadt/ om sijn Dooz dapper af te smeren/ en bzaeghde wat de oorzake was van soedanige slagen; de ouden man seyde/ om dat ick mijn Vaders Vader of Groot-Vader/ die ick niepnde op te tillen en op een andere plaets versetten wilde/ ick hem onbersiens op de bloer liet vallen. De Doozt wierdt ober dese reden noch al meer verwondert/ en was begeerigh om dese ober oude luyden te sien/ en selvs met haer te spzeken/ dus is hy met dese oude man in de hutte ghaegaen/ en heeft het selve waerachtigh bebonden. De Doozt bzaeghde waer by sy soo lange leefden/ sy seyden met gemeene spjse/ als bzoot/ boter/ haers/ en datse haer geneerde en onderhielden by kuyden en Dooztelen soose Godt liet wassen/ maer dat eenighst/ datse

booz haer Medecijn en gesontheyt onderhielden / waft datse alle jaren de rijpe Vlier-belien vergaderden / daer van sy het roode sap uyt parsten / en dit sap koochten sy / en aten dat op haer bzoort / en dewijl sy dit onderhielden / waren sy dus lange gesont gebleven / en tot soo hoogen ouderdom gekomen / mit dien quamen de Heeren en Edelien van dien Dozst / die sy na veel sockens aldaer in dese hutte bonden / die haer immers soo seer als de Dozst ober dese oude linden verwondert hebben.

Geldersche Roos.

De Geldersche Roos is een geslachte van Water-vlier of Swelcken-hout, en wordt als de gemeene Vlier-boom aengewoonen. Hy bloept seer cierlijck in May, boozt bzingende witte bloemen in een ronden / dicken / en verheben bol of tros t'samen gehoopt; De Besien worden in de Herfst rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De natuur en krachten van desen Boom zijn noch ter tijdt onbekent / en wordt alleen van sijn schoone bloemen in de Hoben onderhouden.

Jasmijn.

De Jasmijn werdt om de aengenaemheyt en de goede reuck van sijn bloem / van de Lief-hebbers in de Hoben onderhouden / en draecht of witte of geele / of blaetwe bloemen. Het wordt van inleggen / oploopen en scheuten / oock eenige van zaet boozt geteelt / maer de Catalonise Jasmijn werdt op wilde stammetjes afgesogen of ge-ent / in potten geplant en tegen de Dozst seer wel bewaert. De andere soorten moeten geplactst zijn tegen een muur of schuttingh / daerse seer wel van de Son bescheenen komen werden / des Winters sal men de wortel wat bedecken / en al schoon de scheuten af bzie-

sen / soo sal men die in de Booz-tijdt afsnijden om weer uyt te spruyten. De Jasmijn bzinght sijn bloemen in de May te boozschijn / doch de witte soorten bzinght hier te lande selden zaet boozt / maer de geele wel / in zwartachtige Besien besooten zijnde.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

* De Jasmijn en insonderheyt sijn bloemen / zijn warm van aert; 't verdrooght alle catarren en bochtigheden der herzenenen / en wordt nuttelijck tegen der selve koude ghezeken ghebruyckt. Olie daer dese bloemen tegen de Sonne in geweeckt hebben / wordt seer gepresen tegen de gezeken des lijf-moeders ende der zenutwen / uyt koude oorsake ontstaen.

Capper-boom.

De Capper-boom werdt dooz sozghvuldige oeffeningh in de Hoben van oploopen aenghequeect / men moeste in potten / met goede aerde versien / planten / wel betwateren / en op een warme en wel ter Sonne gelegene plaetse stellen / oock des Winters booz de koude naetwaer bewaren.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Cappers en de schozffe van de wortelen / de welke meest gebesicht werden / zijn warm en droogh in den derden graet / sy openen de verstopten Leber / en versachten de harde Milt. De Cappers werden veel tot een sausse by andere spijse gebruyckt / om den appetijt te verwecken.

Olijven-boom.

De Olijven-boom waft gaerne in warme landen / als Spanjen, Italien, Sicilien, Griecken-landt en in Aken, maer hier te lande werdt hy met groote moeyte onderhouden. Hy begeert goet en kleyn

achtigh aertelijck / en werdt omtrent half Maert aengeteelt van wortel-spruyten of jonge vruchtbare looten / die men niet voor de vijf jaren moet verplanten / noch voor acht jaren besnoeyen. Hy werdt oock ge-ent op wilde Olyve-boomen. Hy groeyt tierigh in 't geselschap van Wijn-gaerden en Vyge-boomen, maer den Eycken-boom is hy vyant. Men bemist hem met asche van kalk-obens / die men omtrent de wortels lept / waer door hy lustiger opschiet.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De onrijpe vruchten of Olijven zijn hout/droogh en 't saeten-treckende van aert / sy verstercken den Maegh / en maken appetijt / maer geven het lichaem weynigh voedsel: Sy worden als de Cappers by srijffe gebruycht / ofte alleen met vroot gegeten. Apt de rijpe Olijven werdt Olie gepers / die by yeder wel bekent en in 't gemeen gebruyck is.

Agnus Castus of Kuyfch-boom.

De Agnus Castus werdt in de Kruydt-bemimmers Hoben geoeffent / en wast op tot een kleyn Boompje; men plant hem in potten of backen / en moet geset worden op een warme plaetse en dickwils besproeyt zijn. Dit gewas brynght hier te lande seer laet / en voor Augustus niet sijn bloemen te voorschijn.

Van de Kruyden.

Strammonia of Doorn-appel.

Dit Kruydt schiet op tot een groote plant / draeght witte bloemen / en 't zaet / 't welck in de Herfst rijp wordt / is besooten in een doorn-achtige bolster: het wordt gezaeyt in de Lente, in sabelachtige aerde.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Agnus Castus is warm en droogh in den derden graet / verdyjst de winden in de Maeg/Parmen of Lijf-moeder besooten. 't Zaet opent de verstopte Leber / Milt en Maent-stonden. Om de groote kracht / die desen Boom heeft / van de onkuyfche lusten te bedwingen / is hy in sommige Kloosters veel te binden.

Arbor Vitæ of Boom des Levens.

De Arbor Vitæ is alderreest uyt Noort America in Vrankrijk gebracht / en aldaer in den Hof van Koningh Francois den Eersten onderhouden / maer werdt nu hier te lande en elders van afgebroken tacken vermoenighvuldicht / die haest wortelen schieten / indiens in een schaduw-achtige plaetse geplant zijn / en daer na worden in de Maent Januarij verplant.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Desen Boom is warm en droogh van aert / gelijk sulchs uyt de smaect en reuck genoech bekent wordt / nochtans zijn sijn verdere krachten niet ondersocht / alleen versekeren sommige / dat het gedistilleerde Water en Olie van desen Boom seer nut zijn tegen de smerten van 't Flerecijn.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Doorn-appel, en voornamentlijk het zaet / is seer verhoelende / verdoovende en slaey-makende van aert / en moet daerom niet licht vaerdelijck ingenomen werden.

Turcx

Turcx-Koorn.

Dit gewas wordt hier te lande in de Hoben tot een vreedigheyt onderhouden / en wordt na de verschepte koleur van 't zaet onderscheiden / want het een brenghet byzyn / 't ander wit / root of geel zaet boort. Het wordt gezaeyt in April en in nat beregende aerde gesteecken / gelijk de gemeene Boonen geset worden. De vruchten of zaden worden in de Herfst rijp. Verwonderens waerdigh is 't gene men aen dit gewas bespeurt / te weten / dat het sijn zaet levert elders dan daer sijn bloemen boort gekomen zijn : 't welck tegen den aert van andere kruyden is / die haer vruchten boort brenghen ter plaetse / daer de bloemen gerefen zijn.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Turcx-Koorn is warmer en tayer als onse gemeene tarwe / geeft grof voedsel / waerom het de Leber en 't Angelwant seer haest versloopt / en is quaet en moepelijck om te berteren.

Betonie.

De Betonie begeert een vochte en lonmerachtige plaetse / en werdt in April van een gescheurt en verplant / ende in Julij brenghet sy haer bloemen boort.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Dit kruyt is warm en droogh in den tweeden graet / 't werdt veel gebruyckt tegen koude gebreken des Hoofst / 't supbert de Dors / opent de versloopheden van Leber / Gal-blaes en Milte / en versoet de snerte van de Nieren / en geneest de gebreken van de Blaes. Van het kruyt wordt in de Apothecken een Water gedistilleert / en van de Bloemen Conserf gemaeckt.

Sleutel-bloemen, of wittē Betonie.

De Sleutel-bloemen zijn tweederley / groote of met dubbelde bloemen / en kleyne of met enckelde bloemen / ende dese zijn wederom in verschepte koleuren verdeelt / als geele, roode, purpere, lijf-verwige, bleeck-roode, doncker-roode, en wittē Sleutel-bloemen. Dit kruyt begeert de selfde oeffeningh als van de Betonie geseyt is / en het bloeyt heel vroegh / te weten in Maert en April.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Wittē Betonie is sonder merkelijsche hitte vroegh in den derden graet / geneest de gebreken der Zenuwen / en versoet de snerte der Ledematen / verstercht het herte en wort onder de wond-drancken gemenght. Dit kruyt wort hedenbaeghs met meer andere Moes-kruyden in spijse gebruyckt.

Suringh.

De Suringh werdt in de Moes-hoben in goede aerde in de Lente gezaeyt / en wil by drooge tijden betwatern en dickmaels afgesneden zijn. Benevens de gemeene Suringh vindt men Plant-suringh, die alleen doot 't afscheuren / en verplanten aengeteelt wordt ; als mede Spaense Suringh, die gezaeyt en geplant wordt.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Suringh is hout en droogh in den tweeden graet / opent / supbert het bloet en verkoelt alle inwendige ontfteerkingen / ende lescht den dorst in heete koozlen. Tot dien eynde wertse veel in wey of karnē-melch ghesooden en ghezoncken.

Antirrhinum of Orant.

Dit kruyt draegt verschepte bloemen / als

als roos-roode, lijf-verwe, geele, witte, purpere, root-violette en bonte bloemen, het woardt in April in de Hoben gezaept / en bloept in Augustus, maer indien het na de Winter overgebleven is / begint het sijn bloemen te vertoonen in May, en vervolgens den heele Somer dooz. Het begeert santachtige aerde en een open lucht.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit krupt en woardt tot geen inwendige gebruyken des lichaems gebruyckt. De bladeren / bloemen en 't zaet worden seer nuttelijck met Olie van Kooften plaester-wijse gebruyckt tegen de opstijginghe van de lijf-moeder en om de maent-stonden te verweken.

Amaranthus of Fluweel-bloemen.

De Amaranthus woardt veel van de liefhebbers der krupten in de Hoben geoesfent en onderhouden; dese bloemen verespichen droogh en savelachtige aerde / werden in de Lente gezaept / en 't zaet woardt gemeenlijck in de Herfst rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Fluweel-bloemen zijn seer goet gebruykt om de buyck-loop en de witte bloet der Vrouwen te stoppen / ende het bloet-spoutwen te genesen. Het zaet met Wijn gedroncken / doet de sogene Vrouwen overbloet van melck krijgen.

Cardus Mariæ of onser Vrouwen-distel.

De Cardus Mariæ heeft breede / bleek-groene / en met witte of melck-vertwige strepen geteekende bladeren / en eens in de Lente in den Hof ghezaept zijnde / spruyt genoegh van het afgeballen zaet voort: Sy bloept in Junij en Julij, en 't zaet rijp gewoorden zijnde / vergaetse.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Het zaet van onser Vrouwen Distel opent alle verstoptheden / drijft het grabrel en de steen af / en woardt seer goet bevonden tegen de pijn en steekinghe der zijde: Tot dien eynde kannen van 't selfde met andere zaden een Emulsie of Melckje bereyden.

Blattaria of Motten-kruydt.

Dit krupt heeft verschepte medesooten / alleen in de koleur of gedaente van de bloemen van malkanderen vershillende / als geel, wit, root, bleek-root, bruyn-paers, en purper violet: Als dit eens in de Hoben gezaept is / spruyt het alle jaer gewillighlijck wederom upt / en bloept van Junius af tot in September toe: terwijle woardt het zaet rijp.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De bitteren smaect van dit krupt geest te kennen / dat het waem en droogh van aert is. De vermaerde krupt-kenner Lobel, prijft het om de verstoptheden van het ingewant en van de klepne aderkens des Levers te openen. Aptwendigh ghebruyckt is het goet om alle wyle zwoeren te genesen.

Lathyris.

Van dese worden verschepte soorten gebonden / het woardt eben als de Erwtten, en andere hauw-bruchten gezaept en onderhouden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Lathyris, die doock platte Erwtten genoemt werden / komen in aert en krachten met de gemeene Boonen en Erwtten over eens / maer geeft het lichaem meer en grober boedsel / nochtans woardt het niet tot spijsse / maer tot vermaect en upt curieus heyt in de Hoben van de naer sige krupt-beminders aengetelt.

Penseen of Velt-violen.

De Velt-violen in den Hof geplant of gezaept zijnde / wassen veel schoonder en lieffelijker / als in 't wilde: sy beginnen met de Maertse Violen te bloepen en vervolgens tot in den Herfst toe / dzagende aerdtige bloemtsens / waer in men die derhande koleur / als bypn-paers / wit / en geel / bespeurt / en daerom van sommige Drie-verwige Violetten genaemt worden.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Penseen zijn koudt en bochtigh van aert / versachtende en weeck-makende van krachten. Dit kruydt werdt seer gepresen tegen de koozsen en tozmijnen der jonge kinderen. Het sijnbert de borst en longe / en maticht der selver verhittinge.

Aert-besien.

De Aert-besien plant men van haer uut-spruytselen een boet van malkanderen in goede en vette aerde / sy beminnen oock sommerachtige plaetsen / en wannere se wel ter Sonne staen / willen sy dickwils begooten zijn. Sy bloepen in de Lente, ende de Besien die root of tusschen geel en wit zijn / worden in Junij of wel vroeger rijp. Om schoone groote vruchten te hebben / salmen se alle drie jaren verplanten / en in de Herfst sijnberen van haer oberbloedige zyn-scheuten / en maer een laten behouden. Sy moeten in 't Doozjaer met sandt of sandtachtige aerde besiropt / en des Winters met het afgebalen loof van de oost-boomen of mis bedekt zijn.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Het kruyt en de wortelen verkoelen en maken droogh met eenige t'famentreckinge / maer de vruchten zijn koudt en bocht van aert. De

bladeren en wortelen stelpen de luyck-loopen en onnatelijcke bloeden der Drouwen / en werden middelich gebuyckt tegen ontfekinge en zveeringe van de mont en van de amandelen. De vruchten verslaen de dorst / stercken het herte / matigen de hitte en byndt van de maegh / lever en mildt / sijnberen de niere / doen water en grabeel lossen / en sijn den geel-suchtigen seer goet. Men moet in acht nemen / dat de Aert-besien niet ongewassen gegeten en werden / want sy niet eenigh seijn van klepne spinnekens ofte padden / die sich daer verlijts by onthouden / besienet koumen zijn / ende alsoo schade aen des menschen gesonthejdt soude by brengen.

Scarley.

De Scarley wast in alderhande aerde / en gezaept zijnde blijft lange jaren ober; sy bemint warme en sommerachtige plaetsen en wil dickwils besproept zijn; sy bloept in Junij en Julij, en haer bladeren gelijcken de Salie, en hebben een seer stercken reuck.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Scarley is warm en droogh tot in den derden graet; sy verweckt krachtelijck de maentstonden der Drouwen en vercherpt het gesicht. De bladeren / in Wijn gelept / geeft die een smaek als Mustadel / doch veel gedroncken / verweckt haest dronkenschap en pijn in het hooft.

Melde.

Melde moet jaerlijcks in Februarij, Maert en April gezaept werden / want se niet tegen de koude mach / maer sy wil dun gezaept en dickwils besproept zijn. Sy wast oock somtijds van haer selfs in de Moes-hoven en bloept in Junij en Julij, en daer na wordt haer zaet rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit kruydt is koudt in den eersten en bochtigh

tigh in den tweeden graet; het maect de buyck
weeck en opent de verstoptheydt van de lever.
Het pleeghde beel in ouden tijden en wort noch
heden-daeghs in Duyts-landt onder de Moes-
krupden gebuyckt.

Duyfent-bladt.

In dit krupdt werdt dit onderschept
aengemerckt / dat het eene draeght sneeu-
witte / die in 't midden asch-berwigh zijn/
en het ander schoon roode / lijf-berwige /
geele of purpere bloemen. Het wert door
zaet en af-scheuringe der planten / in
't begin van April; vermennighvuldicht.
Het begeert een goede grondt en begint
van May tot diep in de Somer te bloepen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Duyfent-bladt is verkoelende en t'samen-
treckende van aert; waerom het alle bloet-
loop en bloeden der Drouwen stopt / en be-
quaem is om versche wonden te genesen.

Bergh-calament.

Dit krupdt is hier te Lande van
bzeemt zaet aengelwonen / en wordt van
de lief-hebbers in de Hoben onderhouden.

Men zaep't het in April in goede aerde op
schaduwachtige plaetsen / de wortel blijft
des Winters ober en spruyt het volgende
jaer wederom uyt. Het bloept in Junij en
't zaet vergadert men in den Herfst.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Bergh-calament is warm en droogh in
den tweeden graet / drijft de Urijn / verweckt
seer krachtigh de Maent-stonden der Drou-
wen / verdrijft de wormen des buycks en doet
het geronnen bloet in 't lichaem schiepden / en is
seer goet tegen de engh-bozstighedydt.

Perfoliata of Deur-was.

Dit krup't staet seer aardigh in sijn bladt
en heeft geelachtige bloemtjens: het moet
alle jaeren in de Lente in de Hoben gezaep't
worden / en bloept meestendeel in Julius
en Augustus, en het zaet rijp geworden
zijnde vergaet 'et.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Deur-was is warm / droogh en t'samen-
treckende van aert / en werdt seer gepresen tot
versche wonden en bzeucken of scheursels van
de jonge kinderen.

De Verstandige Hovenier, sijn oeffeningh in

AUGUSTUS.

In de Maent Augustus is de Verstandi-
ge Hovenier noch neerstigh in 't zaeyen
van Spenagie, Kervel, Vette, Kors,
Rapen en Koolom in November te ver-
planten en in 't naeste jaer vzooge bzychten
te berkrjigen. Hy is oock besigh in 't ver-
gaderen van krupden en bloemen / om
in de Winter tot spijse en Medecijne te
gebuycken / als mede in 't plucken van

't rijpe en volkomen zaet / om in de Lente
den Hof daer wederom mede te bezayen.
Hy verplant de zaeylinge van de pot-bloe-
men / met de volle Maen / in potten /
als de planten groot genoegh zijn. In
dese Maent beginnen de oost-boomen rij-
pe bzychten voort te bzingen / als eenige
Appelen, Peeren, Vijgen, Abricoos, en
andere bzychten / dese sal den naestige
en

en Verstandighe Hobenier als dan met dzoogh en helder weer afplucken en vergaderen. Hy sal oock de bladeren rondtom de Druyven, die laet rijp worden/af-trecken en wech-nemen / op datse te beter de hitte van de Son ontfangen / en te eerder rijpen souden. Hy mach nu van de onrijpe Druyven en die niet wel boort willen / zijn Derjups maken / en tot sijn gebruyck bewaren. Op St. Laurens-dagh trecktimen de Knofloock upt der aerden / en men seyt / dat sy als dan in haer beste kracht is / en de selve niet en verliest.

Van het uytgraven en bewaren der Wortelen.

De wortelen als Alant; Angelica, Meester-wortel, Ireas, Gentiaan en meer andere / worden uytgegraven en opgenomen in de Herfst; als de bladeren af-

vallen en 't sap in de wortelen gedaelt is / of in de Lente, eer dat de bladeren of 't loof begint upt te schieten. Dese als dan reyn gewassen zijnde / salmen in de schaduw / indiense wel-riekent en dun van substantie zijn / ofte in de Son / en oben / indiense dick en bochtigh van wesen zijn / dzoogen en op een dzooge plaetse in een doos bewaren. De wortel van Peonien Manneken, die seer tegen de vallende siekten en stuppen gepzezen wordt / moet men in 't afgaen van de Maen optrecken en dzoogen. De wortelen die een houtachtige pit hebben / die salmen het pit upt-snijden en wech-werpen / maer de rest salmen dzoogen en bewaren. De wortelen die men in de Winter tot spijsse gebruyck / als Geele-peen, Pastinaken, Biet-wortelen, Cichorey-wortelen en anderen / moetmen uytgegraven zijnde / de kruip en staert-eynde af-snijden / en in zant tot Winter-probisie bewaren.

Van de Boomen.

Ocker-Nooten-boom.

De Ocker-Nooten-boom wast gaerne in een dzooge gront / maer in natte en bochte gronden / en omtrent een Eycken-boom geplant wil hy niet wel aerden. Hy wordt aengeteelt van Nooten / die men in de Maert in goede aerde met het scherp eynde nederwaerts set / en van te booren een dagh of twee in nat sant of water geweect heeft / ende daer na als hy uptspruyt / en twee jaren gestaen heeft / sal men hem in Februarij of Maert verplanten en de zaetwortel afsnijden: Dus tot een bequame stam opgesehooten zijnde / moet hy 20 of 25 voeten van een geset worden / hy bloept in de Lente, en de vruchten worden omtrent Augustus rijp. Indien de Noote-boom geen tier schijnt te hebben /

sal men de bast op eenige plaetsen openen / andere booren een gat of twee in de wortel / en vullen het wederom met een hout van Palm-boom / of men stropt asche by de wortel / hier door krijght hy veel en dzooge vruchten / die een dunne schil hebben.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Ocker-nooten zijn warm in den eersten en dzoogh in den tweeden graet / maer wat verdrooght zijnde / zijns warmer en dzooger / en oock den Maegh schadelijcker: want sy verwecken Hoest / Hoest-pijn / en vermeerderen de gal-achtige bochtigheden. De Versche Nooten zijn een goede remedie tegen 't bergift / met Vygen, Wijnruyt en wat Sout gegeten. Men Consijsse alsse jough en eer de middelste schelle hart geworden is. Van de groene en onrijpe Nooten wordt in de Apothecken

theecken een Water gediffilleert / 't welck tegen alderhande Koozzen / verhittinge des Ingelwants / Pefte en befmettelijcke siekten seer nut is. Op sommige plaetsen wert Olie uit de rijpe en gedroogde Nooten gheparst / de welke noch versck zijnde in plaetse van Boomolie gebruyckt word. De schozse van de Nooten-boom in 't zijn geweeckt en op de Pols gebonden / van de gene die de Koozts heeft / het sal de bzant na hem trecken en een groote Water-blaes maken / die men dooz moet sijden. De bloepsels gedrooght / en een vierendeel loots met wijn ingenomen / zijn wytermaten goet tegen het opstijgen des Lijf-moeders. Onder de schadulwe van de Nooten-boomen te rusten of te slapen is ongesont.

Hafelaer-Nooten-boom.

Deze Boom groept seer wel op vochte en sommerachtige plaetsen / en werdt daerom in de boomgaert aen de kant van de water-graft geplant. Hy word aengequeect van wortel-spruyten en in de Maent Januarij geplant. De Nooten worden in de Maent Augustus rijp / en de geene die roode schillen aen de pitten hebben / worden booz de beste geacht.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De vruchten of Hafelaer-nooten sijn middelmatigh in hitte en koude / doch zwaer om te verteeren: sy maken de menschen vet / stercken de lendenen / sijn den Leber nut en goet tegen het Szabeel.

Eycken-boom.

De Eycken-boom en versmaect geen derhande gront / want hy wast wel in schrale en santachtige aerde. Hy wordt van Aekers vermenighbuddicht / diemien een halve voet diep in Maert in de aerde plant / daer na drie of vier jaren opgewassen zijnde / sijtmen de zaet-wortel af / en verplant hem in Januarij 20 of 25 voeten van een. De Aekers of vruchten

van desen Boom worden in de Herft rijp. Men moet de Eycken-boom, om daer medehuyfen te bouwen / in Januarius of December in 't afgaen van de Maen afhorten / en het hout sal dan langer duurereen niet haest vermeluwen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren / en schozse van den Eycken-boom, als mede de dopkens van de Aekers en de Aekers selfs sijn verdroogende in den derden graet / en seer 't saimen-treckende van krachten: waerom sy seer nut en bequaem sijn om de ormatige Maent-stonden der Maenten / het bloet-sputwen / bloet-pissen en alle buyckloopen te stoppen en te genesen. Het voetsel dat van de Aekers komt is beter booz Derckens als Menschenen. De gemalen schozzen worden eijn genaemt / en van de Leertouwers om het Leer te bereyden / gebruyckt.

Camper-foelie.

Camper-foelie word in de Hoben aen de pzeelen geset / om de selve te bekleeden en te vercierren; De bloemen / die seer wel-riekent sijn / vertoonen sich in April of May, en de besien werden in Augustus of September root en rijp. Dit gewas wordt van wortel-spruyten vermenighbuddicht en geplant.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Camper-foelie is gewelddigh heet en droogh. De besien doen seer sterck het water lossen en drijven het Szabeel af / maer te heel gebruyckt verwerken bloedigh water. Dit geheele gewas behoort de gebozte / het verfoet de smerte van de Wildt / berinozt de selve / alse verhart is / opentse / als sy berstopt is / ende verminderse / als sy te groot is. Tot de verhaelde gebreken kan men van de bloemen een krachtigh water distilleeren.

Seven-boom.

De Seven-boom wordt hier te Lande van

van steck of kleyne spruyten aange-
queeckt / de selve stercktimen in goede
aerde op een tamelijcken bochten en scha-
duwachtige plaetsen / alwaer mense laet
staen tot het volgende jaer/en als dan ver-
plant mense in Maert, en moeten jaer-
lijcks geschooren woerden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Seven-boom is warm en droogh in den der-
den graet / en drijft af krachtfelijck de Maent-
stonden / Na-geboorten / doode vrucht en de
Krijn. 't Is jammer dat de Seven-boom van
sommige Dronw-lieden misbruyckt wordt /
om niet zwanger te woerden. Cardanus ver-
haelt dat de slangen seer groot behagen in Se-
ven-boom scheppen / en dat hy daer omtrent
somsijts een grootte menighte van adder-slangen
vergadert heeft gesien.

Sumach-boom.

Deze Boom wordt van zaet en wortel-
spruyten aengequeeckt / en wil wel groe-
pen in fantachtige aerde: De bloemen
komen in de Maent Julius te booz-schijn
en het zaet wordt in de Herfft rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren / vruchten en 't zaet van de Su-
mach-boom zijn verkoelende in den tweeden en
berdroogende in den derden graet / en stercke-
lijck t'samen-treckende van kracht: waerom
si alle buyck-loopen en bloeden der Vrouwen
stoppen / ende genesen. Het zaet in water ge-
sooden / ende daer mede gewasschen / supbert
het buyle tant-bleesch en maect de losse tands
vast.

Van de Kruyden.

Pimpernel.

De Pimpernel wordt in Maert en
April gezaept in fantachtige aer-
de; de wortel blijft lange tijdt in
't leven / en schiet jaerlijcks weder van
selsz upt in de Dooztijdt. De bloemen
komen in Junij en in Augustus wordt het
zaet rijp.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Pimpernel is warm en droogh in den
tweeden graet / supberende / en t'samen-trec-
kende van kracht; si is seer goet tegen de Cee-
ringh / selpt het Bloet-sponwen / reynicht
de verbuyde Sweeringe / geneest alle won-
den en Buyck-loopen / en is seer nut tegen
't Graebel en de Steen. De bladeren in wijn
gelept / maken de wijn aengenaem van reuck
en smaack / verheugen het herte en maken de
mensch vrolijck en blij-geestigh. Si woerden
oock om haer aengenaemheits wille onder de
toe-kruyden van de Salaat begeert.

Kruyse-munt.

De Kruyse-munt begeert geen gemeste
en vette aerde / maer een bochte en lom-
merachtige plaetse / en eens van de wortel
of tacksens omtrent half Maert in den Hof
geplant zijnde / groept tweeldigh genoegh
boozt. Als men de selve vergaderen wil/
moet mense met geen mes affnijden / maer
met de hant af plucken / want andersints
soude si sterben en upt-gaen.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Dit Kruyt verwarmt en berdrooght in den
derden graet; 't Versterckt de Maegh / maect
appetijt / breeckt Winden / en verquicht het
Herte; 't selpt de onnatige Bloeden der
Vrouwen / en wert insonderheit gepreest te-
gen de witte Bloet / tegen de Steen en 't Gra-
beel / en tegen de Druppel-pisse. De Kruyse-
munt heeft boven dien dese eygenschap / datse
belet / dat de Melck in de Maegh niet en

rumne. Van de felve maectt men Water, Olie, Conferven en Syropen, tot de genoemde gebzeken feer dienftigh.

Nip.

Dit wert oock Katte-kruydt gheenoemt om dat de Kratten in dit Kruydt groote ge-noeghte fcheypen / en dat dickwils eeten; 't werdt gezaeyt en geplant als de Munt.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Nip is heet en droogh / en van krachten de Kruyse-munt cenighsins gelijk / en werdt van beele onder de toe-kruyden / die men by de Salaet gebruyckt / gemenght / om dat sy een lieffelijcke geur heeft / ende de koude der kruyden matight.

Melisse of Confilie de Greyn.

De Melisse begeert een vette en wel gemiste grondt / en een fchaduwachtige plaetse / en werdt doozzaeyen en planten in de Hoven voort gefet. Dit Kruydt bloeyt in Junij, Julij en Augustus, en tegen de Winter verliest het fijn bladeren / en in de Lente fpruyt het wederom upt.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Melisse is van krachten verwarmende en verdroogende in den tweeden graet: Sy is het Herte feer nut / alle bangigheyt en zwaer-moedigheyt des Hertens verdringende / versterckt de Geesten / komt te hulpe den geenen die met kloppinge aen 't Herte en de Milte gequelt zijn; sy versterckt de Maegh en Herzenen / verweckt de Maent-fonden der Vrouwen / en verbetert de melancolijcke en flegmatike bochtigheden. Men maect van de Melisse gedistilleert Water, Olie, Conferven, Extracten &c. Sommige Natuur-kunders berfekerden / dat Melisse omtrent de By-korven geplant ofte aen de felve gehangen / doet

dat de Byen niet verbrzeemden / noch haer woon-plaetse lichtelijck verlaten.

Thijm.

De Thijm werdt om fijn stercke en lieffelijcke reuck in de Hoven onderhouden / en woort dooz 't verplanten in Maert of April voort gheset / 't begeert goede fabelachtige aerde / en een open-luchtige en wel ter Sonne ftaande plaets / en wil by drooge tijden dickwils bewaert zijn.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit Kruydt verwarmt en verdrooght in den derden graet / en is feer doozfnijdende en fupberende van kracht: 't verweckt de Maent-fonden en Diffe / opent de verstoptheden des ingewants / verdrift de Hoest en Eng-bozfigheyt / fcheydt het geronnen Bloet / en is feer goet om alle gebzeken / die upt zwaer en melancolijck Bloet ontfaen / te genefen.

Hyfoop.

De Hyfoop woort half Maert geplant in goede en wel-bereyde aerde / en op een open-luchtige plaets / sy bloeyt in Julij, en in Augustus moet men die affnijden en droogen om te gebruycken.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Hyfoop is warm en droogh in den derden graet / en fupber-makende van krachten / waerom het de tape en flijmerige bochtigheden dooz den Kamer-ganch affet; opent de verstoptheyt van het Ingewant / en insonderheyt van de Longe / 't verweckt de Maent-fonden / ende geneest de derden-daeghse Koozfen / hallende Siechten / Geel- en Miltsucht.

Poleye.

De Poleye begeert een vochtige grondt

en sommerachtige plaets / men plant 't in Maert, en is weeldigh in 't wassen / indien het dickmaels besproept wordt. Dit krupdt bloept in de Maent Julij en Augustus, ende als dan moet men 't vergaderen om te gebruycken.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit Krupdt is heet en droogh in den derden graet / verweckt krachtighlyck de Maent-stonden der Vrouwen / drijft de Na-geboorten af / supbert de Borst van tape sluppen / doet Water en Szabel lossen / en opent de verstoptheyt van de Milt. Men kan van de Poley een krachtigh Water distilleren; andersins koockt mense alleen in Water of Wijn / en geeft het te drincken.

Seven-gety.

Seven-gety of wel-ruyckende Klaver werdt in de Lente ghezaept / en daer 't eens gezaept is geweest / daer komt het lichtelijck van sijn afgeballen zaet alle jaren wederom voort. Het bloept hier te lande in de Maent Junij, Julij en Augustus.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Dit Krupdt heeft een middelmatige kracht om te verdroogen en om te verteeren; 't drijft den Urijn / vermindert de pijn in 't Water maken / en verweckt de Maent-stonden der Vrouwen. Van de bloemen van Seven-gety werdt een krachtige Olie bereyt / om verwoonge zenuwen / versche wonden en bzencken of scheursels van jonge kinder en te genesen.

Costus of Balsam.

De Costus werdt van planten in de Hoben naerstelijck onderhouden / men vindt van de selve twee soorten / als groote en kleyne Costus. Dese twee soorten bloepen in de Maenden Julij en Augustus.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Balsam is warm en droogh in den tweeden graet / met een merckelijcke 't samen-trekkende kracht; 't stillt de pijn in de Maegh en Darnen; 't stopt de Burch-loopen / en belet het nederfincken der Catharnen / ende geneest de gebreken van de Uff-moeder. Tot dien eynde kan men van dit Krupdt een Water distilleren of een Conserf maken.

Salie.

De Salie heeft verscheide mede-soorten / als groote of grove Salie, kleyne of Edele Salie, Edel Salie met geelachtige bladerkens, Edel Salie met Lavenderbladers, Boom-achtige Salie, Salie met bonte bladeren, Salie met witte bloemen, wel-rieckende Spaense Salie; meest alle dese gheslachten kunnen de koude des Winters tamelijck wel verdragen / uptgenomen de wel-rieckende Spaense Salie, en die met witte Bloemen. Sy worden van afgescheurde planten en tachtigens aenghequeect / gelijk de Roosmarijn, sulcks geschiet in de Lente. Sy moeten gheplant zijn op een goede gront en een sommerachtige plaets: Men moetse oock dickwils supberen van de tacken en bladers die bedorven zijn / en de aerde daer omtrent met een troffel om roeren. Sommige planten Wijnruyt omtrent de Salie, om die te bevrijden van Agedissen en Padden / die sich andersins beertijds onder de selve onthouden / en de bladeren tot groote schade soude moggen met haer vergift besmetten / gelijk soodanige exempelen van erbare Darnen / en besonder van den geleerden Heel-meester Paræus verhaelt worden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Salie is warm en droogh in den tweeden graet / sy versterckt de Maegh / Verzenen en Zenuwen / sy is de Swangere Vrouwen seer nut /

nut / want sy bersterckt de Lijf-moeder en de
Dyucht / ende maecht de Vrouwen vrucht-
baer; sy geneest en verbetert alle koude gebr-
ken van de Borsz en het Bloet-spuwen. Het
gemeene volck koocht Salie in Soete-melck /
om daer mede een huurige en gezwollen keel te
gozelen.

Anijs.

Anijs moet jaerlijcks in de Maert in
goede / vette en gemeste aerde ghezaept
worden / en dichtwils besproept zijn;
't bloept in de Maent Julij of Augustus,
en brenghet als dan sijn zaet voort.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Anijs, en voornamentlijck het zaet / ver-
warmt in den tweeden en verdrooght in den
eersten graet / breekt Winden / verwecht den
Wijn / vermeerderet Melck in der Vrouwen
Borstz / ruymt de Borsz / opent den ver-
stopte Leber en Milt / en in Wijn gesoden
drijft het zweet uyt. Tot de genoemde gebr-
ken wordt het gedistilleerde Water en Olie
seer krachtigh bevonden.

Ameos.

Dit kruydt begeert de selfde oeffeninge
als de Anijs, en eens ghezaept zijnde /
spruyt het van 't afgeballen zaet lichtelijck
uyt; het bloept in Augustus, en daer na
wordt het zaet rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Ammi-zaet is verwarmende en verdroo-
gende in den derden graet / en is seer krachtigh
om krimpunge en Duyck-pijn te verdrjyben;
't opent de verstoptheit van de Leber / Milt
en Lijf-moeder. Men koocht het zaet in
wijn / ofte gepulveriseert zijnde / wordt met
bier of wijn ingenomen.

Huys-loock of Donder-baert.

Dit kruydt waest op huysen / daken

en muuren / is in 't Latijn semper vi-
vum genaemt / om dat het altijd groent.
Tot vermaeck werdte het Booni-huys-
loock geoeffent en van tachtighen aenge-
teelt / maer 't kan geen koude verdra-
gen / en moet daerom in de kachel be-
waert worden.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Huys-loock is hout in den derden graet / en
seer goet tegen ontfleekinghe van de Leber /
Milt en Nieren / tegen huurige Puyssen / de
Hoos en verbrantheit. Het sap op 't vooz-
hoofst gestreken stillt de Hoofst-pijn en ydelheit
des Hoofstz / die by heete en brandende koozt-
sen plegen te zijn.

Solidago Saracenicā of Hey- densch-wondt-kruydt.

Dit kruydt wordt gezaept en geplant
op vochte en schaduwachtige plaatsen /
en brenghet sijn bloemen in Julij en Au-
gustus te voorszijn. Het heeft sijn naem
van de Heydenen of Saracijnen gekre-
gen / die met dit kruydt de wonden pla-
gen te geneesen.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Heydensch-wondt-kruydt geneest niet al-
leen versche schaden en quetsuren / maer suy-
bert en heelt de verouderde en verhuylde Won-
den: waerom het van de Heel-meesters veel in
Wondt-drancken gebesight wordt; daer-en-
boven opent het den verstoppen Leber en Milt/
en geneest de Seel-sucht en 't beginsel van de
Water-sucht.

Verbena of Yfer-kruydt.

Dit kruydt wordt in de Hoben gezaept
of in de Lente geplant / op een vochtige/
doch open-luchtige plaats; 't bloept in
de Maent Julius en Augustus, en moet
als dan vergadert en gedrooght worden.

Haer

Haer aert, kracht en gebruyck.

Verbena is seer berdzooogende / matelijck berzoelende en t'samen-treckende van aert; 't versterckt het zwache Gesicht / stillt de Hoost-pijn / drijft het Szabeel af / en opent de verstoptheyt van Leber / Milt en de Lorge / en 't werdt seer nuttelijck van de uyt-teerende mensche / en die Etter spoutwen / gebzuyckt. Tot dien eynde kan men / als het krupdt in sijn bloem staet / han't seldse een krachtigh Water distilleren.

Gras met veel Bloemen.

Dit Krupdt werdt alleen om de frapigheyt van de bloemen / (die boven op een steel als een kroontje by malkander groepen / en uyt den witte een wepnigh paers-achtigh van koleur zijn) in de Hoben van de Lief-hebbers onderhouden. Het begheert wepnigh oeffeningh / en wil gaerne op bochte plaetsen wassen / en 't bloept van May tot heel diep in de Sommer.

De Verstandige Hovenier, sijn oeffeningh in

S E P T E M B E R.

In dese Maent zaect de Verstandige Hovenier Koore-Sala van zaet dat een jaer out is / als mede zaet van Muur-bloemen in potten / twee dagen vooz de volle Maen / dan wint men van enckeld' zaet dubbelde bloemen / maer als 't vziest / moet men de potten in huys setten / en als sy spruyten / in de Lente of Voor-tijdt verplanten: Men zaect oock Pastinaken, om die vzoogh in 't Vooz-jaer te hebben. In dese Maent verplant men alle goede krupden / en afssetsels van krupden en bloemen die men in potten set / om by Winter-tijdt in huys te setten / en vooz de koude te bewaren / als Angelieren, Lauwerier, Roofmarijn en andere. Men set nu wederom in de aerde en men queeckt dooz de klifsters aen: Kroon Imperiael, Kivits Eyeren, Anemones, Ranunculi, Lelien, Tulpen en Gladiolus. De Verstandige Hovenier sal nu oock de wortelen van de Oost en Fruyt-boomen ontblooten / en goede mis aen de selve leggen / op dat die dooz de regen verbloepen en na de onderste wortelen gebzacht werden / om alsoo de Boomen te verquicken en vzychtaer te ma-

ken. Indien hy Boomen in de Herfft wil verplanten / moet sulckx geschieden omtrent St. Lamberts-dagh, 't welck de 15 dagh van September is / ende hy sal vlijtigh in acht nemen / 't gene wy boven omtrent het versetten en verplanten der Boomen in de Maent Februarius vermaent hebben. Men is noch al in dese Maent naerstigh besigh / met het vergaderen van alderhande Krupden / Zaet / Appelen, Peeren, Castanien, Nooten, Genever-besien, Vlier-besien, Pomponen en andere Oost en Krupden.

Van 't plucken en bewaren van ooft en vruchten.

Hier toe is van nooden dat de Verstandige Hovenier de bequame tijdt niet en laet voozby gaen / maer dat hy sijn vzychten affplucke by schoon / dzoogh en helder weer / en wel toe sie dat hy geen onrijpe vzychten af en rucke / maer de geene die dooz haer koleur / smaect en zwartighepdt der pitten hare volkomen rijpighet aenwijsen. Hy sal oock de vzychten / die hy lange bewaren wil / sijnelijck met de

handt af-lesen / op datse niet gequetst en gestooten en worden / waer dooz sp te eerder soude ontsteecken en verrotten. De Appelen dus af-ghespuickt zijnde in de Herfst omtrent als dagh en nacht eben langh zijn / in 't afgaen van de Maen / moet men de gekneusde / rottige en wormsteechige van de gabe en vaste Appelen af-scheyden / en op een houtte solderingh leggen / die byp van roock en stanck is / en wiens vensters upt het Noorden licht scheppen / want indien die na 't Zuyden staen / en de lucht daer van daen ontfangen / sullen sp seer haest slap en rimpeligh werden. Sommige besmeereuse met pot-aerde / dzoogense en leggense op een dzoogge plaets / en vermeynen datse daer dooz lange tijdt goet blijven. Andere beklee-dense met dzooge Wijge-bladeren / en besmeereuse daer boven op met pot-aerde. Andere leggense alleen in Hoote-bladeren onder de Appelen, of leggense in wijnmoer of wijn. Winter Appelen worden seer wel in zaet / als gark, rogge, haver &c. of in des selfs kaf bewaert. De Peeren moeten versamelt werden in 't afgaen van de Maen by heete Sonne-schijn / en bewaert worden als byp van de Appelen geseyt hebben: oock kan mense langh goet behouden / indien men de steel in warm pick doopt en de selve alsoo ophanght. Men bereyts tot Braedt-peeren, als mense in vier quarteren slijdt / de kloekhupsen wegh werpt en in een warme Backers-oven laet dzooghen / doch sp moeten eerst een dagh twee of drie leggen / want anders soude de schillen dooz de hitte vol blasen werden. De Quee-appelen en

Peeren worden versamelt en bewaert als de Appelen. Men kan oock de beste uptsoecken en in een vat leggen / de schillen en kloek-hupsen van de slechtste koocken / en dat ober de andere gieten / daer by doende een handt vol zout / alsoo datse met de schillen en dit sap oberdeekt zijn / wel lettende datse daer in altijd bedooben leggen / dus kan mense een geheele Winter ober goet behouden en gebuycken. Hier staet in acht genomen te werden / dat de Queen omtrent andere vruchten niet moeten geplaeft zijn / want dooz haer scherpe lucht en reuck de selve lichtelijck bederven souden. Limoenen kan men in pekcl / garste of haver / of als mense met gips bekleet / lange tijdt bewaren. De Granaet-appelen kan men tot in de Winter goet behouden / als men de selve / sindeelijck niet de hant afgepluickt zijnde / in gesmolten pick doopt / of alleen de steel daer mede besmeert / en de selve op een dzoogge plaets ophanght: Andere beklee-dense met hop / en besmeereuse wel dicht met pot-aerde / waer onder kaf vermengt is. De Moer-besien konnen langh bewaert worden / soo men de selve / niet al te rijp zijnde / in een glas doet / daer ober gietende haer eppen sap of wijn / ende daer na het glas wel toe-gestopt zijnde / wech geset. De Karffen die niet waterachtigh van vleesch zijn / als Kriecken en kleyne Kars, kan men aen een toutwetje op de solderingh ophangen en soo later dzoogen / of sp worden in een lautoe oven opgedzooght / ende daer na maectmen by Wintertijt van de selve aengenaame Karffen soypen.

Van de Boomen.

Castanien-boom.

De Castanien-boom begeert een we-
ke en losse gront en wafst wel in
vocht en santachtigh aertrijck / maer

in klepachtige en seer vette aerde en wil hy
niet wel aerden. Hy wordt van sijn vruch-
ten aengewonnen / die men in Februarij of
Maert in de aerde steeckt / daer na opge-
wassen zijnde / werdt hy 25 voet van een
ver-

verplant. Sijn vruchten worden in de Herfst rijp / die versamelt werden als de bossters beginnen te barsten / en worden als dan met stocken van de Boom geslagen / want wanneer sy van selver afvallen kommens niet langh goet behouden werden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Castanien zijn droogh en wat t'samen-treckende van aert / andersins in warmte en koude middel-matigh gestelt ; sy stoppen / insonderheydt rauw gegeten / de buyck-loop / maer zijn de borst schadelijck en verwoecken pijn in 't hooft : bozders komen sy van krachten met de Akers seer wel over een.

Klim-op.

Dit gewas wordt omtrent boomen of oude muragie geplant / daer hy hem omwint en vast aen maect / en wast wel op bochte en waterachtige plaetsen. Men plant het van November af tot Maert toe / en 't bloeyt in de Herfst, en de Besien worden in de Winter rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Klim-op is seer heet en scherp van aert / en doch t'samen-treckende van kracht / doch moet geensins onbedachtelijck gebruyckt worden. Sommige puyssen de Besien een bierendeel loots met Wijn ingenomen / om het Water / Szabeel en Steen af te drijven. De versche en groene bladeren werden gemeenlijck op de fontenellen gelept / want sy trecken alle humeuren en bochtigheden van de andere leden na de fontenelle / en beletten dat de selve niet en ontstecke.

Genever-boom.

Dese Boom aert wel in sandtachtige aerde en in een open-luchtige plaets / en wordt door 't zaeyen van de rijpe besien en

inleggen aengeteelt. Men maect van de selve heggen / die wel beschooren willen zijn. De bladeren blijven altydt 's Winters en Somers groen : de besien worden het tweede jaer na dat sy voort-gekomen zijn / volkomen en rijp / doch het levert alle jaer vruchten / om dat de rijpe versamelt zijnde / de onrijpe overblijven / en in 't volgende jaer tegen den Herfst groot en rijp worden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Genever-boom is warm en droogh tot in den derden graet / maer de vruchten of besien zijn soo verdroogende niet. De Genever-besien reynigen de Nieren / Blaes en Leber / en supberen de Borst ; waerom sy nuttelijck gebruyckt worden tegen 't Szabeel / de Steen / Water-sucht en Enggh-borstighheydt : sy verstercken de Maegh / herzenen en 't gesicht / en beletten alle sinckinge / die op de ooggen / tanden en andere leden vallen : sy zijn oock seer nut in tijden van pest en besmettelijcke siechten gebruyckt te werden ; oock vreecken sy winden / stillen de buyck-pijn en genesen de gezerecken des lijf-moeders. In de Apotheken bereydenmen van de selve gedistilleert water, Extract en Conferf tot de voornemende gezerecken seer dienstigh.

Cypressen-boom.

Dese Boom wast hoogh en boven spits als de Sparre-boom : hy wordt hier te lande van zaet aengewonnen / opgekomen zijnde moet men wel toetsen dat men de toppen niet af en vreecht of scheert / want alsoo gequetst zijnde / soude hy uytgaen en verdooren. Hy wordt in twee soorten onderscheyden / als Cypres-manneken, die groot woyt en nothens draeght en Cypres-wijfken die kleyn blijft en onvruchtbaer is. Dese Boom woyt seer van de Nieren geplaeht en om die te verdooren / salmen hem met kalck bestrijcken. Hier te Lande wil hy seer qualyck de Borst

berdzagen / en daerom werdt hy beeltijts
in de stoben bewaert.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren en Cypressen-nooten zijn ber-
dzogende en t'samen-treckende van aert/ doch
sonder merckelijcke hitte: sy stoppen de buyck-
loop / bloet-spoutwen en alderley bloet-ganch.
De schoors dzijft de steen uyt de lendenen en
blaes / en woedt hy sinnen en kleederen gelept /
om de motten en schieters te berdzijben.

Tamarisch-boom.

De Duytsche Tamarisch-boom, om dat
hy veel in Duytlaant groept / wil niet heel
wel in de Hoven aerden / maer de Franse

ofte Languedockse Tamaris wast daer
weeldigh en groot: Hy begeert een vochte
en gruys-achtige grout.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Tamarisch-boom is afdagende / supbe-
rende / en eenighsints t'samen treckende van
aert: waerom hy seer krachtigh bebonden
woedt / om de berherde en berstopte milte te
openen / waerom tot dien eynde in Italien en
andere Landen kroesen en koppjen om uyt te
dzincken van dit hout gemaect woerden; maer
de jonge Drouwen moeten sich van des selfs ge-
bruyck onthouden / alsoo het haer soude on-
bzuchtbaer maken: eenige prysen het seer te-
gen de pocken / en houden het soo krachtigh
als het pock-hout.

Van de Kruyden.

Kroon Imperiael.

DE Bloem heeft verschepe mede-
soorten / als met geele bloemen /
met witte / met schoon-roode / met
leht-roode / met enckelde / met dubbelde
bloemen / met twee / oock met drie rpen
van bloemen boben malkanderen. Men
plant de bol in 't begin van September en
't woedt dooz af-setsels vermenighbuidigt/
maer gezaept zijnde heeft het lange jaren
werck eer het bloemen draeght. 't Bloeyt
in April, en somtijds in Maert, indien
de lucht wat warm is / en 't zaet woedt
in Junij rijp. De krachten van de Kroon
Imperiael zijn tot noch toe onbekent / en
woedt alleen om sijn schoonheyt der bloe-
men in de Hoven onderhouden.

Kivits-eyren.

De Kivits-eyren of Fritillaria heeft oock
verschepe mede-soorten / als met ghe-
spenckelde bloemen / met witte bloemen /

met geele bloemen / met zwarte bloemen /
spade Fritillaria van Guyenne, die twee
Maenden later bloeyt / als de andere. Sy
groepen gaerne in goede / doch niet gemiste
aerde / en woerden dooz de bollen en 't zaet
vermenighbuidigt. Sy bloeyen in April
met de Tulpen of wel wat vroeger / en
men neemtse op in Junij, en men plantse
wederom in September. De krachten
van dese bloemen zijn van niemant be-
kent of versocht geweest / maer sy dienen
alleen tot vermaeck en vercieringh des
Hofs.

Anemones.

De Anemones zijn veelderhande / en
woeden in 't gemeen in byedte en smal-bla-
dige onderscheppen. Sy begeeren goede
en wel-berepde aerde / en een wel ter
Sonne gelegene plaats; sy bloeyen meest
alle in April. De oeffeningh die de Ane-
mones epschen / is / dat men zaet van de
selve in de Maent Maert zaeyt; andere
zaepense.

zaepense in de May of Junij van 't zaet dat dan rijp geworden is / en als dan krijgen sy in Herfst bladeren. Sy groepen dook wel geplant zijnde / voornamentlijk de smal-bladige / en worden dooz de afscheurde wortelen in de Maent September of October aengeteelt. Men moet in acht nemen / dat hoe dieker en knobbel-achtiger de wortelen zijn / hoe eerder sy wortstekingh worden en vergaen : daerom sal mense alle jaer of ten minsten over twee jaren van een scheuren en verplanten. Als men de bloemen in Junij begeert te hebben / sal men de wortelen upt de aerde nemen alsse gebloept hebben / en op een drooge plaetse tusschen pampier leggen / en in 't naefstvolgende jaer in de Lente in de aerde steecken.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Anemones zijn seer heet en droogh van aert. Sommige zieden de bladeren en wortels in azijn / om de tandt-pijn te genesen ; doch om de groote seerpigheyt moet dit krayt niet van binnen gebruyckt worden.

Ranunculi.

Deze dragen schoone bloemen om den Hof te verciereu / en zijn in enckelde en dubbelde onderschepden / maer alle haer medesoozten te verhalen / soude te langh zijn : aengacnde haer oeffeningh bereytschen sy het selve dat van de Anemones geseyt is.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Ranunculi zijn seer heet en brandende van aert / waerom sy buyten op de huylt geleyt zijnde / trecken vleyen en bladeren / en moeten inwendigh niet gebesicht worden.

Lelien.

Onder de Lelien worden verschepden

medesoozten gerekent / als de gemeene witte Lelien, roode Lelien of Martagons, Lelien van Calvarien, Lelien van Constantinopelen, Lelien van Persien. Alle dese soozen willen wel wassen in welgeoeffende en savel-achtige aerde en worden dooz de kilsters aengequeect / die men in September plant / en niet langh buyten de aerde laet leggen. Om te maken dat de Lelien op verschende reysen bloeyen / soosal men in 't planten sommige Lelien wortelen of kilsters 12 / sommige 8 / sommige 4 / sommige 2 vingeren diep in de aerde steecken / en na datse diep ofte ondiep staen / daer na sullense vroegh of laet bloemen dragen.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De wortelen van witte Lelien vermoozen de harde gezwellen. Het water van de bloemen gedistilleert werdt van de Vrouwen seer begeert / om het aengesicht wit en schoon te maken / daer en boven is het goet tegen staatigheyt des herten / verhittinge des lebers en bezordert den arbeyt der zwangere Vrouwen. De Olie van Lelien verwarmt de zenuwen / vermoozt de harde en verfoet de pijnlike gezwellen. De andere soozen worden alleen om de cieraet van de bloemen in de Hoben onderhouden.

Tulpen.

De bloemen zijn vooz eenige jaren in grooter waerde geweest / insonderhepde die wat raer en moy van bloem waren. Haer soozen zijn seer veel / en worden onder drie geslachten begrepen / als vroeg / middel-soozt en late Tulpen. Sy worden dooz kilsters als andere bol-gevassen aengeteelt : Men neemtse in May en Junij op / en men plantse wederom in September in goede en dooz de Son wel verluchte aerde.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Hoe wel de aert en krachten van de Tulpen

niet volkomen ondersocht en gebonden zijn / nochtans willen sommige bersekeren / dat de selve seer krachtigh zijn / om de lust van bysflaven te vermeerderen / eben soo wel als de Satyrion, van de oude Schryfvers daer toe soo seer beroemt.

Gladiolus.

De Gladiolus draeght verschepte koleureu van bloemen / als purperen incarnate / lijf-berwige / schoon-roode en witte; 't bloeyt in May en Junij, en de bloemen afgeballen zijnde / verbreyt haer de wortel in veel kleyne bollekens / gelijk de witte Velt-ajuyne. Het wordt vermenighvuldicht van de verhaelde bollekens die in September geplant worden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De wortel van Gladiolus wordt seer geprezen tegen harde gezwellen en kroy-klieren. De Hooghdruyschen gebruycken dese wortel om alderhande bloeden en 't bloet te stelpen.

Soet-hout.

Dese wortel wordt in sommige Hoben onderhouden en van sijn zpscheuten vermenighvuldicht / en wast heel weelderigh / en blijft lange jaren in 't leven / maer de bladeren spruyten alle jaer op een nieuw weder upt.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Soet-hout is matelijck vocht en warm van aert. Het is seer nut en bequaem tegen de gebraken van de Boest / Leber / Nieren en Blase. Tot dien eynde wordt het uptgedroogde sap / drop van Soet-hout genaemt / veel gebruyckt; als mede Syroop van Soet-hout, de welke in de Apotheken bereydt wordt.

Hasel-wortel of Mans-ooren.

Dit groeyt gaerne op vochte en scha-

duwachtige plaetsen / 't is altijdt groen / maer krijght in de Lente nieuwe bladeren / en wordt als dan van een gescheurt en verplant.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De bladeren van Hasel-wortel zijn warm en droogh van aert / en hebben een suyber-makende kracht; sy doen overgeven en jagen met het braken alle taye en gal achtige vochtigheden uyt het lichaem / en verwecken met eenen kaamer-ganch. De wortelen zijn mede verwarmende en verdroogende van aert / doen water lossen / verwecken de Maent-stonden der Vrouwen / en zijn den geenen goet / die verstop van boest zijn.

Stock-roofen.

Dit krupdt draeght verschepte koleuren van bloemen / als witte / roode / lijf-berwige / licht-roode / bynn-roode / bleek-roode / paerffe / enkelde en duubelde. In de Lente in santachtige aerde gezaeyt zijnde / staet een jaer over eer het bloemen te voorszijn brenghet; en sulckg geschiet in Julij en Augustus; daer na het zaet rijp geworden zijnde / wordt de steel doz / maer de wortel blijft langh in 't leven / en spruyt in 't Voor-jaer wederom upt.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Stock-roofen zijn middelmatigh warm en vochtigh met eenighe t'samen-treckende kracht; en daerom werden sy gebruyckt om de Maent-stonden der Vrouwen te stoppen: sy zijn oock seer dienstigh vooz de terringh en vooz een quade heel.

Hypericum of St. Jans Kruidt.

Het wast in alderhande aerde / 't heeft langwerpige doorsichtige bladeren / die vol kleyne stipkens of gaetjens schijnen te zijn;

zijn; 't bloeyt in Julius en Augustus, als van vergadert men de bloemen / om een heerlijcke Wondt-olie daer van te maken. Dit kruidt wordt door zaepen en planten vermeenighbuldicht. Men vindt hier van een soorte Alexandrijns Hypericum ghe-naemt / wiens bladeren viermael kleyn-der zijn / als van de gemeene. Van dese naem is een seer kleyn boom-gewasse / ghe-naemt Hypericum Cannadense, en werdt om sijn aengename bloempjens in de Hoben onderhouden / en van oploopen in de Maent Februarij voort geplant / 't kan de koude wel tegen staen / en behoest niet in huys gebracht te werden / en of schoon de tacken doot gezoosen waren / soo sal men het by de wortel afsnijden / en het sal in de Lente wederom uytspuyten.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Hypericum is warm en droogh in den derden graet / het werdt onder de boornaemste wondt-kruiden gerchent; sommige pijsen het tegen den derden-daeghs koortsen. In Polen pleeght men de bloemen van Hypericum met boter en zout / den gene die sich beseert ofte in 't lichaem petz gebroken heeft / in te geben. In de Apotheken wordt van de bloemen een Olie bereydt / 't welck een krachtige balsam is om versche wonden te genesen / en werdt daerom van de heel-meesters veeltijds gebruyckt.

Pulmonaria of Longer-kruidt.

Dit kruidt begeert een vochte en som-

merachtige plaetse / en wil des Somers dichtwils besproept zijn; het wordt in 't laetste van April van een ghescheurt en geplant.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Longer-kruidt schijnt de naem verkregen te hebben / om dat het seer krachtigh bevonden is tegen de gebreken van de Longe / en boornaementlijck om het bloet-spuuwen te genesen. Het wordt heden-daeghs gemengt onder de kruiden / waer van men groene kruidt-koekjens pleeght te backen.

Bolbonac of Penning-bloemen.

Bolbonac wordt door 't zaepen in de Hoben onderhouden / 't bloeyt gemeenlijck in April, een jaer na dat het gezaept is / de hauwkens daer 't zaet in beslooten is staen heel cierlijck.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit kruidt en boornaementlijck 't zaet is warm en droogh van aert / 't berweckt de Maent-stonden der Vrouwen en drijft den Urijn. Het zaet is in krachten het Thlaspi zaet in alles gelyck.

Klockskens of Belvedere.

Van dese vindt men versche soorten in de Hoben geplant / sy bloeyen in Junij, Julij en Augustus. Sy worden door byscheuten en zaedt vermeenighbuldicht. Haer krachten zijn tot noch tot niet ondersocht / en werden daerom alleen tot cieraet van de Hoben geoeffent en onderhouden.

De Verstandige Hovenier, sijn oeffeningh in

O C T O B E R.

De Verstandige Hovenier begint in dese Maent sorge te dragen voor kruiden en Bloem-gewassen / die de strenge koude van de Winter niet kunnen wederstaen / om de selve ter bequamer tijdt te mogen bergen. Hy sal oock

doekt in fijn Orangie, Citroenen, Granaten en andere teere Boom-gewaffen onder dach in de kachchels fteffen / om die vooz de krupt en Loof-verfuidende houde en Dozft te bewaren / en in 't begin van dese Maent fal hy de felve / die het noodigh hebben / verplanten / en de backen of potten met vette en wel-berede aerde verfien. Hy is naerftigh befigh in 't bearbeyden en outgaven van fijn Hof / in 't onkrupt uyt te wieden / ende het fchrale en dozre aertrijck te beuiffen. Hy magh noch zaepen Kooren-Sala, en moet de Anemones, Ranunculi, Krocussen, Hyacinthen en Narciffen in de aerde fetten en planten. En om dat wy hier gewagh maken van de Bol-gewaffen / soo fullen wy haer algemeene oeffeningh kortelijck aenwijffen. Alle Bol-gewaffen of Bol-bloemen verepffchen welberede / lichte en vette aerde / de felve plant men een hant breeft diep in de Maent September of October, en het volgende jaer als de Bloemen afgevallen en vergaen / 't zaet rijp en de bladeren verdozt zijn / neemt menfe in 't laetste van Julius op / en men lept de Bollen op een dzooge en fchaduwachtige plaetse te dzoogen / en de felve gefupbert zijnde / worden tot de voornoemde tijdt om wederom te planten / bewaert.

Om de fieckten en quellinge der Boomen te remedieren.

't Gebeurt dickwils dat de Boomen kreuren en fieck worden / om dit te verbeteren fal men de wortel ontblooten / en de felve met Wijn-moer of dzoeffem van Olie / of water daer Lupinen in gefoden zijn / of met oude Pis van menfchen of beeffen bevochtigen en begieten. Sometijds vertoonen fich aen de Boomen knurven en ghezwellen / waer in dickwils wormen groeyen / die de Boo-

men krencken en bederven / om fultcks te helpen en vooz te komen / fal men de knurven en ghezwellen openen / op dat de fchadelijcke materie uytbloeye / en indien daer wormen in beftooten zijn / soo fal men de felve met eenpfer uyt halen / ende het gat met Krijn en Darchiens-mis of Ofse-galle uyt waffen en fuyber maken. Tot de Kancker der Boomen / die de felve van de ftam tot boben in den top soude bederven / en de bast doen zwart worden en verdozen / moet men het befchadighde deel tot op het hout uyt fnyden ende de plaetse met Koe-mis en Leem vermengt / of met Ent-was vooz regen en windt beftrijcken en verbinden. Vooz quade lucht / nebel en zee-dampen / is noodigh dat den Hof en Boongaert met een mantelingh van hooge Boomen omcingelt zy. En indien 't gebeurt dat de tacken der Boomey dooz harde winden / of dooz het onvoorzichtigh nederbuigen der felve quame te fcheuren of fplyten / soo fal men die onderftutten / oprechten en verbinden met klap / en mis vermengt. Wanneer de Boomen met mos begroeyt zijn / waer dooz sy gelijk als rupdigh en fchurft worden / soo moet men de felve wel naerftigh in bochtigh weer fuyberen en fchoon maken. Als een Boom fijn fap verloopt en uyt-bloeyt / moet men eenige wortelen van dien ontblooten en ophlooven / en in de fpleete een hout of kiep-steen ftecken / op dat de obettollige bochtighede daer dooz bequamelijck uytbloeye. Als 't Ooft en Fruyt worm-fteekigh wordt / 't welck gemeenlijck werdt veroorzaecht / dooz dien 't aertrijck of waterigh / bochtigh en nat / of te dzoogh / do; en mager is / dan moet men 't water foecken dooz grippels af te lepen / en de gront dzoogh te maken / of verbeterd de aerde hy de wortel dooz mis en goede vette aerde. Wanneer een Boom te dun van ftam is en men de felve begeert dicker te doen groeyen / soo fal men de ftam met een mes op twee of drie

die plaetsen van boven tot beneden op
snijden / ende als dan sal hy in dichte uyt
wassen. Doch veel andere remedien / die
een Verstandige Hovenier moet in acht
nemen / hebben wy hier booren beschre-
ven / altoer wy om de boomen vrucht-
baer en wel-dragend te maken gheleert
hebben.

Van de Boomen.

Linde-boom.

De Linde-boom schiet op tot een
hooge en dicke Boom / wiens tac-
ken sich bzyedt en wijt uytspreyden/
en in de heete Somer een aengename
schaduwe verwecken. Hy begeert goet en
bet aertrijck / want in een dzooge en doze
gront komt hy traeghlijck voort. Hy
dzaeght in de Maent May sijn bloemen/
die een lieffelijcke reuck verwecken. Hy
wordt van wortel-spruyten aengheteelt/
die daer na twee of drie duym dick ghe-
worden zijnde op soodanige plaetsen / als
men die begeert / 20 of 25 voeten van
malkanderen plant.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren en schofften van de Linde-
boom zijn matelijck warm en t'samen-trec-
kende van aert; waerom sy Wonden en quade
Schurftgheden gheenesen. De Bloemen zijn
warm en dzoogh van aert / en worden seer ge-
priesen tegen duyfelingh des Hoofds / Beroert-
heyt en ballende Siechten / daer- en-boven zijn
sy seer krachtigh / om de Dzooutwen haest van't
kinde te doen berlossen: tot dien eynde werdt
van Linde-bloefsels een nuten bequaem Wa-
ter gedistilleert. Van het Hout brandt men
koolen / die men tot het maken van Bus-poc-
der gebruyckt.

Colutea of Lombartse Linsen.

Dit gewas wordt in de Hoben van
zaet / dat in de Lente ghezaept wordt /
voort geset / 't zaet moet men lange tijdt/
tot dat het begint te schieten / in water
weecken / en dan in vette en met scha-

pen-mis bemiste aerde planten. Men
moet het voor het vierde jaer niet be-
snoopen; 't kan de koude matelijck ver-
dragen / en 't bloept in May tot diep in
de Somer, geele bloemen voort bzyengende /
ondertusschen wordt het zaet in hau-
wen of blaesjes bestooten / rijp.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Colutea is warmen dzoogh in 't begin van
den tweeden graet. De gene / die de bladeren
van dit gewas / voor Sene-bladeren gebruy-
cken willen / zijn bedroogen; nochtans doen sy
Bzaken en beroeren de Bupct / maer niet ge-
welt en groote hangigheyt.

Boom-achtige Althea.

Dit gewas begeert geplant te zijn op
een vochte en vette gront / 't verdraeght
de koude tamelijck wel / en 't wordt van
inleggen en zaet aengewomen / die men
in Januarij verplant. De bloemen kom-
men eerst in September voort / en de bla-
deren vallen in November af / en spruy-
ten in April wederom uyt. Indien de
top-endekens door de koude des Winters
verdozt zijn / dan salmen die in 't Dooz-
jaer afsnijden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit gewas wordt van de Liefhebbers al-
leen tot tieract des Hoofs onderhouden / en tot
Medecijne gebruyckt / het komt met de ge-
meene Althea of Heems-wortel in krachten
over een.

Ypen-boom.

Van de Ypen-boom bindt men twee soorten / d'een met breede en d'ander met smalle bladeren; hy begeert goede / vette en vochte aerde / en wordt van sijn wortel-spruyten aengequeecht / en groot geworden zijnde / in Februarij tot Lanen verplant / of men bekleet met de smalbladige de Prieelen en Gaenderpen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren en schoofse van dese Boom zijn matelijck warm van natuur / genesen Wonden / en doen de placken en sproeten van de huyt vergaen. De Landt-luyden seggen als de Ype-boomen haer bladeren vzoegh verliezen / dat'er een groote sterfte van Beesten / als Koeven / Ossen / Paerden / &c. aenstaende is.

Wijngaert.

De Wijngaert begeert een goede en warme grond en plaetse / daerom sal mense tegen het Zuiden planten; hy wil niet veel gemest zijn / want indien de jonge worteltjens de selve komen te berepelen / verrottense / maer in diens plaetse sal men het afgeballen loof van Bucht-boomen / die tot aerde geworden is / aen de wortel leggen; andere nemen sijnachtigh Pypn of kleyn gehachte Lepen / of verrot Epcken-hout. Hy moet alle jaren nootsakelijck gesnoept of gesneden worden / eer dat hy begint upt te botten / daerom geschiet sulchs gevoeghlyck in de Maent Februarij in het afsaen van de Maen. In het snijden laet men gemeenlyck 3 / 4 of 5 botten aen 't hout blyven. De Wijngaert wordt dooz inlegginge

en stecken aengeteelt. Het inleggen gheschiet in de snoep-tijdt / als dan neemt men een mantje / daer onder een gat in is / en het selve wel vast gemaccht zijnde / steeckt men dooz het voorsz. gat / een ranck van den Wijngaert, en vult het dan op met goede aerde / soo sal de ingeleyde ranck het selve jaer noch wortelen schieten / daer na snijt men de ranck onder het mantje af / en plant hem daer men begeert. Op gelijcke wijze sal men de jonge scheuten / die onder aen de stam van de Wijngaert uptloopen / inleggen / en in de aerde bungen / gelijk vooz in de Figuur. D. 3 gesien kan worden. Dooz stecken wordt de Wijngaert aengequeecht op de volgende maniere. Upt de de afsnede rancken / salmen een loot snijden / dat

dat 6 of 7 botten heeft / dit sal men schijms in de aerde stecken op een lommerachtige en vochte plaetse / soo dat maer een of twee botten boven de aerde moet uytsteken. De Wijngaert heeft een verborrogen vpiantschap met de Lauwerier, Hafelaer, Kool, en Radijs. en moeten daerom omtrent de selve niet gheplant worden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Rancken / Bladeren en Kilautwierkens

van de Wijngaert zijn verkoelende / en sterckelijck t'samen-treckende van aert / waerom sy nut zijn om alderhande Bloedt-ganch en Bupck-loopen te stoppen; men spoelt daer mede / in water gesoden zijnde / seer nuttelijck de Mont / om de ontsteekinghe van dien en van de Amandelen te genesen. De selve krachten hebben de onrijpe Druyben en der selven sap / dat men Derijys noemt. De rijpe Druyben maken Winden in de Maegh en Darmen / insonderheyt die suurachtigh van smaech zijn. De Wijn is verwarmende van aert / en versterckt en berquickt de in gebooren hitte des Lichaems / en wordt daerom niet recht gesent / Welck te zijn dooz oude luyden.

Van de Kruyden.

Krocussen.

De Krocussen zijn in de Lente of Vroegh-bloeyende en Herfst of Laet-bloeyende onderscheyden / men vint onder de selve verschepde koleuren van Bloemen / als violette / blaauwe / witte / geele / purpere / kleyn en groot / gesprenckelde / geele / gout-geele / geele met zwart-purpere strecken. Sy bloepen vzoegh in de Lente, te weten in Maert, uytgenomen de Herfst Krocus, en worden dooz de bollen / die men in October plant / aengetreelt.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De krachten van de Krocussen zijn by de nieuwe Kruydt-beschrybers niet ondersocht / noch van de Oude beschreben of nagelaten gheweest; Sy worden wilde Safferaen genoemt / om dat sy nergens / als tot vertieringh des Hofes nut of bequaem zijn.

Hyacinthen.

De Hyacinthen zijn verschepden van koleur / als witte / blaauwe / purper-

roode / asch-vertwige / lijf-vertwige / bzupe / en dese zijn verdeelt in Nederlandtsche, Engelsche, Spaense, Orientaelsche en Hyacinth van Constantinopolen. Sy bloepen in Maert, en in Junij worden de bollen uyt de aerde genomen / en in October wederom geplant. Sy worden dooz zaepen / en maer beter dooz afsetten der bollen vermeenighvuldicht.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De wortel van Hyacinthen verhoelt tot in het beginsel van den derden graet / en verdrooght in den tweeden. t'zaet is verdroogende in den tweeden graet / en t'samen-treckende van kracht. De wortel drijft den Urin en stopt de Kameriganch / maer het zaet werkt stercker / en geneest de roode en alderhande Bupck-loopen.

Narcissen.

De geslachten van de Narcissen zijn meenigerhande / en worden meest alle in vroege, middel-soorten en spade Narcissen onderscheyden. Sy begeeren als alle Bol-gewassen / goede sabelachtige

aerde / en worden dooz de bosken meest aengeteert die in September geplant worden. De vroege soorten bloept hier te landen in de Hoben in het beginsel van April. De middel-soorten in 't laetste van April, en de spade in May. Verschepe vzeemde en teere soorten van Narcissen, als mede van de Hyacinthen, die de Sneeuw en Dozst niet konnen verdzagen / sal men in de Winter sozghvuuldigh bedecken.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Narcissen en insonderheyt de wortelen zijn warm en dzoogh in den tweeden graet / en wat afbagende en 'tsamen-trekkende van krachten. Sy heelen Wonden/verfoeten pijn/ en verdzijben de gezwellen der Dzoutwen Doozsten.

Coriander.

De Coriander begeert op een goede en vette gront in de Lente gezaept te zijn / het zaet woardt in de Herfst vergadert en bewaert / en hoe ouder het zaet is / hoe beter het na 't zaeyen uptzpruyp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Coriander-zaet in wijn of azijn getweecht / en wederom gedzoocht / en dan een weynigh booz den eeten gegeten / versterckt de Maegh / doodt de Wormen / en dzijft de Maent-stonden en Urin af. Het zaet woardt veel met Duyker oertdoogen en alsoo gebzuyckt.

Dille.

De Dil woardt gezaept in de Maent Maert, en begeert de seldve oeffeningh / die wy van de Anijs in de Maent van Augustus beschreven hebben.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dil-zaet is warm en dzoogh in den tweeden

graet / 't stilt de krimpinge in de Darmen / verweckt de Pisse / doet de Dick ophouden / vermeerdert de Melck in der Dzoutwen Doozsten / en geneest de gebreken des Lijf-moeders. Van het kruzdt van Dil maecht men een Olie om pijn te stillen / en alle rautwe vochtigheden tot volkomen Concoctie te bzingen.

Gentiana.

De Gentiaen staet seer tierlijck in sijn bloem / en woardt daerom naerflich in de Hoben onderhouden. Dit kruzdt begeert goede en wel-berepde aerde / en een sommerachtige plaets. 't Woardt dooz zaet / 't welck men in de Herfst bergadert / aengeteert.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Gentiaen en booznametlich de wortel is warm in den derden graet / en seer krachtigh om te supberen / af te bagen / en alle verstoptheden te openen / sy woardt seer geprefen tegen de beten van dolle Wonden / wederstaet 't Feijn / besmettinge en berottinge der Huncuren / versterckt de Maegh / verweckt de Maent-stonden der Dzoutwen / geneest alderhande na-latende koozsten / en doodt de Woorden.

Agrimonia.

Dit kruzdt begeert weynigh oeffeningh / en wast op fantachtige en schaduwachtige plaetsen / 't bloept in Junius of wel later / en het zaet woardt in 't laetste van de Somer rijp. De Agrimonie die men gebzuycken wil / moet in May gepluickt en gedzoocht worden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Agrimonia is warm en dzoogh in den tweeden graet / opent en versterckt den Leber / geneest het Blaedt-pissen / de Koude-pis / Geel-sucht / koozsten / en werdt seer nuttelich in de Wondt-drancken gedaen. Den
ber:

hermaerden Heer Petrus Bambus verhaelt / dat hy niet beters bevonden en hadde om het Gra-
beel wpt de Nieren te drijven / als het gedistil-
leerde Water van dit Krupdt.

Arum of Kalfs-voet.

De Arum moet men planten op een
schaduwachtige plaats / en wordt door
aetsels van sijn wortel in September of
October voort geteelt. De vrucht / die
als een tros Oruppen in 't midden op-
schiet / is van veel dol-sappige Besien /
te samen geset / die alsst rijp zijn / een seer
schoon roode koleur vertoonen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Kalfs-voet verwarmt en verzooght hy na
tot in den vierden graet / vaeght af en opent
krachtigh: waerom dit gheheele Krupdt de
dicke en slijmerige bochtigheden dun maecht /
de verstopte Borst en de verbuilde Maegh
supbert. 't Poeser van de wortel in buyle zwaer-
ringe gestropt / belet het weelzigh voort was-
sen van het overbloedigh en onnodigh vleesch.

Serpentaria of Speer-wortel.

Dit Krupdt heeft een rechte opgaende
steel / die seer aerdigh met verscheyde ko-
leuren besprenckelt is / de bloem is groot
in wiens midden een tongh zwartachtigh
van twee te voorsz. schijn komt. 't Be-
geert de selfde oeffeningh / die wy van de
Arum aengemerckt hebben / en is oock
in aert en krachten van 't selve niet ver-
schillende.

Aloë.

Dit wordt in curieuse liefhebbers Ho-
ben naerstigh geoeffent en onderhou-
den: Men plant het in potten of backen
en moet des Winters nauw voorsz. de kou-
de bewaert worden; Men queecht het
aen van sijn zu-scheuten / die men in pot-

ten of backen in goede sabelachtige aerde
plant.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Aloë is warm in den eersten en droogh in den
derden graet / 't purgeert de Gal en andere
bochtigheden en is de Maegh nut en bequaem /
't opent de Speenen en berweckt de Maent-
stonden / 't werdt oock bequaem gebonden om
wonden te heelen / de loopende gaten te supbe-
ren en daer na te sluyten: 't werdt oock seer
nuttelijc vermenght by genees-middelen / die
het bloet stempen / en die men gebruyckt tegen
de gebreken der ooggen. Aloë des avonts vooz-
den eten ingenomen purgeert de Maegh /
maer na den eten 't hoost.

Pyrethrum of Bertram.

Dit Krupdt wordt in de Hoben in goe-
de aerde gezaept in de Maent van April,
't bloept in 't laeste van de Somer en daer
na wordt het zaet rijp; Menighmael
wordt het oock aengewonnen alleen van
steeltjens / die in de aerde gestoken wel
beklijven.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De wortel van Bertram is warm en droogh
in den derden graet; sy treckt / geknaut zijnde
beel bochtigheden wpt het hoost en verfoet de
tandt-pijn wpt koude oorsake ontfaen / ende is
seer nut om alle oude en koude gebreken van de
herzenen en zenuwen te genesen.

Porceleyn.

De Porceleyn wordt in April of Maert
in de Hoben gezaept / en eens ghezaept
zijnde / spruytse daer na genoegh van selfs
voort / sy wast weeldigh op goede vette
en welbereyde aerde.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit Krupdt is kout in den derden en boch-
tigh.

tigh in den tweeden graet / 't verkoelt seer inwendige en uytwendige verhittinge / 't stopt de Houtwelijcke bloeden / en belet het neder-sincken der Catharen. Men eetsc dickwils 't zy rauw / 't zy gekoocht / met Olie / Azijn en Sout / maer het voedsel dat sy geeft is heel weynigh / en daer toe onryjselijck.

Lychnis Coronaria of Christus-oogen.

Deze Bloemen worden in de Lente in de Hoben gezaept / de dubbelde worden aengewonnen dooz stecken en afscheuringe der planten / die men in Augustus in de aerde steekt en verplant ; sy bloepen den geheele Somer dooz / te weten in Junij , Julij , oock wel in Augustus. Dit krupt wordt om de aengename bloemen en niet tot Medecijne in de Hoben onderhouden.

Veneetsche Alcea.

Dit krupt moet jaerlijcks in Maert of April ghezaept worden / en 't bloeyt in Junij of Julij , het zaet lept in heldere blaesjens besooten. De krachten van 't selve zijn niet ondersocht of beschreven.

Noli me tangere of Kruydtje
roert mijn niet.

Dit krupt wordt in de Lente gezaept / en eens gezaept zijnde / is het onnodigh dat men 't wederhale / want het spruyt overbloedigh van 't afgeballen zaet uyt : 't draeght in de Somer geele Bloemen als een hoorenken omgekromt / 't zaet lept in lange ronde hauwkens besooten / de welke / als 't zaet rijp geworden is indiese aengeraccht worden / sich terstont in krinckelen en 't zaet ballen laten.

Sijn aert , kracht en gebruyck.

Hoe wel men dit krupt inwendigh niet ge-

bruycken mach / ende daerom van meest al de krupt- beschrijbers als onnut ge-acht / nochtans werd't in sommige Lande van 't selve een water gedistilleert / 't welck seer goet bebonden werd't om de pijn van 't Pleresijn te versoeten / uytwendigh met sime-boecken of een spongie dickwils op het pijnlijcke lidt gelept zijnde.

Satyrrium of Handekens-kruyt.

Dit krupt wast veel in 't wilde op bochte hooek-achtige plaetsen en Hopenlanden / en in de Hoben verset zijnde / moet het op een bochte en sommerachtige plaetse geplant werden. De Bloem die boven op de top van steel in de Maent May of Julius in een tros te voorschijn komt / is in verschede koleuren verdeelt / als Satyrrium met bleek-purpere / bruy-paerffe / licht-roode / witte / lijf-berwige en violette bloemen / dese alle zijn met verscheden stippekens bespanght. Daer en boven vindtmen Satyrrium met gespenc-kele bladeren / en die den welcken bladeren tusschen de schoon-purpere bloemen inwassen ; als oock Satyrrium geluid of sonder bollekens / en Satyrrium Herma-phroditicum met lange uyt-spruytsele aen de bollekens.

Sijn aert , kracht en gebruyck.

De wortelen van dit krupt wordt warm en bocht van aert ge-acht en seer gepresen om de luff van by-slapen te verwoecken ende de zwachte Mans te verstercken. Enige gebruycken / als een besondere remedie / tegen de der den-daghsse hoorts een bolleken van de wortel / gedrooght / gestooten en in 't aenkomen van de hoorts ingenomen.

Orchies of Standel en Kulle-kens-kruydt.

Dit krupt groeyt / als de Satyrrium , op vochtige en waterachtige gronden in 't wildt / behalven de vreemde soorten die meest

meest uyt Portugael werdt obergesonden. Men siet van 't selfde verschepte geslachten / als Vosse-kullekens, Hons-kullekens, Bocks of Hase-kullekens, Hanc-kullekens, Sots-kullekens, daer en boden zijnder verschepte gedaente van bloemen / als Mannekens, Wijfkens, Wespens,

Byen, Vliegen, Muggen, Spinne-koppen, en Pepels of Vijf-wouters met gepleckte bladeren. In den Hof gepliant zijnde begeereuse in goede aerde en op een schaduwachtige plaats geset te zijn. In krachten komen sy geheel met de Satyrium ober een.

De Verstandige Hovenier, sijn oeffeningh in NOVEMBER.

In dese Maent sal de Verstandige Hovenier tot sijn Winter provisie / eer hem de Dozst overballe / de gebonden Endivie af-snijden / en geele Peen, Pastinaken, Biet-wortelen, Rapen en andere Wortelen uyt-graben / de kruipen staertepuden af-korten en in droogh zant in de kelder vooz de Dozst bewaren: hy sal oock de Artisocken wel decken om van de strenge Dozst bezeyt te zijn / en hy moet de teere pot-kruipen en bloemen / die men ingclept heeft / wel gade slaen / op datse niet en verderben. De Lauwerier en Roosmarijn-boom sal hy met Stroco of Riet-matten bekleeden / op datse niet en verbyzesen / noch dooz de Sucekwo / die haer seer schadelijck is / komen te verdooren of uyt te gaen. Hy plant nu oock Oost en Fruyt-boomen in 't wassen van de Maen / en houtwt de jonge Wortel-spruyten af in 't afsnemen van de Maen. De oeffeninge die omtrent het planten en verzetten der Boomen zijn waer te nemen / kunnen vooz in de Maent Februarij gesien worden. Hy sal mede in dese tijdt willigen roepen / af-snijden en versamelen / om de Wijngaert en andere Boomen in de snoey-tijt daer mede te binden en vast te maken.

Om het Ongedierten uyt den Hof te verdrijven.

De Swarte Vliegen doen seer groote

schade aen de Bloessem van de Boomen / waer dooz als dan alle hoope van vruchten te bekomen ons by na benomen wort; om de selve te verdooren / sal men de Boomen met Strop en andere ruyghe beroocken / of men begietse met kout water / waer dooz sy afvallen en verdooren werden. Om de Mieren te verjagen en te doen sterben / soo sal men haer nesten met droesseim van Olie begieten / of met sijn gestooten Orego en Swavel / of met Krijt en Wsche bestroepen; Somnige hzanden eenige van de selve by de nesten op een koole vuur / en vermeynen dat de andere daer dooz blieden sullen. Indien men de struyck van de kruipen of Stam van de Boomen met Moer van Olie daer Lupinen in gesoden zijn / of met Offen-gal / Ceer en Moer van Olie vermenght / besmeeren / soo en sullen geen Mieren by de selve opklimmen. Tot dien eynde kan men oock een Wassen-rinck / die uytgeholt is / om de Stam vast maken / en de selve met water vullen / andere behinden de Stam ouder met Wol / want sy niet gaerne over de Wol loopen / want sy lichtelijck in de selve komen te verwarren. De Ruypen zijn seer schadelijcke gedierten vooz de Boomen / want sy dickwils Loof en Bloemen af eeten / daerom sal men de Ruypen-nesten in December, Januarij, of ten langhsten Februarij weghdoen / vernielen / vertre-

den.

den of verbranden / eer datse haer oberden geheelen Hof bespreyden. Indien de Ruypen ober al den Boom waren ghekropen / saluense met roock van Strop / Hoorns of Swabel verjagen en doen sterben / of men salse op volgende wijze verbrijven. Men moet des morgens vroegh / na dat het gheregent heeft / de Boom schudden / waer dooz sy / met de koude van de nacht bevangen en verstijft zijnde / lichtelijck sullen af vallen / en verctreden komen werden. Dooz de Mollen set men gheemeenlijck Moos - ballen / men kanse oock vangen wanneerse gemeenlijck woeten / 't geschiet 's morgens omtrent 6 uren / 's middagh's omtrent 12 / en 's avont's omtrent 6 uren / als dan salmense van achteren met een Spade besetten en opwerpen / doch men moet letten / dat de windt niet na haer toe en is / want sy konnen 't straks riecken. Andere gebruycken dese manier / als men een Mol vanght / doet die in een diepe pot / en graeft die in de aerde / des nachts sullen alle de andere Mollen haer om de pot vergaderen / en daer in vallen om de

eerste te helpen / en sullen alsoo alle gevangen werden. De Katten en Weselkens zijn haer gezworenen Vrienden. Op dat de Muisen het gezaeyde niet vernielen / sal men het zaet van te booren met Gal besprengen. De wortelen van de Artifocken worden seer van dit ongedierte dooz-linaeght / om dit voor te komen / sal men omtrent de selve Berckens-nijs of Affche van Boecken-hout / van een gebrande krat of Wesel leggen. Indien men onder de krupden Rakette zaeyt / soo sullen sy minder van de Aert-bloopen beschadicht worden. In de Persick, Abri-coos en andere Drucht-boomen / die aen Heyningen geplant zijn / pleegen veeltijds de Oor-wormen op te kruppen en de rijpe vruchten te bederven / hier voor sal men hier en daer afgesaeghde epude van Osse - hoornen in de Boom stellen / waer in sy sullen kruppen en alsoo ghemackelijck konnen gebangen en gedoodt werden. De Pier-wormen beschadigen het jonge krupdt oock seer / desen sal men 's avont's / na dat het geregent heeft / by de kaers opsamelen en wegh doen.

Van de Boomen.

Hage-doorn.

De Hage-doorn spruyt in de Lente seer vroegh upt / en is bequaem om Hagen en Heyningen condtom den Hofen Boomgaert daer van te maken / die men sierlijck buygen en bescheeren kan ; sy wordt van zaet en uptspruytselfs aengewonnen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De Druchten of Besien van Hagedoorn zijn vroegh en 't samen-trekkende van aert ; sy stoppen de Druyck / de Druyck-loop en oberbloedige Maent-stonden der Vrouwen. De

binnenste kernen van dese vruchten breecken de Steen en drijven die upt de Aeren en Blaes.

Palm of Bucx-boom.

Hier van zijn twee soorten / groot en kleyn ; De kleyne worden tot eieraet des Hofs rondtom de kanten van Bedden en Bloem-parcken geset : De groote wast op tot een kleyn boomje / waer van men Swanen / Pauwen en andere gedaente scheert / of men maectt'er Heggeng van. Dese moeten geplant worden in Maert of April, en eens des jaers of om het tweede jaer beschooren zijn. Hier by kan gheboeght werden de Bekende Palm

Palm, wiens eynde der bladeren met een scherpe doorn beset zijn / en draeght roode Besien waer in het zaet besooten wordt. Het wordt door zaedt en 't scheuren der wortelen in de Hoven aengeteelt.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren van de Palm zijn met eenige drooghte t'samen-treckende van aert / gelijk sulchs upt de sinaeck genoegh te onderbinden is / maer in de Medecijne heeft het geen gebruyck ofte nut.

Slee-pruymen.

De Slee-pruymen kunnen tot beghynge van de Boomgaert aen de Hepingen gheplant worden / andersins zijns in 't wilde genoegh te binden. Si bloepen in April, en in de Herfft worden sijn vuchten rijp.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Slee-pruymen zijn hout en droogh tot in den derden graet / en sterckelijck t'samen-treckende van naturen: waerom sy nut zijn om alle Duyck-loopen en Bloeden der Vrouwen te stoppen. Tot dien eynde werdt het say van de selve uptgeparst / en tot een Rob gheskoocht / 't welck men in de Apotheecken Rob Acatia noemt.

Qualster-boom of Lysterbesien.

Deze Boom plantmen aen de kanten van den Boomgaert / en worden door 't zaet vermeenighbuidicht: hy bloept in May, en in de Herfft worden de Besien rijp / waer mede men Lysters / Dneypen en ander gevogelte vanght.

Van de Kruyden.

Lavas.

Dit Kruydt is sterck en specery-achtigh van reuck en sinaeck / ende 't wordt in de Lente in vette en matelijck vochte aerde gezaept / en daer na spruyt het wederom jaerlijcks upt. In de Somerse Maenden levert het bloemen en zaet.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Lavas is verwarmende en verdroogende in het begin van den derden graet / versterckt de koude Maegh / breeckt Winden / verweckt de Maent-stonden der Vrouwen / stilt het opstijgen des Lijf-moeders / en opent den verstopte Milt en Leber. Lavas wordt in Wijn gekoocht / of des sels wortel of zaet gepulberiseert met Wijn tegen de verhaelde gebreucken ingenomen.

Hoppe.

Dit Kruydt behoeft weynigh oeffeningh / en windt en blecht sich selven om de stocken / staken en andere dingen daer het by geset wordt. Het wast weeldigh in vette aerde en wel-bereyde ackers. De blaes-achtige ballekens worden in Augustus of September vergadert / om daer Bier mede te voutwen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Hoppe is warm en droogh in den tweeden graet / openende en afbagende van krachten / reynicht het Bloedt van alle onsuiberheydt / opent de verstoptheit van de Leber / Milt en Nieren / geneest de Oecl- en Water-sucht / en alle langh-duurende kooztsen. De jonge spruyten worden gesoden / en in 't Dooz-jaer als Salaet met Olie en Wijn gegeten.

Duyve-kervel.

Dit Krupdt eens gezaeyt zijnde / vermeenighvuldicht sich selfs van het afgevallen zaedt. In May begint het te bloepen / en moet als dan gepluickt / ge-dzooght en bewaert worden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Duyve-kervel is verkoelende en een weynigh verdzoogende van aert / 't opent de verstopthepdt van Leber en Milt / supbert het Bloet / geneest de Schurftheyt en onsupberheyt des Huys / endzijft de galachtige vochtigheden wpt door den Urijn en kramer-ganch.

Beeren-klaw.

Beeren-klaw wordt van de Wortelen in Maert aengeteelt / want de Wortel seer langh in 't leven blijft: in de Somersche Maenden brenghet het sijn Bloem voort.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit Krupdt is middelmatig tusschen hitte en koude / en wat vochtigh van aert / vermozwende en verteerende van krachten. De bladeren worden in klisteren gebruyckt / en zijn oock dienstigh op verbranthepdt en heet Flersijn gelept te werden.

Beeren-oor.

Dit Krupdt wordt om de aengename reuck der bloemen en de aerdighepdt van dien van de liefhebbers naerftigh onderhouden en geoeffent; Men vindt van de selve veelderhande koleuren als purpere, roode en witte-gespickelde, bleeck-roode, schoon-roode, sneeuw-witte en meer andere. Het begeert geplant te zijn op goede sabelachtige gront en een lommerachtige plaets: 't Werdt door af-scheuringe die in de Maent April of May geschiet / aengewonnen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit Krupdt is dzoogh van aert / en 'tsamen-trechende van kracht / waerom het tegen in en uytwendige wonden / als oock tegen schurfsels seer geprefen wordt.

Sanikel.

Sanikel begeert een vette grondt en weynig gemeste aerde / en bemint lommerachtige plaetsen / 't kan seer wel tegen de koude en Doest / want de bladeren blijven het geheele jaer dooz groen / en 't bloept in May en Junius. Men zaeyt het in de Lente, en wil by dzooge tijden somtijds besproept zijn.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit Krupdt is warm en dzoogh in den tweeden graet / 'tsamen-trechende van kracht en daerom onder de boornaemste Wondt-krupden gerekent / geneest het Bloet-spuwen / Root-melzoen / en de sweerende Nieren. Men koocht dit krupdt in Water of Wijn en werdt alsof ingegeven.

Salomons Segel.

Dit Krupdt begeert in fantachtige aerde en op een schaduwachtige plaets gheplant te zijn: het draeght sijn Bloemen in May en Junius, en wordt in de Lente dooz 't af-scheuren der Wortelen vermeenighvuldicht.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Salomons Segel is warm en dzoogh van naturen / afvagende en 'tsamen-trechende van krachten. Het wordt seer selden om sijn moepelijche en walgelijche bitterhepdt inwendigh gebruyckt; uytwendigh dient het om wonden te geneesen en sproeten en alle blaetwe placken te verdzijben.

Alchimilla of onser Vrouwen Mantel.

Alchimilla wast tierigh op goede en bochtige gronden en lonnerwachtige plaetsen / 't werdt dooz af-scheuringen en plantten aengewonnen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit krupt is den Sanikel van aert en krachten seer gelijk / soo dat het eene booz het ander wel mach gebesicht worden.

Wijn-ruyt.

De Wijn-ruyt wordt in veel Hoben geplant en onderhouden / hy begheert dzooge en luchtige plaetsen / en bemint een brackachtige gront / en wordt van wortels en tack-spruyten / als Salie en Roofmarijn voort-geteelt / somtijts spruyt hy van sijn afgeballen zaet voort. Indische in de bloem wil schieten / sal men de selve af-snijden / want sy andersins te eerder verdrooght en uytgaet.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Wijn-ruyt is warm en dzoogh in den derden graet / seherpt de winden / verteert en maecht dan alle dicke en taye bochtigheden / wederstaet alle vergift / seherpt het gesicht / geneest de Water-sucht en alle smerten van de Dors / die van koude veroozsaecht zijn / ende werdt seer bequaem ge-acht tegen de struppen der jonge kinderen. Men bereyt van de Wijn-ruyt gedistilleert Water en Olie.

Rijnvaern.

Dit krupt wil geplant zijn op bochte en schaduwwachtige plaetsen / 't bloept in Junius en Julius en in Augustus wordt het zaet versauelt. Rijnvaern wordt dooz zaepen en plantten voortgeteelt.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Rijnvaern is heet en dzoogh in den tweeden graet / 't werdt veel gebruyckt om de woemen des Wycks te dooden en af te jagen / 't berwecht de Urijn / geneest de koude Pis / en is den Maegh seer aengenaem. De jonge en teere bladeren worden nuttelick in 't Dooz-jaer onder struyf-hoekjens gebesicht.

Eeren-prijs.

Eeren-prijs wordt dooz 't af-scheuren der plantten in Maert voort geset / 't begeert geplant te zijn in santachtige aerde en op een openluchtige plaets ; 't bloept in Junius en Julius.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Dit krupt is warm en dzoogh van aert / opent de verstoppinge van Leber en Maelt / drijft de Urijn en 't Szabeel af / geneest die geene / die Etter spoutwen en met een zwaren Hoest gequelt zijn.

Imperatoria of Meester-wortel.

Imperatoria moet gezaept of gheplant worden in santachtige aerde / 't bloept in Junius en daer na wordt het zaet rijp : De wortel blijft lange jaren oberstaen en spruyt alle jaren wederom uyt.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Meester-wortel verwarmt en verdrooght in den derden graet / drijft het Sweet / seherpt Winden / soo wel van de Garmen / als Maegh en Lijf-moeder. 't Werdt oock seer nut bevonden om de Maent-stonden der Drouwen te bozderen / het opstijgen des Lijf-moeders te beletten / en de Ma-geboorten en dooden brucht af te drijven.

Gratiola of Godts genade.

Dit krupt wordt dooz affscheuringe
M 2 aen-

aengeteelt / men moet het op vochte en lommerachtige plaetsen planten / 't draegt zijn Bloemen in Julius en Augustus.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Gratiola is warm en droogh van aert / hebbende een stercke kracht om de Dyrck te bevoeren en soo wel van boben als van onderen te purgeeren / en slijmachtige / dicke en galachtige vochtigheden wyt te jagen: Daerom en moet het niet als met voorzichtigheyt en goet overleggh en dat tot stercke lichamen / ghebruyckt worden.

Fraxinella.

De Fraxinella wordt hier door zaet aengeteelt / het wil geset zijn in goede sabelachtige aerde / men vindt van de selve twee soorten d'eene met bleek-root purperachtige en d'ander met sneeuw-witte Bloemen / die in Junius te voor-schijn komen / maer het zaet wordt heel laet rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Fraxinella is warm en droogh in den twee-

den graedt / 't breecht de Steen / drijft de Maent-stonden en Na-geboorten af / opent de Borst en geneest de Vallende-siechten en alle houde gebreken van de Herzenen.

Bryonia of witte Wijngaert.

Dit is een gemeen en seer wel bekent kruidt / en wordt geplant in een santachtige gront aen Drieelen / om de selve te bedecken en alsoo in de Somer aengename schaduwte tegen de hitte der Son mede te deelen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De wortel van Bryonia, die alleen in de Medicijne gebruyckt wordt / heeft een supberende / droogende en matelijck verwarmende kracht / en jaeght af door de Kamer-gauck de tape Fluxnen en waterachtige vochtigheden; waerom sy nuttelijck gebruyckt wordt tegen de Water-sucht; daer en boben supberise de Lijfmoeder van alle huyle en quade vochtigheden / en werdt daerom / tegen het opstijgen des selfs en om de Maent-stonden te verwecken / veeltijts gebruyckt.

De Verftandige Hovenier, sijn oeffening in D E C E M B E R.

In dese Maent sal de Verftandige Hovenier sijn tijdt besteden in 't af-houden van de tacken van Willigen, Populieren, Abeelen, Elst, Ipen en andere Boomen / oock moet hy in de Oost-boomen / als Appelen, Peeren, Pruymen, Kerffen, Mispelen, Queen en andere / supveren en besnoepen / en de tacken tot sijn brandinghe by een binden en op de Solder laten droogen. Hy sal nu sich versien van goede mis / om de selve in tijdt van noodd in vozraet te hebben. De Verftandige Hovenier sal nu oock sijn

Hof-gereetschap na sien / en wat gebreken of geschonden is / laten vernieuwen / op dat hy in sijn arbeet nimmer verlegen en zy.

Van 't havenen en suyveren der
Boomen.

Dese oeffening geschiet alderbequaemst in December, daerom moet men als dan toe sien / waer het hout al te overbloedigh gewassen is / of waer dat de Boomen met dovre tacken of water-looten bezwaert.

zwaert zijn / op dat de Boom daer door niet gheheel bedorven en worde ofte onbuchtbaer blijven / dese sal hy upt houwen en besnoepen / doch naerstigh in acht nemende dat de buchtbare tacken en botten niet gequest noch beschadicht en werden. Alwaer de Boomen te dicht staen en de een van de ander onderdrückt worden / salmen den geene / die minst in waerden zijn / de oberbloedige tacken be-rooiven / of de ouden en onbuchtbaren geheel uptroeyen. In 't besnoepen der

Boomen moet in acht genomen werden / dat sulcks niet en geschiede in harde stormwinden en upttermaten strenghe koude / waer door de Boomen eenige letsel moeten bekomen. De jonge Boomen moeten / vooz datse drie of vier jaer oudt zijn niet besnoept worden. In bochtigh en regenachtigh weer dientmen de Boomen van het Mos / waer door de Boom veel in 't groeyen en buchtbaerheyt beles woedt / met houte of beene Messen afdoen / supberen en afschrabben.

Van de Boomen.

Denne of mast-boom.

De Mast-boom woedt hier te Lande van vzeemt zaet / 't welck upt Noorwegen of andere plaetsen woedt overgefonten / aengeteelt en gezaept vzoegh in de Lente op een seer warme plaets / en daer na bequaem zijnde om te verplanten / 't welck vooz de 4 jaeren niet moet geschieden / woedt hy gheplant daermen hem begeert / 16 of 20 voeten van een / de wortel rondtom be-deckende met goede sabelachtige aerde. Dese Boom staet het gheheele jaer door groen.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren van Denne-boom met roode Wijn of gestaelt Water ingenomen / stoppen alle Bloeden en 't root Welzoen. De bochte herst van dese Boom vermozwt / verteert / en doet scheidten / ingenomen geneest Engh-bozstighheyt / Uyt-teeringe / en 't Sciatica en supbert de Nieren en Blaes. Die den aerg-darm uptgaet / sullen op een planck van desen Boom sitten / die te vooren tegen het vuur wel heet gemaecht is.

Populier en Abeel-boom.

De Populier-boom wast tierigh in bocht-

tige en vzoeklige plaetsen / hy begint in 't eynde van Maert of in 't begin van April te botten / en hy woedt van wortel-spruyten hoozt geteelt. De Abeel-boom die oock Witte Populier genaemt is / werdt op de selfde wijze aengequeecht / en daer na bequaem zijnde tot Lanen en Bemastelingen verplant.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De bladeren en schorsse van de Populier en Abeel-boom zijn getempert in warmte en koude / nochtans wat droogh en afragende van aert. Van de jonge Populier-knoppen woedt in de Apotheken de wel bekende Populieren-salf bereydt / de welke seer goet is tegen alle verhittinge en alle versche geslagen / geskoten ofte gevallen buylen / de selve doet oock rusten aen de slacp van 't Hoofst en de Pols-aderey gestrecken.

Bercken-boom.

Dese Boom behoeft in geen bette gront geplant te zijn / want hy in santachtige en dozre gronden in 't wilde wassende gebonden woedt ; hy spruyt vooz van zaet en is mede bequaem om tot mantelinge der boomgaerden in Februarij geplant te worden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren en schoffe van de Berckenboom zijn warm en droogh in den derden graet: het loof in water gefoden verdrooght de loopen: de zeeren; de schoffe in buyle wonden gestropt/ geneest de selve. Het water wyt een gat/ in 't Dooz-jaer in dese Boom gemaeckt/ druypende/ werdt seer geprefen om 't Ezabeel en de Streu wyt de Nieren en Blase te drijven en om alle buyle Sweeringe te genesen.

Elst.

De Elst begeert op seer bochtige plaetsen te staen/ waerom 't oock in de Beenen aengeteelt wordt/ die opgewassen zijnde/ in Maert verplant worden. Men mach de Elst tot by de wortel af-kappen en sy sal daer na weder genoegh uytspuyten en opschieten.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De schoffen van dese Boom zijn koudt/ verdroogende en t'samen-treckende van natuu-

ren. Het Effen-hout heeft dese eygenschap/ dat het onder de aerde en insonderheit in 't water geset zijnde/ nimmermeer verrot of vergaet/ hoe wel dat 't buyten de aerde in de lucht blijvende/ haestelijck bederft.

Willige-boom.

Dese wordt van stecken/ in de aerde gesteken/ aengequeecht/ en begeert op een bochtige plaets te zijn/ alwaer hy heel tierigh en willigh wast.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren van de Willige-boom zijn koudt en droogh en een wepnigh t'samen-treckende van aert/ waerom sy goet zijn tegen het bloetspouten en bloet-braken en om de onmatige Bloeden der Vrouwen te stoppen. Sy worden mede gebruycht tot Doet-badinge om slaep te verwoecken. De groote tacken van dese Boom werden van de Landt-lieden gebesicht om horden en andere dingen daer van te vlechten: De kleyne gebruycht de Hovenier om sijn Boomen en Wijn-gaerden daer mede te binden.

Van de Kruyden.

Chalotten.

De kliffers/ waer dooz de Chalotten worden vermeenighbuldicht/ worden in Maert een halve voet van malkanderen geplant/ en na dat het lof vergaen is/ in Augustus werden sy wederom uyt de aerde genomen en be-waert.

Haer aert, kracht en gebruyck.

De Chalotten komen in krachten en ghebruyck met de Ajuya en Knoffoock over een/ maer gegeten zijnde/ en verwoecken sy soodanige bangen lucht niet/ als de gheoemde Kruyden.

Balssem-appel.

De Balssem-appel is in twee soorten onderscheyden/ als Balssem-appel Manneken, en Balssem-appel Wijsken. De eerste soorte moet jaerlijck in goede vette aerde/ en op een wel ter Sonne staende plaets gezaept zijn/ en als het heet en droogh weer is/ moet het met water dat in de Son verwarmt is besproept zijn. Men bekleet met het selve Gaenderpen en Pierlen/ om onder de schaduw van dit gewas/ van de heete stralen van de Son befrist te zijn. Het en kan de koude niet wel verdroogen/ daerom verdoyt het soo haest als sijn vruchten rijp zijn. De tweede

tweede soorte is van de eerste veel verschillende / want het niet seer hoogh opschiet / en heeft lange en booz spitse bladeren / de steelen zijn de Porceleyn gelijk; 't bloept in Julius, en in de Herfst worden de vruchten of Appelkens gemeenlijk rijp. Dit gewas moet mede alle jaren in de Lente gezaept worden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De bladeren en vruchten van Balsem-appel Manneken zijn warm in den eersten en droogh in den tweeden graet; sy genesen soo wel inwendige als uytwendige Wonden. De Olie / daer dese vruchten in gheweect zijn / is goet booz scheursels en gequetste Zenuwen. De aert en krachten van Balsem-appel Wijken zijn tot noch toe onbekent.

Glas-kruydt.

Dit Kruydt wast gaerne aen oude murrage / en woymt op schaduwachtige plaetsen in den Hof gheplant; het spruyt in de May eerst uyt der aerden / en in Julius of Augustus woymt het zaet rijp.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Glas-kruydt is van een ghetemperde natuur / 't stillt pijn / drijft het Stabeel af / vermolt en verdrijft de gezwollen en zweeringe der vrouten borsten / en versoet de sinerte van 't Hleresijn.

Bugula of Sene-groen.

Dit Kruydt is Winter en Somer groen; 't begeert geplant te zijn op bochte doch open-luchtige plaetsen. In April of wat later brenghet het sijn bloem voort.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Sene-groen is met eenige t'samen-trekin-

ge merckelijck verdroogende van aert; de bereyde krachten van 't selve bergelijcken sich met den Sanikel en Alchimilla.

Valeriaen.

De Valeriaen begeert op bochtige gronden geplant te zijn / 't woymt door afscheuringen en zaet aengeteelt: hier benevens vint men een soorte / die Valeriana Graeca genaemt is / en woymt op de selve maniere aengewonnen. Dese bloeyen alle-gader in de Maenden May, Junius en Julius.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De wortel van Valeriaen is warm in den eersten en droogh in den tweeden graet / berweecht de Maent-stonden der vrouten / drijft den Urin / en bezijt de menschen booz Pest en besmettelijcke siekten / en sy magh oock seer nuttelijck by de Wondt-drancken bereynght werden.

Tormentille.

De Tormentille moet op een goede sabelachtige gront en een schaduwachtige plaets geplant zijn / en 't woymt door de wortelen voort geset / die men in Maert van een scheurt: 't bloept in de Somerse Maenden. De wortel magh tot alle tijden van 't saer opgenomen en tot het gebruyck bewaert worden.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

De wortel van Tormentille is droogh in den derden graet en t'samen-trekkende van aert. Men gebruyckse veel tegen besmettelijcke siekten / sy berweecht het Stweeten / en stopt alle onnatige Bloeden: Sy is oock seer goet om intwendige quetsuren te genesen / en het geronnen Bloet te doen scheidjen.

Nies-wortel.

Van dit Kruydt woymt tweederhande geslacht

gefachten in de Hoben onderhouden / als
zwarte Nies-wortel, hebbende groene bloe-
men en zwarte wortelen / ende wit Nies-
wortel / wiens bladeren feer aerdigh als
een Brabandfe Huyck ghevoutwen / en
wortelen wit zijn. Zy worden in fant-
achtige aerde / en op een fchaduwachtige
plaetse geplant.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Swarte Nies-wortel is heet en droogh in den
derden graet / purgeert de tape / galachtige
en insonderheyt de melancolijche bochtigheden.
Des selfs gebruyck bereyft een goet oordeel/
en een v. ozfichtige handt. Witte Nies-wortel
is warm en droogh in den derden graet / pur-
geerende de tape en overbloedige bochtigheden
van onder en van hoben / maer 't is bepliger
in des selfs plaetse andere genees-middelen te
gebruycken. Het Poepel van dese Wortel in de
Neus opgehaelt dooz sterck finelen / en fuybert
de herzenen van heel quade bochtigheden.

Winter-groen.

Dit Kruydt blijft des Winters groen/
en wast gaerne op bochte / doch open-
luchtige plaetsen: 't draecht wel-riecken-
de bloemen in de Maent Junius en Julius.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Winter-groen is hout in den tweeden en
droogh in den derden graet / 't wortdt onder de
boornaemste Wondt-kruyden gerekent; 't ge-
neest de Wuyck-loopen / Bloet-spoutwen en
overbloedige Maent-stonden der Woutwen.
Het Kruydt wortdt in water of wijn gefoden en
het afsiedfel gedroncken.

Lepel-bladen.

Lepel-bladen wast hier te lande over-
bloedigh aen Dijken en op Niet-landen/
zy kunnen oock van zaet in de Hoben aen-

geteelt worden: Zy bloeyen in April en
May, en 't zaet wortdt in Junij volko-
men rijp.

Haer aert, kracht en gebruyck.

Dit Kruydt is warm in den eersten en droogh
in den tweeden graet. Het fap is niet alleen
feer goet tegen de Scheur-buyck / maer oock
andere gebreecken / die uyt grof en zwaer bloet
ontstaen. Men koocht de selve in way of wijn/
of men etse tot butter en broot. In de Apo-
theecken vindt men Extract van Lepel-bladen
tegen de Scheur-buyck wonderlijck dienstigh.

Alsem.

Hier van bindtmen twee soorten / als
gemeene en Roomse Alsem. Zy begeer-
ten goede sabelachtige aerde / en worden
dooz 't affcheuren der planten verineenig-
vuldicht.

Sijn aert, kracht en gebruyck.

Alsem is heet en droogh van aert / en werdt
feer goet bevonden om de flappe Maegh te
verstercken / de galachtige bochtigheden dooz
de Kamer-ganch en Urjn afte setten / en de
tape fluymen te bertecren. Zy wederstaet alle
verrottinge / opent de verstopte Leber en
Milt / geneest de Water-fucht / en doodt de
Wormen des buycks. Van dit Kruydt maecht
men Alsem-wijn, Conserven, Syropen en
Olien, die feer dienstigh tegen de verhaelde
gebreken gebruyckt kunnen werden.

**Stinckende Gouwe of Schel-
kruydt.**

Dit Kruydt begeert wepnig oefening/
en wortdt op verlooren plaetsen geset / en
eens geplant zijnde / spruyt van sich selfs
hoort / en blijft lange jaren in 't leven:
't bloeyt van April tot heel diep in de So-
mer, en ondertuyfchen wortdt het zaet in
de hauwkiens rijp.

DEN
NEDERLANDTSEN
HOVENIER.

T AMSTERDAM,

*Bij Marcus Doornick Boeck-verkoper op den Vijgendam in 't Inckt-vat
Met Privilegie voor 15 Iaren.*

Extract wyl de Privilegie.

DE Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt, doen te weten, alsoo ons vertoont is by **MARCUS WILLEMSZ. DOORNICK**, Boeckverkooper tot Amsterdam, &c. zeker Boeck, geintituleert, *Het Vermaakelyck Landt-leven, bestaende in drie Deelen, eerst, den Verstandigen Hovenier, ten tweeden, den Nederlantischen Hobentier met curieuse Platen versiert; ende tenderden, den Ervaren Huysbouder, wijsgaders de Verstandige Keek &c.* Ende alsoo den Suppliant bevreeft was, dat yemandt hem het selve Boeck soude mogen nadrukken, &c. soo werdt hy genootsaeckt zich te adresseren aen Ons, verfoeckende Privilegie voor de tijdt van 15 Jaren, om het voorsz. Boeck alleen te mogen drukken, uytgeven en verkoopen, niet alleen in de Nederlandise, maer oock in andere Talen, in 't geheel ofte ten deele, met verbodt, aen alle en een yeder het selve Boeck in 't geheel of ten deele, in 't kleyn of groot, in eenige talen na te drukken, of elders nagedruckt, in de voorsz. Provincie te brengen, te verhandelen of te verkoopen, &c. Soo ist, dat wy de sake en verfoeck voorsz. overgemerckt hebbende, &c. den Suppliant geauthoriseert en geoftroyeert hebben, autho- niseeren en Oftroyeeren den selven by desen, ten eynde hy, geduurende den tijdt van 15 eerst-komende Ja- ren, alleen sal mogen drukken, doen drukken, uytgeven en verkoopen; Verbiedende allen en een yegelijcken het selve Boeck in eeniger manieren, geduurende den voorsz. tijdt na te drukken, of elders, na gedruckt, in on- sen voorsz. Lande te brengen, te verhandelen of te verkoopen, op verbeurte van de nagedrukte, verhandelde, ofte verkochte Exemplaren, en een boete daer-en-boven van 300 guldens, te appliceeren &c. *gelijck alles breeder by de origineele Brieven van Oftroy begrepen is.* Gedaen in den Hage, onder onsen Grooten Zegel, &c. Den 10 December, in 't Jaer 1668.

Onderfonds

JOHAN de WIT.

Ter Ordonnantie van de Staten.

HERBERT VAN BEAUMONT.

Den
Nederlandsen
HOVENIER,

Zijnde het II. Deel van *het Vermakelyck Landt-leven.*

Beschryvende alderhande

Princelijcke en Heerlijcke Lusthoven en Hoffsteden ;
en hoemen deselve, met veelderley uytnemende Boomen,
Bloemen en Kruiden, kan beplanten, bezaeyen, en verciere.

Door *J. van der GROEN*, Hovenier van Sijn
Doorluchtige Hoogheydt, den HEERE

PRINCE van ORANGIEN, &c.

Verrijckt met verscheide Kopere Figuren, uytbeeldende
Princelijcke Lusthoven en Hoffsteden, na de Nederlandtsche en Franse
ordje; als oock eenige Fonteynen, maniere van Enten/
Oculeeren / inleggen en af-zuygen :

Met noch omtrent 200 Modellen van Bloem-percken, Parterres,
Dool-hoven, Prieelen, Lat-wercken, en Zonne-wijzers.

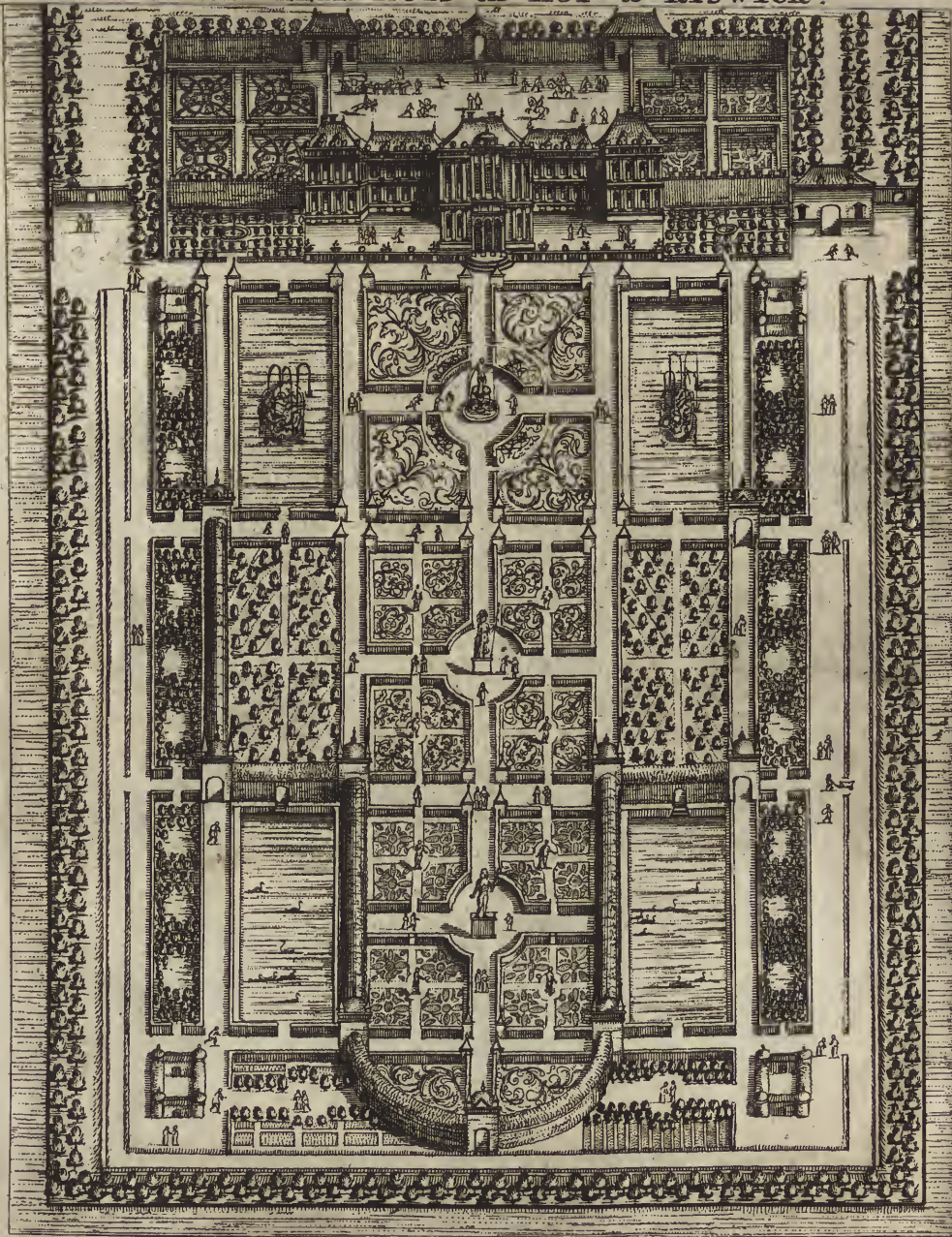

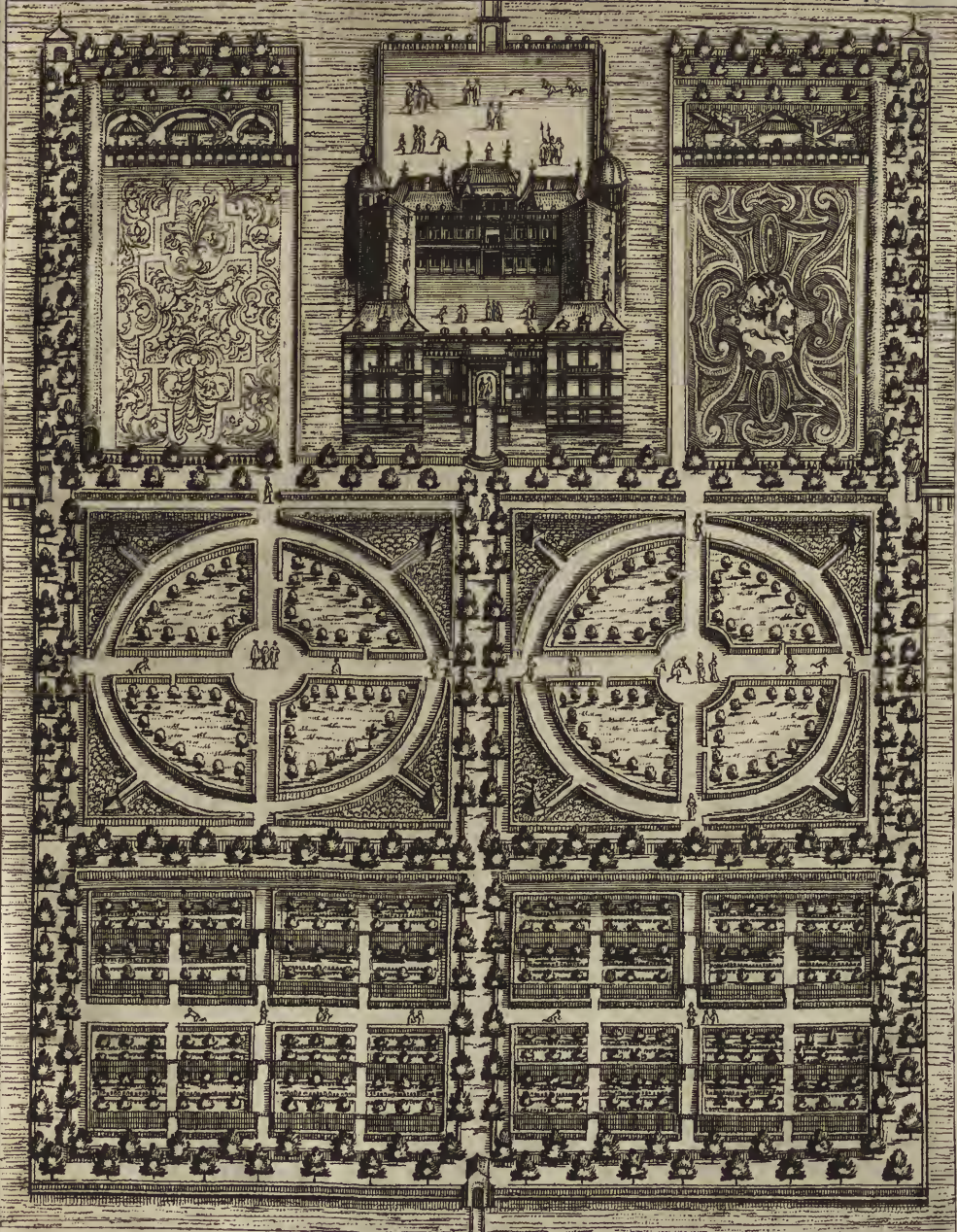
AMSTERDAM,

Voor *MARCUS DOORNICK*, Boeckverkooper op den Vy-
gendam, in 't Kantoor Incktvat. 1669.

Met Privilegie voor 15 Jaren.

t PRINCELYK HUYS en HOF te RYSWYCK.

Inhoudt en verklaringh van't geene in dit Deel begrepen is.

- I. d' **E**Erste Figuur vertoont het Vorstelijk Huys en Hof te *Rijswijk*, een half uur buyten 's *Gravenhage*, gelegen op de wegh naer *Delft*, toebehoorende sijn *Doorluchtige Hoogheyt* den *Heere Prince van Oranjen*, &c. na't leven af-geteyckent.
- II. Is het Princelijck Hof en Huys te *Honsholredijk*, omtrent 2 uren van 's *Gravenhage*, by het Dorp *Naeldwijk* gelegen.
- III. Vertoont het heerlijck Huys en Hof in't *Bosch*, dicht by 's *Gravenhage*, gemeenlijck genaemt d'*Oranje Zaal*, bewoont by haar *Doorluchtige Hoogheyt*, *Mevrouwe de Princesse Doua-giere van Oranjen*, &c. naer't leven afgetekent.
- IV. V. VI. Zijn 3 heerlijke *France* Gebouwen en hare Lust-hoven, bestaende in *Parterres* of *Loof-wercken*, *Bloem-percken*, *Fonteynen*, *Oranje-en Citroen-bomen*, en *Plantasien* met omgaende *Hulst- of Doorn-heggen*; beplante *Gaenderyen*, of overdekte *Lanen*, alles regulier, leggende de *Parterres*, *Loof-wercken*, of *Bloem-percken*, soo wel in *Plano*, als *perspectijf*, dat is 't *plat*, als *verschiet*.
- VII. Is een gemeene *Hof* of *Thuyn*, naer de *Hollantse* of *Nederlantse* wijze, verdeelt in 4 percken, met groote of kleynē palm beset; waer van men het eerste kan gebruycken tot *Bloemen* of *Loof-wercken*; 't tweede tot allerley *Moes* en *Salaet*; 't derde tot *Aspersies*, *Bloem- en Savoy-koolen*; het vierde tot *Peulen*, *Roomse* en *Turkse-boonen*, *Wortelen*; &c. Desen *Hof* is met houte schuttingen rontom beheyninght, tegen de welke *Moerellen*, *Karssen*, *Abricosen* en *Persicke-boomen* gevlochten zijn, langhs' de selve loopt een *Rabat*, datmen met *Aerd-besien* besetten kan: de *Appel-Peere-* en andere groote *Vrucht-boomen* setmen soo hier en daer, wijt van malkanderen, op dat den *Hof* sijn behoorlijke open lucht mach behouden. De *Quee-* en *Mispel-boomen* plantmen op de kanten van de *Sloten*, over't water. Voorts zijn de *Perken* rondom beset met *Roosen-Aelbessen-* en *Kruys-bessen-boomen*.

men. Een gemeen *Thuyn-kruysjen* zietmen hier in, aen wiens muuren men een *Wijngaert* kan opleyden, die tegen 't Zuyden, Zuyd-oosten of Zuyd-westen staen: aen d'een zijde is een *Gras- of Bleeck-velt*, aen d'ander zijde een *Hoender-hock*.

VIII. Vertoont een heerlijcke *Fonteyn*, die op sijn plaets beschreven sal worden.

IX. Beeldt af drie veranderingen van uytfspringent water, die, met noch meer andere, op een *Fonteyn* kunnen gestelt worden.

X. Noch een *Fonteyn*, die men met kleyne kosten maken kan, met van onder uytfspringende stralen, als hier na volgen sal.

XI. Afbeelding hoe men de *Wijngaerden*, soo in den Aertbodem, als oock in Mantjes vol Aerde, soo wel in 't onderste als in 't opperste des *Wijngaerts*, kan in- en *afleggen*, en daer na, afsnijden.

XII. Vertoont hoemen de *Vruchtbomen* kan winnen door *afswygen*.

XIII. Afteyckeningh van het *in-enten* der Boomen.

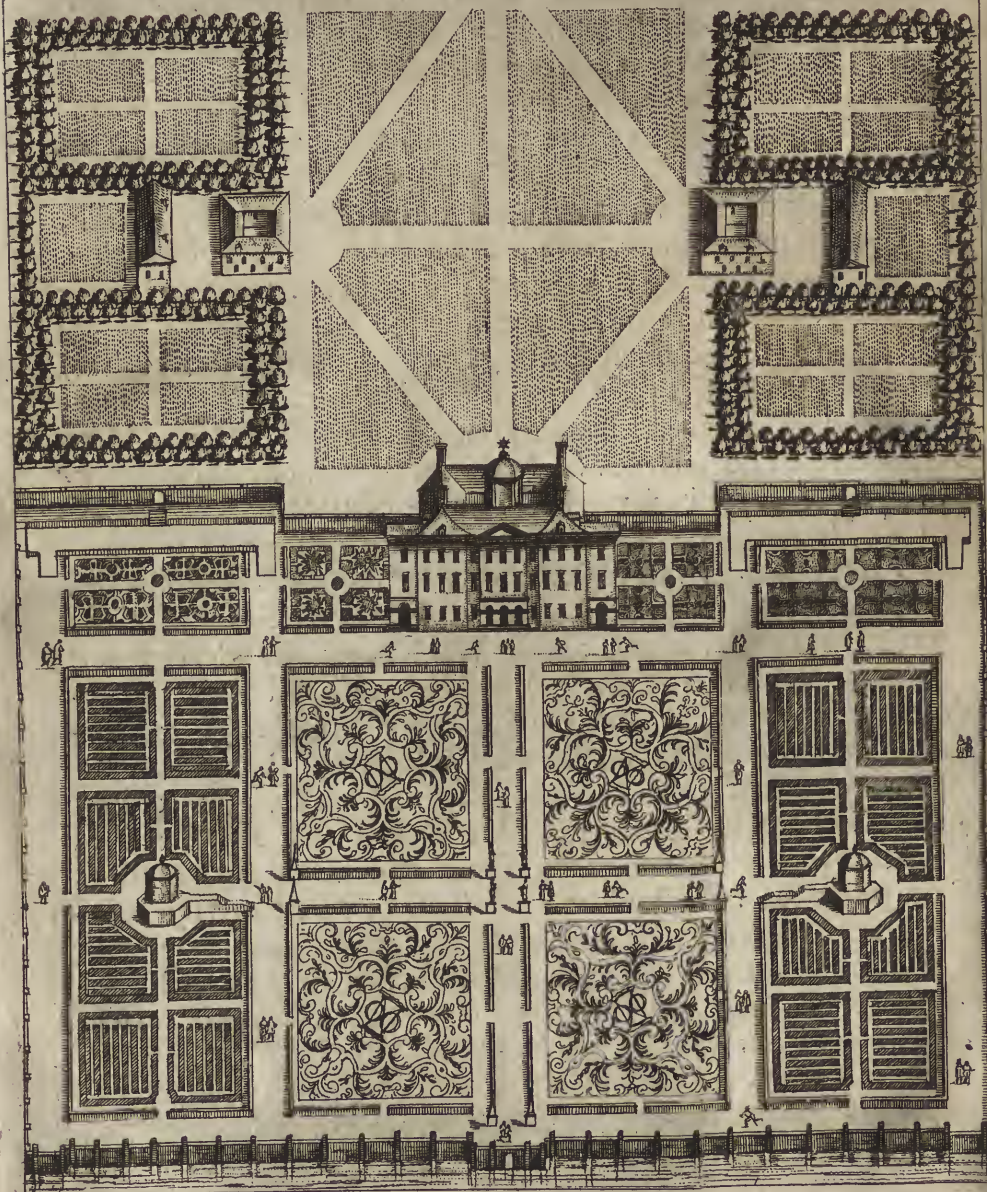
XIV. Vertoonigh, hoemen de Boomen *oculeert*.

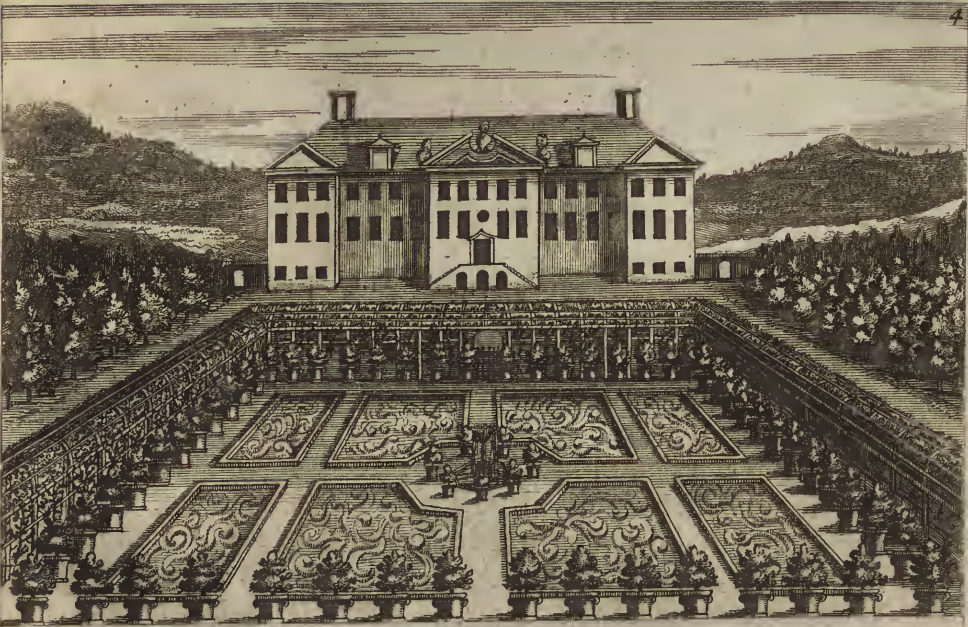
XV. Afbeeldingh van d' *Oranje- en Citroen- of Limoen-boomen*, met hare *Tobbens en Backen*, &c. als oock de *Galderye, Stove,* en *Kachels*, waer in men die des Winters, voor koude, bewaert.

Hier op begint den *Nederlandtsen Hovenier* in 't breede, op yeder faeck bysonder, te onderwijfen, hoe men een *Hofftede, Bogaert,* en *Lusthof*, behoorlijk sal regeeren.

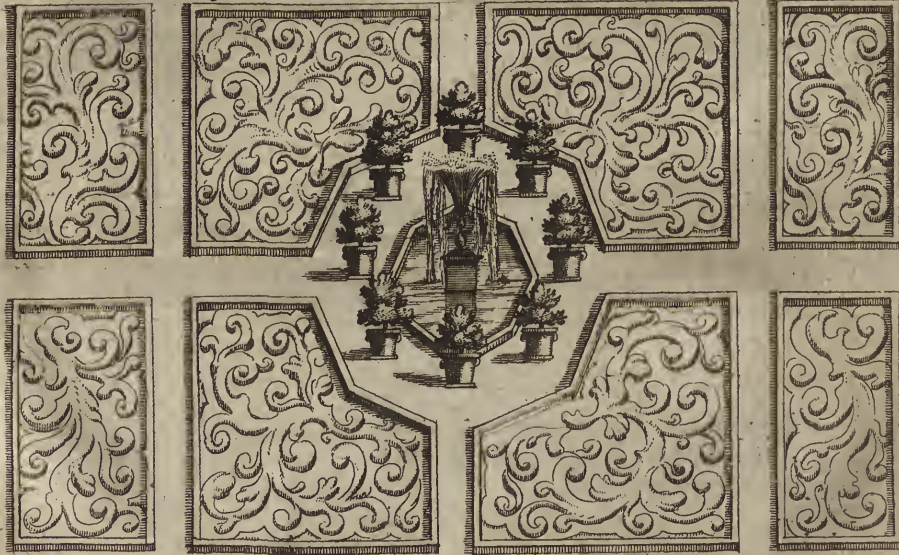
Daer na volgen omtrent twee hondert *Afteyckeningen*, of *Modellen* van alderley *Bloem-percken, Parterres* of *Loof-wercken*, kleyne en groote, gemeene en ongemeene, flechte en konstige, lichte en sware, onkostelijcke en kostelijcke, yeder na sijn believen: oock eenige ontwerpfels van *Dool-hoven*.

Hier na sietmen verscheyden *Modellen* van sierlijke doorluchtige gevlochten *Prieelen, Pedestallen* om Bloem-potten op te setten, *Pyramiden, Poorten, Portalen, Colommen, Frontispicen, Heyningen* met kijk-gaten, &c. die men met groente kan laten bewassen, en net geschooren houden, of anders met wit of andere kleuren, kan doen beschilderen. Eyndelijck worden vertoont verscheyden Afbeeldingen van *Zonne-wijfers*, soo om in 't plat te gebruycken, als tegen 't Oosten, Zuyden, Westen, &c. oock eenige, om in *Palm*, als een *Bloem-perk* te leggen.

Fransé Parterres inde platte grondt en 't Verschiet.

De loflijckheydt des Landt-levens.

DEn Hof-bouw, en't buyten leven, is, naer't seggen van veel Geleerden, het *vermakelijckste*, *voordeelijckste*, *gesondtste*, ja menigmael oock wel het *saligste leven*, dat men sou kunnen wenschen, voor die gene, die aen geen beroep, in de Steden vast gebonden is.

't *Vermakelijckste leven* is het, om dat alles wat adem haelt, in de Lente, Somer, ja oock selfs in't begin des Herffts, door de aengename en soete lucht, uyt de Steden naer buyten gelockt, ja getrocken wordt, alwaer men eerst alle dorheyt in groente siet veranderen, en't geen als doot was, wederom herleven; het jonge Gras, met de Spruytjes, en alderley Bloemen uyt den schoot der Aerde, voortkomen, die met hare lieflijcke reuken de Neus, en aengename kleuren, het oog vermaken; dese worden stracks van de leckere Somer-vruchten gevolght, de welke door haer ververshende smaken, de tong des aenschouwers bekooren: Niet lang daer na, siet men de Boomen met Herffst en Winter geladen, die de Keukens, neffens de Aerdt-vruchten, tegen den onvruchtbaren Winter-ooft van voorraet voorsien.

Het voordeelijckste leven is het, om dat by na alles, wat tot des menschen voedtsel en onderhoudt nodigh is, van het Landt, uyt den Boomgaerd, en den Hof, moet worden gehaelt, 't welck men dan aldaer veel verscher en beter koop kan bekomen, dan in de Steden; oock kan men daer met veel minder pracht en kosten, sich self, en sijn Huysgesin onderhouden.

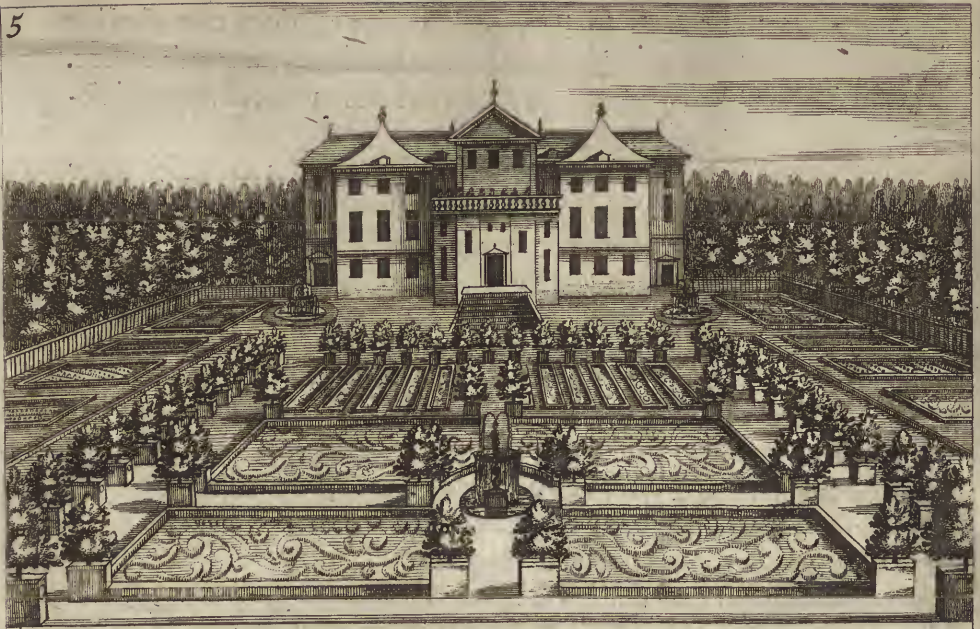
Het gesondtste leven is het, door dien de versche lucht met geen vuyle stinckende dampen, gelijk in de Steden, besmet is, waer door't verteeren der spijsen in de Maeg belet wordt, en veel hooftpijn, sinkingen, hoest, en kort-amigheydt veroorsaect: Buyten dit kan men hier oock een gereguleerder leven leyden, dewijlmen niet wordt belet, op den gewoonlijcken tijdt te eeten en drincken, slapen en opstaen. Maer boven al, kan men oock matiger leven, dan in de Steden, alwaer men door de byeenkomsten van Vrienden

den en Kenniffen ,seer dickwils wordt verleyt , door overdadige maeltijden , gaften en braffen, drinken en klinken, *compartien* &c. die menighmael geen geringe oorfaken tot des menschen qualijckvaert, sieckten, ja wel de doodt, zijn.

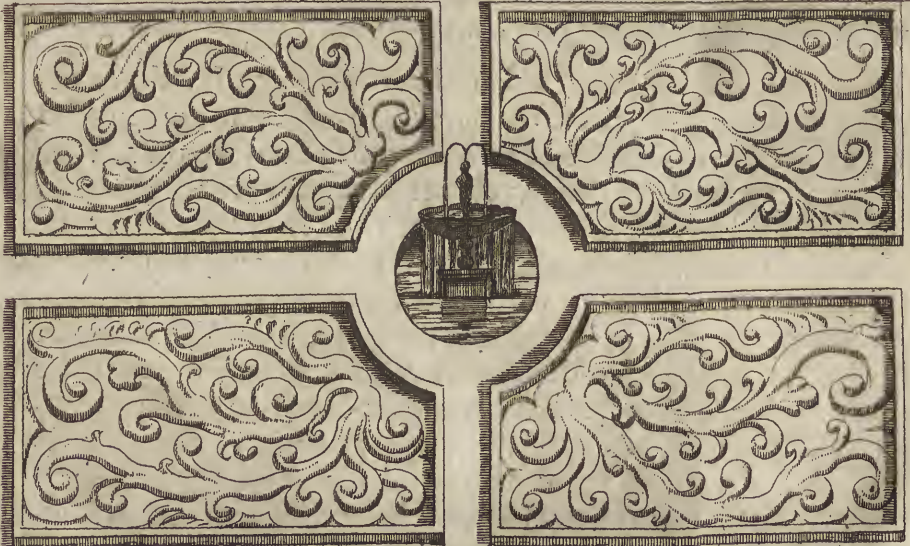
Het salighste leven kan het oock wel wesen, indien men sich daer na aenstelt; dit is seker, dat buyten op 't Landt, soo veel valscheyt en goddeloofheydt niet omgaet, als in de Steden. Maer daer-entegen heeftmen veelvoudige stoffe, om de name des Grooten Schepper van alle dese Kruiden, Bloemen, Vruchten, Boomen &c. te verheerlijcken, loven, dancken en prijsen, waer toe de volgende vaerskens van den vloeyenden *Poeët J. Cats*, oock gestelt zijn.

*'t Wierd Adam opgeleydt het Paradijs te bouwen,
Om in dat schoon Prieel den Schepper aen te schouwen,
Te sien sijn hoogh beleydt, en onbegrepen macht,
En wat hy voor den mensch in wesen hadt gebracht.
Het Veldt heeft wonder in, de stomme Boomen spreekken,
Ja dat noch hooger gaet, de domme Beesten preekken;
Niet een soo kleynen Dier, niet een soo teeren Kruidt,
Of 't roept, oock sonder stem, den Grooten Schepper uyt.*

De oude *Latijnse Poëten* hebben al over lang, den Lof des Lantlevens opgesongen; doch om tot onse *Nederlanders* te komen, soo heeft eenen *Petrus Hondius*, een *Vlaming*, al in den Jare 1621, seker boek, genaemt de *Moufe schans*, vol vaerskens, daer van uitgegeven, waer in hy de dagelike oeffeningen van 't buiten leven, van tijt tot tijt beschrijft. *Den Heer van Zuylichem* heeft oock noch korteling sijn Hofftede *Vitaulium*, dat is *Hofwijk*, met deftige Vaersen, Poëtisch beschreven; Desen is aenstonts door den *Heer Westerbaen*, in 't berijmen van sijn Hofftede *Ockenburgh* gevolgt geworden. Daer na heeft oock den *Heer J. Cats* het Buiten-leven en Hof-gedachten op sijn Hofftede *Sorg-vliet*, in 't licht gebracht, en 't selve als een doodt-kift voor de levendige, nagelaten. Den naeukeurigen Leser, die den lofen nuttigheit van 't buiten leven verder wil onderfoeken, kan die voornoemde Poëfyen doorlesen.

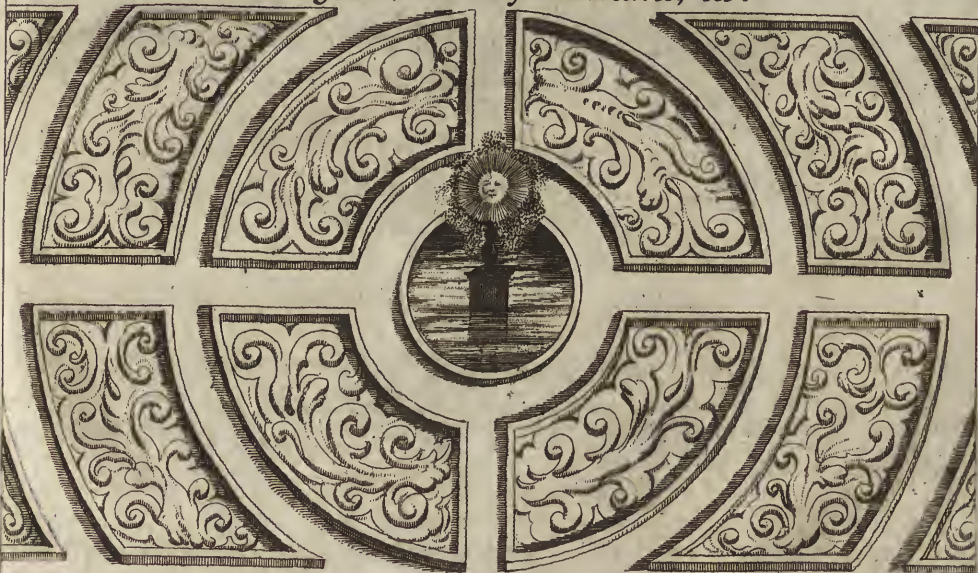

France Loofwerken in t plat en Perspectijf.

Frans gebouw, met sierlijke Parterres, etc.

Inleydingh.

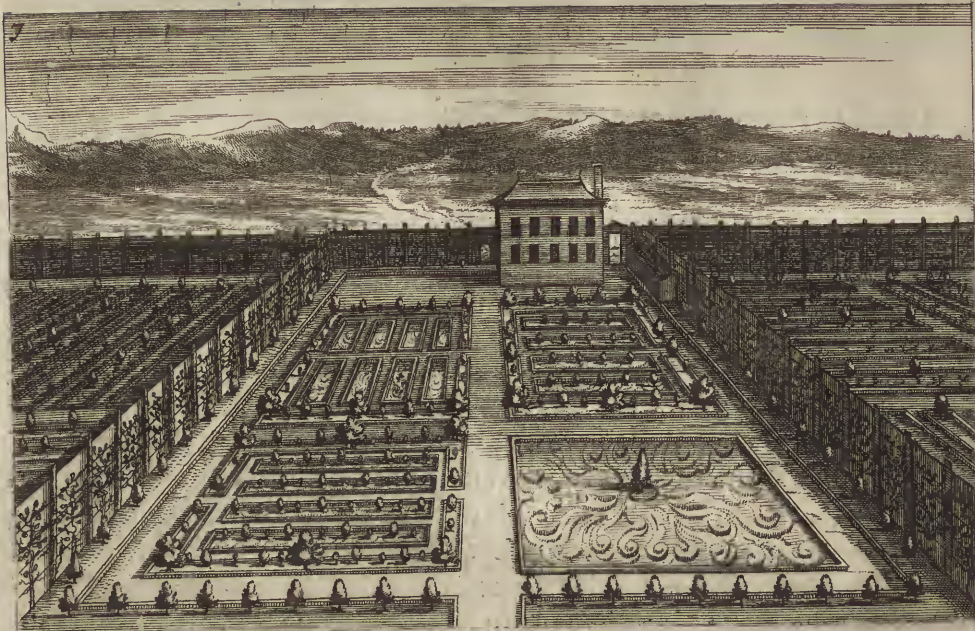
d' **O** Vervloedige Natuur (bestiert door d'Eeuwige Godt) die de menschen haer voedtsel en onderhoudt, soo mildadiglijk toesent, heeft de Tijdt in Jaren, en yeder Jaer in vier deelen afgedeelt. De Winter (hoe wel nodigh) doet door haer koude; vochtigheyt, en bulderende windt, hagel en sneeuw-buyen, d'andere drie Deelen in aengenaemheyt uytsteecken: De Lente brengt hare Bloemen, de Somer hare Vruchten, en den Herfst haer Winter-oogst te voorschijn. Maer alle dese dingen worden wel op haer tijt van de Natuur voortgebracht, doch sy kunnen, en dienen nootfa-kelijk (indien men daer't recht gebruik van wil genieten) door de konst, geholpen, en verbeterd worden. Want door de konst kan men de aerde, die op sommige plaetsen door de Natuur onvrugtbaer geteelt is, met de selve wel toe te maken; vruchtbaer doen worden: De konst kan de wilde, harde, onsmakelijke vruchten, door Mesten, Koesteren, in Enten, tam, sacht, eetbaer, en smakelijk maken.

Dese en meer andere zijn gemeen, en oock nodigh. Doch om tot ons voornemen te komen, seggen wy, dat de Natuur, die sich veeltijts wanschickelijk verthoont, door de Konst, kan opgeschikt, opgepronckt, in goede ordre, sierlijk en vermakelijk gemaect worden: en hier over kruitmen somtijts bergen en heuvelen wech; laeghten en dalen verhooght men, men maect water tot landt, en landt tot water &c. Alle dese dingen worden in de *Lust-hoven*, aengemerckt, daer men alles *regulier*, dat is, beyde de zijden gelijkformigh maect. Hier leert de Konst, dat men de *Boomgaerden*, en *Lusthoven* met hooge Eyken, Abeele, of Ypen-boomen, rondtom, dient te beplanten, op datse door die Mantelingh, van de koude Winden, soo veel mogelijk is, bevrijdt zijn: Dat men het water (by aldien het daer is) rontom de *Hofsteden* heen leydt, daer door men van het geboest te meer bewaert wort, 't selve oock tot *Vis-Vyvers* ordineert, gebruyckende de uytgegraven Aerde tot verhooging van *Boomgaert* en *Hof*. Alle dese wateren, als de selve kunnen vervarst worden, geven grote aengenaemheyt
aen

aen de *Lusthoven*: als mede doen de levende wateren of springh-bronnen, die van de naest gelegen hooghten onder de Aerde door in de *Lusthoven* worden geleydt, en aldaer door heerlijke Fonteynen, hare frisse en koele stralen, tot groot vermaeck, doen uyt-springen. De Konst heeft oock geleert, de bedden soodanigh te leggen, datse bequaem zijn, door de tusschen-lopemde paden, om gemackelijck bezaeyt, beplant, gewiet, gesneden, en gepluckt te worden. Alfulcke en diergelijcke konsten, ervaringen, en uyt-vindingen, daer door de natuur, geholpen, verbetert, en verciert wordt, zijnder ontallijk, en hoe men de *Lusthoven* met de selve verheerlijcken kan, sal den Lief-hebber in de hier by gevoegde Figuren (als oock die gene die achter aen, van de Bloemperken, *Parterres* of Loofwercken, Sonne-wijfers, Prieelen &c. ver-toont worden) beter sien, als uyt een beschrijvingh verstaen.

De eerste die men weet, dat de *Lusthoven* in eenige schickelijke orden hebben gebracht, zijn geweest de oude Romeynen, de welke daer na, van de Italiaense Princen, loffelijck, en met verbeteringh zijn na gevolght; soo dat Italiën onder andere uytstekentheden, hier mede van beroemt is geweest. Van daer is dese lustige vermakelijckheyd door gantsch Europa voort gheplant, en van tijdt tot tijdt, door aerdige nieuwigheden toegenomen, doch voornamelijck steeckt *Vranckrijck* tegenwoordigh, boven alle andere Landen in dese heerlijckheyd uyt, alwaer men niet alleen de Koninglijcke Huysen en Hoven *Fontaine Bleau*, *St. Germain*, &c. maer oock, by na, ontellijcke Princen, Graven, en Edellieden hare Paleysen en *Lusthoven* als aerdtse Paradijfen, siet pronken en pralen.

Alle de gene die de *Nederlamden* bekend zijn, weten oock wel, dat het de selve aen dese lustigheden niet gebreeckt, en bysonderlijck, ons kleyn, doch tot noch toe, gezegent *Hollandt*. Want hier in heeft men, (naer des selfs kleyn begrip te rekenen) wel soo veel Heeren Huysen, *Lusthoven* en *Hoffteden*, als in *Vranckrijck*, hoe wel, doorgaens niet soo prachtig, en kostelijk. Evenwel moeten de Princelijcke Huysen en Hoven, by *Rijswijck*, *Honts-holbre-dijck*, de *Oranje Zael*, (hier voren Figuur 1, 2, 3, in de platte gront
ver-

Een Nederlantsche Hof of Tuyn, en Bloemperck.

Een Heerlyke

fonteyn

C

vertoont) wel by eenige van de voornaemste in Vrankrijck, gerekent worden. d'Andere mindere bestaen in een groot getal; hier van kunnen getuygen, omtrent *Amsterdam*, de uytgemalen *Die-mer-Meer*, d'omleggende Landen van *Naerden*, *Weesp*, *Woerden*, *Leyden*, 's *Gravenhage*, *Haerlem*, de *Beverwijck*, *Alkmaer*, als oock d'uytgemalen Meeren daer omtrent, en voornamelick de vette kleygrondige *Beemster*, *Schermer*, *Purmer*, *Wormer* &c. sonder te vergeten de vermakelicke plaetsen by de Stadt *Utrecht*, aen de Rivier de *Vecht* gelegen. Hier in mach *Hollandt* sich dan gelukkig noemen, dat soo wel alle konsten en wetenschappen, als zeldtsame vreemdigheden, leckernyen, kostelickheyt, ja schatten en rijkdommen, door den Goddelicken zegen, overvloedighlik tot haer invloeyen, want daer de Konstenaers beloont worden, zyn sy noyt gebreck. Op *Hollandts* kleynheyt, en wonderlicke toevloeying, speelt d'Heer *J. Cats*, met de volgende vaersen.

*Al wat men Hollandt noemt, en zijn maer weynigh Steden,
En Hollandts Vrienden self en zijn maer weynigh Leden.
En al van kleyn begrijp, maer des al niet te min
Daer schuylen over al verscheyde wonders in.
Soo wie maer eens betreedt den ringh van Hollandts Kusten,
Die vindt een schoon prieel vol alderhande lusten:
Al wat den Hemel sent, of uyt der Aerden groeyt,
Dat komt hier met de Zee ter Haven ingevloeyt.
Godt is gelyck een Son, die duysent gulde stralen
Laet op dees kleynen Tuyn gedurigh nederdalen:
Wat oyt aen Boomen hingh, of op den Velde stondt,
Dat komt hier aen het Volck gevallen in den mond.*

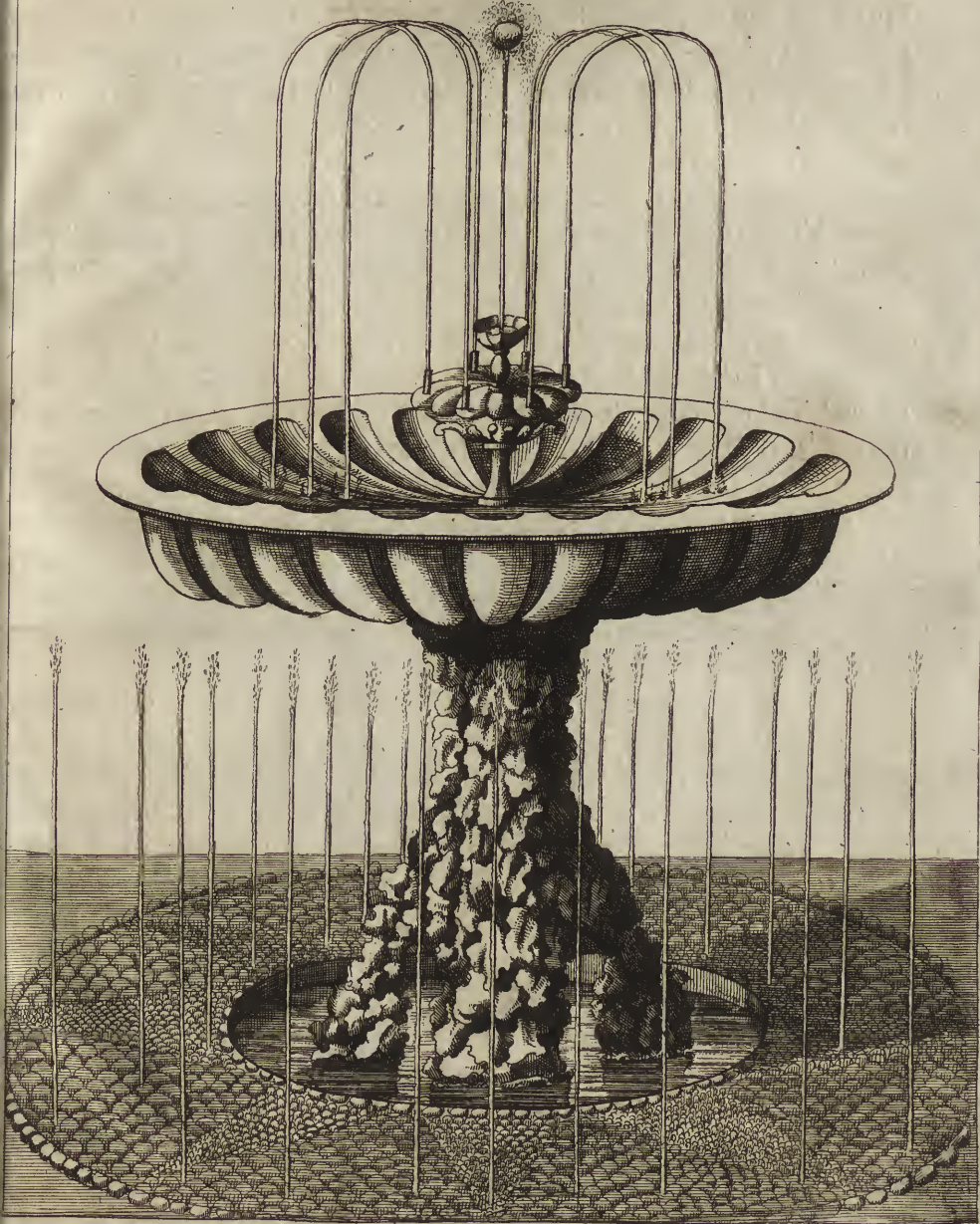
Des Autheurs meyning is niet, om in dit deel te beschryven, hoedanigh der Heeren Lant-huysen gebouwt dienen te worden, hy laet dat den Bouw-meester bevolen: Sijn voornemen is slechts, om hier te onderwijsen, hoe men de Lust-hoven, met schoone en ongemeene Boomen, Kruiden en Bloemen sal vercier en onderhouden; en al eer wy vorder gaen, sullen noch yets schryven.

Van de Fonteynen.

Gants vermakelijk en gierlijk zijn de *Fonteynen* in de *Lusthoven*, bysonder, als de selve met levendigh water, dat van de Bergen of hooghte, langs of door d'aerde komt neder lopen, voorzien zijn. Maer dese gelegentheydt heeft men over al niet, soo dat men sich dan met regen water (dat om hoogh, in goten, op daken, folders, of lode bakken, vergaert, en staende gehouden werdt) moet behelpen. In dese lode bak maekt men een lode pyp of buys, die 't water naer om laegh afleyt, alwaer men dan met een kraen in dese buis, het aflopende water (wanneer de Fonteyn niet springt) kan tegen houden: indien men maer een Fonteyn heeft, al schoon die met veel stralen gelijk springt, soo heeftmen dese kraen slechts alleen van noden; van dese kraen leyt men verscheyde loode pijpkens na de plaetsen, daer de waterstralen uyt komen moeten, maer die men niet gelijk wil doen springen, moeten byzondere kranen in elck pypken hebben. Deze Fonteynen kan men wel in de Vyvers maken, als of het Eylanden, Bergen, Rotzen, of Grotten waren. Sy werden oock wel seer kostelijk gemaect van gehouwen marmor, grauwe, of blaeuwen Arduyn-steen, oock wel van koper, loot of hout, dat men dan gierlick kan schilderen. In de bygaende *Figuur 8*, wordt een heerlicke Fonteyn vertoont, wiens onderste bak van gehouwen steen is, maer by aldien men die drie- vier- ses- of acht-kantig wilde maken, kan de zelve van hout zijn, doch van binnen met loot bekleet: Het *Pedestal* of voetstuck dient (om de gestadige vochtigheit) van steen te zijn; de bovenste kom kanmen wel van dun geslagen koper maken; het bovenste beeldt kan gegoten koper, of anders vergult, of geschildert hout zijn: doch deze geheele Fonteyn kan wel van gehouwen steen gemaect worden; en aldus kanmen alderley beelden van Goden, Menschen, Beesten, Visschen, Vogels &c. hier op stellen. De *Figuur 9*, beeldt af drie- derley kopere pypkens, die men d'een voor en d'ander na, op zodanigen voet, als *A* is, stellen kan. *B* vertoont een Son, *C* een overlopend kristallynen wyn-glas, *D* een Star, en aldus kanmen met het veranderen van pijpkens, veelderley veranderingen te wege

Verscheijde Veranderingen, om op een fonteyn te stellen.

brenghen. De **Figuur 10**, verthoont een Fonteyn, zeer licht en onkostelijck; op de gront zietmen de manier van een straet, van kleynē key- of back-steentjes, tusschen dese steentjes komen verscheyde dunne lodepijpes, daer stralen uyt komen, die snel en recht na boven schieten, daer mede men de toe-kykers kan verrassen. d'Onderste water-bak kan men van klinkers maken, gelijk de regen-backen, met Sement gemetselt en bestreken; Het *Pedestal* of Voet-stuck is van vier yzere of kopere staven, die onder van malkander af, maer boven tot malkander toe komen: Deze zijn beset met kleyne stuckjes steen, die men van de rotzen af kapt, en in de grot-wercken gebruyckt, men kan deze oock wel in 't geheel of ten deele, beleggen met zee-hoorntjes en schulpen, die men met steen-lijm (die tegen 't water bestandig is) vast maect, als men in de grotten gebruyckt. De bovenste kom is dun geslagen koper; aldus uytgedreven. Van dit zelve stof is mede het schaeltjen in 't midden, waer uyt de water-stralen komen, als oock het kopjen dat daer op staet, op wiens straet (die dicker is dan d'andere) men een licht, hol, koper balletjen siet dryven en spelen, en op deze wyze kan men kroontjes, cupidootjes, fortuyntjes, vogeltjes &c. op de stralen doen vliegen en draeyen.

Men kan oock uyt verscheyden hoecken der Hoven, en paden, de water-stralen doen komen, daermen, als verwelfde bogen, onder door gaet, of in beslooten wordt, ja uyt de *Baluysters*, of leuningē, trappen, poorten, sit-plaetsen, gemaecte kruypende slangen en kickvorsten, bloemen, rotsen, grotten en bergh-wercken; men kan mede gemaecte vogeltjes, die in de groente gedoken sitten, door water-stralen, die uyt der aerde komen, doen opvliegen, die de wandelaers doen verschieten, en de byfitters, als onvoorsiens bespringen. Lichte bollen doet men oock door, en langhs de paden rollen, die omloopende, veel stralen en vliessen van haer in 't ronde afschieten. Alle veranderingen, die men door dit Fonteyn-werck kan te weege brengen, zijn niet mogelijk te beschrijven, want de gelegentheyd der plaetsen, en de kosten, kunnen hier veel toe doen.

Inlegginge der Wijngaerden.

DE Nederlantse Hovenier leyt de Wyngaerden in Februario in de Aerde; om voort te teelen, en dat op de volgende wijze: Men neemt een vande eenjarige ranken, dicht by d' Aerde staende, die buygende so veel neder waerts, dat die met een bocht in d'aerde komt, het top-end daer een kleyne voet boven uytsteekende; gelijk in dese Figuur 11. by de letteren A en B kan gesien werden. Op dese manier kan men in korten tyt een geheele Heyningh vol Wyngaerden voortteelen. Anders set men oock wel mantjes in de Aerde, daer door een gat, dat een weynigh boven de bodem is gesneden, een van de eenjarige Loten eerst is door getrocken, en dan de mant met Aerde gevult, om die het naeste Jaer, sonder de Wyngaert of zyn Wortel te beschadigen, te verplaetsen waer men de selve begeert te hebben: En wanneer u Wyngaert soo hoogh was opgeschooten, dat'er geen een-jarige Loten, soo na aen de Aerde waren; neemt dan een mantje, en brenght dat soo hoogh als ghy begeert, treckt gelijk hier boven geseght is, een van de Loten deur een gat, en vult het selve met Aerde, ghelijck by de letter C te sien is, u Wyngaert salder in wortelen en bequaem zyn, om in 't volgende Jaer, na u goet vinden gheplant te worden.

Men teelt oock Wijngaerden van Stecken; dat is wanneer gy u Wyngaert snoeyt; soo neemt een afgesnede ranck, daer een duym of twee out hout aen gebleven is, gelijk by de letter D kan gesien worden; snyt de bast van 't oude hout aen de eene zyde wat af, en aen het lootje, drie botten boven 't oude hout latende, soo steekt het op een schaduwachtige plaets, schuyns in de Aerde, het sal wortelen, en met'er tydt, tot een goede Wyngaert groeyen, ghelijck de Lief-hebbers in dese volgende 11 Figure, alles pertinent kunnen sien.

Het inleggen

der Wijngaerden .

Het af-Zuijgen der Boomen .

Afzuygen der Boomen.

HEt Afzuygen, In-enten en Oculeeren, verbetert, en maekt de Boomen veel heerlijker, als fy te vooren waren, doende, die van naturen wildt zijn, door konst, de schoonste vruchten voortbrengen, die men kan wenschen of begeeren, veranderende de onsmakelijcke in smakelijcke, vroege in late, onvruchtbare in vruchtbare, sure in soete, en somer- in winter-vruchten, ja leveren van eenen Boom verscheide soorten van vruchten, gelijk men by de Lief-hebbers dagelijcks kan beschouwen, maer best is 't datmen Appel op Appel, en Peer op Peer voort teelt, 't wordt mede wel anders gedaen, maer vermits het oneygen is, heeft het geen aert, men doet dan met de *Afzuyginge*, als volgt:

Verkieft een Boom die u aenstaet, en bequaem is, om van af te zuigen; plant een Jaer, eer gy sult u werck beginnen, een of meer jonge Stammen, daer by, dese salmen, wanneer sy een Jaer gestaan hebben, en wel gewortelt zyn, in de Maent van Maert, of soo lang de Boom, waer van gy zuigen sult, noch beslooten van knoppen is, soo hoog als het nodig zy, afzagen, snydende 't bovenste glat af, die voorts met een Snoey-beytel of Ent-mes opklovede, treckt dan een van de naeste tacken af, die u daer toe bequaemst sal duncken, nederwaerts, snijt een weynigh van het top-entje, ten wederzijde schuins af, gelijk of gy wilt Enten, uytgeseyt dat het aen de tack moet vast blijven, en de bast van de tack, en het uiterste ent vereenigt moet blijven; voegt dit in de opgekloofde stam dat de basten van buiten wel gelijk staen, bint het ingevoegde tackje dan aen het stammetje vast, gelijk in dese by-gaende Figuur 12. wert aengewesen, dan voort met Ent-was wel versorghet, op dat'er door ingedrongen vochtigheyt geen verrottinge komt.

En om datter door 't bewegen van de oude Boom geen schade aen de afzuyginge geschiet, setmen een staeck by de tack dat die voor 't schudden van de Boom vast staet, dit soo in de Herfst ghestaan hebbende, snytmen (zoo de Ente, diemen afgezogen heeft, gewossen is) beneden de invoeginge af.

In-entinge.

DE Nederlantſe Hovenier begint te Enten met het begin van Martius, tot ſo lang als de botten noch beſloten zyn, en dat op deſe manier. Men verkieft een ſtam die gaef en glat is, van de ſelve ſoort, als men wil Enten, (dat is Peer op Peer, en Appel op Appelen, maer Miſpelen en Queen werden op Doornen geënt) deſe een Jaer van te vooren geplant zijnde, ſal men de ſelve met een ſcherp ſaegje ſoo hoog of laeg als men de kroon begeert te hebben, afkorten, en met een mes het geſaegde boven glat affnyden, ſonder de baſt van de ſtam los te maken, en dan met een ent-mes de ſelve recht in de midden ſoo verre opſplyten, dat het ent daer bequaemlick kan werden ingeſet: het ent dat men ſal in-enten, verkieft men van jarig hout uyt de toppen van ſoo een boom, daer u de vruchten van behagen, daer aen ten hoogſten 3 botten latende, ſult gy ten wederzijde van de onderſte bot de ſelve ſchuyſns na beneden tot mal-kander toe affnyden, latende voor en achter de baſt daer aen, gelijk gy in deſe Figuur 3, by letter A kunt ſien; dit gedaen zynde, in de opgeſpleten ſtam ſteecken, wel toefiende dat de baſt van het ingeſtoken ent, met de buyten kant van de baſt van de ſtam wel overeenkomt, en dat het eene niet verder uytſteeckt als het andere, gelijk by B te ſien is.

Dan ſult gy met ent-was of pot-aerde, met koe-hayr doormengt, de kloof rontom het ent boven over de ſtam, en waer het kan in waten, wel dicht toe ſmeren, ſommige nemen maer kley die met een doek, daer 't ent doorſteeckt, daer dicht om vaſt wert gebonden.

Op de voorſz. manier kan men, na dat de ſtam dick is, een, of aen yeder zyde van de spleet, een in enten, oock wanneer men een boom heeft, 3 of 4 tacken hebbende, kan men de ſelve afzagen, en ſoo op yeder tack een beſonder ſoort doen waſſen, gelijk de ſtam by letter C tweederhande verſtoont.

De beſte Boomen zijn die tweemaal geënt zijn, uytgenomen Suyker-peren die maer eens geënt worden, dat is noch jong zijnde ontrent een half voet boven de gront, gelijk by D verſtoont wert; latende die tot bequame hoogte opſchieten, en dan voor de twee-

In-Enting der Boomen .

Oculatie • der Boomen.

B

A

C

D

de mael geënt, gelijk by de letter E gesien kan worden. Dese tweede entingh neemt alle wildigheyt die de Natuur van de Boom de eerste entingh eeniger maten komt mede te deelen.

Oculatie.

DE Nederlantse Hovenier Oculeert in Julio en Augusto, en een Boom hebbende daer hy op wil Oculeeren, verkiest daer van de tacken van een-jarigh hout, of het gene op dien Somer gewassen is, en snyt met een scherp mesken een rechte snede even door de bast tot op het hout, en boven de selve een dwars snede gelijk of men een latynse T wilde maken, soo als in dese figuur 14, by de letter A te sien is. Dan neemt men een tack van die Boom, waer van men de vruchten begeert te hebben, van de selve ouderdom als daerghy op sult Oculeren, die in sijn bladeren even boven de knoppen afgesneden zynde, snytmen die onder en boven de bot met een dwars snede omtrent de helft van de dichte van de tack, en die ten wederzyde tot den anderen toegesneden als een vierkant schiltje, dit dan sachtkens met de vinger en de duym van het tackje afgetrocken, gelijk hier by de letter B daer het tackje met twee uytgesneden schiltkens naeukeurig verthoont werden, dit gedaen zynde, neemt men een beene of palme houte mesken en licht daer mede de bast die door dit snyden van de latynse T gemakkelick van de stam komt te scheiden, voeght dan het schildeken tuffen de bast en het hout met de botte opwaerts daer in, wel daer op lettende dat de boven-kant van het schildeken dicht tegen de dwers-snede van de latynse T wert aengeset, gelyck by de C, daer de selve sich noch ongebonden verthoont, te sien is; dan neemt men een bant uyt een Moscovische mat, en bint de snede onder en boven de botte dicht toe, gelyck by B perfect kan gesien werden, als dit soo twee maenden gestaen heeft doet dan het basje of bantje daer af, soo de bot dan noch groen is, sal die in 't naeste voor-jaer beginnen te schieten, dan moet de tack een handt breed boyen de Oculatie afgesneden worden, en het daer aen volgende Jaer, even by de uytgewossen Oculatie af, op datse dan te beter na malkander begroeyen.

NEDERLANDTSEN HOVENIER.

Van de Orangie Boomen.

De Oranje Boomen worden hier te landt eerst aengequecht van kernen / of zaden / ofte gheplant in goede Aerde ; drie of vier jaren out / en de stam dick zijnde / ontrent een halve duym / salmen als dan die Oranieren. In de Maent van Junij of Julij / in 't wassen van de Maen / by droog weder / op Oranje Stammetjes ; maer moet wel ghelet worden / datmen de tacxiens van ront hout neemt : de selve voortkomende / sal men het stammetje tot ontrent een duym na / by de Orucatie affnijden / en dat in de Maent van Mey / en de kilcyne spuytjes dieder mochte aenkommen van het wilde / salmen daer aen laten blijven / om dat het sap te beter na boven mochte schieten ; sy zijn veel moeyten onderwoopen / door de koude dampen / die hier te lande veel zijn vallende / en werden in Brabandt op diergelycke manieren oock aengequecht / als voorszeyt is. Daer worden oock veel Boomen ofte Stammen van Genua ofte van Lissabon , herwaerts aengesonden / en werden de tacken afgesneden ; en als dan de stammen in goede geprepareerde Aerde geplant / in potten ofte bakken / met oude koep-mis / en goede Aerde versorgt / en of het gebeurde / dat de stammen wat droogh mochte ghe worden wesen in 't overbrengen / salmen nemen een spencie / ofte doeck met soetemelck / ofte water met honigh gemengt / en de selve stammen daer mede wassen en bestrijcken / om de voorszeyde schors / of bast weeck te maecten / op datse als dan

te beter soude groepen. De botten moet men wel bewaren vooz de Doz-wormen of Disse-bedden / met een stuck van een oude seyl of lap / in de kroon van de Boomtjes te hangen / dat men dickwils moet wtschudden / op dat de Wormen daer wts vallen. Dese Boomen moeten altemet / tegen den abont begoten worden met schoon regen water / dat in de Son gewarmit is / alsinen begint te sien / dat de bladeren wat krimpen / des winters giet men die somtijdts met bieft ofte sorte-melck / om de ader-worteltjens voedtsel te geven / 't is goet vooz afrupen / of afvallen van de bladeren ; ende in de Mey-tijdt worden de selve begoten met loogh van oude koepe / schapen / ofte harte-mis / men maecht daer van een koeck om vettigheyt in de Aerde te geven / door 't gieten van 't water : Sommige nemen schraepfel van kammien / ofte haerden van Walbissen / sy seggen dat het goet is / en groote vetticheyt geeft. Dese Boomen worden ingeset / in 't begin van October of November met schoon droogh weder / in een kachel-hups of kelder / daer toe bequaem ghemaeckt / daer de glazen naer 't zupden / ofte zupd-wesen staet ; om somtijdts als de Son schijnt / de stralen daer binnen te laten komen : en als het vriez / moeten de vensters weder gestoten werden ; Maer indien de Dozt soo sterck is / dat het in de Stobe begint te vriesen / soo moet men de koude met kachels tegen staen / en dat in sulcken matigheyt / dat de hitte en de koude / geen van beyden de oberhandt hebben / en daerom salmen 2 a 3 testen met water by de Boomen / ende soo lang het daer in niet en vriez /

foo behoeft men geen buut te maken / en Is daer in zijnde / sal men 't maer foo warm maken / dat het begint te ontdoeyen. Sy werden wederom uytgheset in de Maent van Mey / wanneer een soete aengename regen mochte vallen / als dan besnoept men die / en de rijpe vrychten sal men afsnijden / in de Maent van Januarij. Ingevallen daer te veel bloepsels mochten aentwefen / sal men die afplucken in de Maent van Julij / op dat de Boom kracht houde.

Van Citroenen en Lamoenen.

Citroenen en Lamoenen komen mede van de selve plaetsen als vooren geseyt is / ende werden oock op foodanige maniere voort geteelt en onderhouden.

In de nevens gaende Figuur 15 / wort den Leser vertoont / de af beeldingen van de Oranje - Limoen- en Vyge-boomen / als mede de Stobe / daer men / niet alleen de boozs. Boomen / maer doek alle die gene / die van foodanige warme en tederen aert zijn / en de hier-landtsche koude winters niet kunnen verdragen / inbrenght en bewaert.

A. Is de stobe.

B. Zijn de kachel-obens.

C. Zijn de tobben / backen en potten / waer in de Boomen geset zijn / en wassen; oock in wat ordze men de selve op rpen stelt / om daer bequamelijck by te kunnen komen.

D. Ghedaente der tobben en backen met de Boomen daer in / met hare hantvatfels en haken / waer mede die met hant-boomen / de stobe uyt en in gedragen worden / als in de Figuur te sien is.

E. Zijn water-testen / daer in een reepje laken lept / waer uyt het water langhs het selve gedurigh na de wortel afdruppelt.

F. Is een kleyn kopje / in welck men de jonge spruytjes afsept / op de manier / als hier vooren van de Wijngaerden geseyt is.

G. Een pot / daer een glase lantaren op staet / om dooz de Son dese treere plantten / te beter te doen uyt trecken.

Van de Vyge-boomen.

De Vyge-boomen worden hier te lande aengeteelt van oploopen / die onder uyt de wortel schieten / ende als dan verplant in een warmen hoek / tegen een muur / ofte heymingh / in 't begin van Maert : sy worden oock in potten gheplant / om 's winters in huys ofte stoof te setten / maer buypen staende / moeten die onder de Aerde neder gebogen / en onder basten van boeck-weyt / ofte schyben van hemip / bedeckt worden / op dat de oude vrychten / die in de Herfst-tijdt daer zijn aengekomen / niet fouden vergaen / ghy kunt dan daer tweemaal in het jaer / vrychten aen hebben / maer men moet die niet eerder ontdecken / als in het begin / of in het midden van April / met een zuidwesten windt ; dese Boomen willen stercke Aerde hebben / die wel gemist is / met Paerde- of Schape-mis.

Dese Vyge-boomen zijn drierhande / daer zijn witte / blaetwe / en oock wilde / die het bladt van Moerbessen hebben / maer komen hier te lande weynigh vrychten aen ; men seyt dat de vrycht aen de stam wast / daer zijn oock tweederhande Vygen van Indien dat planten zijn / hebben dicke bladeren / en zijn goet om op een Apothekers venster te pronk te setten : de kleyne draegt geele bloemen / ende daer na root-achtige vrychtjes / maer de groote soort / wil des Winters droogh en warm / in een kachel gehouden zijn.

Van de Granaet-boomen.

Daer werden bebonden tweederhande Granaet-boomen : die de enkelde bloemen hebben / worden van karnen aengequeekt / en dragen vrychten / en die de dubbele bloemen hebben / worden aengequeekt

queecht van stecken ofte uytloopfels/ dese worden gheplant in backen ofte potten/ en moeten in de Somer-tijdt veel begoten worden met schoon water/ en oock des Winters in huys gheset: om de selve wel te doen bloeyen/ salmen die geen groote potten ofte backen geben/ om dat die soo sterck niet en schieten/ en te meerder bloeme setten: sommige mengen de Nerde met asch van eycken-hout/ mede om wel te doen bloeyen/ maer ick bevinde beter te wesen oude Koep-mis.

Van de Olijf-boomen.

D'Olijf-boomen/ die worden gebzacht uyt Italien, ofte Spanjen, willen wel staen in goede zwarte Nerde/ ofte klepachtige; dese staen des Winters groen/ en moeten in de kachel mede bewaert worden: maer hier te lande wassen wilde/ die zijn des Winters doyre/ ofte bladeloos/ worden van stecken in de Nerde gesteken; sy willen wel wassen/ daer het vochtigh ende belommert is/ als de selve bloeyen/ geben sy een seer lieffelijcken reuck van haer/ en mogen des Winters gedurigh wel bupten staen.

Van Oliander-boomen.

Oliander-boomen zijn tweederley/ dat is met roode en witte bloemen/ sy worden van inleggende tacken aenghequeecht/ en in potten geset/ willen des Somers veel begoten worden.

Van de Myrte-boomen.

Het aenqueecken der Myrte-boomen geschiet van stecken in Mey; gesteecken in een back ofte pot/ ende de tackens een kleyn draeytje gegeven/ ende wel begoten/ hy sal wel wortelen in santachtige Nerde/ men steekt die oock in de Maent Augustus; op de manier als vooren gheseyt is: Men kan oock zuppen dubbelde

Myrtus op andere stammen/ maer dese willen in de Somer-tijdt veel begoten wesen/ oock in goede Nerde/ het sy in backen ofte potten; sy moeten des Winters in drooge kelders of kachels bewaert worden/ daer zijn van dese veel soorten; als dese dubbelde Myrtus, Myrtus met het Hoosemarijn-bladt/ Myrtus met het Lauwer-bladt/ Myrtus met vzeede bladeren/ Myrtus met Palm-bladeren/ Myrtus met sijne bladeren/ Myrtus met gekrupste bladeren/ Myrtus met de roode steelen; met Citroen-roock-en tonge-bladeren/ en oock Jode-Myrtus, met kleyne bladeren/ ick hebbe oock gesien/ dat daer uyt zaet worde ghewonnen.

Van Genista, of Brem-boomen.

Genista of Brem-bomen worden van zaet aenghelonnen/ de Spaensche moeten 's Winters in huys gheset zijn/ maer de wilde wast ghenoech in de Heyde: daer zijn noch Brem met groote dooreng/ die uyt Gallega komen/ en kunnen des Winters wel bupten staen/ daer zijn noch kleyne soorten van dese Brem, die met steekelen zijn/ die in de Heyde of Bete wassen/ die met de witte bloemen vint men hier te landt wepnigh/ als by den Ed:Heer van Beveringh, ofte groote Lief-hebbers van ghewassen/ de andere hebben altemaal geelachtige bloemen/ dese soorten willen wel in magere Nerde wassen/ die sandigh is/ men verplant die in Maert.

Van de Lauwerier-boomen.

De Bakelaer wordt van de zaden ofte boontjes gesteken/ ende daer van aengewonnen/ de Laurus Nobilis van stecken/ die in de Maert gesteken worden/dese moeten des Winters in huys of kelder bewaert zijn/ staende in backen ofte potten: De Vlaemsche Lauwerier wast met bosfen/
men

men scheurt die van malkander / ende foo
wint men die voort; men dect die des
Winters met stroo of riet / men buyght
die oock wel neder / en werpt daer aerde/
of wit fant op; in het lest van October:
men ontdeekt die weder in het begin van
April, met een soete regen: daer zijn
noch hier te landt Lauwerier-boomen die
uyt America komen / dese seyt men dat
de schozse de Kaneel is / sy moeten des
Winters in de kachel wel bewaert wor-
den; daer zijn hier te lande niet veel van
die Boomen / maer dese Boom wil in de
Sommer-tijdt wel begoten wesen: Daer is
noch de Laurus Tenuis, en zijn vierderhan-
de soorten / een met het blinckende blad/
en een met het droef blad / en twee soor-
ten met rugghachtige bladeren; dese soor-
ten moeten oock des Winters in huyg
staen / en worden aengewonnen van in-
leggen / of oock somtijds van stecken:
daer is het Laurus Silvestris, of wilde
Lauwerier, die de zwarte Besien / ofte
kersen draecht: sy wil wel wassen in
vochtige plaetsen / en uyt de Son / sy
heeft heel schoone bladeren / om de spijg
in de schotelen / mede te vercierren / dese
lept men van de tacken in de Werde / en
men verplant die in April, in tantachtige
Werde; daer is een plant die hiet Laurus
Alexandrina, en draecht roode vrucht-
jes / 't is een goede plant voor de Apothe-
kers om op het venster te setten / dese
plant wordt in potten geset / en om aen te
queecken / scheurt men die van malkan-
deren.

Van Vilderea ofte Alletarum.

Men krijght dit zaet uyt Vranckrijk,
en men zaeyt het in de Maent Maert,
en men verplant het als het 5 of 6 blade-
ren heeft / men kan die oock van stecken
aenqueecken / daer is een Boom die men
Celasterus noemt / die is van de selve na-
tuur / sy moeten des Winters in huyg ge-
set worden / maer in Vranckrijk staen

die buyten / ende maecht men heggen
daer van / of set die aen de muuren / om
die met groen te doen bewassen. Daer
zijn in kotte jaren hier te lande gekomen/
Vilderea, die met versilverde bladeren
zijn / en oock met bergulde bladeren;
dese worden gequeecht van inleggen / ofte
gesuyght op de stammen / die groene bla-
deren hebben / maer willen des Winters
wel in een luchtige kachel staen.

Van Arbutus.

Arbutus, is een boomtje dat des Win-
ters groen is / met tantachtige bladeren;
het draecht bloemen als de witte Speck-
wortel; daer is noch een dat Purper-
kooznigh heeft / genaemt Arbutus Folio,
Aradus Candi, en verliest des Winters
sijn blaetjes; dese Boomen worden van
inleggen ofte uyt spruytseis aengequeecht/
en moeten des Winters in 't kachel-huyg
geset worden.

Van de Syringa.

Syringa wordt aengewonnen van op-
loopen / men set die aen spijelen / of maecht
daer stammen van / om hier of daer in
de Cupnen te setten / maer van die met de
witte bloemen worden oock wel heggen
ghemaecht: 't is een specie van Olier/
daer is hier te landt Syringa met witte
bloemen als de paerse zijn / of de blauwe/
geseydt; willen wel staen in vochtige plaet-
sen / sy bloeyen in Mey.

Van de Pieper-boomtjes.

Dese worden van saedt voort gequeecht/
men scheurt die oock van den anderen/
daer zijn van dese soorten die hebben
bryjn-roode bloemen / en oock heel breke
bloemen / daer zijnder met groene bloe-
men en worden genaemt Laureola, dese
draecht zwarte besien / maer de voorge-
seyde / roode besien: daer zijn hier te
landt

landt oock met witte bloemen / maer seer weynigh / als by de vooznaemste lief hebbers / als by de Heer van Beveringh of andere / dese wil wel wassen in sandtachtige aerde / wil geen mis verdragen aen de wortel / sy bloeyen al vroegh in Maert.

Van groen Ebben-boomen.

Groen Ebbenhout, draeght geele blommen als kettingen / zijn tweederhande / komen van saet voort / men plant die oock van uyt-scheuten / by staet des Winters bypten / en wil wel uyt de Son staen.

Van Roofemareyn-boomen aen te teelen.

De Roofemareyn sterckt men van steck in de maent Maert, of in het begin van April; men dout wat sterck de Aerde by een / vooz het uytvdzogen van de Son; de oude planten set men soo diep in de Aerde / tot aen het nieuwe hout toe / en men moet die in de Somer-tijdt wel begieten / het sal dan wel wassen: men sept / als men de Roofemareyn begiet met het loogh of seep / dat van vrouwen hemden komt / die vuyl zijn / dan sal het op eene nacht / wel een paer duym wassen: sy worden hier te lande meest gequeecht / ter Goude, ofte te Noortwijck by Leyden; daer worden oock van zaet aengewonnen / maer hier te landt kan men die des Winters niet oberhouden. Daer is oock dat van Luyck komt / heeft brede bladeren / maer die uyt Engelandt komt / is wel de sterckste van reuck / doch die van ter Goude komt / bloeyt best / daer zijnder die honte ofte vergulde bladeren hebben / en sijne: Ick heb'er gesien met versilverde bladeren / die uyt Engelandt quamen / maer willen hier te landt niet wel voort / ende zijn daer weynigh.

Van de Jasmin-boomen.

De geele / gheseyt / die van America

komt / wordt van inleggen voortgewonnen en gesneden / gelijk men een Ringer affet / of men sterckt daer deur / ende daer set men een pot aen / met goeie sabelachtige Aerde / men leyt die in / in 't begin van Mey, ende set daer een potje koben op de andere pot / met water onder / met een gat / ende werpt daer in een handt met Aerde / het leckt daer met'er tijdt deur / dat het natuurlijcke vochtighepdt krijght / de witte Spaensche Jasmin, die van Catalonien komt / is op wilde gesuygh / en hier te landt wordt die oock soo aengewonnen / gesuygh ofte ge-ent op wilde stammetjes / die ontrent een Tocback-pijp dick zijn; de wilde witte worden van inleggen aenghequeecht / en in potten geset / en daer op gesuygh ofte ge-ent / als vooren geseyt is / maer moeten des Winters in een kachel staen / dat die niet en beziesen / alsoo men in het leste van de Somer de beste bloemen daer aen heeft; in de Maent April sijt men die / tot een hant breekt boven het ent of ghesuygde af / en sy schiet dan weder Loten op / ende maecht alsoo een kroontje / daer is een geele / soo gheleijck van blom / als die ghene / die van America komt / maer heeft geen reuck / die kan des Winters bypten staen / daer is noch een met geele bloemen / en heeft hout als Bzem / staet des Winters oock bypten / dese kan men van zaet voortqueecken / wil wel staen in magere Aerde / daer zijn noch twee soozten van blaauwe / de eene met ghesnede bladeren / de ander met onghesnede bladeren / dese hebben bloemen wat kleynder als de blaauwe Syringa, men queecht die van oploopen / en konnen des Winters bypten staen.

Van de Roose-boomen.

Dese worden aenghequeecht van uyt-suyptfels / ofte oploopen / men kan die oock Oculeeren van de eene soort op de andere / dit geschiet in 't laetste van July, in 't af.

in 't afgaen van de Maen / mede kan-
mense voortsetten uyt dicke wortels / die-
men alsdan een hant breekt boven de Aert-
de moet setten / maer de Aert-rosen en
de Duyn-rosen loopen machtigh voort :
de namen van de Rosen zijn dese / eerste-
lijck / Muskis-rosen, Morleyne-rosen,
bleecke en bruyne Morleyne-rosen,
Maent-rosen, enckelde Muskis-rosen,
Rosen met 300 bladeren / Peer-dragende
Rosen, Provensie-rosen, geele dubbelde
Provensie-rosen, Camelot-rosen, fluwele
dubbelde Aert-rosen. Noch drie soorten
van Aert-rosen, Negelantier dubbelt,
en enckeld, geele Negelantier, Turckse
Rosen, de Kaneel-roos, en Ruyge-roos.
Alle dese kan men planten tot heggen / oft
struyck-gewas / behalven de dubbelde
Muskis-roos, die plant men in potten /
alsoose des Winters moeten binnen staen /
ofte worden ghedeckt met doppen van
Boekweyt.

Van Viburnum.

Dese draecht wittte bloemen / en wol-
achtige bladeren / wit ruoghachtigh
hout / en maect een mopen Boom /
komen des Winters buyten staen.

Van Cypresse-boomen.

Het zaet wordt ons hier ghesonden uyt
Vranckrijck, en hier gesaet / maer moet
eerst in soete-melck geweeckt worden / en
's Winters in huyt geset / geeft een heele
spray opgaende Boom / om in 't midden
van een Parterre, Bloem-perck / of aen
het inkommen van de groote paden te set-
ten : als die 5. of 6 jaren ont worden /
komen sy des Winters buyten staen / als
die bewaert worden woort de windt.

Van Denne- ofte Mast-boomen.

Het zaet wordt ons toeghesonden uyt
Noorwegen, en geweeckt zijnde in water /

wordt het ghezaeyt in de Maent Maert,
in een back : de eerste Winter wordt het
ghedeckt voort de schrale winden / en in
't laetste van Maert, ofte eerste van April,
sal men die verplanten / twee boeten van
malkanderen / in goede sabelachtige
Aerde : voorts 4. of 5 jaren ont zijnde /
kan men die verplanten / in soodanigen
Bosch / Laen / of Dreef / als men best
oordeelen sal / men setse alsdan 16 of 18
boeten van malkanderen / men queeckte
oock wel aen van sieck / doch dan wordense
soo geen opgaende Boomen / als de ghe-
zaeyde ; daer zijn oock verscheide soor-
ten / namentlijck vuure, greyne, sijne,
ende groove Masten, met dese by-soorten /
als daer de Pingels aen wassen / als
mede Lariete, die men niet kan branden /
en is des Winters bladeloos ofte doot.

Arbor Vitæ, ofte Boom des Levens.

Die werden aengequeeckt van sieck /
ofte inleggen / men kan daer van maken
dichte heggen / men verplant die in de
Maent January, sy kunnen oock ghe-
queeckt worden tot opgaende Boomen.

Arbor Mortis, ofte Taxus, Boom des Doods.

Dese wordt mede aengequeeckt van
inleggen / men maect daer oock heggen
van / en blijven des Winters groen / men
verplant die in 't begin van Maert, in sa-
belachtige Aerde / men maectse oock
tot opgaende Boomen / men scheertse
met kronen / of laetse rondt-recht op-
gaen / naer wel gheballen / sy blijven des
Winters groen.

Van sijne ende groove Seven- boomen.

Sy worden aengequeeckt van sieck of
inleggen / men maect daer oock heggen
van ; men verplant die in Maert, dese

Boomen worden niet veel geplant / om dat de meyjsens / die niet pooyt-vast zijn / haer daer van dienen / om niet zwanger te worden.

Van Hulst.

Dit wordt aengewonnen van zaet of besien / sy worden in een tobbe met nat sant geweeckt / en als dan in greppen ofte booren gezaept ; men zaepse in 't laetste van Maert, of in 't eerste van April, sy leyt een geheel jaer eer 't selve opkomt / maer worden veel aengewonnen van inleggen / men maekt'er heggen van / als men die een voet van malkanderen set. Dese Hulst is dziederlep / namentlijk met gladde bladeren / steenachtige bladeren / en bergulde ofte bonte bladeren / dese worden wel mede ghesooght op de groene Hulst, om daer van opgaende / ofte stal-boomtjens te maken.

Van Palm.

De grootste / ofte grove Palm plantmen tot heggen / maer de kleyne wordt geplant om beddens / en parterres of loof-werken / en dat in de Maent Maert, of April moet sy verplant worden ; men kan die oock verplanten in September. Daer is noch een soort met groote bladeren dat verguldt is / die men kan aenqueecken tot kroonen : daer is de oprichte Palm, daer de Dadels aen wassen / doch die bintmen hier te lande niet veel / als in de Accademy-hoven, of by groote Tiefshebbers : sy moeten des Winters binnen staen ; Dese worden gesteecken van de steenen van de Dadels : Die het eerste jaer opkomen / willen niet wel overblijven.

Van Spaense Dooren.

Sy wordt aengequeecht van saedt / of besien / blijft des Winters groen / kan oock aengeteelt worden / van inleggen en

is den ander Dooren gelijck / maer is seer gequeelt van de rissen / men maekter oock heggen van / gelijck van de andere Dooren ; 't zy om Dijbers / ofte Boomgaerden / men verplant die in February.

Van Ligustrum, ofte Mondthout.

Die wordt ghesaep van Besien / in sandtachtige aerde : twee en drie jaren oudt zijnde maekter men daer heggen van / daer is noch een specy van Ligustrum die des Winters groen staet / sy moeten in huys gebracht worden / alsoose in potten worden geset.

Van Cornoeljens ofte Cornoelien-boom.

Sy wordt gequeecht van inleggen / ofte stecken van de Kornoeljens, dese worden oock tot heggen / ofte aen pzeelen geset ; in 't laetste van October, of 't eerste van November, sy geben goede heggen.

Van Elst.

Daer worden heggen gemaekt om in kort groot te wesen / 't zy in Chupnen ofte Boomgaerden / van drie of vierjarige Elst, die hier aengequeecht worden in de Deenen / en men plant die een voet van den anderen / in de Maendt Maert, men kan die oock scheeren / als de booygaende / die alle geschooren worden / in 't begin van July.

Van den Amandel-boom.

Sy worden gesooght op stammetjens van Pruymen, of Kroosjens in 't laetste van Maert, geben veele moepe bloemen / op de selve maniere als de Perskens, daer zijnder oock met dubbelde bloemen / maer hier te lande wepnigh / daer is noch een kleyne Amandel-boom, die in de bloem-
tjenn-

rupnen oock gheplant wordt: de groene
bruchten om te confijten plucktmen in
Juny af / als de selve noch geen steen heb-
ben; sy worden gheplant in de Maendt
February in goede aerde / maer het gat
of kuyl daer men die in plant / wordt
in de Dooz-winter gemaect / om dat de
selve wat moet verluchten.

Van de Appel-boomen.

De zaden van Appel-boomen worden
ghezaept by mallander / in het leste van
January, en drie jaer out zijnde / sal men
die verplanten in goede Aerde / een voet
of anderhalf van mallander / maer sy
moeten onder de zaet-wortel / en boven
een voet van de Aerde af gesneden wor-
den / tot twee jaeren achter een / het bo-
venste hout om de stammetsens dick te
maken / ende alle een duym of 1½ dick
zijn / dan sult ghy daer op Enten Clap-
starten of Kabaunen / vroege bryntjes /
die het meeste water rijst maken / om al-
soo in kort een rechte mope stam te krij-
gen / dese Ente die men daer op setten
wil / sal men in het laeste van December
af-snijden / en leggen in de Aerde niet de
toppen boven uyt: in de volle Maen van
February, sal men op de voorgenomde
stammetsens / dese Ente setten of griffe-
len / ende in plaets van Was daer op ge-
daen / sal men nemen wat Koe-mis en
weynig koe-haer met wat Sant dat onder
mallander vermenght / en het Ent
daer mede bestrijcken / booz 't inrecken
van water; als nu de opgaende stam dick
geworden is / ander halve duym / sal
men daer op griffelen van de beste die
aengenaemst mochten zijn / het 3^e Gant-
Appelen / Renetten en Aeghten / of an-
dere; ghy dient daer wel op te letten dat
ghy die Enten / die ghy daer op wilt set-
ten / af-snijt daer bloem-knoppen aen
zijn / aen die tacksens daer van ghy wilt
Enten / 't sal soo veel te eerder vrucht dra-
gen / volgens het geboel van veelen / en

het Ent setten aen de Son 3^e; daer zijn
oock Appelen die van sieck worden ghe-
stoken / komen uyt Engeland / een specie
van Pippingen / soo oock Paradijs Appel-
tjes / of andere die pittigh hout hebben /
maer de Boomtjens duuren niet langh.

Van de Peer-boomen.

Van het voortquercken der Peer-bo-
men, doet als vooren gheseyt is van de
Appelen: die van kernen gezaept als bo-
ven verhaelt is / sal men de selve verplan-
ten / en de Enten als de Appelen. Maer
in Vranckrijk worden de Peeren op
Que-peeren ge-ent / en de Winter Pee-
ren op Dooznen ende op lage stammten /
om dat de vrucht te langer soude duuren /
en is veel harder ende wel vastter; hier te
landt worden de Peeren tweemaal ver-
ent / behalven Duyker Peeren / alsoo
men van de selve de eerste mael Ent / of
van Bergemotten of Herfst-Duyker-Pee-
ren / en booz de tweede mael Ent men daer
op Peeren de Bon Christien, Safferaen
Peeren / Casel-Peeren / Muscus-Pee-
ren / ofte andere Peeren / het 3^e van
Somer of van Winter. Maer als men
diverse Peeren op een Boom wil Enten /
is best Somer op Somer-Peer / Winter
op Winter-Peer / alsoo die beter tot per-
fectie sullen komen / men kanse oock
culeeren / het 3^e op jonge of op oude Boo-
men / daer jonge tacken aen zijn.

Van het planten van Appelen ende Peeren tot een Boomgaert.

In den eersten is wel te letten / daer gy
u Boomgaert wilt planten / dat die wel
dooz de dery verdolven is / ende om dat
landt wel te breecken / salmen daer een
jaer kool op setten / om alsoo de Aerde
het fenijn ende vuyl weeght nemen / ende
moet het landt altijd soo hoogh weesen /
dat het twee voeten boven het Winter-
water

water leyt / men sal de gaten maken / daer men de voorgeseyde Boomen wil in planten / in de Maert van November, 30 of 32 voet van een / ende vier voet in het rondt / ende diep nabenant / ende daer by brengen twee goede krup-wagens met Mis / ende al is daer wat vergaen Baggert by / sal daer gheen quaet aen doen / ende als ghy kunt hebben Dyp om onder in de gaten te werpen / om het water van de wortel van den Boom te beter te omsincken / of in plaets van dat / als men Prins Mauris Boomen plant : sijnit daer vier of vijf tacke-bossen of nutters in / soo men die hiet / ende de Boomen wassen seer wel / maer geen Mis onder in de gaten / alsoo de Mis vergaet / dat als dan de Boomen te seer sacken. Doet maer de Boomen in goede Aerde ende bergane Mis / met den anderen ghemeycht / ende niet de wortel daer in gheset / ende de wortel daer mede bedeckt / ende daer dan rondom Mis ende Baggert gelept / ende die niet oberdeekt / als de Boomen met goede wortel is / sal dan niet laten te groepen / dese Boomen worden geplant in het leste van de Maert van January, of in het begin van February, sommige seggen in het wassen van de Maert / ende de ander in het afgaen : als ghy dese Boomen soo wijdt van malkander set / kunt ghy daer Karse / Dypme / of Kroosjes op de selve linie of rye / in het midden setten / ende dese Appelen en Peeren groot geworden zijnde / de Karfen van uytwerpen / ende in het midden van de twee rpen sal men planten / Welbessen of Krups-bessen / 't sal dan een goede Boomgaert geven.

Van de Parsiken ende Apper-
kosen aen de heyningh te setten.

Parsiken worden op soodanige manier voort gequeect. Men neemt de oploopen van de pypmen / (maer de kroosjes zijn beter) die sal men planten in goede aerde

2 voet van malkanderen ; een Jaer daer gestaen hebbende / sal men die in February afsnijden 7 of 8 dypm boven de aerde / en laten daer twee of drie spruyten aenkomen / ende daer sal men dan op oculeeren / Appercoosen of Parsiken in de Maendt van Julius, of tegen het wassen van de Maendt van Augustus : men houdt voort goedt Parsiken op Appercoos geoculeert / dat de vrucht veel smaecklijcker is ende oock dzooger / als ghy oculeert moet het dzoogh weder wesen / 't is beter na de middagh als voort : sy worden oock wel gesuyght / maer wordt soo veel niet gedaen. Nu geoculeert zijnde ende het oculatie groen blijft / sult ghy in de aenkomende Maert afsnijden 1 of 2 dypm boven het oculatie / om alsoo een volkomen boom te maecten / om aen een heyningh te planten 12 voeten van malkanderen / in het zuden of zupdt-westen of aende oost heyningh / Appercoosen ende Parsiken door een / als de manier is : de Parsiken worden oock van de steenen gesteecken / brengen oock somwijl wel goede vruchten voort / in Brabant worden de Appercoosen oock tot stael-boomen gheplant / maer in Hollandt wordt het soo veel niet gedaen / alsoo de vrucht soo wel niet voort komt.

De namen van de beste Parsiken
zijn dese.

Parsiken van der Meer / dubbelde Montanien / enkelde Montanie / Bloet-Parsiken / dubbelde en enkelde Swolse Parsiken / Parsiken van der Bat / late Parsiken van Rijn / ende meer andere soorten. Van de Appercoosen zijn tweederhande / roode en geele / maer de roode is de beste van smaeck / maer de geele beter om te consijten.

Van de Karffe-boomen.

Men de Westheyningh sal men planteu
wel

welzagende Karffen / of Wariffse Karffen / die aen het oude hout dzagen / zijn de laege stammen. De Karffen worden aengequeecht van steenen / ofte van oplopen van Kriicken / ende worden daer van de voorgesepde stammetjes / als die een dupm dick zijn / daer op-gesuyght ; de boomen daer men of wil suppen / moeten een jaer stil gestaen hebben / tusschen de voorgesepde stammetjes in / om aerde stammen / daerse opgesuyght worden te beter haer voetsel te geven / dit geschiedt in den maent van Maert, soo wordt oock bebonden te enten / maer is niet langh in gebuyck geweest / daer zijn oock Karffen die upt steenen voort koomen ende goede vruchten voort brengen / ende oock langh duppen ende worden dicke boomen. De soorten van Karffen zijn veelderhande / dubbelde en euckelde Mey-kars / Kruyt-kars / Moerellen / Deen-boer / welzagende Kars / Bloet-kars / Waeyse-kars / Kars van der Nat / Jan Wersse-kars / vroege en late Volgers / Spaense Kars / zwarte Kriicke-kars met dubbelde bloemen / Ongers Kars / ende meer andere zijn daer van dese soorten.

Van de Pruym-boomen.

Dese kan men aen Hepingen ofte in Doongaerden setten ; de Boere-witte Pruym en hoeft niet verent te werden / sy wassen upt de natuur / en oock de Kroosjes / maer andere Pruymen moeten verent ofte geoculeert worden / het zy op hooge of lage stammen / men kanse wel enten ofte oculeeren / naer elck zijn wel-geballen ; doch alle Pruymen staen lange tijt / eerse vruchten voort brengen / 't komt dat die veel water-rijs maechen / het water-rijs / sal men in de Maent van Julius wtknippen / boden de top / dan sullen daer kleyne tackjes wtschieten / daer in het navolgende jaer bloemen / en daer na vruchten sullen aenkomen ; dit is een Boom / die wel vochtigh wil staen.

Van Moerbessie-boomen.

Dese worden hier te landt gequeecht van zaet / maer hebben wel 10 of 12 jaren / eer hy vruchten voort brengt / doch kunnen oock van inleggen gequeecht worden / die hier te landt in de Cupnen of Boomgaert geplant zijn : hy maect een groote wortel / en dzaecht zwarte Bessen in Augustus.

Van Flamboyen.

Die plantinen hier te landt tot heggen / in schadtwachtige plaetsen / wassen oock in de Bossen / als mede de Bram-Bossen / 't is een goet dat wel voort wil / men plant die in February, maer de Bramen komen genoegh als onkruyt voort.

Van Que-appelen en Que-peeren.

Sy worden oock van kernen gezaept / in de Maent van Maert. en drie of vier jaren out zijnde ; daer op geent of gegriffelt / maer hier te landt worden die op doornestammen geent / soo Appelen als Que-peeren ; sy moeten gheplant worden in vochtige plaetsen / het zy aen de kant van de Dyvers of Slooten : Men plant die wel in Cupnen / maer de vrucht blijft dan kleyn / of het zy dat het natte Somers zijn ; daer wordt hy eenige ghesep / dat men de Bonnen planten moet in het wassen van de Maen / andere stellen daer geen geloof in / alsoo die in January of in February geplant worden / als wanneer het hout geslooten is / dese vrucht wordt in October rijp / en met schoon weder gepluckt zijnde / ende in een luchtige kamer geset / ofte in gekapt stoo geleyt / sullen langh duuren.

Van de Mispel-boomen.

In de Maent van January, sult ghy dese pitten of steenen in de Nerde leggen/ alsoo die hart zijn / en daer op enten / als die een dun dick zijn / men kan die oock aengueecken van oploeyen / ofte stecken van het water-hout: Daer wordt gheseyt / als de Mispel twee of driemael verent wordt / dat daer dan geen steenen in zijn; maer dat is waer / dat die dan veel grooter vruchten voort brengen. Daer is noch een kleyn soort van Mispel / ghe-naemt Naentjes Mispelen. 't is een kleyn Pepsertje of Boompje.

Van de Geneever-boom.

Dese was veel ontrent Wesel, in 't wilde spruyt van sijn Bessen selver voort / men maect 'er hier van heggen / men kan die oock aengueecken van inleggen.

Van de Wal- of Ocker-noten.

Sy worden voort geset van de Noten / gestoken in de Nerde / van die gene / die langh en dun van schillen zijn; de dubbelde Noten sijn seer goet om te Consyten. Dese Noten moeten eerst in wat sant geleght worden / en 14. of 15. dagen daer in leggen / op datse te beter mogen voort komen / en dat in de Maent van Maert. Twee of drie jaren gestaen hebbende / sal men die verplanten in sabelachtige Nerde / 2 of 3 voeten van malkanderen / maer moeten onder de zaet-wortel afgesneden worden: Die groot en hoogh tot stammen / en ont geworden sijn / 5 of 6 jaren / sal men planten in February, ter plaetsen daer men begheert / ontrent 18 voeten van malkanderen.

Van de Haselare-noten.

Dese Boomen wassen veel ontrent

Wesel, en komen voort van hare pitten / en wassen aldacr in 't wilde / maer hier te lande worden die voortgequeecht van oploeyen / sy willen wel staen onder schaduwachtige plaetsen. Daer sijn Spaensche Haselare-noten / die sijn kort en rondt / daer sijn Noten die langh sijn / en hebben van binnen rootachtige schoose aen de pitten; noch is 'er een ander soort / die wit is aen de schoose van de pit / dese worden verplant in January, aen sommerachtige plaetsen.

Van Aeker- of Eycke-boomen.

Sy worden voort geset van Weckers / die gezaept worden in Deuren / een halve voet diep in de Nerde / 't selve moet gedaen worden in Maert: Opgesnoept / en 4. of 5. jaren ont zijnde / kan men die verplanten / en onder de zaet-wortel afsnijden / om de wortel te beter te verbynden / dick geworden zijnde / 2 of 2½ duyn / kan men die verplanten tot laen / ofte dreeben: 18 of 20 voet van den anderen / sy willen wel wassen in santachtige / ofte sabelachtige Nerde / het is een Boom die lange jaren kan staen / de verplantinge kan men doen in January, ofte February, maer de pitten moet men van te vooren graven 3 of 4 voeten wijt in 't rondt.

Van Blacs-noten.

Dese worden van zaet voortgequeecht / hebben een schoon lof / en langachtige witte bloemen / daer aen komen blaessens / waer in befloten sijn de Dootjes: het hout wordt gebryckt / om laerdeer-priemen af te maecten / sy worden verplant in de Maent van February.

Van Linde-boomen.

Sy worden aengueecht van oploeyen / die men af hact met een hout / van andere

andere oude boomen / daer eenige wo-
teltjes ofte beselen aen zijn / en worden
1 of 2 boeten van malkanderen geset / en
als dan tot de gront toe afgesneden / upt-
gesondert een schootjen / die men oordeelt
best en bequaemst te wesen / om een rechte
stam van te maken : 4 of 5 jaren out /
en twee duym dick zijnde / kannense ber-
planten ter plaetsen / die men daer toe
bequaemst oordeelt te zijn / en dat 24 boe-
ten van malkanderen / men maecht de
gaten in September, en men berplantse in
February, dese worden oock wel aenge-
queecht van zaet / maer heeft veele moep-
lijckheyt aen / eer het tot Boomen komt.

Van Ypen met breedc, en smalle bladeren.

Sy worden aengheteelt van oplopen/
van de oude boomen / daer eenige wo-
tels ofte beselachtigheyt aen zijn / en wo-
den voorders mede voort gequeecht als de
voorsz. Linde-boomen : Men berplant
die in 't lest van February, 16 boeten van
malkanderen / de Laen wordt 30. voet
breedt gemaecht.

Van Populieren.

Dese worden voort gequeecht van op-
lopen / en geset in Gehuchten of Bos-
schen / het worden groote zware Boo-
men / en willen wel staen in moerachtige
Werde / het geeft heel slecht hout.

Van Abeelen.

Sy worden mede voort gheset als de
Populieren : Daer van werden Lanen
gemaecht om te beschutten de Boorde /
ofte Boord-weste winden ; en willen wel
staen in santachtige Werde.

Van Bercke-boomen.

Dese staen van zaet op / men plant

daer van Bossen / of Lanen / tot be-
schutsel van de windt / sy worden gheset
in santachtige Werde / in de Maent van
February : sy zijn goet booz kippers om
hoepen van te maken / 't hout geeft een
heeten brandt.

Van Boomachtige Althea.

Sy worden voort gequeecht van inleg-
gen / maer eenige jaren herwaerts / heeft
men oock zaet gewonnen / en rijp zijnde /
't selve gezaent / en die soo voort aenge-
queecht : sy geven heel moep bloemen / ge-
lijck enckelde Stock-rosen / en bloeyen
in 't begit van September : daer zijnder
witte / paetse / liff-vertwe / roede / ende
meer andere coleuren / die dooz zaet voort
komen / dese werden berplant in de
Maent van January.

Van Anagnus Castus.

Dit zijn Boomen die hier te landt niet
voort komen / maer worden by de Aef-
hebbers in backen voort gequeecht : dese
Boom of Gewas / wert gebruikcht vooz
de suwerheydt / vooznammentlijk in de
kloosters / en daer veel Geestelijcke zijn.

Van Willige-boomen.

Dese wassen aen de water-kant / en
worden van poten ofte stecken voort ghe-
queecht / zijn bequaem tot veelderhande
dingen / alsoof seer gedwee zijn / na-
mentlijk de jonge rissen / om te binden ;
de dicken / om hoepen van te maerken /
als mede tot riet-daecken / boon-staken /
en anders.

Van Onwillige, ofte Pape- mutfen hout.

Sy wort van oplopen ofte uptspawten/
ofte zaet gequeecht / en geeft vier-kant
hout / draecht witte klepne bloempjes /

en vier-kante zaetsjens / opgaende / wordt het van binnen seer schoon root / en van buyten paers-achtigh.

Van Colutea.

Dit wert geseght / te zijn een Boom / daer de Senu-bladeren aen wassen / en draecht blaesjens / daer in't zaet voort komt.

Van Lentiscus.

Dit is een Boom / die alhier seer ongemeen is / komt uyt Italien, en moet des Winters wel bewaert worden / draecht heele mope bladeren / met root-achtige steeltjens / wordt hier te lande weynigh voort gequeecht (om de hardigheyt van't hout) als alleenlijck met inleggen.

Van Terebintus.

Dese komt voort uyt zaet / dat uyt Oost-Indien gebracht wordt / 't is blaev-achtigh / en leght een geheel jaer onder de Aerde / eer't voort komt / het heeft witte bloemkens / is des Winters dor / en moet evenwel als dan in hups bewaert worden.

Van St. Jans Broodt.

Dit wordt hier te lande van zaet / of St. Jans broodt, dat uyt Portugael komt / voort gequeecht / en op een warme / of Meloen-bergh gheset / en als dan in potten geplant / om des Winters in de kagchel te setten: Maer het gewas is hier weynigh / als by eenige groote Liefhebbers / soo in de Academie-hof, als andere vermaerde Hoven.

Van de Hypericum-boom.

Het is een kleyn Boompje / met de bla-

deren van Hypericum gelijk / het draegt witte bloempjes / en dooren-bloemen t' sefens / tusschen de bladertjens groepen de selve bloemtjens uyt / sy staen seer eierlijck en vermakelijck / en worden aengewonnen van oplopen / 't geen onder de wortel uytspuyt / sy meugen des Winters wel buyten staen / men verplant het in Cupnem / in goede sabelachtige Aerde / in de Maent van February.

Van Platanus.

Dit is een Boom die veel in Italien wast / wordt meest aengequeecht van inleggen / en aldaer veel geplant / om dat het een dichte lommer-geest / heeft een moop blad / wat meerder besneden als het Dage-blad / het wil wel staen daer het vochtigh en warm is / sy worden heele zware Boomen / die langh kunnen duren; staende des Winters buyten.

Van Es-dooren.

Dit wordt geseght / en soude een voort wesen van Platanus, maer heeft weynigh om naer de selve te gelijcken; doch de oude voozgaende Kruidt-Onderzoekers / hebben die hier te lande daer vooz gehouden / sy maecht een heel eierlijken Boom / sy geeft bladeren gelijk Wjngaerts bladeren: Dese worden hier te lande ghebuyt tot Lanen / sy willen wel geplant worden in santachtige gronden / komende voort van zaet / 't gene af ghepluckt wert / of van't geen sy by haer selve laten vallen.

Van Essen-boomen.

Sy worden aengewonnen van zaet / en daer na een voet of ander half van den anderen geset / in tamelijke goede Aerde; dick geworden zijnde / ontrent derdehalve dupm / kan men die verplanten tot Lanen of Ozeven / daer men die sal best ordou-

ozdonneren / ontrent 15 voet van den anderen / 't zy aen de kanten van Slooten / om die door de groote wortel / vast-kantigh te maecten : Sy werden verplant in de Maent February , of begin van Maert , maer de gaten daer men die in set / moeten drie of vierdehelf voeten wijt ghemaccht worden : daer moet wel op gelet zijn / dat de opgaende toppen niet werden afgesneden.

Van de Boecken-boomen.

Deze worden van de Boecken-pitten aengequeecht / en gezaept in goede Aerde / in een Grep / en daer na snoeyt men die op tot Stal-boomen / ende 5 of 6 jaren out geworden zijnde / kan men die verplanten / tot Lanen of Bossen / soo als men best sal ozdonneren : sy worden geset 20 of 24 voeten van den anderen / en willen wel wassen in santachtige Aerde : Jonck zijnde / kan men heggen daer van maken / en worden genoemt Haeg-boecken ; sy hebben klepnder bladeren als de anderen / die moy groen zijn ; men gebruyckte mede aen Prielen of Lusthuysen / een voet van den anderen geset / sy worden verplant in 't begin van January , overmits het groote sap dat sy by haer hebben.

Van Assatragh.

Dit wordt aengequeecht van zaet / 't geen komit uyt de Virginjes , het is een moy Boompje / met een grauachtige stam / en heeft het bladt als de Lysterbesien / dan is lieffelijcker groen / sy moeten des Winters in huys geset worden.

Van Lyster-besien , of Qualster-boomen.

Deze worden aengequeecht van de besien / of zaedt ; een duym of twee dich zijnde / werden verplant rontsom den

Boomgaert / 12 voeten van den anderen / sy staen eerst moy met Bloemen / daer na met de Besien / dat seer vernakelijck is.

Van Vogel-kers.

Deze heeft moye tackjes / met schoone witte bloempjes / en daer na zwarte besitjes / gelijk kersjes : sy worden aengequeecht van oploopen / en willen wel staen in sommerachtige plaetsen.

Van Honst-kerffen.

Sy zijn dziederhande / d' een draeght roode vruchten of besien / die tusschen de bladeren upkomen / de tweede heeft witte bloemen met zwartachtige besien ; de derde draeght witte bloemen / met rondachtige bladeren / en geeft bleeck-roode vruchten. Deze worden aengequeecht van zaet en oploopen / men set die in de Hoven ofte Cupnen.

Van Vlier-boomen.

De gemeene Vlier , die hier te lande wast / heeft witte bloemen / en daer na zwarte besien / en komen voort van oploopen of stecken ; men plant die om boere huysen / ofte woningen / om die te bevryen. Daer zijn noch twee andere soorten / die men hier noemt Gelderse of Vlock-rosen : Den eenen draeght roode besien / staende heel tierlijck in de Mey , overmits sijn bloemen / sy willen wel staen in bochtige plaetsen / en worden mede aengequeecht als voorszeyt is.

Van Judas-boomen.

Deze Boomen worden van zaet aengequeecht / en hebben bladeren als de Mansooren , sy krijgen in 't begin van Maert , aen de dorre stammen / paers-achtige bloempjes / en willen wel staen / tegens

een warme muur / of hoeck / in goede
Aerde.

Van de Wijngaerden.

Sp worden aengequeect van inleggen /
en oock van stecken / die gestoken wor-
den / daer out hout aen is: men snoeyt
die in de Maent van February, tegen het
afgaen van de Maen, want in het was-
sen van de Maen, de jonge Wijngaerden
gesnoeyt zijnde / maken als dan zwaer en
groot hout. Den Advocaet van Leeu-
wen, heeft gepractiseert in de lengte van
t hout / 14 of 15 botten / of knoppen
daer aen te laten / om dat het in de lengte
van t hout / de meeste vruchten geeft;
dan daer op dient wel gelet te worden /
soo wanneer men een langh hout neemt /
dat men als dan een jonge loot / onder
aen het hout laet / met 2 of 3 botten /
om dat het te beter sijn woetsel kan krij-
gen. Men de oude Wijngaerden / die een
jaer 7 of 8 gesaen hebben / sal men on-
der aen de wortel leggen / fijnachtige
puyt / of kleyn gehackte lepen / om daer
door de selve vruchtbaer te maken; sy
worden verplant in sabefachtige Aerden /

in de Maent van January: daer worde
contsom een weynigh Roe-mis ghedaen /
maer het moet de wortel niet raken / op
dat de jonge worteltjes of spruytjes / daer
door niet komen te verrotten.

Van de Karstanc-boomen.

Dese worden van Karstancs voort ge-
queect / met de selve in de Aerde te ste-
cken; het geeft een tierlijcken Boom / en
wil wel wassen op hooge santachtige gron-
den: men planter van Bosschen of La-
nen. Wanneer die 6 jaren out werden /
dan wordense verplant / 24 voeten van
malkanderen / in de Maent van February,
maer de vruchten die hier te lant daer aen-
komen / zijn soo goet niet / als die upt
Spanjen of Vranckrijk. Daer is noch
een soot / die komen upt Indiën, of van
de Caep de Bona Esperance; sy geven een
vrucht gelijk een Bier van een Schaep /
maer dese Boomen vindt men hier wey-
nigh / alsoofse niet wel ophomen / als-
mens steekt; sy hebben dichter / en
bzuunder lof / als de voorgenoemde ge-
meene Karstancs.

Eynde van de Boomen.

Van

Van de Bol-bloemen.

Corona Imperiael, ofte Keyfers Kroon.

Dese zijn drie of vierderhande soorten / de geele werden booz de beste gehouden / daer na de dubbelde met twee Kroonen; die met enkelde Kroonen / zijn tweederhande couleur / den eenen bleek-root / den anderen vleys-kleur. Dese Bollen worden boozt gequeecht van offetsels der selve / men zaeyt die oock wel mede / maer men moet wel 8 of 9 jaren wachten / eer die vruchten ofte bloemen dzagen / dese worden geplamt in 't begin van September.

Hyacinthen.

Dese zijn van veelderhande soorten en namen / die segentwoozdigh de raerste zijn / dat zijn Turck-koys-bloem, Bulrenaers, Passetoeten, Mayckeklips, Celestine; witte van Katelij, gekroonde, en veelderhande Simbolynen, en meer andere soorten; Dese Bollen worden opgenomen in de Maent van Juny, en wederom geplamt in 't laeste van September, of begin van October, sy willen wel staen in goede sabelachtige Aerde. Daer zijn noch veelderhande Hyacinthen, met Star-bloemen, witte, blauwe, en vleys-colourde; daer is noch een groote / hy na dubbelt / en noch een de selve gelijck / met de bloemen van Barnagie, noch zijnder die genoemt worden Comuyn, de selve zijn drierhande soorten / roode, blauwe en witte hebben witachtige bollen: Noch is'er een medefoort / Hyacinthen van Campinolaris, maer worden in dese veer veranderingen bevonden door het zaepen / en moeten wel 7 of 8 jaren staen / eer die vruchten of bloemen

boozt brengen / en eerste goet zijn; daer is noch een Hyacinthus Firgianen, of die upt Indien komt / genaemt Hyacinthus Tuburosa, dese worden geset in potten / om datmen die in hups moet setten / gelijckende de Franse Leyen, sy wassen wel 2 of 3 voeten hoogh / en geben ongemeene goede reuck; als die vers kommen / bloepense beter / als die lange in 't landt gheweest zijn: Daer zijn noch Hyacinthen, die komen upt Peru, hebben groote bollen / die van binnen hanzachtigh zijn / en worden van de offetsels boozt geset / sy moeten des Winters een weynigh gedeckt zijn / en zijn van drierhande colouren / witte, blauwe, en vleys-colouren. Noch is'er een Hyacinthus met de bol van Zellen, die draegt witte bloemtjens / en is genaemt Hyacinthus met het drie-kantigh blad; noch zijnder meer andere by-soorten / die boozt Hyacinthen werden gerekent / sy willen wel staen in sabelachtige Aerde / en worden geplamt in September.

Gladiola

Dy zijn van vier of vyfderhande colouren / de Italiaensche is een purper-colour, oock zijnder witte, lijf-verwe, en kleyne paerfle, dese krijgen bies achtigh lof / en worden boozt geset van de bollen / sy willen heel wel boozt groepen / en worden geplamt in 't laeste van Augustus, of in 't eerste van September.

Krokuffen.

Dese zijn wel acht of negenderhande soorten / gelijck als geele, witte, blauwe, gout-laecken, silver-laecken, visseroy-krokus, barsacken, herfft-krokus. Dit wordt geseyt de rechte Safferaent te zijn;

zijn: dese soozten bloeyen heel vroegh in Maert, en setten voort van bollen/ worden oock wel gezaept/ maer staen wel een jaer 5 of 6/ eer die bloemen dzagen/ en worden geplant in October, aen de kant van de beddens/ alwaer men die wil setten.

Fritillaria.

Dese zijn verschepte soozten/ als met fluweele bloemen, de geele en den nacker; dese drie soozten zijn de raerste/ als mede de dubbelde, bonte, witte, en swarte: tweederhande Franse-groene, die uit Vrankrijck komen/ en komen voort van verschepte coleuren/ als die gezaept werden: sy werden oock van de bollen voort geset; maer de bovenste die men de raerste acht/ worden in een bachel geset en gedeckt/ om des Winters niet upt te vriesen/ sy worden opgenomen in begin van Juny, en in September weder in geset.

Cyclamen, of Verkens-broot.

Dese zijn tweederhande/ de eene met de bollen/ end'ander met de wortel: de bollen worden voort geset van zaet/ en d'ander met de wortel/ die scheurt men van den anderen/ en hebben heel bleecke, paers, en heel roode bloemen: die met de bollen/ daer van zijn dese coleuren/ witte, bleecke, paerse; De paerse hebben deselve bloemen als de Hedere Folie. Daer is noch een die van Aleppo komt/ en heeft bloemen als die met de Retunde Folie, die bloeyen altemaal in 't leste van September. Daer zijn noch drie soozten; een die in de Winter bloeyt/ en twee die in de Somer bloeyen/ als een met paerse bloemen/ en een met witte bloemen. Dit zijn de ongemeenste van alle soozten/ alsoo maer twee hier in Hollandt zijn/ dese hebben/ als d'Heer van Beverningh, en een Monsieur van Velsen. Dese soozten

wassen veel by Orange, ende in Switserlande; sy worden meest aenghehouden/ om dat de bladeren schoon geblackt zijn: de bladeren zijn oock verschepten/ d'eene rondt/ en de andere kantigh/ en sommige onder root als Mans-ooren: Dese worden verplant in 't laeste van Mey, en men plantse in backen of potten/ in sabelachtige Nerde/ omse des Winters te dekken: sy willen wel staen des Somers/ op sommerachtige plaetsen.

Colchicum.

Dese soozten zijn tweederhande/ Agripina kleyne en groote; de bladeren van dese voort komende/ zijn gekartelt als Scolopendria, en geuen heel moye gheblackte bloemen/ de Fritillaria ghelyck: Daer zijnder dubbelde tweederhanden/ den eenen dubbelde als de andere: De beste dubbelde/ komen upt Portugael, en zijn geblant: Noch zijnder 2 of 3 soozten enkelde bloemen/ noch Colchicum, Jan Gerritz: Daer is noch een die in de voor-tijdt komt/ met weynigh lof/ maer alle d'andere komen sonder lof als die bloeyen/ dat is in de Maent van September: daer is noch een geele Arcissis Colchicum, die bloeyt in de Maent October: sy worden voort geset van de bollen/ willen wel staen in goede Nerde/ en worden geplant in Augustus.

Anemones.

Dese zijn veelderhande soozten/ oock besonder van kleuren en namen/ daer zijnder oock met groot en sijn bladt/ ghelyck de Pietercelie, de namen daer van zijn als volghet/ Concordia, Imperatrice, den Hartoogh, Pucelle d'Orliens, Sitronateromane, Sitronate, Alnatora, Cardus Celeste, Albertina, Quasi-bleu, Unicke de Ruyter, Poolsemutse, St. Karel Overo, St. Marcko, Diablesse, gevlamde Aborante, Pavo Mayor, gevlamde Ame-

Amarante, Parsianen, Bellissima, Colosse, gevlamde en ongevlamde, Ammasona, Duchesse Caritane, Mirabella, Imperatrice, Sipriya Deducke, Schallaringata, Bisschoppen, Prelaet, Belle-Silvia, Belle-warande, 't Rechter-oogh, Cardinael, Ringata, gevlamde van Poelenburgh, Harmafrodita, Kram, Cebecken, Ringata Orlara, Belle de Parijs, Liere de Parijs, Amarante gevlamt, en noch meer andere soorten. De bollen of wortels / zijn seer gelijk de kilauwen van Gember, sy worden aengequeecht van de klepne pootjens / die ter zijden aenwassen; Dese plant men in September. Dooz eerst wordense getweecht een uur of twee / als dan de rot van de oude bol / met een penne-mes uytgehaelt / en gestelt in potten / of in een back / die men kan dekken dooz de Doozt: De Werde moet wel toegemaecht worden / en bescheenen van de Son: men kan van dese alle Maenden bloemen hebben; dese dan geplant / als boorzeyt is / wordt boorz best gehouden. Daer zijn oock veel soorten van enckelde / die uyt dat zaedt boorz komen / daer de dubbelde uyt komen / sy zijn veelderhande kleuren / en worden gezayct in de Maent van Maert, en in de Sommer-tijdt gedurigh nat gehouden / men kan die oock boorzsetten van de bollen of kilauwen / en konnen des Winters beter tegens de koude / als de andere soorten.

Ranunculus.

Van dese zijn veelderley soorten / de raerste zijn dese / Aleppo, Merveljeuse, gevlamde Veenkus, Constantinopalen, Ranuncule de Romane, Grammonster de Spanje, Offe-bloet, Pienefko, Läck-debordée, gevlamde van de houten, twee soorten / dubbelde roode, gout-geele, en noch meer soorten van enckelde / die om de veelshepts wille hier niet genoemd werden; dese worden geplant op. soodanige

maniere / als by de Anemias gesept is / maer moeten wel gewacht worden boorz schrale winden / brengen in de Maent van April, heel tierlijcke bloemen boorz / om den Hof daer mede te vercierem.

Martagons.

Dese zijn veelderhande soorten / als die van Constantinopolen, van Pomponie, Calvarium, groote witte met spickelen, die de bladeren twee kroonen boven malkanderen dzagen / witte sonder spickelen, lijf-kleurde, Lelium Kannadensus, geele met spickelen, en geele sonder spickelen, dese / en dan noch meer soorten / werden dooz de klisters / of schilachtige bollen boorz gheset: men verplante in September, sy willen wel staen in goede sabelachtige Werde / ontrent een halve voet diep / op dat het kroontje boven de bol te beter soude mogen boorz groepen / maer die van Kannadensus, willen des Winters wel wat gedeckt zijn.

Lelien.

Veelderley slaghe is'er van dese / als dubbelde witte Lelien, enckelde witte Lelien, groote dubbelde Lelien, die maer eene Lelie op de stengh wassen / roode Haringh Lelien, die met hondert bloemen boorz komen / klepne met weynigh bloemen / Lelien die de klepne klisters bolletjes tusschen de bladeren wassen; de Lelien van Parssen zijn tweederley / den eenen swarter van bloemen als de andere: sy zijn de bloemen van de swarte Fritillaria seer gelijk / en worden dooz de klisters / of schilletjes boorz geset / en verplant in de Maent van September: sy willen wel wassen in sabelachtige Werde / en mogen des Winters wel buyten staen.

Narcissus.

Dese zijn veelderhande soozten / als volgt / Narcissus, Tarsus Matily, Tromper Narcis, en twee soozten van Naentes, maer de eerste met de tweede / hebben wy hier niet : dese bloepen in 't laetste van July, met boven een rondt kroontje / Zelicachtigh ; Narcissus Indicus, zijn oock eenige soozten / die bloepen in de Herfst uyt / sommige met eene bloem / purperachtigh ; daer zijnder oock met bzeede bladeren / de stengh bespickelt, Serpentaria, en dragen bloemen / gelijk de Italiaensche Gladiolus, dese en meer / die maer 2 of 3 groote bladeren dragen / komen van de Caep de Bona Esperance. De soozten die hier wassen met veel bloemen / als de Besemman, Tissiette Blancus, Tissiette Souverijne, Narcissus in Tello Hollandus, Stellato, Seconde Besemman; drie soozten van vander Neck, Medioluytes met de dubbelde kelck, Medioluytes van drie soozten met enckelde kelcken, Dagiens met dubbelde kelcken, Narcis van den Houte, Narcissus Totus-Albus, Poliantus: dubbelde Jonckilje, of Narcissus Jonci Folio; geeft een onge-meene schoone reuck / gelijk als Gesemlein; de enckelde zijn wel drie of vierderhande soozten / als witte, geele, en met lange kelcken, Narcissus Campen-nelarus witte en geele: dese willen alle wel gedeckt zijn in de Winter / en worden geplant in September, en voort geset van de bollen; maer gezaept worden / staen die wel 10 of 12 jaren / eer die voort komen / daer zijn veel slechte by-soozten / die men set in Boongaarden / als andere Narcissus.

Tradis Kandie.

Dese is machtigh vol bladeren / voortz die van Sion, dubbelde, en enckelde Nonpareillie, dubbelde witte, enckelde

witte, en de Tieloose, die onder dese soozten mede worden gerekent.

Leucoium Bulbosum.

Dese zijn drie soozten / de groote die veel bloemen draecht / bloept in 't laetste van Mey, en d'andere met drie bladeren / bloepen in Maert, en die met ses bladeren / bloepen in April, dese willen wel verplant wesen / alsse in de bloemen staen / en moeten geset worden in schaduwachtige plaetsen / en in sabelachtige Werde.

Dens Caninus, Honts-tant.

De volgende zijn dese soozten / een lijf-verw, een witte, en een heel roode, dese bollen opgenomen weseude / mogen niet lange uyt de Werde blijven: de bloemen hebben gevlachte bladeren / deselve bloepen in April. Daer zijn noch eenige by-soozten / die genoemt worden Dentaria, om dat de wortels / gelijk als aen malkanderen zijn / als kiesien / de bloemen zijn gelijk als de enckelde Fioletten, dese wassen in schaduwachtige plaetsen: Maer de Dens Caninus, die de bollen hebben / hebben bloemen als Cyclamen, en willen wel staen in de Son / in goede sabelachtige Werde / sy worden verplant in 't laeste van July.

Sifijnrichium.

Dit is een bolletje / dat komt uyt Portugael, hebbende bolletjes met netjes / als de Gout-laeckense Krocus, sy willen wel staen in warme plaetsen / hebben bloemen als klepne Irias, maer bloepen niet anders / dan alsse vers uyt Portugael komen / voort een jaer.

Dipcadi.

Van dese worden de geelen / voort de beste

beste gehouden / daer zijn twee soorten / den eene die geel opkomt / de andere die geel woedt in 't staen / dese hebben onge-meene goede reuck / als Muskus, daer is oock noch een soort / met groene bloe-metsens / maer is soo raer niet / dese bloepen in April, en worden in 't laeste van Mey wederom opgenomen / en we-derom in geset in 't laeste van September, sp willen wel staen in goede Aerde / en kunnen des Winters wel redelijck tegens de kouw. Van dese zijn noch by-soorten / als witte, en blaauwe Druyfsens : 't is een heel quaet goet in de Cupnen / als desel-ve berfet werden / om datse veel jonge bossetjens uyt geben.

Ortogelum.

Dit is een specie van wilde Ayuyn, daer zijnder met groene, en witte bloe-men / daer zijnder oock met witte bloe-men, die uyt Arabien komen / sp was-sen boben met een rondt kraansje / en ge-ben een heel goede reuck / dese zijn hier heel raer ; maer de andere voorgesepde soorten / worden van de bollen voort ge-set / men neemt die op in Juny, men verplant die weder in October, door den Cupn heen / alsoo de selve wel tegen de kouw kunnen bestaen.

Arum.

Hier van zijn veele soorten / als Serpen-taria, dragende een bloem langhwerpigh / midden daer in komende een tongh / en de besien of zaden wassen rontsom / en zijn rootachtigh : Daer is noch een / die uyt Egypten komt / hebbende bladeren / gelijk als Krucke-bladeren ; maer dese plant is hier heel raer / sp willen des Win-terz wel droogh in de kracchel ghehouden worden / maer de soorten met de groene bladeren / hebben spickelen op de bla-deren / en wassen wel voort. Men set die van de bollen af / als men die op

neemt / dat gedaen woedt / als de bloe-men vergaen zijn.

Orgides.

Dese slag is menigerlep / sp hebben klooortjens als Vosse-kullekens, Hons-kullekens, Bock-kullekens, Hane-kulle-kens, en hebben besoude soorten van bloemen / als Mannetjes, Wijfsjes, Byt-jes, Muggetjes, Kickvorssen, Sots-kappen, Vliegghjes, oock zijnder geele / die men sept Lieve-vrouwe Schoenen te wesen ; van dese soorten bindt men ee-nige in de Heyde wassen / en sommige in de Hey-landen, mede in de Duynen : Maer de beste soorten komen uyt Portu-gael, daer wassen mede van die slag ontrent Luyck of Spa : maer die van dese de meeste soxteringe hebben / is de Heere van Beverningh. Alle dese soorten om in de Cupnen voort te setten / moeten staen in belommerde plaetsen.

Handekis-kruyt.

Van dese zijn beelderley soorten / sp zijn de bloemen aen de Orgides gelijk ; daer zijnder / die de bladeren tusschen de bloe-men wassen / namentlijck die met witte, paerse, en gespickelde bloemen / als mede met gevlackte bladeren, oock die met de lijf-verwe, en paersche. De bloemen bindt men in de Hey-landen, veel hier ontrent / of in de Orange Polder, sp bloepen in 't begin van July, en als dan verplant men die op vochtachtige plaet-sen / daer het een weynigh belommerd is.

Irias met bollen.

Hier van zijn beelderley soorten / als Engelsche, porseleyne, gecamelotte, bleecke en blaauwe, fluweele, en veel meer andere kleure van bloemen / die uyt zaet voort komen : daer zijn oock Spaense van beelderhande slag / als blaauwe,

witte, geele en bonten, maer de Engelsche willen niet lange upt de Werde blijven / en worden des Winters gedeckt. Daer is oock een soort / genaemt Irias Vleermuys. De Spaense willen wel voort / die men set op de kanten van de Rabbaten, om den Hof mede te verrieren.

Moly.

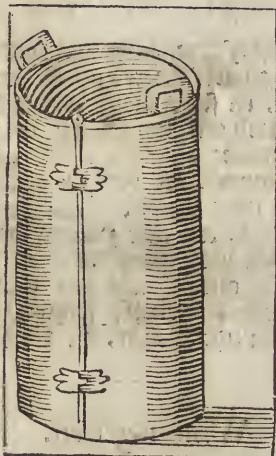
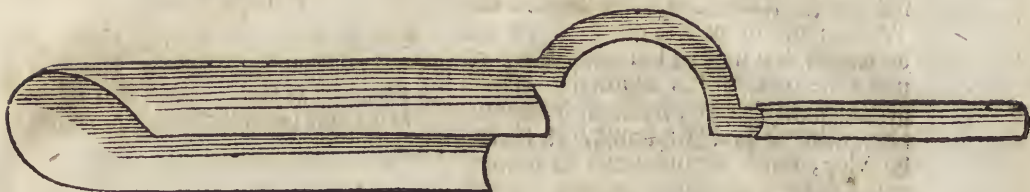
Hier van zijn wel drie of vier soorten / met smalle bladeren / sy bloepen gelijk als Ajuyn; daer zijnder oock met breede bladeren / en mede die van Indien; dese willen wel wassen in goede Werde / en op warmachtige plaetsen: men plantse in 't begin van September, de bollen willen niet lange upt de Werde blijven.

Tulpen.

De Tulpen zijn van verscheppde kleuren en namen / van Vroege bloemen, zijn de raerste dese volgende: Vroege Blyenburger, Parragon Verhelm, Huyckeba, Parragon Klaermont, Pelschotty, Fransche Dorotea, Parragon Grebber en Grebben, Vroege Moerleynen bol, Mols-wijck, Prince-jacht, Krijntje, Ducktol Viceroy, geel en root van Leyden, Nonswits, paerse Moerleynen. Drie of vier soorten van Lacken, Vroege Purper, Witrugge, Admiraal van Enckhuysen, Generael van Enckhuysen, en meer andere soorten van Tulpen, die vroege bloepen: en de laten zijn dese / Bruyn-purpers, hier van zijn noch 4 of 5 soodanige kleuren / d'een hooger als de anderen: Noch Brabantsons, mede 3 of vierderhande: Festa, Generael Docter Balte, witte Doroteas, Aftreas,

Jeddemully, Grooten Turck, Parragon Gulde-bloem, Mervelje van Quakel, Landt-schabel, Belle-brusselle, Marvelje de Hollande, Parragon Senekoert, Generael van Hollandt, Tulpa gelder. Twee soorten van Admiraal de Man, Passetoet, Corenaer, Prins van Walles, Pierperekroon, waer van vier soorten zijn / geele, purpere, witte, en Noortse Kroon, gemarmelde Jaspée, Unicke, Jan Gerritz. Generael Swijmende, Admiraal van den Bosch, Goudaes, Fenicx van Aertsen, Kardinael Flambolliant, Sayblom Koningh, Nonparelje, Admiraal van Zierickze, Admiraal van Engelandt, Parragon Velsen, Switsers, Parragon Jeroen, Belle Doréa, Laboljunten, Speramundi, Parragon Liefkens, twee of drie soorten Tornoys, witte Agata, drie of vier soorten / Passcitatelle, Argus, Dorotea d'Anvers, Anvers, Laboljante, Dianas, Generael Ouwenarden, laten Blyenburger, Generalissimo de Costa, Lapovere, Admiraal Backer, Semper Augustus, Admiraal Bogaert, Fenicx Cieraet, en meer andere namen / die dooz de veelheyt hier niet werden gestelt. Alle dese veranderingen van namen / komen dooz de verscheydenheyt en verdeelheyt der kleuren, want de Tulpen zijn alle van eenderley maecksel. De Tulpen worden aengewonnen van bollen; men kan die oock wel zaepen / dan hebben wel 10 of 12 jaren werck / eer die voort komen / sy worden geplant in 't laeste van September, in goede Werde / die wel doozluchtigt / en van de Son wel bescheenen is / op dat dooz de koutheyt / de bollen niet komen te vergaen / en werden wederom opgenomen in 't laeste van Mey, of begin van Juny.

Van de Planten.

Twee Figuren van Booren worden hier vertoont/die soo wel dienstig tot de Planten en Strupken / als tot de Bolbloemen zijn / waer mede men de Bloem-bollen en Planten (ooch wel met Bloemen daer aen) kan verplaeft / of verplanten / sonder dat de selve hare Nerde hoimen te missen / om alsoo geen gevaer van uitgaen onderwoopen te zijn. De langhste maectt men van Iser / en wordt gebuycht in harde klepachtige landen: de kortste is van het zwaerste dubbeldse Bilt / om in weke Nerde te gebuycken: het heeft boven 2 hantvatsels om mede te booren / en achter 2 leden die open gaen /

en van vooren insgelijckis maer dese worden / met het in-steecken en uyt trecken / van een Iser penneken gesloten en ontsloten. Men boort met de selve in de gront / dat de Bol in 't midden staet / als dan graeft men met een Graef of Spade / de Nerde een weynigh aen d'een zijde uyt / tot dat men beneden het Boor / soe kan men de Nerde met het Boor te samen uplichten; als dan verplaeft men die daer men wil / in een kuyl / ruym soe wijt / als het Boor is (van te vooren daer toe gegraben) en dan het penneken uyt treckende / ontsuyt het Boor / 't welck men ophaelt / en de Nerde blijft staen / die men tontom aen de zijden / met de andere Nerde aenbult.

Allowey uyt America.

Dit zijn groote planten met dicke bladeren / en scherpe punten / sp worden in tobbens of potten geset / waer in de selve groeyen / en schieten jonge spruyten ter zijden de potten / of tobbens uyt / waer van de selve werden boort ghequeckt / sp moeten des Winters in warme kachels staen / en heel droogh ghehouden worden / en of het mochte gebeurten dat'er eenige rottigheyt in quam / salmen sant in een pot heel heet maken / en doen dat daer aen / en stoppen het dicht toe met werck / waer mede de vorder rottinge als dan wordt boor gekomen.

Allowey uyt Portugael.

Dese wordt gesept de rechte Allowey te wesen / sy heeft heele dicke bladeren / vol sap en nattigheyt / en worden des Winters uyt de potten gedaen / en aen de wortel een wollen lap gebonden / en met Olie vander Lis begoten / en soo gehangen in de kachel / alwaer 't warmst is / en daerse droogh hanght / en tegens de Mey, wordt die wederom in potten / met sabelachtige Aerde gedaen. 't Gebeurt wel dat deselve bloeyen met geelachtige bloemen boven aen de stengh / ghelijck de bloemen van Kana-Indica, maer 't gebeurt seldom.

Blange Muskiens.

Van dese zijnder paerse, witte en bonte, sy worden aengequeect van de stecken / die men van de stengen neemt / zijnde een hant breeet langh / en als dan uyt de Son in de Aerde gesteecken / maer het wordt gedaen als de selve in sijn blom staet / men scheurtse wel mede van mal-kanderen / in 't laeste van Augustus, sy willen wel staen in Aerde daer geen / of weynigh Mis in is.

Dubbelde Damast-bloemen.

Dese zijn gelijk de Blange Muskiens, en worden op de selve maniere aenghequeect: De enkelde komen van zaet voort / maer wassen genoegh in de Wildernissen / en hebben oock de selve reuck als de dubbelde.

Beeren-ooren, of Auricula Ursi.

Dese zijn van veelderley kleuren / tot wel in de dertigh toe / daer zijn oock dubbelde / maer zijn heel ongemeen: Daer is noch een soort met lof van Barnagie, die heel raer zijn: Dese worden gescheurt in de Maent van Mey of April. als'er

bloemen aen zijn / sy willen wel staen / daer weynigh Son komt.

Filupendula.

Dit heeft een lof het Hase-gerst gheleijck / en draecht witachtige bloemen in de Maent van Juny: onder aen de wortel is het heel knobbelachtigh / gelijk de Affodil.

Nies-wortel, ofte Helleborus.

Van dese is'er een soort met witte bloemen / en zwarte wortelen / sy bloeyen in February, en staen laegh by der Aerde; daer is noch een met zwarte wortelen / draecht groene bloemen: Dese wortel wordt gebuyck tot Krop-kruyt. Daer zijn noch twee soorten / een met witte bloemen / en een met zwarte bloemen / dese hebben witte wortels / en dragen bladeren / ghelijckende een Brabandtse Huyck; alle dese voorsz. soorten / willen wel wassen uyt de Son, in sabelachtige Aerde.

Winter-groen.

Dit krupdt blijft des Winters groen / het heeft witte wel-ruyckende bloemen / als Mey-bloemen, 't wast in openluchtige Dalepen / als in de Duynen: hier te landt / oock wel in de Hoben op bochtige / en wel van de Sonne beschenen plaetsen.

Hof-bloemen.

Dese zijn veelderley soorten / als dubbelde, geele; daer zijnder die de eene bloem uyt de andere komt / oock zijnder die veel op een stenge groepen / van veelderley kleuren / daer zijn noch enkelde / die mede veelderley kleuren hebben; dese worden gescheurt in de Maent van Mey, en ge-

en geplant op Rabatten / ofte andere
plactsen / daer men die begeert te setten.

Affodille.

Hier van zijn drie soorten / twee wit-
achtige / die aen de kanten wat bontach-
tigh zijn / sy hebben vierkantigh lof / en
heel knobbelachtige wortelen ; Daer is
een soort geelachtigh / die heeft een wortel
als Hane-voeten , sy willen wel was-
sen in goede Aerde / en werden van mal-
kanderen gescheurt in 't begin van Maert.

Lelien van eenen Dagh.

Van dese zijn twee soorten / een met
roode bloemen / en een met geele bloe-
men : die met geele bloemen / geeft een
ongemeene goede reuck / gelijk als Ge-
semeyn ; sy bloeyen in de Maent van
Mey ; de wortel is gelijk de Affodil,
waer van sy de naem heeft van Liliū
Affodillis : men scheurt die planten van
den anderen / in de Maent van Augu-
stus , maer wassen van sich selven heel
wel voort.

Franse Lelien.

Dese zijn tweederhande / kleyne en
grootte soorten : De wortelen zijn de jonge
Aspergens gelijk / en worden de wort-
tels van malckanderen gescheyden ; sy moe-
ten niet langh upt de Aerde blijven / maer
ten eersten wederom gepoot zijn ; 't gene
moet gedaen worden in Augustus , sy
willen wel staen in savelachtige Aerde.

Pionien.

Daer van zijn verscheyde soorten ;
Mannetjes Pionien / Pionien die een
Maent duuren / roode dubbelde , dub-
belde witte , kleyne vleys-kleure , en-
kelde die geen zaet dragen / en noch meer
andere soorten : Dese worden aenghe-

queecht van de wortels die onder aen zijn ;
sy gelijcken de Peen / die men verdeelt in
de Voor-tijdt , of 't laetste van December.
Dese werden veel geplant in groote Cuy-
nen / om datse heel sierlijck staen.

Angelierien.

Dese zijn van veelderhande kleuren /
en verscheyde soorten / soo kleyne als
grootte : maer de grootte (sonder bersten)
en schoon van kleur / worden vooz de be-
ste gehouden. De voornaemste namen
zijn Prins d'Orange , Keyser Augustus ,
Paragon , Alette , Don Jan , Graef Wil-
lem , Blan de Liege , Koningin van
Vranckrijck , den Uyterfen Dom , Ko-
ningh van Vranckrijck , en dan noch
meer andere namen / die hier om de veel-
heyt / niet staen upt gedruickt. Sy wor-
den verplant in 't laetste van Maert , in
wel toe-gemaecte Aerde met Mis / en
blanch Sant / dit bevint men goet te zijn ;
dan daer zijnder die halen vermolstelt
hout van Willige Boomen / en Bloet
van Bersten / en Doppen van Boeck-
wept / en klopsel van Lepen / en meer
andere wis je-wasjes / maer goede Aerde
is best / gelijk vooren is geseght. Dese
Planten worden gheset in de Aerde / of
Potten : Men sal die sointijdtz / (dzoogh
getworden zijnde) met Regen- of Sloop-
water begieten / en in 't laetste van July ,
sal men die inleggen / of insnijden / in
't tweede of derde lidt van 't hardt / leg-
gende de selve met haechsens neder. Men
moet daer by doen fantachtige Aerde /
om te eerder aen 't wortelen te brengen :
ghelwoxtelt zijnde / sal men die van de
Moeder-stam af nemen / en verplan-
tense in goede Aerde / upt de Son ; en
of het mochte gebeuren / dat'er eenige
slapachtige onder waren / die sal men in
potten setten / om de selve te bewaren in
huys / sy worden gezaept in de Maent
van Mey , in 't wassen van de Maen ;
3 of 4 blaedtjens hebbende / wordense
ver-

berplant by den anderen / en 't jaer daer aen / moet men die verplanten een voet van malkanderen / en als dan verwachten / wat vooz dubbelde daer uyt sullen komen / maer moet wel gelet worden op de hooge kleuren / daer men 't zaet van wint.

Thijm.

Deze wordt geplant aen de kant van de Stabbatten / of Beddens / sy geeft een seer aengename reuck / men scheurt die in 't laefte van Maert, of begin van April.

Lavendel.

Die wordt oock gestelt als de voorsz. Thijm, men berplant die mede op de selve tijden / daer is een plantje die men noemt Lavendel, met bzeede bladeren / in 't Latijn Marum Syriachum, sy wordt voort gequeeckt van steck / maer moet des Winters in hups geset worden.

Salie.

Deze zijn verschepte / als Bonte bladeren, sijne Konings Salie, grove Salie, Boomachtige Salie, Salie met witte bloemen : sy wordt gestelt onder de lomeren van de Boomen / en in de Maent van Juny afgesneden / om te drogen / en wordt oock veel groen gebzupckt.

Mater.

De dubbelde Mater scheurt men van den anderen / in de Maent van April : Men set die den Cupn dooz / alwaer men wil : De enckelde wast met grooten overbloedt in 't Kooren, de Bloemen / en het Kruidt / worden veel by de Apothekers ghebzupckt.

Kamille.

De Dubbelde Roomsche Kamillen, worden ghebzupckt in de paden van de Cupnen / of Pzielen / om de lieffelijcke reuck / sy mogen wel betreden worden / maer de enckelde wassen oberbloedigh in 't Kooren ; 't lof en de bloemen / worden by de Apothekers veel gebzupckt.

Aert-besien.

Deze worden berplant in goede vette Aerde / een voet van den anderen in 't verband / sy loopen als dan wel tot malkanderen ; sy moeten des Winters gedeckt worden met Paerde- of koepe- niks / om in 't begin van Mey of Juny, beter vzychten voort te bzingen : daer wassen Aert-besien in 't wildt / in Zeelandt en elders / en hebben lange groote Besien / maer zijn soo smaackelijck niet / als die men hier in de Hoven voort set.

Alsem.

Sy wordt geplant in vochtige plaetsen / en in 't begin van Maert, van den anderen gescheurt / en afgesneden in 't begin van Augustus, en dan gedzooght / om Alsem-wijn daer van te maken.

Venus Navel.

Deze heeft knobbelachtige wortelen / en rondachtige bladeren / de Saxifragium gelijk / en wil wel staen in vochtighachtige plaetsen / sy wordt voort gequeeckt van de knobbels / ofte wortelen / die men scheurt in 't begin van Maert.

Plant-Suringh.

Sy wordt ghescheurt / of berplant / in de Maent van Maert of Augustus, en wil wel staen in belommerde plaetsen / of uyt de Son, de Spaensche Suringh, heeft

heeft klepne rondachtige / bleeck-groene blaetsens / maer is wel soo scherp van surigheyt / als die van zaet voortkomt.

Aertisocken.

Die wilken wel groeyen in vette moerachtige Aerde / en worden voort getonnen van de Sp-schooten der oude planten / en worden berfet in Maert, twee voeten van den anderen / sy moeten des Winters ghedeckt worden met lange Paerde-mis / op dat deselve niet uyt vriesen. d'Aertisocken zijn tweederley / eene met groene vruchten of zaet-bollen / en d'andere die uyt Engelandt komen / zijn root : sy worden wel gezaeyt / maer hier te lande niet / alsoo deselve verlaughsaem by komen.

Asperjens.

Deze worden gezaeyt by den anderen / en twee voeten in 't verband verplant; als die een jaer out zijn / en werden beter gehouden / als de twee-jarige. De Aerde daer men die sal in planten / moet men van onderen / met twee voeten koepl-mis of Poozt-aerde / dat is Menschen Dreck mesten : Men moet die leggen met Gebben; te weten een rye met Mis / en een rye met Aerde / op dat het water te beter door sacht; als dan de Planten daer op geset zijnde / moet men Aerde daer ober werpen / negen dupin of een voet hoogh. Men moet de Aspersjes drie jaren laten staen / eer men die zaeyt / om die te dicker te hebben / en des Winters dectmense met koepe- of Paerde-mis.

Kriecken over Zee, of Alkekingi.

Sy wordt geset uyt de Son in bochtachtige Aerde / en wast van haer selven voort / uyt het onderste van de wortelen: sy draeyt witte bloemetjes / en daer na roode blaetsens / alwaer de karsens in zijn.

Martelaers-bloemetjes.

Deze zijn twee soorten van geele / de enckelde en de dubbelde bloemen; de geele dubbelde zijn hier wepnigh / sy worden van stecken of inleggen voort gequeecht / en moeten des Winters in een pot / in hups ghedaen worden / op een drooge luchtachtige plaets / maer de witte / set men voort van plantjes / of scheutjes / die ter zijden uyt komen / dese setten wel voort / en willen des Winters wel blyven staen / de bloemetjes droogh af ghesneden zijnde / komen langen tijdt goet blyven.

Scolopendria of Herts-tong.

Die scheurt men van maekanderen / in 't begin van Maert, en men setse uyt de Son, onder schaduwte / in sabelachtige Aerde.

Hepatica.

Deze zijn 4 of 5 soorten / dubbelde blaeuwte / enckelde witte / met Doorentjes daer in / of de Dooren-bloemen gelijk / voort roode / enckelde blaeuwte / witte sonder Doornen; Alle dese soorten verplant men in April, in santachtige Aerde / alsoo daer geen Mis by magh komen / de enckelde komen te mets van zaet voort.

Dragon.

Deze wordt geplant op warme plaetsen / in goede vette Aerde / in 't laetste van Maert, of begin van April. Des Winters dectmen die met Stro / Paerde-mis of Boeckwep / sy komt voort van de sp-schenten / dat zijn die ter zijden van de oude uytstuypten.

Segeltjens.

Sp wassen wel in 't wildt / maer in goede Aerde in Cupnen / geplant zijnde / upt de Son, geben grooter bloemen / sp worden van de wortels voort geplant.

Salomons Zegel.

Dit heeft dubbelde bloemtjes tusschen de bladertjes / sp worden voort geset / of af gescheurt van de wortelen / en willen wel staen in goede sabelachtige Aerde / een weynigh upt de Son.

Valeriana.

Van dese zijn twee soorten / die Dodoneus beschrijft : den eene met roode / en den andere met witte bloemen / men scheurt die van planten van de wortelen / maer sp vallen somtijds van zaet / en willen wel staen in goede sabelachtige Aerde : Die hier in 't gebuyck van den Apotheek zijn / wassen aen de kanten van de Slooten. Daer zijn noch twee soorten / d'een met blaetwe / en d'andere met witte bloemen / die genaemt werden / Valeriana Graeca : men scheurt die planten van den anderen / en men kan die mede zaepen / maer sp moeten een jaer ober staen / eer sp bloepen.

Haveruyt.

Sp zijn tweederhande soorten / het een met lof van Thijm, en 't ander wat grover lof / dese Heyster of Plant / scheurt men van malkanderen / in 't begin van de Maent April, sp wil wel wassen in santachtige Aerde.

Wijn-ruyt.

Dese scheurt men van malkanderen / en men plant die in de Cupnen / op rpen van bzeede paden / in plaets van heggen /

sp komen oock wel voort met bassen van 't zaet / 't is heel goet voort het gebogelte / die de pip / of andere qualen hebben / het wordt oock gebuyckt in de tijden van de Pest.

Beere-klauwen.

Die quieckt men aen van de wortelen / en willen wel staen in heete Sonne-schijn / men set die wel in potten / om te beter te bloepen / dock om Apothekers winckels te verciere / sp geben een lange cierlijke bloem / met bzyen groene bladeren / seer moy besneden / en worden verplant in Maert.

Bies-loock.

Dit scheurt men in de Maent van April : men set die op Rabbatten of Beddetjens / by het gemeene Struyf-kruyt.

Chalotten.

Die steekt men in goede vette Aerde : sp komen van de Kleyfsterjtens voort ; 't lof is het Biesloock seer ghelyck / en worden op de selve maniere gebuyckt / 't zy in Sausen of anders / de Kleyfsterjtens van de selve / die veel in spijse gebuyckt worden / werden in 't begin van Augustus op genomen / en men laetse droogen. Dese Chalotten gegeten / hebben de selve smacck als Loock, maer geen bange reuck als de Uyen of Loock.

Loock.

Dese wordt veel geplant in de Kleylanden / van de Kleyfsterjtens : Daer zijn drie of vierderhande soorten / de rechte Loock heeft paets-achtige bloemtjes ; daer zijnder oock met geele bloemen. Daer is een soort dat men Beeren-loock noemt / en heeft witte bloemtjes / sp wordt / als het lof begint droogh of doze te woz-

te worden / in 't laetſte van Auguſtus op genomen / en men ſteekt die wederom in de Nerde / in 't begin van de Maent Maert.

Constantinopolen.

Sp zijn drie of vier ſoorten / als dubbelde inkarnate / enckelde witte / enckelde vleys-coleurde / en enckelde inkarnate : deſe worden aengequeecht met het ſcheuren der planten van malkanderen / in Maert, ſp willen wel ſtaen in ſabelachtige Nerde : als ſp bloepen / wert den Cupn ſchoon daer mede verciert.

Huys-loock.

Dit is een plantjen / dat tot een ſtrupck of boonijſje waſt / het wordt van tacken geſteken / en moet des Winters in een luchtige kacehel ſtaen / en dzoogh gehouden worden / het dzaecht geele bloemen / als het in huys ſtaet : daer is oock die op het dack waſt / met bzeede bladeren / en die krijght mede een ſtrupck met bloemen / en is hier gemeen / wil oock wel buypen ſtaen : Daer is een ſpecte / die men noemt Tripmadam, deſe worden voort geſet van haer 3p-ſcheutjens / en ingeſult / om by gebzaden vleys te gebzupken ; daer zijn noch wel veel by-ſoorten / maer zijn meeft onkruidt in de Cupnen.

Duyſent-ſchoon.

Deſe zijn verſcheyde van kleuren / als wit / paers / bonte en ſlutweele. Men leptſe in / gelijk de Angelieren, ſp worden mede geſteken van ſteck; men kan die oock voort queecken van zaet / maer ſp moeten een jaer ober ſtaen : men heeft kortelingh bekomen / die met de dubbelde bloemen / ſp zijn paers-achtigh van kleur / en worden mede aengequeecht als vooren is geſeght.

Lychnis.

Van deſe ſlagh zijnder dubbelde witte / en roode; de dubbelde witte worden voort geſet van ſtecken / of men ſcheydt ſomwijſe de plantjens van den andere. Van deſe ſoorten waſſen wel mede in de Del-den / maer enckelde. Daer zijn noch twee ſoorten / die komen upt Canarien, en hebben wit lof / en purpere / en witte bloemen : deſe worden de planten van malkanderen geſcheurt / in 't laetſte van Auguſtus : daer zijn noch twee ſoorten / de eene met purpere / en de andere met witte bloemen / die in 't wildt voort komen.

Juncus Glorioſus.

Dit is een plant / die in de Dooztijden upt Indien gekomen is ; ſp heeft ſcherpe bies-achtige bladeren / en geeft een groote zware ronde plant. Sp worden in tobbens of backen geſet / en heeft een groote ſteugh / met uptschietende tackjes / daer upt de bloemen / neer hangende / voort komen / ſeer ghelijck de Lelien. Deſe plant wordt aengequeecht van de groote dicke wortelen / die tegens de back aen groepen / en wordt geplant in potten / of in d'aerde / ſchietende de ſelve bladeren voort / deſe plant kan redelijck tegens de koutw.

Mandragora.

Sp geben groote zware wortelen / daer zijn tweederhande ſoorten / een mannetſe met een wijſje / en hebben bzeede groene bladeren / en tuffchen de bladeren geben ſp ſchoone vruchten / Appelen der Liefde gelijck / ſp willen wel ſtaen op heete plaetſen / in de Son, en worden voort gequeecht van 't zaet / dat in de vruchten is / ſp hebben wel een jaer 3 of 4 werck / eer de vruchten voort komen.

Koeckoecks-bloemen.

De dubbelde worden aen-gequeect van stecken / men kanse oock scheuren / sy geben sierlijke moep bloemen; men verplant de selve in de Maent van Augustus, de enckelde wassen genoegh in de Sep-landen.

Dubbelde Water-kers.

Dese wil wel staen in vochtige plaetsen van de Cupnen / men scheurt die in de Maent van September, de enckelde vindt men ghenoech in 't wildt / of by de slooten.

Galega.

Dese zijn tweederhande / een met witte / en een met paers-achtige bloemetjes / sy hebben heel witte wortels / en willen wel staen in santachtige Aerde : Men scheurt die / of worden oock gezaeyt.

Irias of Lis.

Van dese zijn veel soorten / de beste zijn dese / Irias Sufiana, het heeft een zwart-achtige bloem / men neemt die in Juny upt de Aerde / en men plant die in Augustus, daerse des Winters kunnen ghe-deckt worden. De Gloriosa, Florentina, blaeuwe, witte, en dan noch meer andere soorten / als geele / bonte / blaeuwe / en andere / die scheurt men van de wortel / in de Maent van April, of in 't eerst van Maert, sy willen wel staen in lage vochtachtige plaetsen.

Passi-bloem.

Sy zijn tweederley soorten / d'eene met groene / en d'andere met groene paers-achtige bonte bloemen / die niet de groene / heeft witte wortelen / en die niet de bonte / hebben geele wortelen / sy worden in pot-

ten gheset / en des Winters moetense droogh in hups staen / men queect die voort van de wortelen diemer affnyet / men plant die oock wel in een heete Meloen-bergh, om die als dan vroeger voort te doen komen.

Boter-bloemen.

De dubbelde worden aenghequeect door 't scheuren van de planten ofte wortelen / daer zijn veel soorten onder dese be-gepen : het is een specie van Ranunculus, en als Antonis Rapen, en daer zijn noch andere soorten / als die met 't Weegbree-bladt, met 't lof van Gras &c, die onder dese soorten worden gerekent : men verplant die in Augustus, maer de enckelde vindt men genoegh in 't Veldt.

Leeuwe-becken.

Sy zijn van veelderhande soorten / als witte / geele / bonte / roode / lijf-vertwe / en worden in de tijd van Maert voort geset / met het scheuren van de planten : men kan die wel mede zaepen / maer moeten een jaer ober staen / eerder bloemen aen komen : daer wast noch een plant / die geelachtige bonte bloempjes heeft / die genoemt wordt Linaria, sy zijn de selve bloemen seer gelijck / sy willen wel wassen in sabelachtige Aerde.

Schordium.

Dit is een plant die langhs de gront krupt / en wil wel staen in vochtachtige Aerde upt de Son, sy wert verplant in April, en veel by de Apothecarisen ghe-bruyckt.

Oogen-trooft.

Dit wast wel in de Velden / in natte vochtachtige plaetsen / ten wert wel som-wijle in de Apothecaris Cupnen geplant.

Reyneaern.

Dit wast meest aen de water-kant / en wordt in de Cupnen van de Krupdt-kinders oock geplant.

Althea of Heems-wortel.

Dese is een plant die wel wil staen in sabelachtige Aerde / sy heeft bleeckachtige paerffe bloemetjes / de wortelen worden veel in den Apotheeck gebuyct / alsoo die seer Medecinael zijn.

Dubbelde Muur-bloemen, ofte Fioletten.

Dese worden van stecken voort geset / alsoo daer geen zaet van wert gewonnen; men neemt de stecken daer geen bloemen aen zijn / en steekt die in de Aerde / daer het wat upt de Son staet / en dat in de Maent van April.

Phalangium.

Dese zijn tweederley / de eene wit / de andere blaeuw / sy worden van malkanderen gescheurt / in de Maent van Maert.

Glas-kruyt.

Dit krupdt is schoon in 't ophomen / heeft glas-achtige steelen / men waster de glasen mede / vernits de scherpachtigheyt die het by hem heeft / het wast in 't wilde / en set by zijn selve / seer wel voort.

Juffrou-marck.

Dit is het Wijffe van de Lavas, het wil wel wassen in verdozven hoecken of onbequame plaetsen: Van dese plant is voort gekomen de Selderie, die oock genaemt wert Pietercelie van Macedonien.

Maeghdeliefden.

De dubbelde worden ghescheurt van malkanderen / en geset rontsom de Beddens / op vochtachtige plaetsen / hoe minder dat men die scheurt / hoe die beter en grooter bloemen voort brengen: Daer zijn wederhande soorten / als witte / bonte / roode / en vleys-kleurde. De scheuringe moet worden gedaen in October of Maert. Daer is noch een soort die genoemt wert / Matelieven met Doornachtige bladeren, dese zijn geelachtigh van kleur / en worden mede aengequeecht van steck / of scheuren van de planten.

Marioleyne.

Hier van zijn sijne en grove, sy wordt gescheurt en geset in sabelachtige Aerde / en verplant in 't laetste van Maert, of begin van April, sy heeft een seer liefelijcke reuck / de Apothecarisen gebuyct kent om liede te Balsemen.

Doove-netelen.

Van dese zijnder met een bontachtige bloem: daer is een Doove-netel met roode bloemen / en de witte / wassen hier te lande / veel aen de kanten van de slooten: daer zijn bloemen die dese gelijken / als aen de Kiemep / sy willen wel wassen in vochtachtige plaetsen.

Aconitum, of Napellus.

Dit is berggiftigh goet / daer noyt geen Byen op komen sitten. De eerste soort die geele bloemen draecht / en laegh by der Aerde wast / komt in 't laetst van February, of begin van Maert voort: Daer zijn noch veel soorten van blaeuw / en witte / en bonten / die hebben een wortel als Hane-poten, en bloeyen in Juny, die van de wortelen worden voort geset.

Robarber.

Hier van zijn tweederhande soorten / den eenen is Munnix Robarber, en heeft bladeren / gelijk de Peper-wortel. De andere ghenaemt / Raponticum / heeft groote breede bladeren / de Kool seer gelijk / en is soo krachtigh niet / als die uyt Portugael komt / men scheurt die van de wortel / sp wil wel staen in vochtachtige Aerde uyt de Son.

Esuta, of Esels-melck.

Sp wordt voort geteelt van Planten / en geeft Melck uyt de bladeren of tackens ; daer zijn noch veelderhande soorten van Cataputia, of Kroontjes-kruyt, die alle voort komen van zaden / en worden by-na gehouden voer onkruyt.

Trachelium.

Van dese zijn veelderhande soorten / den eenen heet Trachelium Pulliferum, daer is noch een kleyne soort met veele bloemen / die wast laegh byder Werden : Daer is oock een kleyne soort / daer (als men de steelen af snijpt) Melck uyt komt / die men noemt Trachelium Piramidale : Noech zijnder vierderhande soorten / die men noemt Belvidere, de twee met blaauwe bloemen / en twee met witte bloemen / sp worden voort gheset van scheuren in April, en willen wel staen in vochtachtige Aerde / sp worden mede gezaept.

Indiaens-riet.

Dit is tweederley / het eene met bont lof / moet des Winters in huys gheset worden : Het ander met groen lof / mach des Winters wel buyten staen / het wordt van den anderen gescheyden / in 't laetste van February, of begin van Maert.

Canna-indica.

Sp zijn tweederhande soorten / de eene met geele / en d'andere met roode bloemen / sp hebben heele schoone breede bladeren / de Krucke-bladeren gelijk / dese moeten des Winters gants droogh / in een kachel staen / of men lepte in heel droogh sant / dicht by de kachel : Het lof eerst uyt komende / is de Peper-huyzen seer gelijk ; Het wordt van de selve planten aengequeecht / en is wel twee of drie voeten hoogh ; men sieckit oock 't zaedt daer van / in de Aerde / en sp bloepen wel van 't selve jaer / dan geven geen rijp zaet.

Hase-gerst, of Duyfent-bladt.

Dese zijn drie soorten / de eene met purper / de ander met geele bloemen / sp worden in Cupnen voort gheset / men scheurt die van malkanderen / in 't begin van April, sp willen heel wel voort groejen / maer die met de witte bloemen / wassen genoegh in de Wildernissen.

Jacobea.

Dit is een plant die wtsachtigh lof geeft / groept in Vranckrijck wel aen de Riebieren / maer hier te landt wordt die in potten gheset / sp komen voort van de scheutjens / die ander uyt komen.

Pietercelie de Maer.

Sp komt veel gesult uyt Portugael : Men queecht die aen van de strupken / sp wordt geset in potten of tobbens / men kan 't selve hier te lande oock inleggen.

Ferula.

Dese zijn twee soorten / den eenen heet Ferula Galbanifera, d'andere Ferulago, het geeft een sierlijcke plant / en heeft bla-

bladeren als *Deeren* / 't wordt gheplant in *Cupnen* / en mach des *Winters* wel buyten staen.

Genistella.

Dit zijn 2 of 3 soorten / een met het bladt van *Asclepias*, en heeft veel bloemen op eene steel: daer is noch een die in de *Cupnen* wast / met kruys-achtige bladeren / de derde is een laegh plantje; dese dragen schoone *Hemels-blaeuw* bloemen / en willen wel wassen op lage fantachtige gronden; sy worden voort geset / met die van den anderen te scheuren / in de *Maent* van *Maert*.

Smilax.

Dit wordt geset de *Salsaparilla* te zijn / en heeft steckelachtige bladeren / het maecht zijn selven bast / en draeght bloemetjes als *Post-horens*: Daer zijnder met gevlachte / en met groene bladeren: Noch zijnder twee soorten / *Smilax Levens*, en *Longens*; dese planten worden in potten geset / en des *Winters* in huys genomen; sy worden door 't scheuren van de planten voort gewonnen.

Capparis Fabago.

Dit is een schoone plant / eertijds door zaet aengewonnen; maer nu wordtse voort geset door scheuren / het welck gheschiet in de *Voor-tijdt*; sy draeght een lof als *Duyve-boonen*, en tussen de bladeren / wassen de bloemetjes in / dat heel cierlijck staet; sy moeten des *Winters* in huys geset worden.

Eynde van

Bupthalmum, of Koe-oogen.

Dese bloeyt in de *Voor-tijdt*, met schoone geele bloemen / en heeft lof als *Venckel*, men wint die aen met 't scheuren van de planten / sy wil wel staen in de *Son*.

Brionia, of wilde Wijngaert.

Dese bint men wel in de *Cupnen*: de wortels worden upt genomen / om aen *Pieelen* te setten / om van het lof dicht te begroeyen / maer het lof gaet des *Winters* wech.

Clematis.

Dit zijn drie of vier soorten; de dubbelde paerse / hebben bloemen als de *Anemone*; De enkelde zijn licht purper / en licht paers: Dese willen wel wassen aen *Pieelen* / en geven veel bloemen; men kanse inleggen / en oock van de plantey af-scheyden.

Ginselle.

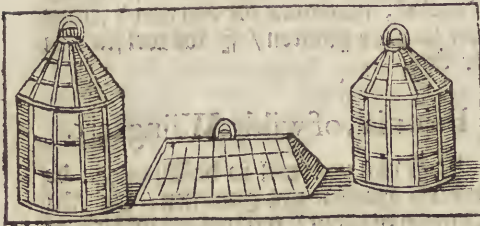
Dese is van tweedertley soorten / de eene wit / en d'andere root; sy komen wel van zaet voort / maer het duurt langh / eer dat het bloeyt / het scheuren van de planten is beter: sy geven moye stengen met bloemen / en het lof heeft geen onaengename reuck.

Mans-ooren.

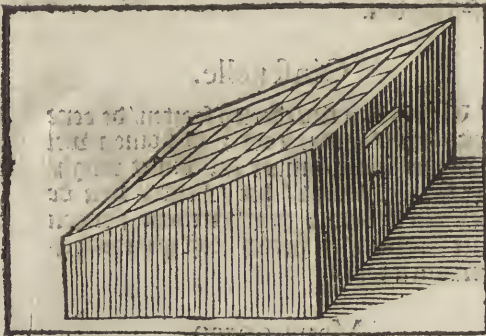
Dese willen wel wassen op bochtige plaetsen / en worden by de *Apotheekers* gebuyckt: men scheurt die in *Maert*.

de Planten.

Van de Zaden.

Dit is d' Afbeeldingh van
diederley glase Lantaernen/
die geen bodem hebben / en
onder open zijn : men sculpt
die / over tedere Kruiden /
Planten / of Bloemen / om die voor de
windt en koude te bezijden / en eventwel
de warme Sonne-stralen deelachtigh te
zijn / waer door de selve oock te vroeger
voort komen.

Dese Figure beeldt af een Bach / die
onder open is / en boven met glazen / die
schyns neder gaen ; men kan die oock
wel maken met vensters / die men by
vochtigh / droogh / of warm weder kan
openen en sluyten : De Bach word
loos over de Bedden heen geset / daer pets
gezaept of geplaut is / dat men bewaren
wil voor de Dorst / Koude &c. : oock kan

men door dese middel / 't geplante of ge-
zaepde / des te vroeger doen upt komen/
en tot volkomen wasdom brengen. Men
maeckt die soo groot of kleyn / als men
nodigh en dienstigh acht / settende de gla-
sen tegen 't Zupden / of soodanigh / dat
'er de stralen der Sonne best in schijnen
kan.

Amborette, of Koren-bloem.

Dese rupcken als Mucus , en zijn
hier soorten / als twee witte / en paerse
dubbelde / soo oock de enkelde paerse /
en witte : sy worden ghezaept in 't be-
gin van April / op een warme plaets /
of Melen-bergh , en 4 of 5 blade-
ren hebbende / sal men die verplante-
ten in den Cuyt / daer men begeert :
De eerste bloemen daer het zaedt van
komt / moet men niet droogh weder af
plucken / en leggen die droogh / op datse
niet beschiimmelen : Doch zijnder ver-
scheiden soorten van Koren-bloemen , als
paerse / witte / blaetwe / roode / en
meer andere kleuren : Als men die maer
eens gezaept heeft / hoeft men die niet
meer te zaepen / alsoo die van haer selven
genoeg voort setten.

Helenaes-tranen, of Hedy-
farum.

Dese zijn twee soorten van bloemen /
witte en roode / sy worden gezaept in
April, en verplant in potten / om datse
des Winters binnen moeten staen : het
gebeurt wel dat die bloepen in 't eerste
jaer / sy willen wel staen in fantachtige
Aerde.

St. Theunis-bloemen.

Dese zijn stubweele en geele / sy worden
gezaept

gezaept in April, dan hebben geen goede reuck / soo wel steelen als bloemen / maer alleenlijck het aensien / en 't cieraet in de Hoven: Dit zaet wil wel gewonnen wesen in droogh weder / want by natte Somers, soo verrotten sy in hare knopjes / sy willen wel staen in potten / en dan in den Cupn / of daer men de selve wil stellen.

Flos Africanus.

Dese zijn St. Theunis-bloemen ghelijck / dan daer zijnder drie of vier soorten / namentlijck / geele / groote dubbelde / en een dubbelde / die een wepnigh na 't Orangie streckt; en een die geel / en klepnder als de anderen is / die hebben goede reuck / en de enkelte treckt men upt / overmits dat men het zaet wint van de dubbelde / het wert gewonnen als voorszeyt is.

Scabiosa.

Dese zijn veelderhande soorten van kleuren / als de Spaense die heel byrn is / bleecke / gheblackte / by na heel zwarte / en oock daer kindertjes boben upt komen / en meer andere kleuren: dese worden in de Maent van Maert gezaept / en dzagen van dat jaer vzychten / maer 't gebeurt wel / dat die een jaer ober staen / sy worden by den anderen gezaept / en verplant / als sy 5 of 6 bladen hebben dooz den Cupn / daer men die begeert. Van dese wint men zaet niet droog weder / om des Winters over te houden; daer zijn noch twee soorten / die in de Velden wassen / geele / en paerffe / sy worden by de Apotheekers gebuyck.

Leeuwe-becken.

Dese zijn verscheyde van bloemen / doch altemael bont / den eene root-bont / paers-bont &c; sy worden gezaept in de Maent van April, en hebben van 't selve

jaer vzychten / de planten duuren wel 2 of 3 jaren / sy geven een seer straep groen / en beginnen te bloepen in Augustus, men houdt deselve langh. Daer is oock een by-soort / die in de Velden wast / maer als die in de Cupnen komen / is het een specie van onkruidt / na de manier van Vlas.

Sonne-bloemen.

Sy zijn van twee of drie soorten / deene met kinderen / en de ander sonder kinderen / welcker zaden zwart zijn / en noch een is'er met wit zaet: Dit zaet steect men slechts in de Werde daer men die wil laten staen: sy verciere de Cupnen niet wepnig / dooz dien dat se wel 7 of 8 voeten hoogh upt der Werde wassen / soo dat se boben alle andere bloemen upt stecken. Die sonder kinderen (dat zijns die maer een bloem aen de geheele stam dzagen) zijn de grootste en de beste; haer naem schijnen sy verkiere te hebben / om dat hare schoone geele en lange spitse bladeren / die rondt om de middelste rondthept (die met zwarte zaden bezaept is) upt schieten / de Sonne-stralen af beelden. Genige seggen / dat de Sonne-bloemen, die van de rechten aert zijn / den gantsen dagh / als de Son heider schijnt / haer tegen de selve aen twenden / en daer mede dzaepen / en des nachts haer wederom herstellen / daer ober sy van de Italianen; *Torne al Sole*, werden genaemt.

Tarmica.

Dit is een cierlijck bloemetje / paers-kleur / men kan het langh houden / het wordt gezaept in April: als het eens gezaept is / hoeft men 't niet meer te zaepen / alsoo het van sijn selven genoegh voort komt.

Venus Spiegel.

Dit is een heel schoon purper bloempje /
A sp woze

ſy worden gezaept in April, 't zy dat men die wil laten ſtaen / of verplanten / op de hoecken van de Bedden.

Tapſus Barbatus, of Wol-kruyt.

Van deſe zijn tweederley ſoorten / d'een met geele / en d'ander met witte bloemen / ſy worden ghezaept in April, ſy waſſen wel in de Velden / en worden veel by de Apotheekers gebuyck: 't is een kruyt dat wel voort wil / alſoo het me- nighete van klepne zaden voort brenghet; men verplant die op de hoecken van de Bedden / om dat het een lange ſtengh maect.

Amarantus.

Dit zijn vier of vijf ſoorten / daer zijn der / die de bladeren gelijk zijn / als de Papegaeyſ Veeren, een is'er met purpere bloemen / als Katte-ſtaerten, een met noch grooter Katte-ſtaerten, die root zijn / en een voert 2 of 3 langh / dan is'er noch een / die paers-achtigh is / met roode ſteelen / die de Papegaeyſ Veeren gelijk is; het zaet wordt hier niet ghe- wonnen / alſoo het yst de Barbados of Virginjes komt / daerom moet 'er op heete Bergen gezaept worden / als Me- loen-bergen.

Laderus.

Hier van zijn twee ſoorten / klepne en groote; de groote worden gezaept / en 't blijft een plant 10 of 12 jaer / men ſet- ter ſtaecken of hoepen by / daer deſelbe aen vaſt raecken; ſy geben heel cierlijke moye bloemen / en bloepen heel langh / van 't begin van July, tot het laetſte van 't jaer. Daer is noch een klepnder ſoort / die alle jaren moeten gezaept worden / die hebben paers en witachtige bloempjens de Ouwe-wijven gelijk / ſy worden ge- zaept in 't begin van April, in goede ſa- belachtige Kerde.

Ridders-ſpooren.

Hier van zijn vier of vijfderhande ſoort- ten / als witte / paerſſe / bleecte / lijf- berwe / geblande / dubbelde en Engelfe; noch zijnder veel ſoorten van enckelde / die geblant zijn / deſe worden gezaept in de Maent van April, en zaepen daer na van ſelven voort / ſy geben aengename cierlijckheyt in groote Cupnen.

Nardus Bohemicus.

Deſe heeft purpere bloemen / en 't zaet dat zwart is / is heel wel-riuckende / van deſe zijn mede-ſoorten die in 't haer ſtaen gelijk het lof van Fenckel, oock zijnder dubbelde / die niet in 't lof ſtaen; ſy wor- den alle jaren ghezaept in 't laetſte van April, doch komen te met oock wel voort / van 't zaet dat af geballen is.

Marionette.

Van deſe zijn veelderhande ſoorten / ſy hebben bloemen als Belvideres, of groote Klocken, ſy verſchelen veel in kleuren / als purper / wit / paers / met lange ſpits kilocken / en ronde kilocken. Deſe worden gezaept in Maert, maer ſtaen een jaer over / eer die dragen / dan het zaet vallende / komen van ſelbe wel voort / de gemeene ſoorten zijn onkruydt in de Cupnen / als het Ranunculus, dat mede een van deſe by-ſoorten is.

Prince-bloemen.

Dit is een blaeu bloemetje / wordt geſet op de Apotheekers venſters / dan zijnder noch twee ſoorten / purper en wit / ſy wor- den in de Cupnen gezaept / en men laet die tegen een ſtock op loopen / het zijn bloemen gelijk Duyvels Naey-garen, dat in 't wilde waſt / het wordt alle jaren ge- zaept in April, en men verplant die / waer men wil.

Linaria,

Linaria, of Vlas.

Linaria, Lusitanica, Americana, geeft een groot blinkend zaet / als 't gemeene Vlas: Daer is noch een kleyn plantje / met witachtige bloemetjes / en witachtigh lof / het draeght rontsom witte bloemetjes / die worden gezaept in 't lactie van Maert, by den anderen / op een hoeckje van een Bedde / ofte Kabbat.

Wonder-boom, of Ricinus.

Dese zaden zijn spichelachtigh / de Herfst Spinnekoppen gelijk: sy wassen in korte tijden heel hoogh / geven groote bladeren / en hebben blaenachtige steelen: daer de selve bloepen / komt het zaet niet voort / maer wel aen de steelen: tusschen de bladeren komt een steng / daer het zaet in wast / het is steekelachtigh / sy worden alle jaren ghesteecken in heete plaetsen.

Lupinen.

Daer van zijn 4 of 5 soorten / als de groote blaenwe / kleyne blaenwe / witte en geele / die de bloemen heel wel rupken / als de Flamboyse bonte: dese worden van de zaden / die in de Peultjens voort wassen / gesteecken in der Werde / in de Maent van April, en worden alle jaren geset / daer men die wil laten staen.

Marvelje de Peru.

Dese zijn van veel kleuren / als paerse-bonte / geele-bonte / root-bonte / en heele witte; dese zaden worden gesteecken in een Meloen-bergh, om die van 't selve jaer te doen dragen / en rijpe zaden daer van te mogen krijgen: maer de wortels / worden / in de Herfst-tijdt upt der Werde genomen / en gelept in gekayt sicc / of wit sant. Die in de Voor-tijdt geplant worden / geven grooter planten / als die

gezaept zijn / en zijn beter om zaet van te winnen.

Datura.

Hier van zijn dubbelde en enkelde / sy geven groote strupcken; de bloemen zijn wit / en heel wel-rupckende / maer de bladeren daer van / hebben geen goede reuck: De dubbelde vint men hier heel weynigh / ten ware het zaet van Tabago quam: de bloemen zijn langachtigh; de zaet-bollen dieder aen komen / gelijken seer wel de Karstajens, sy willen wel staen op groote plaetsen / alsoo het een groote plant geeft / die alle jaer vergaet.

Boomachtige Fioletten.

Dese zijn van vier of vijf soorten / die van zaedt voort komen; maer 't zaede wordt gewonnen upt enkelde bloemen / en af gepluckt in 't wassen van de Maen, daer wert voor de beste gehouden 't zaet / dat gewonnen wordt van een Boom / die jarigh is; 't zaet wert gezaept by den anderen / om veel dubbelde te krijgen / in het wassen van de Maen, men neemt (om het beste te hebben) 't zaedt dat achter in de Peultjens lept / of dicht aen de steelen is / de selve worden als dan geset door den Tuyn / om te sien wat het voort brenghet. Dese planten moeten niet geset worden / daer veel Mis is / overmits 't selve een witte wortel heeft / en geen Mis kan verdragen / maer 't moet staen in santachtige Werde. Die van zaet werde gewonnen zijn dese / witte / roode / paers-bonte / root-bonte / witte met lof van paerffen / sy worden gezaept in 't begin van April.

Momordica.

Dit is een plant / die de kleyne Klite-bladeren gelijk is / sy heeft een wit bloemetje / en wast ghelijck een Cy / met zwart purpere stippeltjens / sy moeten gezaept

ghezaept worden op een Meloen-bergh; het zaet daer van / komt uyt de Virginjes.

Balsem Appel.

Hier van zijn twee soorten / als een Mannetje en Wijfje, 't Mannetje is een plant / die men tegens een staeck / of Drieel laet opklommen / het heeft een blad als de wilde Wijngaert, het geeft witachtige bloemen / en daer na klepne Appeltjens, 't is een gewas dat hier niet veel aengehouden wert / maer in Duytslandt hebbense die veel: het Wijfje heeft roode steelen / ghelijck Porseleyn, het draeght paers-achtige bloemen / gelijk als Sots-kapijens, het wert veel geset op Apotheeckers vensters, het komt alle jaer voort van zaet / en wil wel staen in goede vette Aerde.

Stock-rosen.

Dese worden aen gheteelt van zaedt / maer bloeyen eerst het tweede jaer / sy zijn verscheyden van kleuren / als root / purper / wit / heel byyn en geel: van al dese soorten / zijn dubbelde en enkelde / maer 't zaet dat van dubbelde gewonnen is / bynght beter dubbelde voort / sy worden geset door de Cupnen daer men wil / 't zy aen de heggen / of kanten van wateren / sy staen cierslyck / en bloeyen in de Herfst / en willen wel voort in fantachtige Aerde / 't gebeurt wel / dat men dese plant scheurt / maer sy komen soo wel niet voort / als die van zaet.

Carduus.

Carduus Marix, heeft heel schoon groen / en wit gestreepte bladeren / 't is de verbalste Safferaen, en heeft een Oranje-achtige bloem / sy wast veel in Duytslandt. De Roomsche Carduus, wast boven gelijk een netje / de bloem van

de Uyen ghelijck. Carduus Benedictus, worden ghebyrcht in den Alsem-wijn. Daer zijn noch veel soorten van Carduus of Distelen, die in 't Veldt wassen / en hier niet werden gestelt / om dat men die niet veel in de Hoven gebyrcht. Dese worden ghezaept in 't begin van Maert: maer de Roomsche staet een jaer ober / eer die bloemen draeght / en wordt gezaept in goede Aerde / en daer na verplant / als die 4 of 5 bladen heeft. De Carduus Benedictus wordt op een Bedde gezaept / en die laet men daer staen totse bequiem is / om uyt te trecken.

Rispen.

Dese geben klepne bloemetjens / als de geele Klaveren gelijk; de bychten dieder aen wassen / zijn de Rispen gelijk / en moeten alle jaer gezaept worden / in de Maent April.

Slacken-Huyfjes.

Dese zijnder met Doorentjes / en sonder Doorentjes / sy worden gezaept / als hier boven van de Rispen geseyt is.

Blattaria.

Dese komen van zaet voort / en zijn van kleur geel / wit en paers: als die krupdt eens gezaept is / komt als dan van zijn selven voort / daer is noch een / dat een plant blijft / en wordt van den anderen af gescheurt.

Vinger-hoeden.

Hier van zijn drie of vier soorten / als de geele die uyt de Virginjes komt / een klepne paerssen / dese gelijk een groote witte / een paers-achtige met spichelen van binnen: Dese worden ghezaept in April, en staen een jaer ober / eer die bloeyen: D'andere twee groote soorten / komen

komen van zaet voort / dat van selver geballen is / en geven groote lange stengen met vrede bladeren / sy willen wel staen in groote Cupnen.

Maen-koppen.

Sy zijn verschepte soorten in kleur / als de groote paerffe / bonte / witte / en andere meer / die van zaet worden ghezaept / onder Dreden of groote Cupnen / willen van vers wel bestien zijn / alsoo de selve seer schoon staen : daer zijn noch 3 of 4 soorten / die Papavertheador, of Klap-roosen genoemd werden ; sy hebben schoone inkarnate / of purpere kleur : Daer is noch een Gehoorende Papaver, noch eene met geese en roode bloemen / en hebben witachtigh lof : noch is'er een Papaver Spinosa, die heeft geelachtige bloemetjens / daer aen zaedt-bollen komen / met doornen : dese zaet-plantjens willen wel voort komen / met verplant te worden / om dat'er maer eene zaet-wortel aen is / daerom moetense gezaept worden / daerse sullen blijven staen / en eens gezaept zijnde / vallen wel van selver uyt het zaet voort.

Thlaspi van Candia.

Dit zijn twee soorten / paerffe en witte / sy geven frage bloemetjens / en worden gezaept in April ; men kan die verplanten waer men wil / sy staen cierlijck in klepne Cupntjens : daer is noch een met witte bloemetjens / het is een plant die overblijft / men set die voort met scheuren.

Condrilla.

Dese zijn van 2 of 3 soorten / den eene met paerffe / en d'andere met witachtige bloemetjens / sy geven cierlijke bladertjens / en werden alle jaer in de Voortijd gezaept.

Devatium Barbatum.

Dit wordt gezaept by mastanderen / in een pot / of op bedden / in de Maent van April, het geeft heel moepe Citroenkleurde bloemetjes / die van binnen zwart zijn / sy geven rare bloemetjes / om in een bloem-pot te setten / en om Socketjens van te maken.

Oyevaers-becken.

Dese worden gezaept / en moeten een jaer ober staen / eerse bloeyen / sy maken een groote plant / en daerom zijn die goet in groote Cupnen ; daer zijnder met geblamde bloemen / die Marvelje de Perugelijck zijn / en meer andere / als bonte / witte / paerffe / heel huyne / en andere kleuren / sy worden gezaept in April : die eens gezaept zijn / komen genoeg van haer selven voort.

Paerel-zaet.

Dese worden gezaept / en staen een jaer ober / eer sy bloeyen / als dan bloeyen sy met geelachtige bloemetjens / en groepen de bladertjes tussen de zaden in : de planten blijven voort des Winters ober / en willen wel staen op savelachtige Aerde.

Bruynnetjes.

Dese worden gezaept op Bedden / en verplant / sy geven schoone roode bloemetjes : het lof is de Fenckel gelijck / sy werden gezaept in April : 't zaet bewaert zijnde / kan men die zaeyen in 't laetste van Mey, en hebben als dan de heele Somer bloemetjes.

Penninck-kruydt, of Bolbonac.

Dese worden gezaept / maer staen een jaer ober / eer die bloeyen / de bloemen

zijn de enkelde Violetten gelijk / daer 't zaet in komt / en rijp wordende / zijn 't als Dubbeltjes / sy worden op de Kassen geset vooz Silver-schoon.

Acoleyen of Klockjes.

Dese zijn beelderhande soorten in kleuren / als bonte / paerffe / blaetwe / witte / en meer andere kleuren / en noch zijnder met Star-bloemen ; dese ghezaept wordende / dragen het tweede jaer bloem / die 't sijnste lof hebben / zijn dubbelde / en als men wil weten / of die geblant zijn / kan men het sien aen de stelen / alsoo de ribbens van de steelen / mede gheblant zijn.

Cistus.

Dese worden gezaept / en als die drie of vier bladeren hebben / wordense geset in potten / sy maken een kleyn boomtje ; en krijgen bloemen / als enkelde Aert-rosen / dese zijn 3 of 4 soorten / als met het Salie-bladt , Lavendel-bladt , Mannetje en Wijffe , en meer soorten : dese zaden komen upt de Virginjes , of Portugael , maer de selve een jaer ober gehouden wesende / geben cierlijke planten / om op Apotheeckers vensters te setten / maer sy moeten in hups of kachel geset worden.

Gouts-bloemen.

Dese worden gezaept in 't begin van Maert , en daer zijnder van verschende soorten / als groote dubbelde met kinderen / heele geele / bonte / enkelde / die de Boeren gebuycken / om de Boter te verwen ; de selve van zaet geballen / blijven des Winters ober staen.

Herba viva, of Levendig Kruyt.

Dit is een zaet dat upt Guinea komt /

het heeft een heel cierlijk blaetje / by na de Tamme Raket gelijk : als men aen de selve raecht / soo slupten die toe / en vallen ter neder : dit moet gezaept worden op een heete Meloen-bergh , om 't selve te beter te doen voort komen / maer hier te lande / kan men daer geen zaet van winnen.

Noli me tangere, of Kruydtje roert mijn niet.

Dit wordt gezaept in de Voor-tijd , en maecht een plantje / daer aen geele bloemen komen / gelijk als Munnickkapjes / 't zaet daer van rijp wordende / en men raecht dat aen / soo springht het upt sijn hupsjes . Dit eens gezaept zijnde / komt als dan van sijn selve genoeghsaem voort.

Nasturcium Indicum.

Dit is Indiaens-kars , heeft ronde bladeren / en maecht sijn selven vast aen staectjes / die voort komende / set men die in potten / om op Apotheeckers vensters te setten / sy geben beele moye bloemetjes / als Sots-kappen , maer 't zaet daer van gewonnen zijnde / moet men droogh leggen / om dat 't selve het schimmelen onderwoopen is : Het wordt ghezaept in 't begin van April , op een warme plaets.

Paerts-yfers.

Dit geeft een cierlijk plantje / het heeft peultjens of zaden / die komen aen mallianderen / als Hoef-yfers van Paerden / dit zaet komt veel upt warme landen / alsoo het hier niet wel rijp wort / het moet geset worden / op warme plaetsen.

Spaense Klaveren.

Dit heeft zaet als Geerst , en de bladeren

bladeren die daer van voort komen / zijn gelijk de bladeren als Klaveren, sy geven een cierlijck root bloemetje / en willen wel op een hoopje / by den anderen ghezaept worden / en dat in de Maent van Maert.

Brasilse Peper.

Dese zijn verschepte soorten van vruchten / als lange / heele smalle / ronde als Peeren / sy zijn altemael root van schoorse / en is een ronde met geele vruchten : dese moeten gezaept wesen op een Meloenbergh, om de vruchten vroegh voort te doen komen / sy worden geset in potten / de selve rijp wordende / geven seer schoone vruchten / die heel cierlijck staen / op Baluyfters, of Apothekers vensters.

Appel der Liefde.

Dese zijn van tweederley soorten / d'eenne geele / en d'andere inkrarnaet / het zijn ronde besien / soo groot als een matelijck Oranje Appeltje, sy willen wel staen in potten / of ergens anders tegen aen / daer die sich selven konnen vast maken / of aen binden : De vruchten staen seer cierlijck / waer ober datse de naem hebben / van Appel der Liefde.

Bocx-baert.

Sy worden gezaept in Maert, en staen een jaer ober / eerste bloepen / sy hebben geele bloemen : de wortelen daer van worden gegeten tot Sla, als die opgekoocht zijn : sy willen wel staen in goede vette Aerde ; men duntse gelijk als de Peen.

Scorzonera.

Dese zijn gelijk als de Bocx-baerden, sy hebben paers-achtige bloemen / en worden op de selve maniere gebuyckelt als voorszeyt is / sy worden in Hollandt soo

veel niet aengequeecht / als wel in Brandt, want die daer veel gegeten werden.

Basilicum.

Dese zijn van drie of vier soorten : de Roomse werden gehouden voor de beste ; het is een krupdt dat ongemeen wel buyckelt / het wordt gezaept in de Maent April, op warme plaetsen.

Ysop.

Dit zijn twee soorten / sy worden gezaept in de Voor-tijd, en werden gebuyckelt tot Struyf-kruydt, sy geven een aengename geur.

Scharley.

Dese staet een jaer ober / eer men die gebuyckelt / daer zijn drie of vier soorten ; sy willen wel staen / op warme plaetsen / onder de schadutwe.

Venckel.

Dese zijn van tweederley aerdt / den eene is soetachtigh / en d'andere bitterachtigh ; de soete Venckel wordt in Brandt aengeaerdt / als de Selderie, maer in Hollandt wordt die niet gegeten / men gebuyckeltse met Peper en Sout, het zaet moet twee jaren in de Aerde leggen / eer dat het wil dragen.

Anijs.

Dit wert op de selve maniere gewonnen als de Venckel, het is sierck van reuck / en wert in goede Aerde gezaept / op schadutwachtige / en warme plaetsen / in de Maent van Maert, en bloeyt in July, en draeght in 't selve jaer zaet.

Carrewey, Dil.

Deſe wordt mede gezaept in de Maent van Maert, als oock de Dil, die op een en de ſelbe maniere wert gewonnen / als de Anijs.

Pietercelie.

Die wordt gezaept in 't laetſte van February, om datſe gemeenlijck 6 weken onder de Aerde leyt / maer om die eerder op te doen komen / ſal men 't zaet een nacht laten weken / als dan komtſe wel 14 dagen eerder op. Die men niet in zaet wil laten ſchieten / die zaept men na St. Jan, om deſ Winters te gebuycken: daer zijnt dzyederhande ſoorten; Gekrulde, en Ongekrulde, en Rooms-pietercelie, deſe heeft heel groote bladeren. 't Zaet van deſe voorſ. Pietercelie, iſ beter te gebuycken van twee jaer / als van een jaer / alſoo 't ſelbe menighvuldiger op komt.

Andyvie.

Deſe wordt gezaept in Juny, en verplant / als die 5 of 6 bladeren heeft / ontrent anderhalve voet van den anderen / en dus bequaem zijnde / moet men die binden met dzoogh weder / om dat die van binnen niet ſoude rotten. Als men die deſ Winters wil bewaren / moet menſe af ſnijden voor de Doſt / en in de kelder leggen / in dzoogh ſant.

Selderie.

Deſe wordt gezaept in Mey of April, en 7 of 8 bladeren hebbende / ſal men Greppen maken / van een voet diepte / en de ſelbe daer in / een voet van den anderen ſetten / als die bequame groote heeft / moet menſe met Aerde aenbullen / om te beter geel te werden. De Mannen als dan / onder 't dzyicken van

een glaſſe Wijn / de ſelbe eetende / doet het de Dzyotjes daer na / mede goet.

Spinagie.

Deſe wordt gezaept in de Herfft / daer de Peen int gehaelt zijn / dit iſ dan oude / die in de Voor-tijdt wert gegeten / maer de jonge zaeyt men / in 't begin van Maert.

Radijs.

Deſe zaeyt men in Maert / gemeenlijck op Asperges-bedden, daer onder menght men geele Krop-salade.

Ramelaffen.

Deſe werden gezaept in 't laetſte van Mey, om datſe niet in zaet ſouden ſchieten / ſij willen wel ſtaen in ſabelachtige Aerde.

Krop-salacet.

Van deſe zijn drie of vier ſoorten / als de bruyne, kleyne, Knodt-fla, die vroegh gezaept wordt / en Prince-kroppen: alle deſe ſoorten / worden onder de geele Peen, of Ajuyne gezaept: men dunt die wel een halve voet van den anderen / om die te beter te doen kroyen / maer de Prince-kroppen, zaeyt men eerſt in 't laetſte van April, op bedden of landt / daer men die wil hebben / als mede de Chavonſe-salade, die men van boven bindt / op dat de ſelbe van binnen beter ſou geel worden.

Geele Peen.

Deſe worden ghezaept in 't begin van Maert, om die vroegh te hebben / en men dunt die / datſe ontrent een handt breedt van den anderen ſtaen / maer de Winter-peen, werden gezaept in Mey, om

om des Winters te bewaren / die als dan het lof boven af snijdende / voort uyt schieten ; sy willen wel ghezaept werden in sabelachtige Aerde.

Biet-wortelen.

Sy worden ghezaept in April , en gedunt gelijk als de Peen ; sy willen wel wassen in goede stercke Aerde / en des Winters mede bewaert zyn als de geele Peen.

Witte Peen, of Pinster-nakelen.

Sy willen wel ghezaept werden in sabelachtige Aerde / in Maert of April : men bewaertse des Winters, ghelyck als de geele Peen.

Chicorey-wortelen.

Dese worden ghezaept in Maert , in goede stercke Aerde / sy worden gebuycht / gekoocht zijnde tot Salaet / en de uyt-spruytjes daer van / kan men des Winters oock gebuycken tot Sala / en hebben de selve smaect / als de Paerde-bloemen Salade, die men uyt het Veldt haelt. Als men daer van zaet wil winnen / moeten sy een jaer over staen.

Suycker-peen- of Wortelen.

Dese worden ghezaept in Maert , in sabelachtige Aerde / 't lof daer van / is heel burigh / als men des morgens / als daer douw op lept / met bloote beenen daer doort loopt. Men kan die oock wel aenboeden van de spruyten / die des Winters uyt de koppen spruyten / want als men die maer in d'Aerde set / brengen sy weder wortelen voort : het is een heel voedsaem en gesont eeten.

Beete.

Sy zyn twee soorten / sijne en smalle,

sy wordt ghezaept in Mey, om niet in 't zaet te schieten / die kurieus zyn / stekende de zaden van de groote Bieten / een boet van den anderen / sy maken als dan groote planten / en veel byeede bladeren.

Kervel.

Dese wert ghezaept in September, om des Winters te gebuycken / en die voort de Voor-tijdt, wert ghezaept in April, men kan die oock zaeyen in July, en die men naer St. Jan zaeyt / schiet niet in 't zaet. Daer is noch Duyve-kervel, die wert by de Apotheekers gebuycht / als men die eens heeft ghezaept / konit sy van selver genoegh voort.

Veldt-salaet, of Vette-kous.

Dese is tweederhande / d'eene met lange / en d'ander met ronde bladeren / sy werden wel gesticht in Koren-landen / en oock ghezaept in de Cupnen / in 't laetst van Augustus, of in 't eerst van September, op plaetsen die ledigh leggen / om des Winters te gebuycken.

Latouw.

Dese werdt dicht by den anderen ghezaept / in 't begin van Maert, op een Meloen-bergh, of warme plaets / om die vroegh voort te doen komen / het is niet quaet / dat men die eerst weeckt in een pot / met wit natachtigh sant.

Ster-kers.

Sy wordt mede eerst een weynigh ge-weeckt / als boven geseyt is / en dicht by den anderen ghezaept / en komt binnen een dagh 3 of 4 te voorschyn.

Porceleyn.

Hier van zyn twee soorten / als de kleine die

R E G I S T E R

Op den NEDERLANDTSEN HOVENIER ;

*Begrijpende alderley Boomen, Bol-bloemen, Planten
en Zaden.*

	A.				
A Beelen		Fol 13	Basilicum	41	Colutea
Aconitum		31	Beere-klauwen	28	Condriile
Acoleyen		40	Beere-ooren	24	Cornoelien-Boom
Aecker-boom		12	Beete	43	Corona
Aertbesien		26	Bercke-boomen	13	
Artifocken		27	Biet-wortelen	43	D.
Affodille		25	Bies-loock	28	
Ajuyn		44	Blaes-noten	12	D Amaft-bloemen
Alkekingi		27	Blattaria	38	Datura
Alletarum		5	Blange Mufkiens	24	Denne-boom
Allowey uyt America		23	Bocxbaert	41	Dens Caninus
Allowey uyt Portugael		24	Boecken-boom	15	Devatium Barbatum
Alsem		26	Bolbonac	39	Dil
Althea		13	Boom des Doodts	7	Dipcadi
Amarantus		36	Boom des Levens	7	Dovenetelen
Amborette		34	Boomen	44	Dragon
Amandel-boom		8	Booren, om de Planten te		Duyfent-bladt
Andyvic		42	versetten, afgebeel.	23	Duyfent-schoon
Anemones		18	Boter-bloemen	30	
Angelieren		25	Brafilfe Peper	41	E.
Angnus Castus		13	Brem-boom	4	E Bben-boom
Anijs		41	Brionia	33	Eycke-boomen
Appel-boom		9	Bruynetjes	39	Elft
Appel der Liefde		41	Bupthamum	33	Erreten
Apperkofen		10			Eldooren
Arbor Mortis		7	C		Effen-boomen
Arbor Vitæ		7	C anna Indica	32	Efuta
Arbutus		5	Capparis Fabago	33	Ezels-melck
Arum		21	Carduus	38	
Afperjens		27	Carrewey	42	F.
Affatragh		15	Chalotten	28	F Erula
Auricula Urfi		24	Chicory-Wortelen	43	Filupendula
			Cyclamen	18	Fioletten
			Cypresse-Boom	7	Fioletten, Boomachtige
			Ciftus	40	Flamboysen
			Citroen-Boom	3	
			Clematis	33	
			Colchicum	18	
					Flos
B Ack van glas afgebeel		34			
Balfem Appel,		38			

R E G I S T E R.

Flos Africanus	35	Irias	30	Levendigh Kruydt	40
France Lelien	25	Irias met Bollen	21	Ligustrum	8
Fritillaria	18	Isop	41	Lychus	29
G.		J.		Linaria, of Vlas	37
Galega	30	Jacoebea	32	Lyster-besien	15
Geele Peën	42	Jafmin	6	Linde-boom	12
Genever-boom	12	Judas-boom	15	Loock	28
Genista	4	Juffrou-marck	31	Lupinen	37
Genifella	33	Juncus Gloriosus	29	M.	
Ginfenelle	33			M Aeghdeliefden	31
Gladiola	17	K.		Maen-koppen	39
Glas-kruydt	31	K Amille	26	Mandragora	29
Gouts-bloemen	40	Karffe-boom.	10	Mans-ooren	33
Granaet-boomen	3	Karstanje-boom	16	Marioleyne	31
Groen-ebben-boom.	6	Keyfers Kroon	17	Marionette	36
H.		Kervel	43	Martagons	19
H Andikis-kruydt	21	Koeckoeckx-bloem	39	Martelaers-bloempjes	27
Hafe-garft.	32	Koe-oogen	33	Marvelje de Peru	37
Hafclare-noten.	12	Komkommers	45	Mast-boomen	7
Haveruyt	28	Kool	44	Mater	26
Hedyfarum	34	Koren-bloemen	34	Meloenen	44
Heems-wortel	31	Kriecken over Zee	27	Meloen-back, afgebeelt	43
Helenas Tranen	34	Krocuffen	17	Myrte-boom	4
Helleborus	24	Krop-falaet	42	Mispel-boom	12
Hepatica	27	Kruidtje roert mijn niet	40	Moerbefie-boom	11
Herba Viva	40			Moly	22
Herts-tong	27	L.		Momordica	37
Hyacinthen	17	L Aderus	36	Mont-hout	38
Hypericum	14	Lamoen-boom	3	Muur-bloemen	31
Hof-bloemen	24	Lantarens over teere Kruiden, afgebeeldt	24	N.	
Honts-kerffen	15	Latouw	43	N Arcifcus	20
Honts-tant	20	Laurier-boom	4	Nardus Bohemicus	36
Huys-loock	29	Lavendel	26	Narfturcium Indicum	40
Hulft	8	Leeuwe-becken	30	Nies-wortel	24
I.		Leeuwe-becken	35	Noli me tangere	40
I Mperiael	17	Lelien	19	O.	
Indiaens Riet	32	Lelien van eenen dagh	25	O Ckernoten	12
Ipe-boomen	13	Lentifcus	14	Oyevaers-becken	39
		Leucoyum Bulbosum	20	L 3 Olian-	

R E G I S T E R.

Oliander-boom	4
Olijf-boom	4
Onwillige-boom	13
Oogen-trooft	30
Oranje-boomen	1
Orgides	21
Ortogelum	21

P.

P Arel-zaet	39
Paerts-yfers	40
Palm-boomen	8
Papen Mutfen	13
Parfiken	19
Paffi-bloem	30
Peere-boomen	19
Penningh-kruydt	39
Phalangium	31
Pieper-boompjes	19
Pietercelie	42
Pietercelie de Maer	32
Pinfternakelen	43
Pionien	25
Plant-furingh	26
Platanus	14
Pompoenen	45
Populieren	13
Porceleyn	43
Prey	44
Prince-bloemen	36
Pruym-boomen	11

Q ualfter-boom	15
Que-appelen	11
Que-peeren	11

R.

R Adijs	42
Ramelaffen	42
Ranunculus	19
Reyneaern	31
Ricinus	37
Ridder-fpooren	36
Rifpen	38
Robarber	32
Roofe-boomen	6
Roofemareyn	6

S.

S Alie	26
Salomons Zegel	28
Schabiola	35
Scharley	41
Scholopendria	27
Schordium	30
Scorzonera	41
Segeltjes	28
Selderie	42
Seven-boom	7
St. Jans Broodt	14
Syringa	5
Sifijnrichium	20
Slacken-huyfjes	38
Smilax	33
Sonne-bloemen	35
Spaense-dooren	8
Spaense Klaveren	40
Spinagie	42
Sterkers	43
St. Teunis-bloem	34
Stock-roofen	38
Suycker-peen	43

T.

T Apfus Barbatus	35
Tarmica	35
Terebintus	14
Thijm	26
Thlafpi van Candia	39
Trachelium	32
Tradis Candie	20
Tulpen	22

V.

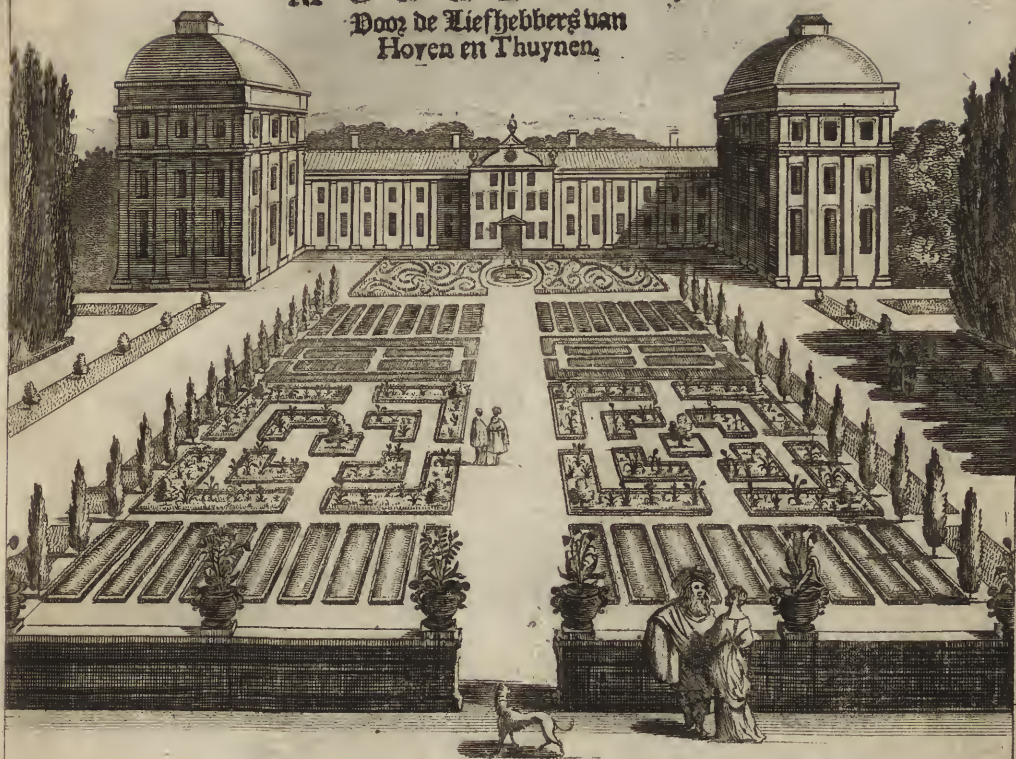
V Aleriana	28
Venckel	41
Veldt-falaet	43
Venus-navel	26
Venus-fpiegel	35
Verckens-broodt	18
Vette-kous	43
Vibufnum	7
Vyge-boomen	13
Vilderea	5
Vinger-hoeden	38
Vlas	37
Vlier-bloemen	15
Vogel-kers	15

W.

W Alnoten	12
Water-kers	30
Wijngaerden	16
Wijnruyt	28
Wilde-wijngaert	33
Willige-boomen	13
Winter-groen	24
Witte Peen	43
Wol-kruydt	36
Wonder-boom	37

Eynde van't Register.

Twee hondert
MODELLEN,
 Door de Liefhebbers van
 Horen en Thuynen.

Wederley manier Hoe men een Boogaard sal beplanen.

Printed and Sold by
M. O. P. E. N.
No. 10, South Street, New York.

Twee hondert
M O D E L L E N,

Voor de Liefhebbers van
HOVEN en THUYNEN.

Seer dienstigh om alderley
BLOEM-PERKEN, PARTERRES of LOOF-WERKEN
te leggen: noch eenige Modellen om *Prieelen, Lat-werc-*
ken en *Dool-hoven* na de konst op te stellen, als
oock verscheyden *Sonne-wijfers*.

Dienende tot onderrechtinge voor alle Liefhebbers en Hobe-
niers / om Hofsteeden en Lusthoven konstelyck
te vercierem.

AMSTERDAM,

Voor MARCUS DOORNICK, Boeckverkooper op den Vy-
gendam, in 't Kantoor Incktvat. 1669.

Met Privilegie voor 15 Jaren.

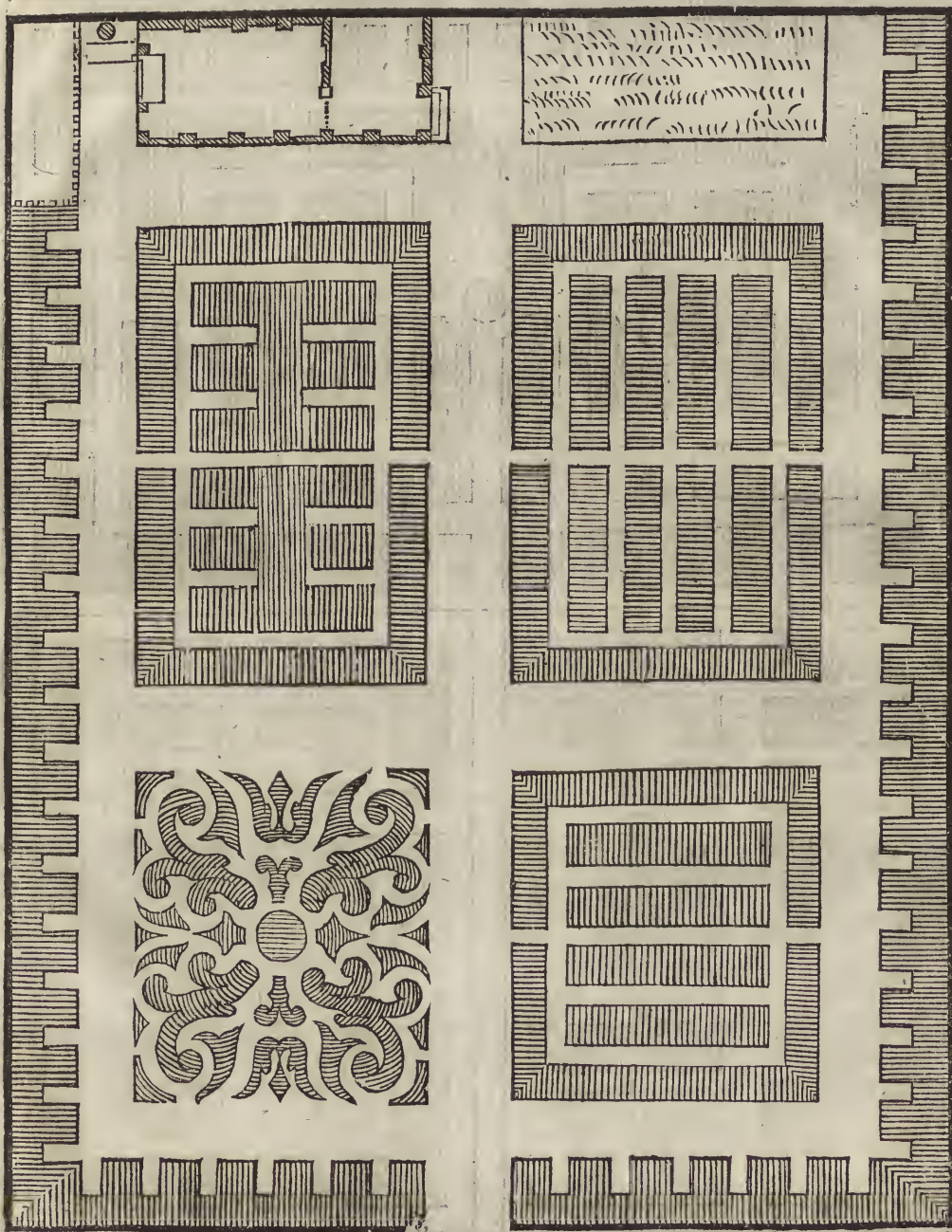
*Maniere hoemen de Hoven of Thuynen
op de bequaemste wijze kan verdeelen.*

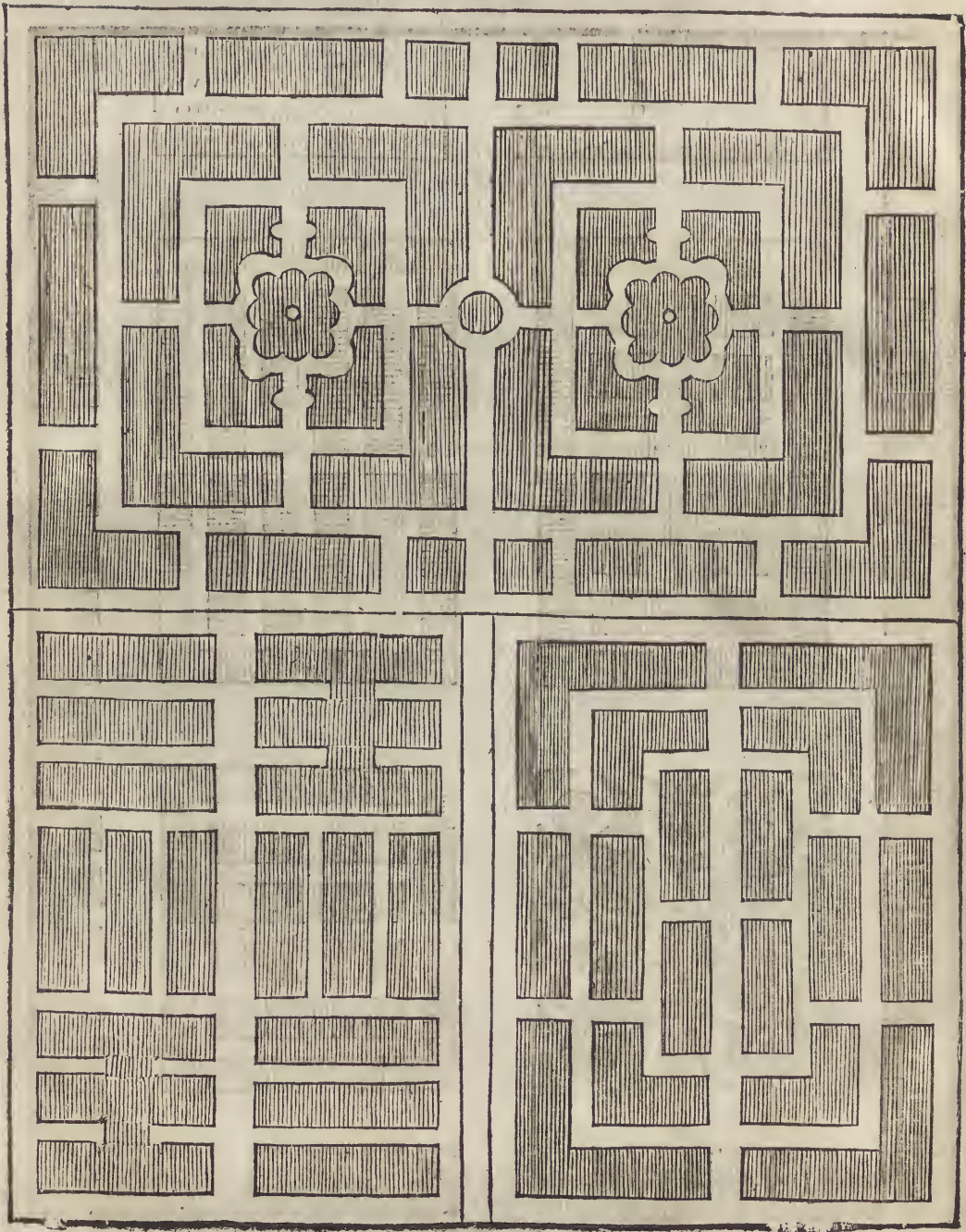
Heeft ons goedt gedacht den *Nederlandschen Hovenier* te vergieren, met verscheyden Modellen of Voorbeelden van Hoven, Thuynen, en Bloem-percken, &c. eensdeels om datmen niet wel een Hof of Bloem-perck kan maken sonder te vooren een nette wel-verdeelde aftekeningh daer van te hebben. Ten anderen, dat de onkunde by veele *Hoveniers* soo de *Meester* speelt, dat het haer onmogelijk is, om die selfs te verdeelen en af te teekenen: waer door het gebeurt dat men selden eenige goede voorbeelden by haer vinden kan.

Om dan een Hof wel te ontwerpen, sal den *Nederlandschen Hovenier* eerst maken een breed padt, na dat de groote van de plaets toelaet, recht van vooren tot achteren midden door den Hof: alfoo oock aen wederzijden nevens de *Heyningen*, gelijk mede aen 't voorste en achterste eynd, na datmen twee voet tot een *Rabat* langhs de selve heeft laten leggen; welcke drie *Paden* met een kruys of dwers-padt in 't midden van den anderen werden doorsneden, waer door den Hof sich in vier gelijke deelen komt te vertonen: van welcke men een of twee tot een *Bloem-perck* verkieft, en de andere met wel-verdeelde *Bedden* en *Rabatten* laet leggen. Dit is wel de gewoonlijckste manier; maer andere leggen die op een geheel andere wijze: gelijk men in dese volgende *Figuren* sien kan.

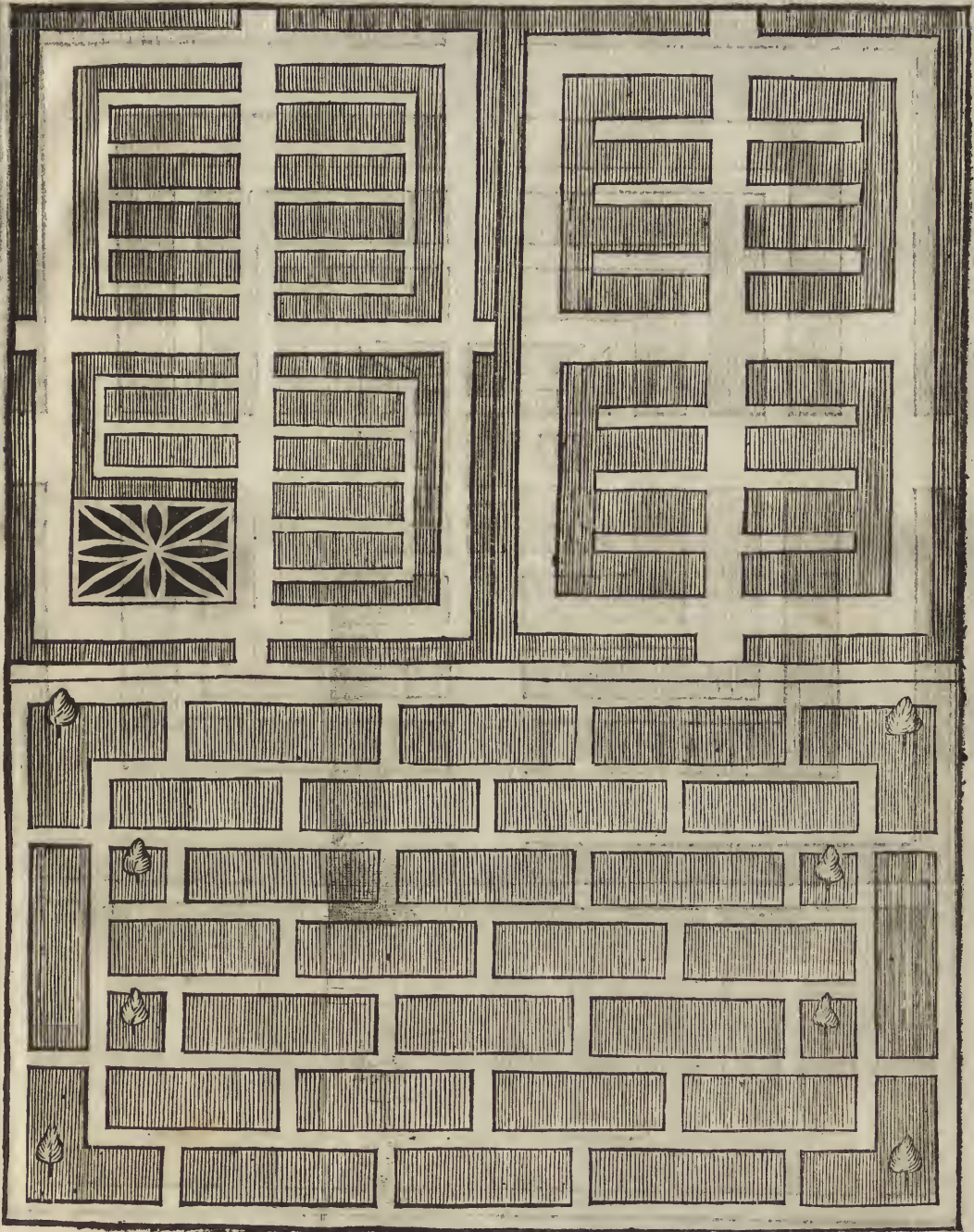
Daer staet wel op te letten, datby aldien den Hof soo groot niet is om in vier bequame *Percken* te verdeelen, soo kanmen de *Bedden* in 't midden leggen en behouden aan yeder zijde een padt, en by aldien den Hof noch kleender was, soo maectmen maer een padt in de midden; latende de *Bedden* ten weder-zijden in de *Rabatten*, tegens de *Schuttingen* aen malkanderen komen. Het gebeurt menighmael dat de plaets eenige uytstekende of inkrimpande hoecken heeft, soo salmen die bysonder afpercken, om den Hof soo veel mogelijk is vierkant te behouden. En by aldien den Hof grooter is, soo kan men de *Bedden* in ses, acht of twaelf *percken* verdeelen, een yder na sijn wel-gevallen, gelijk dese volgende *Figuren* vertoonen.

Platte Grondt van een Huys, Hof en Bloem-perck.

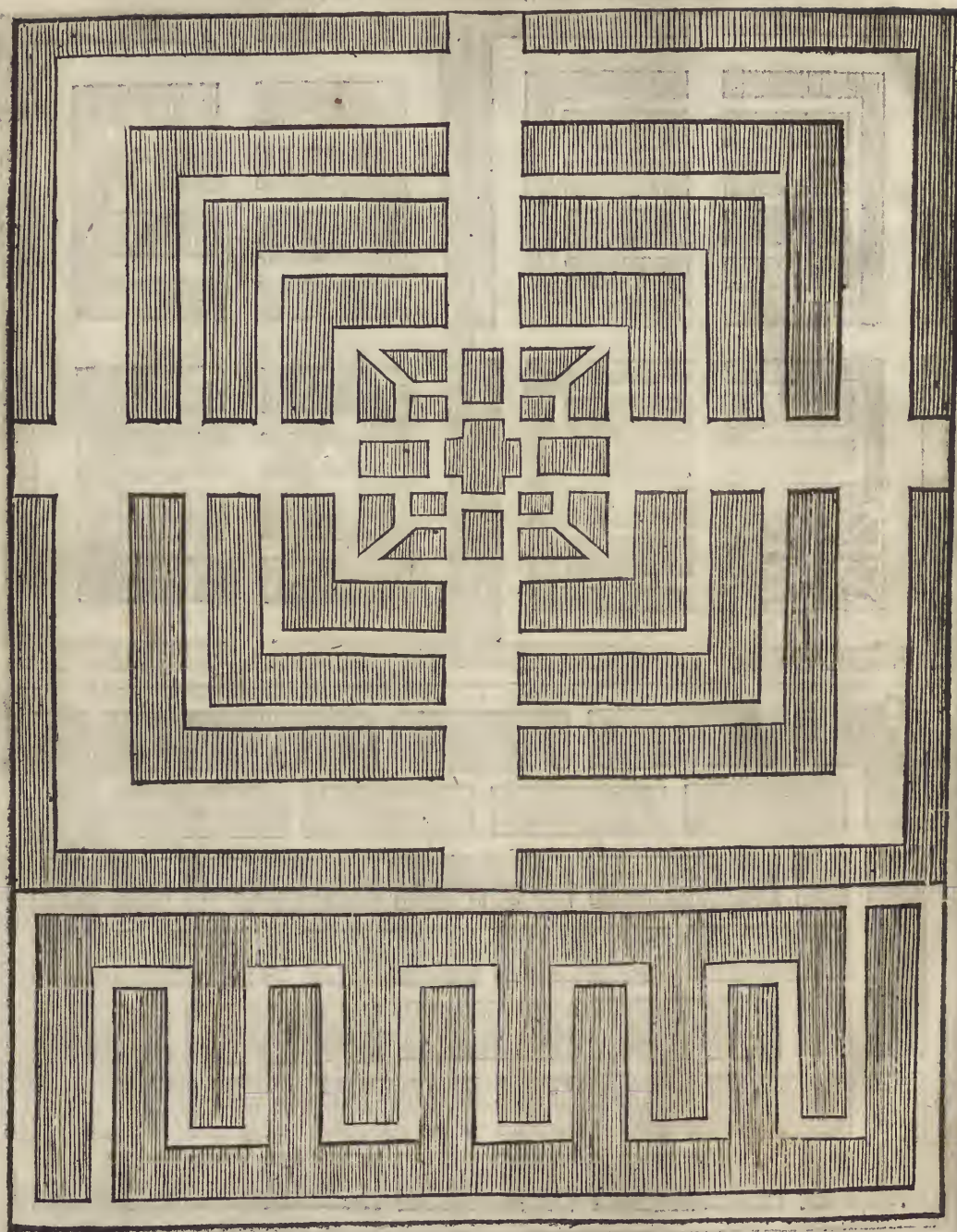

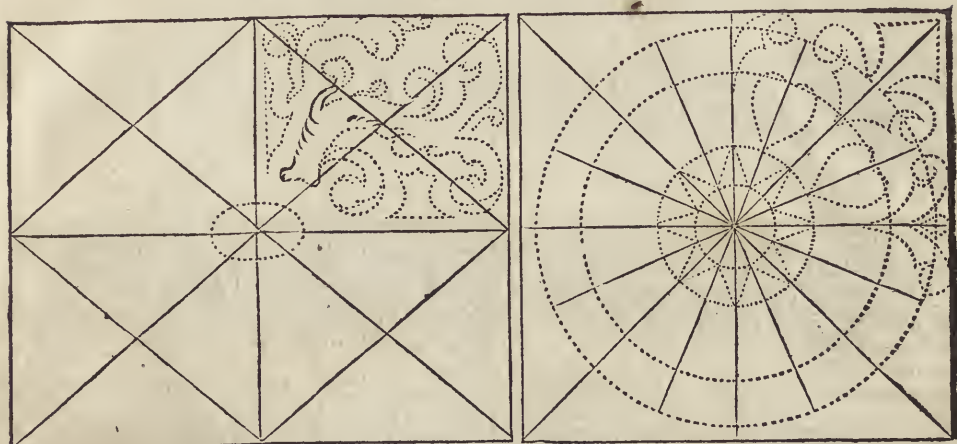
Verdeelingh van Hof-bedden.

Hof-Bedden, Winckel-haecks wijze.

*Maniere om de Bloem-percken of Parterris
na de Konst te verdeelen.*

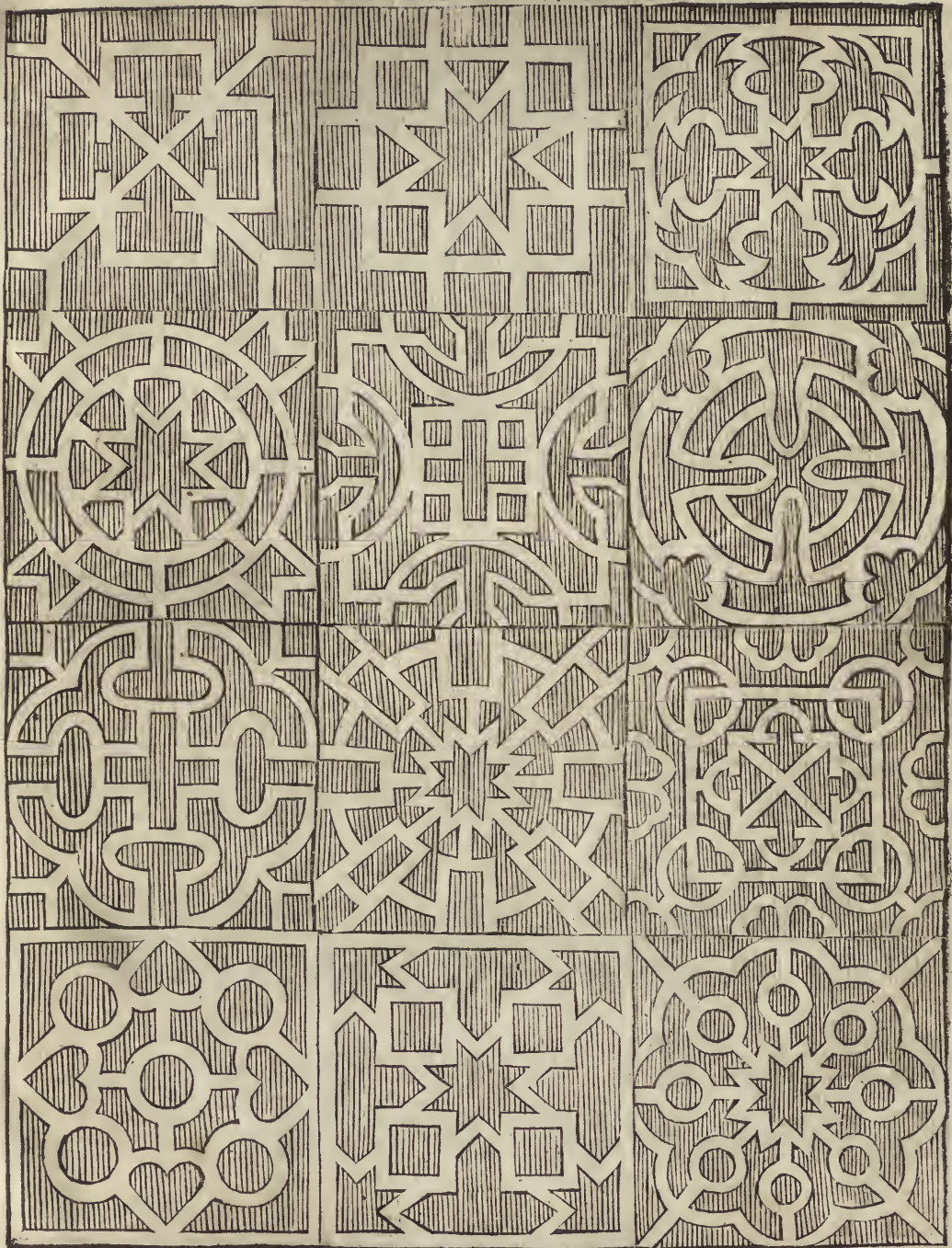

O nu het eene of het andere Bloem-perck te leggen / staetmen ver-
scheiden lijnen / daer uyt men het werck verdeelt. Als by exempel:
Soo men een vierkant of langhwerpigh Bloem-perck begeert / soo
staetmen 2 lijnen kruyslingh over den anderen / en maect de selve in
alle 4 hoecken vast / dan neemtmen 2 andze lijnen / die tusschen de
andze overstaende / dat sy alle kruys-wijs het middel-punct komen
aen te wijsen / waer uyt ghy u werck sult beginnen / het zy dat ghy
een Font / Vierkant / of Star (daer men wel een Beeldt of Laurier-
boom in stelt) begeert / of dat het lof-werck daer na toe schiet. In dit
middel-punct steektmen een houte pen / daer de koorde aen vast wert
gemaect / waer men de verdeelinge van 't begrepen Perck mede kan
uyt trecken: Gelyck in dese twee hobenstaende en volgende Figuren
aenghewesen wordt. Sommige trecken de Bloem-percken uyt vier-
kante of langhwerpige Ruyten. De Liefhebbers kunnen na haer be-
lieven / uyt dese volgende Figuren / 't een of 't ander Bloem-perck in
't geheel of ten deele uytkiezen / naer dat een yeder plaets of gelegentheyt
daer toe heeft.

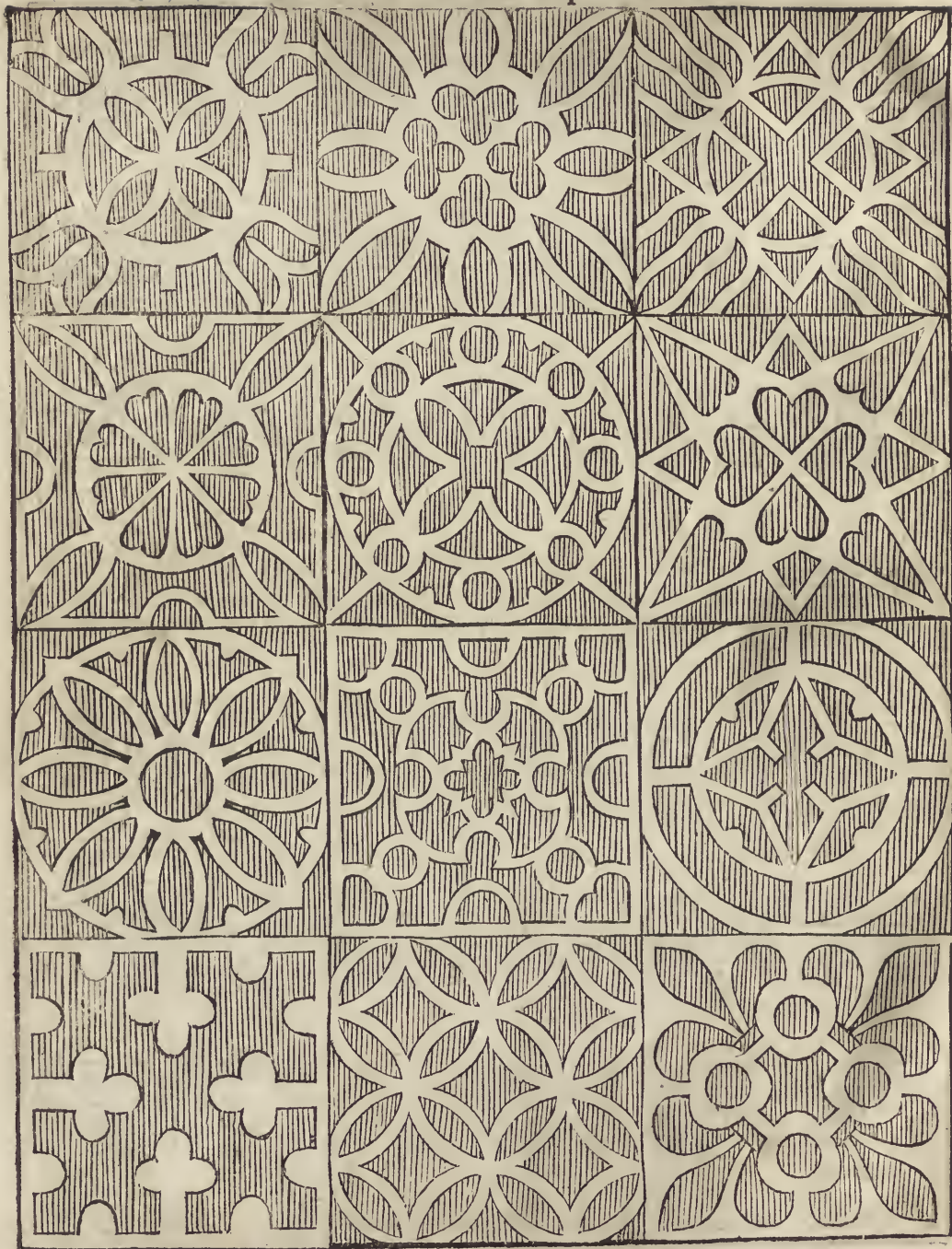
Modellen van Bloem-percken.

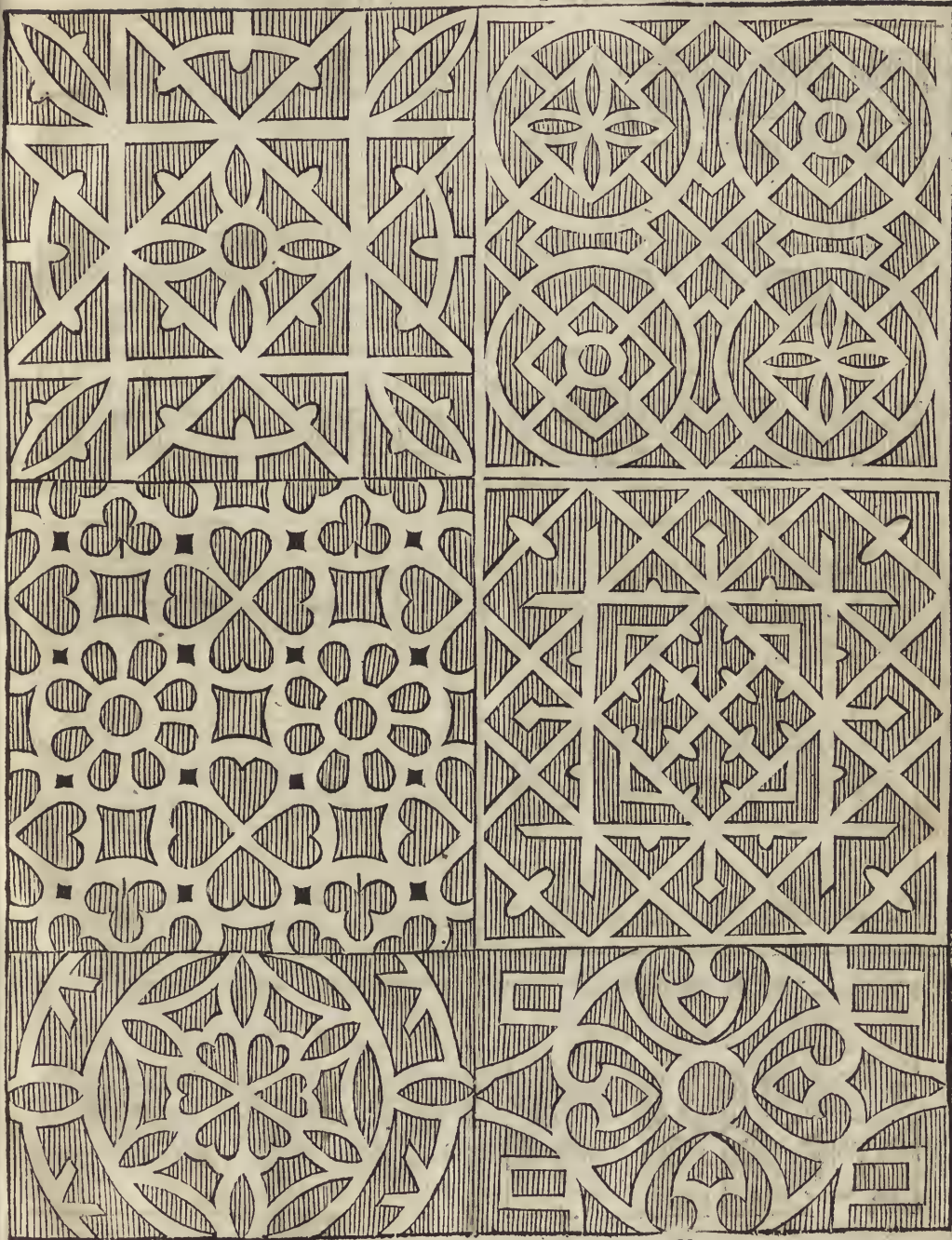
Modellen van Bloem-percken.

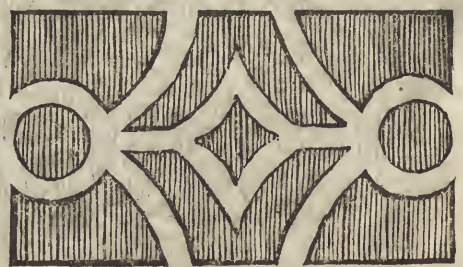
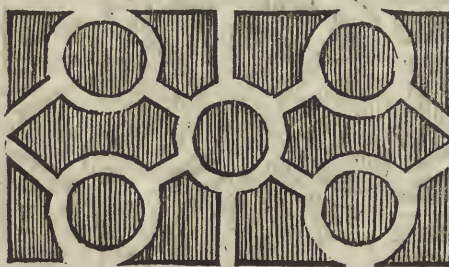
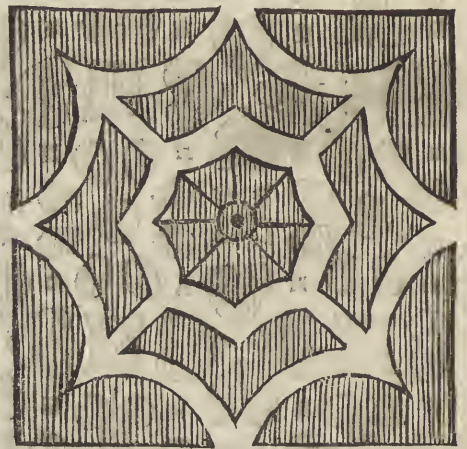
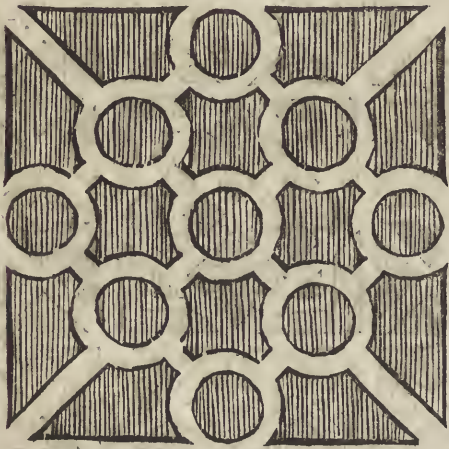
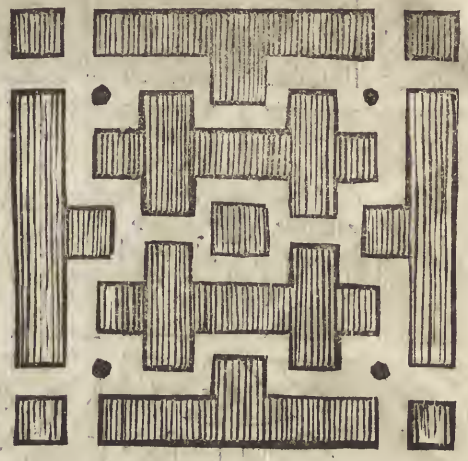
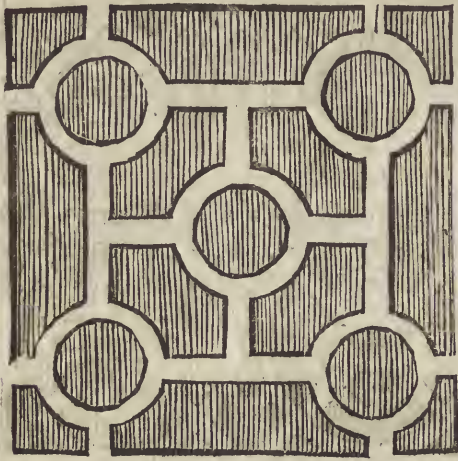
Modellen van Bloem-percken.

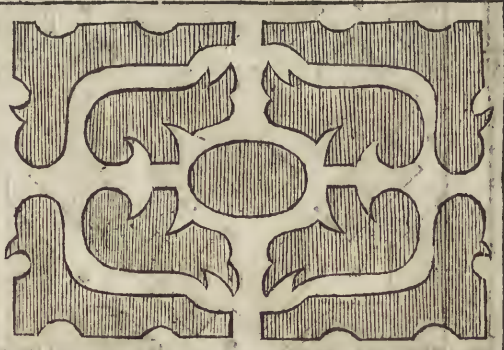
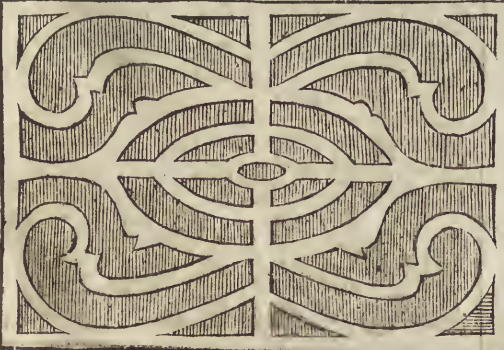
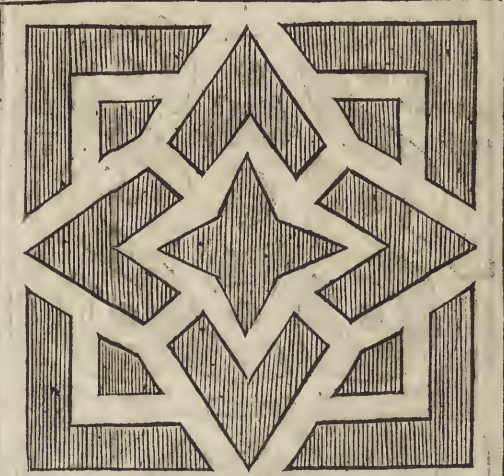
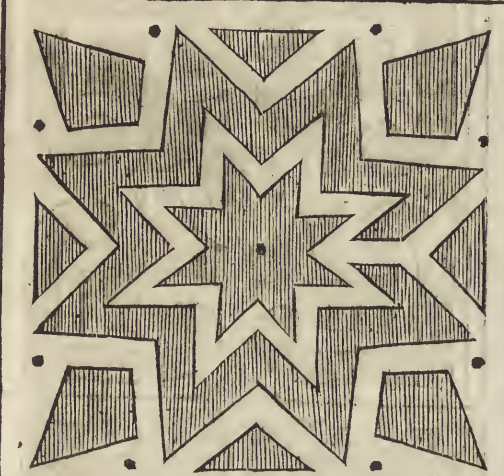
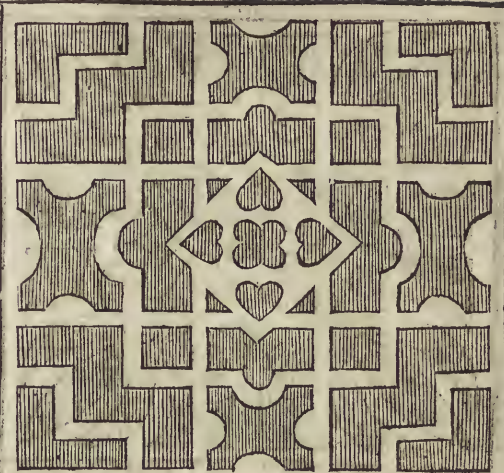
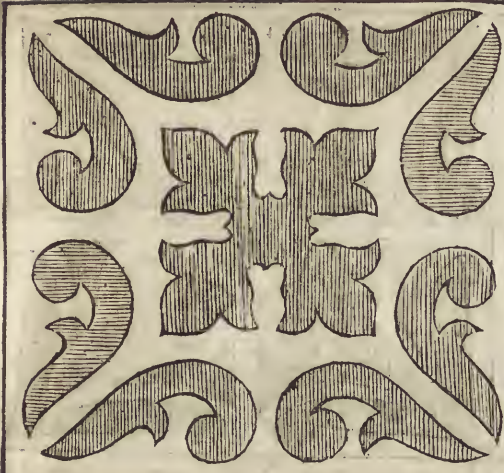
Modellen van Bloem-percken.

Modellen van Bloem-percken.

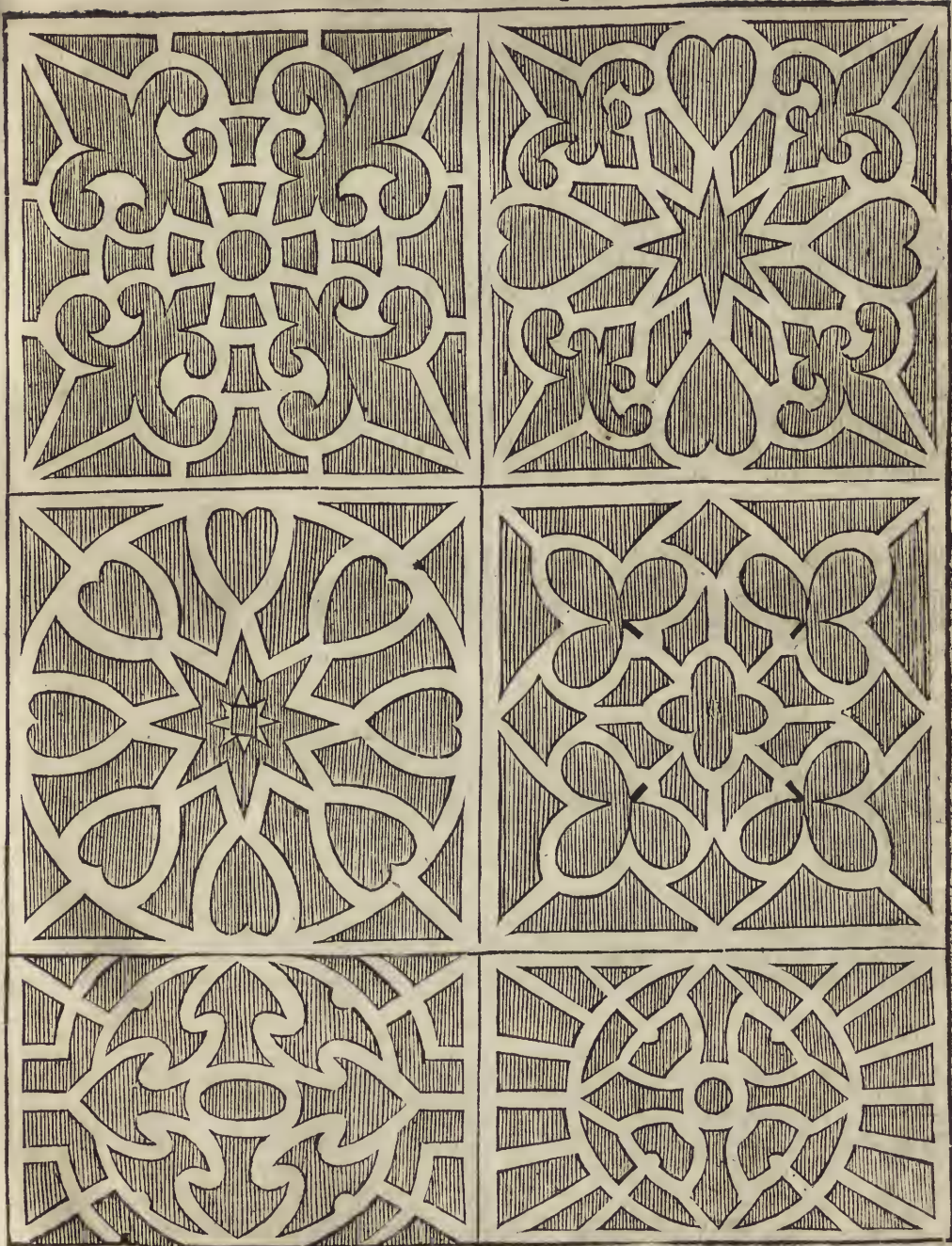
Modellen van Bloem-mercken.

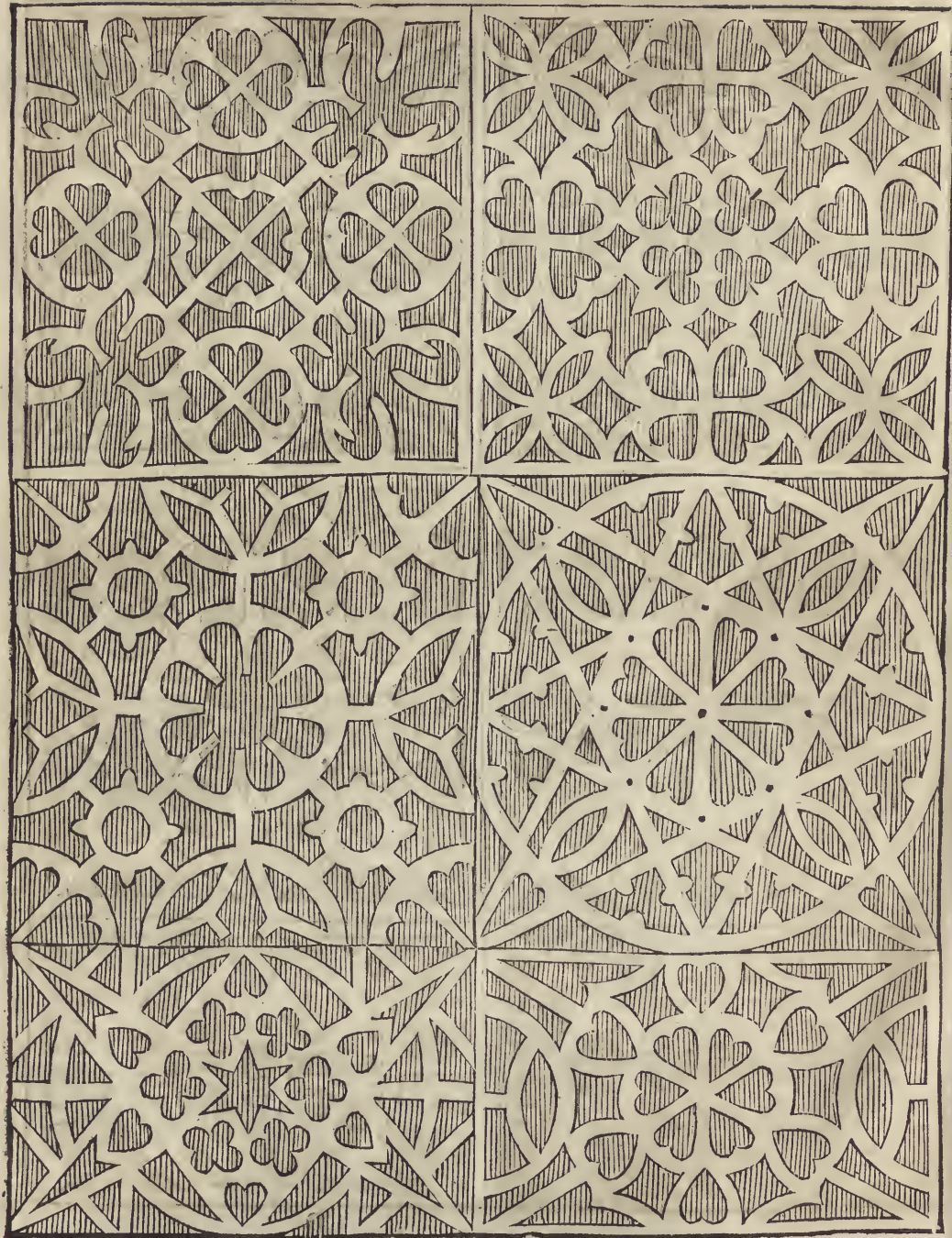
Modellen van Bloem-percken.

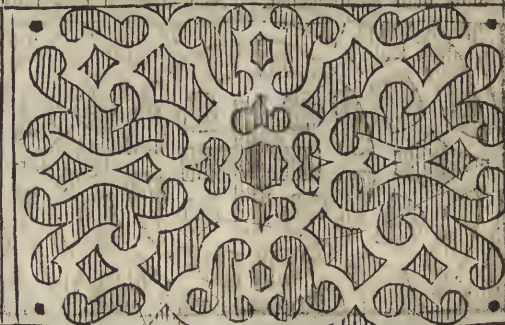
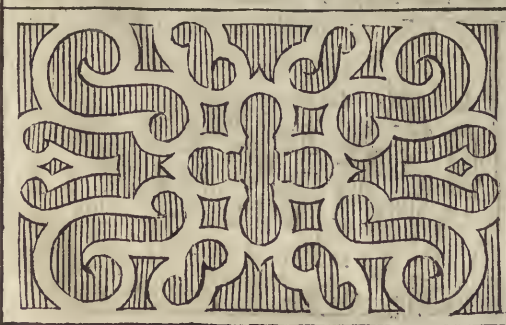
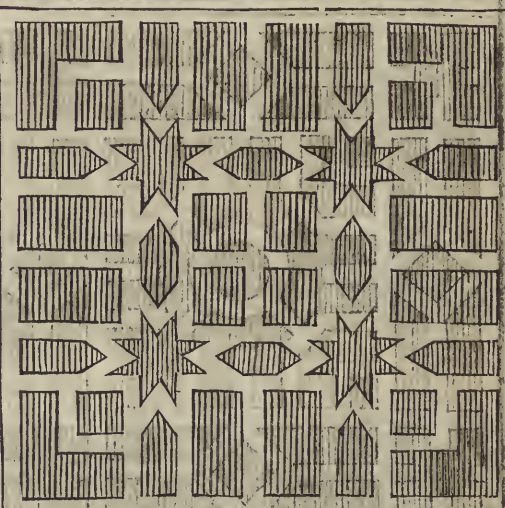
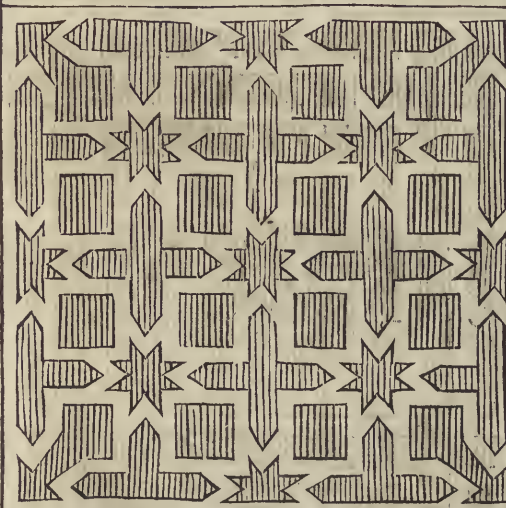
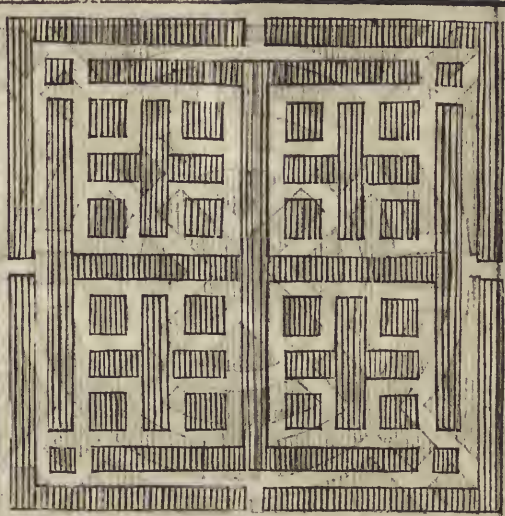
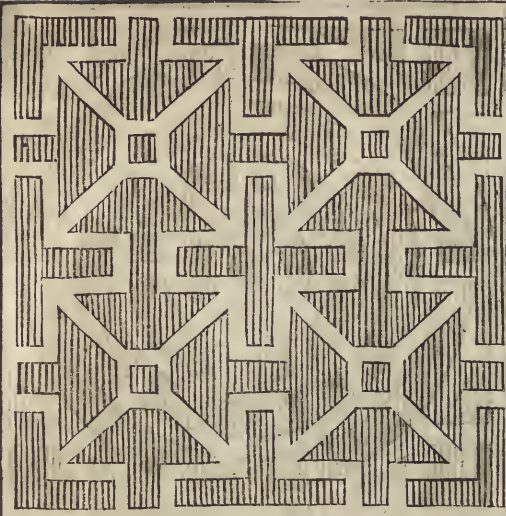
Modellen van Bloem-percken.

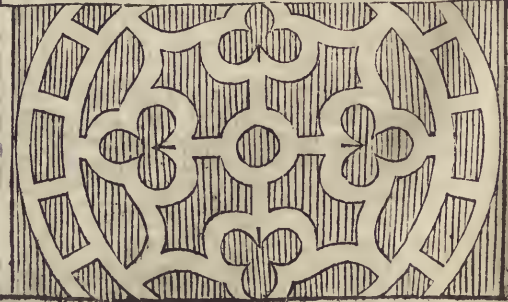
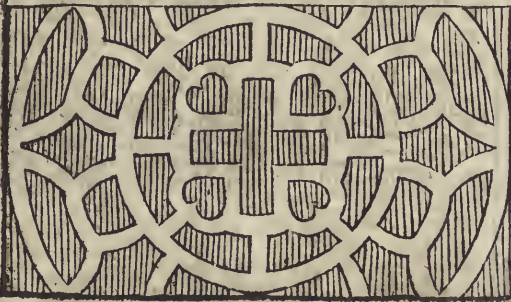
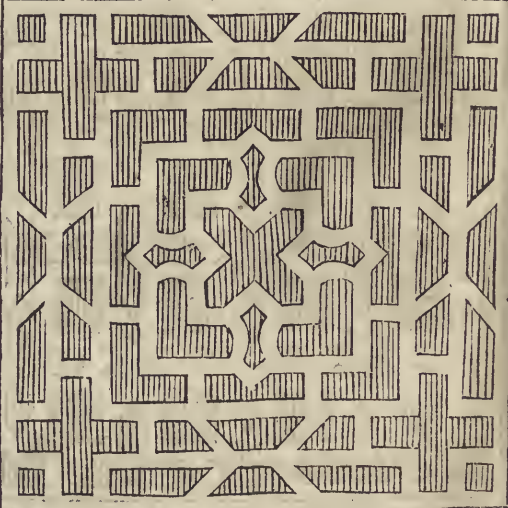
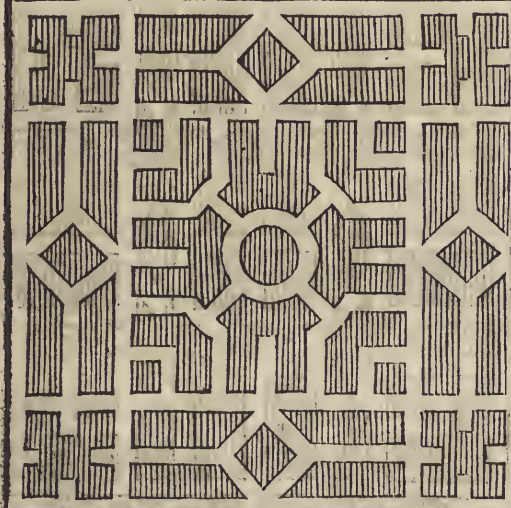
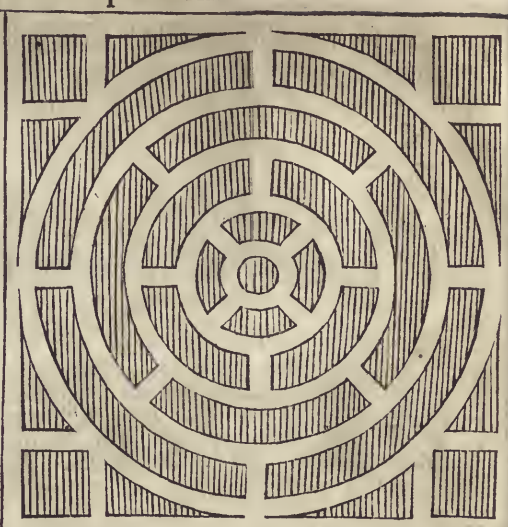
Modellen van Bloem-percken.

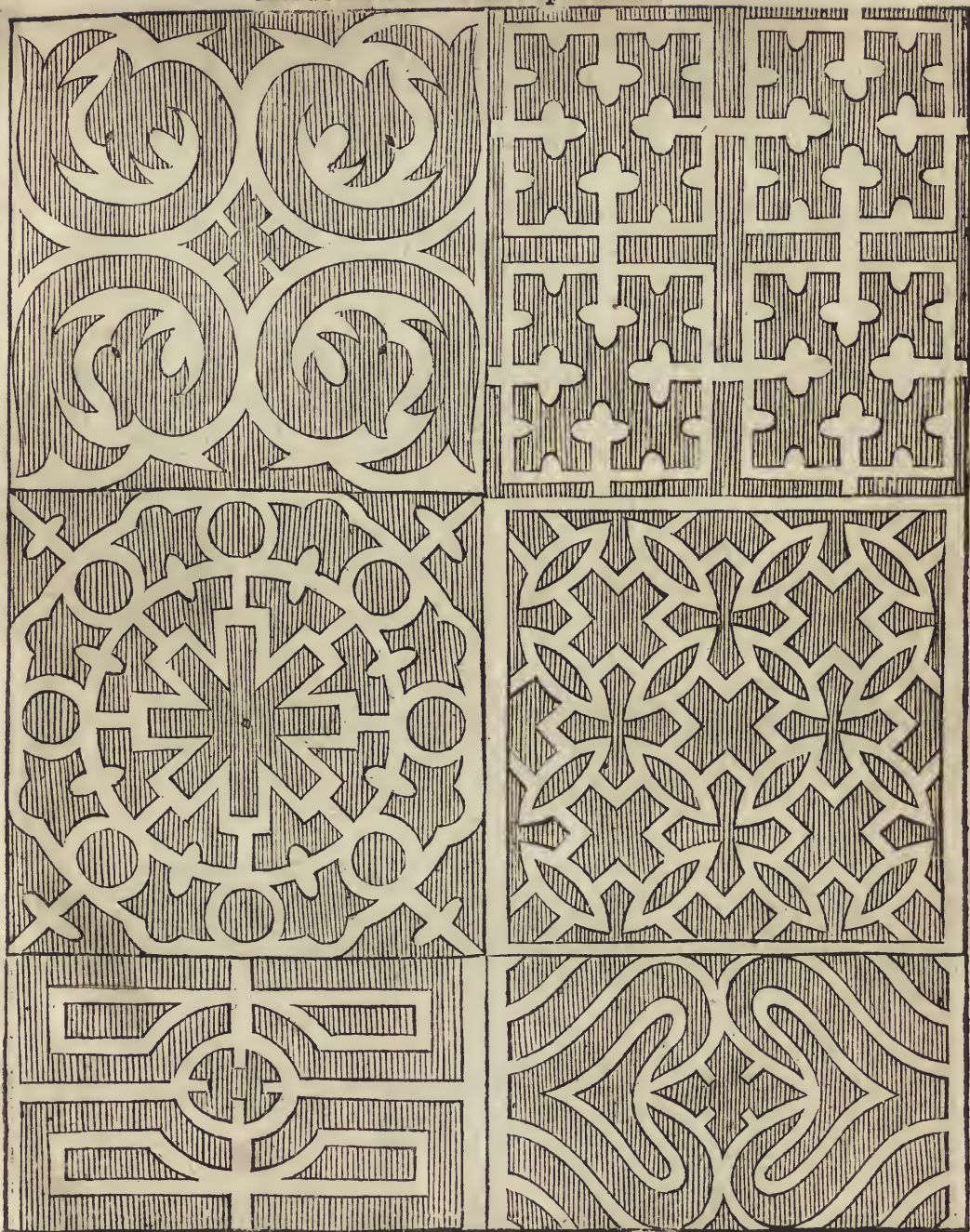
Modellen van Bloem-percken.

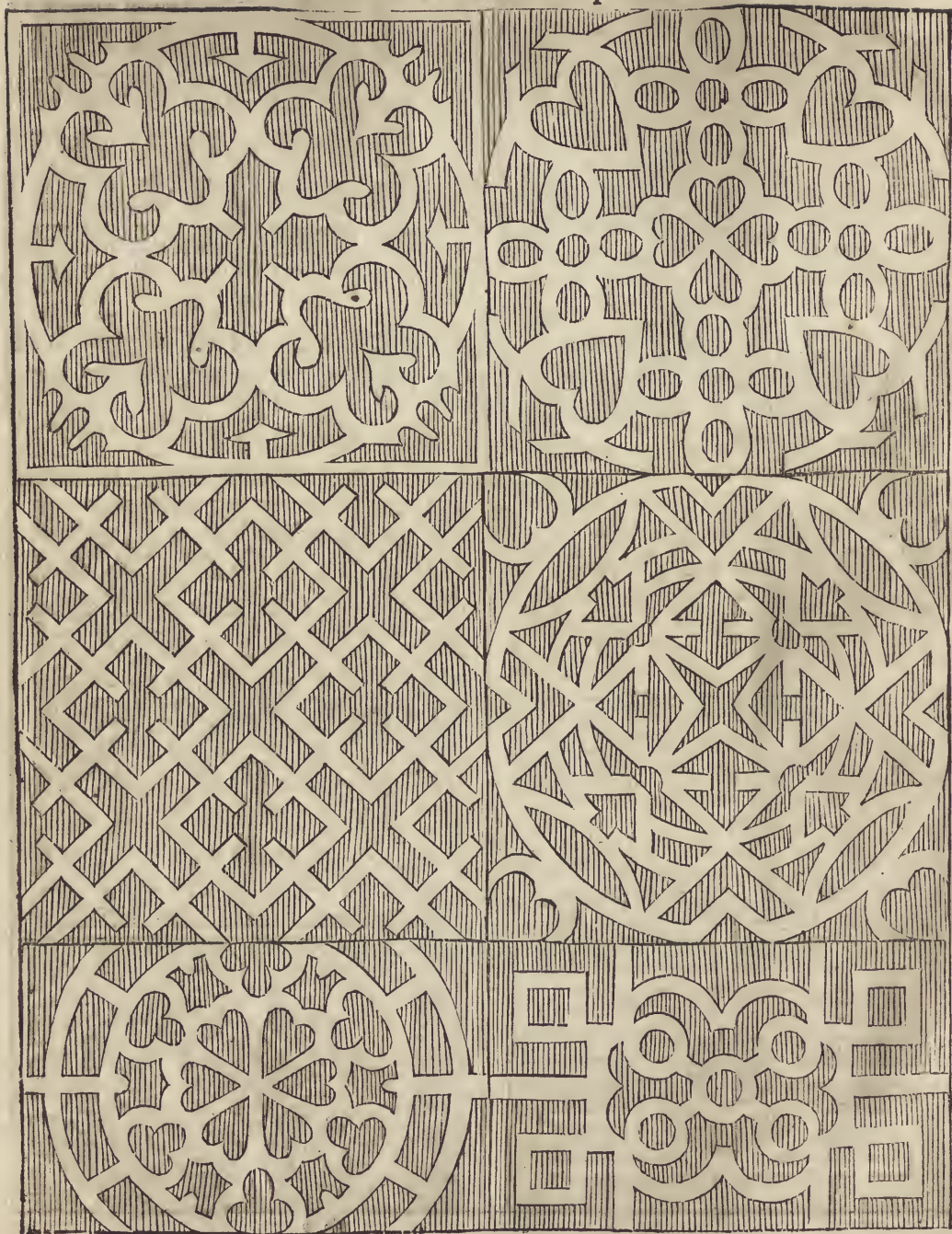
Modellen van Bloem-percken.

Modellen van Bloem-percken.

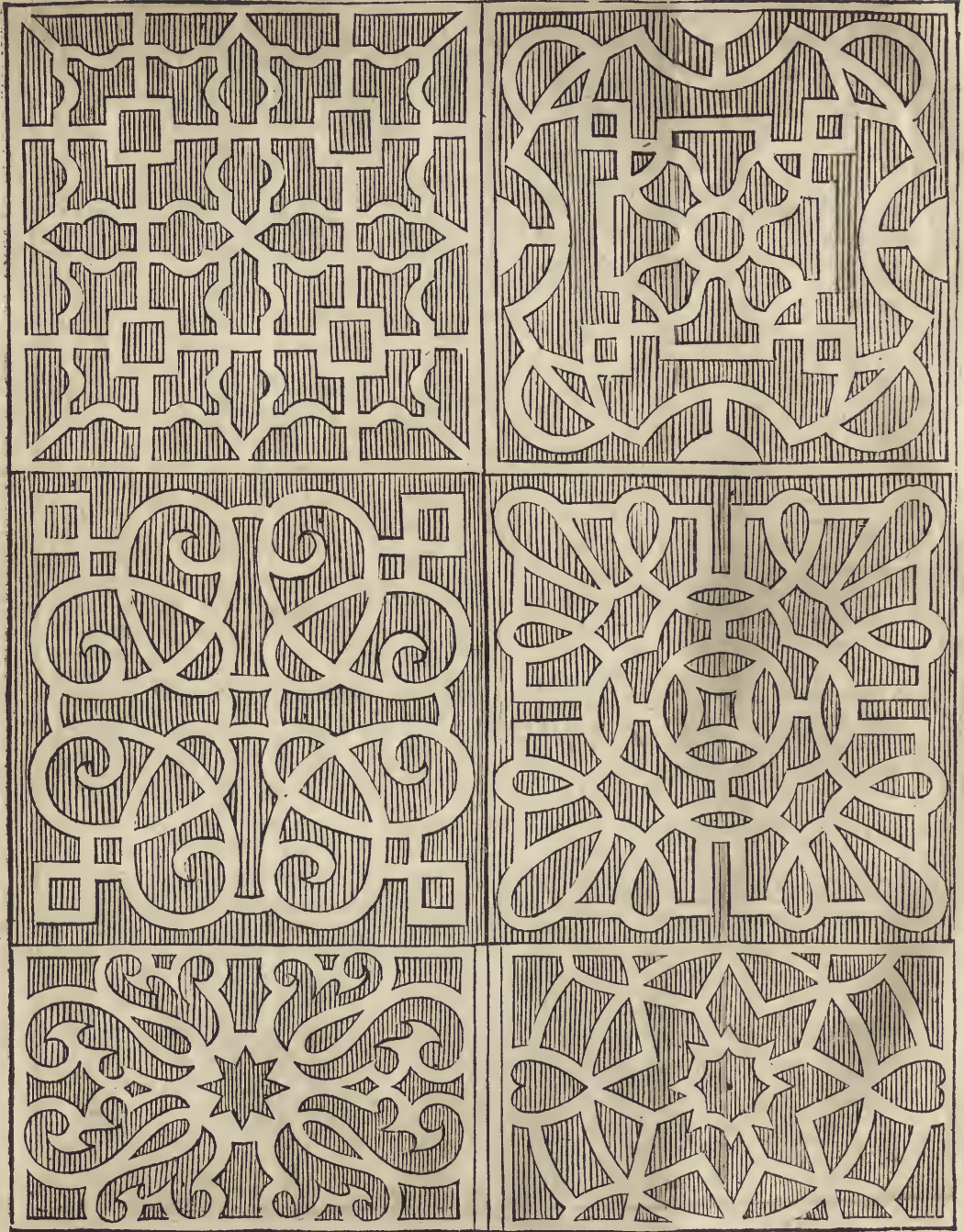
Modellen van Bloem-percken.

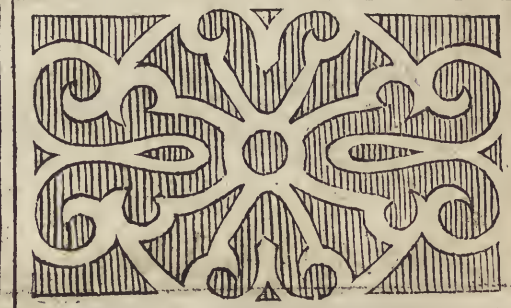
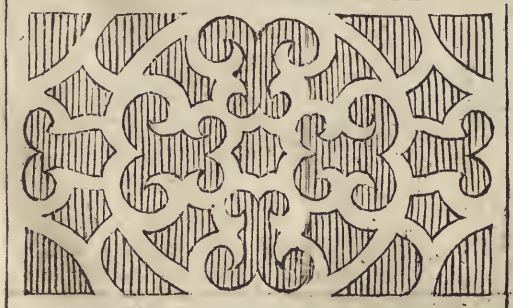
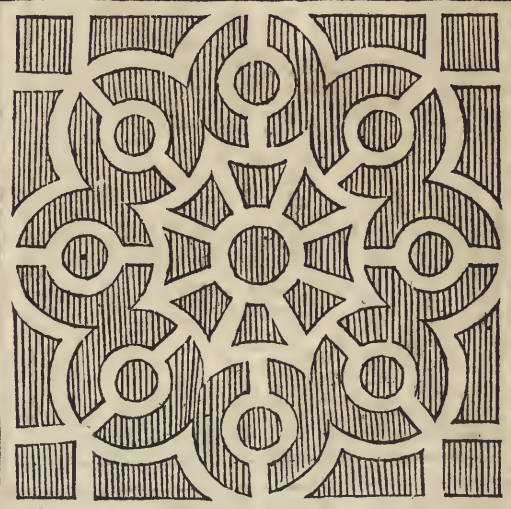
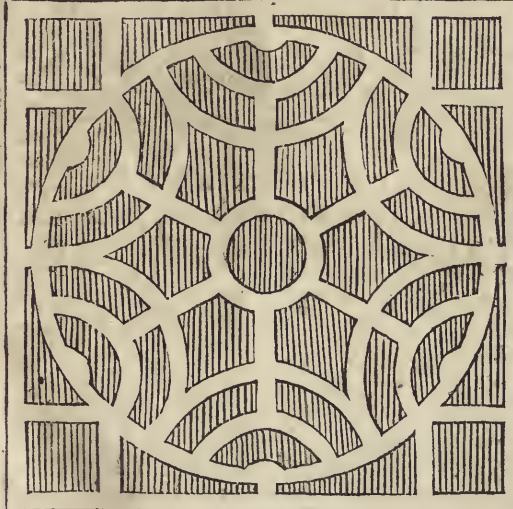
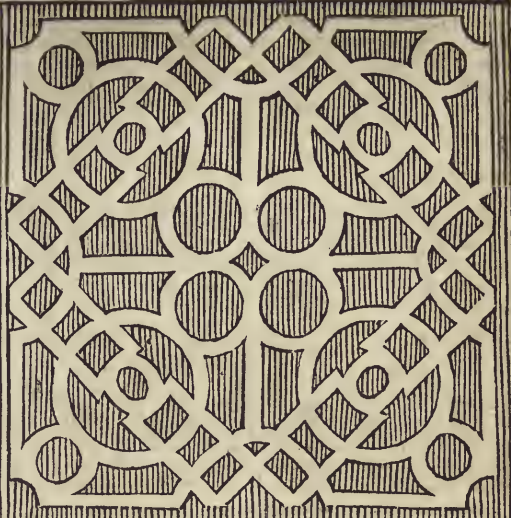
Modellen van Bloem-percken.

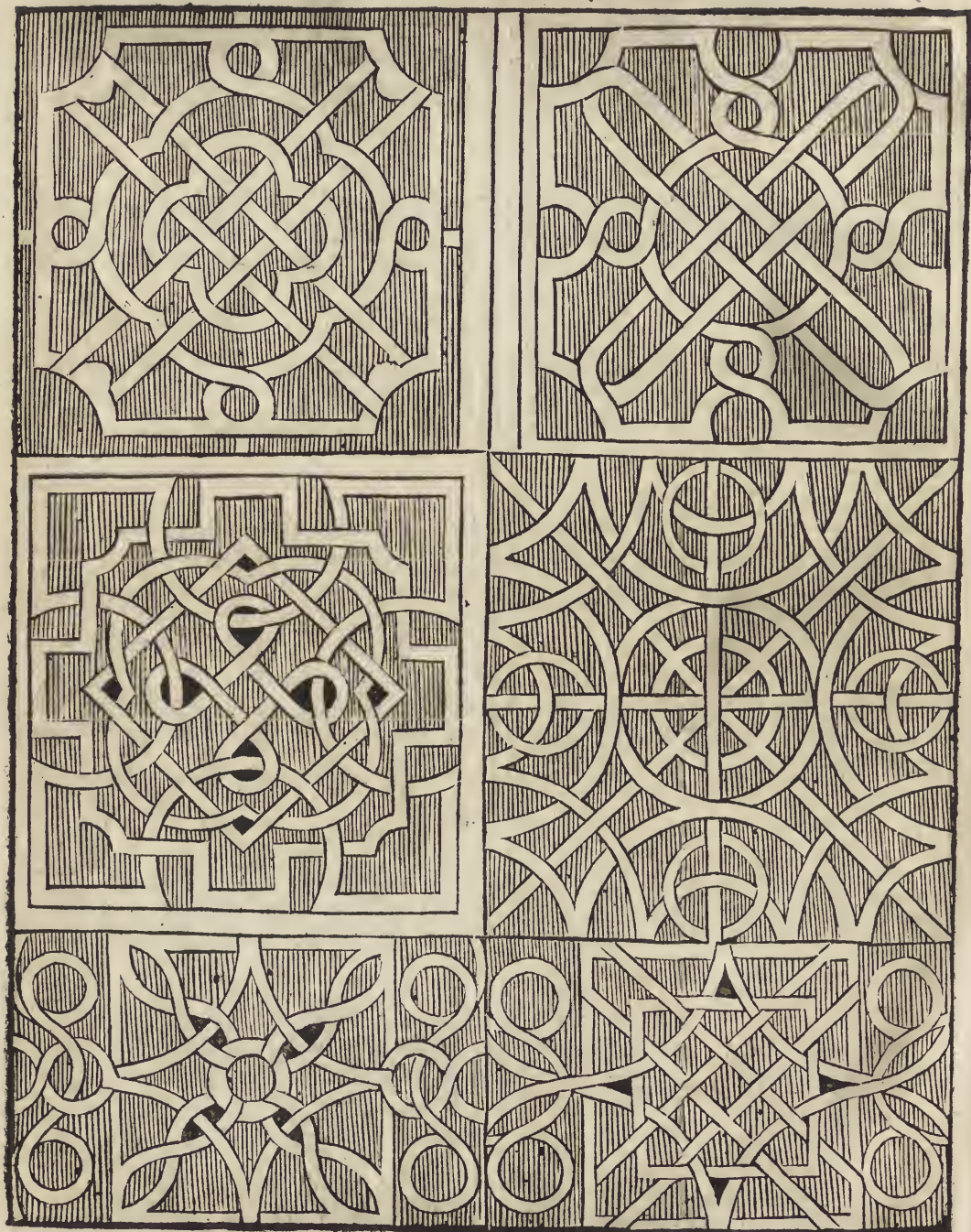
Modellen van Bloem-percken.

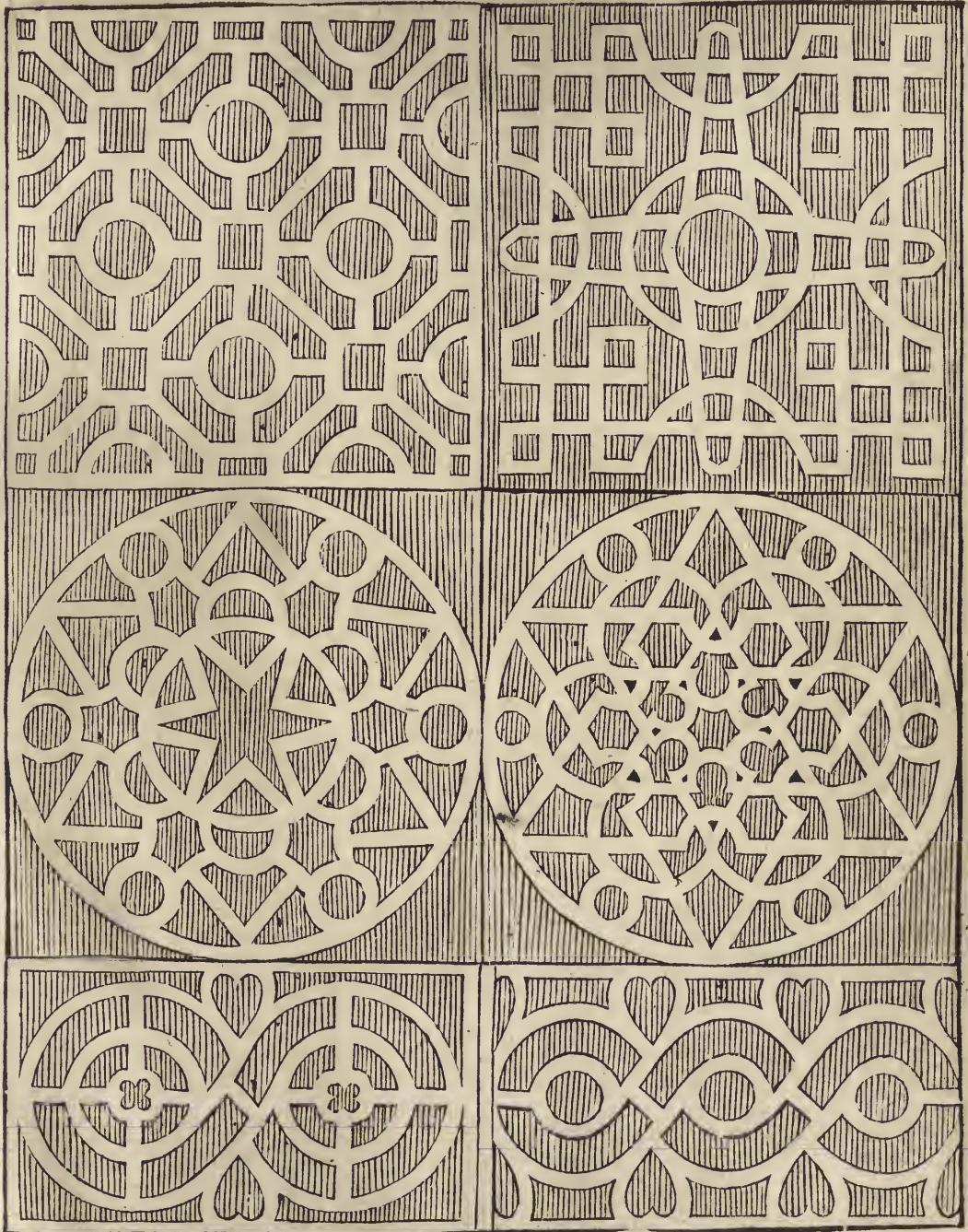
Modellen van Bloem-percken.

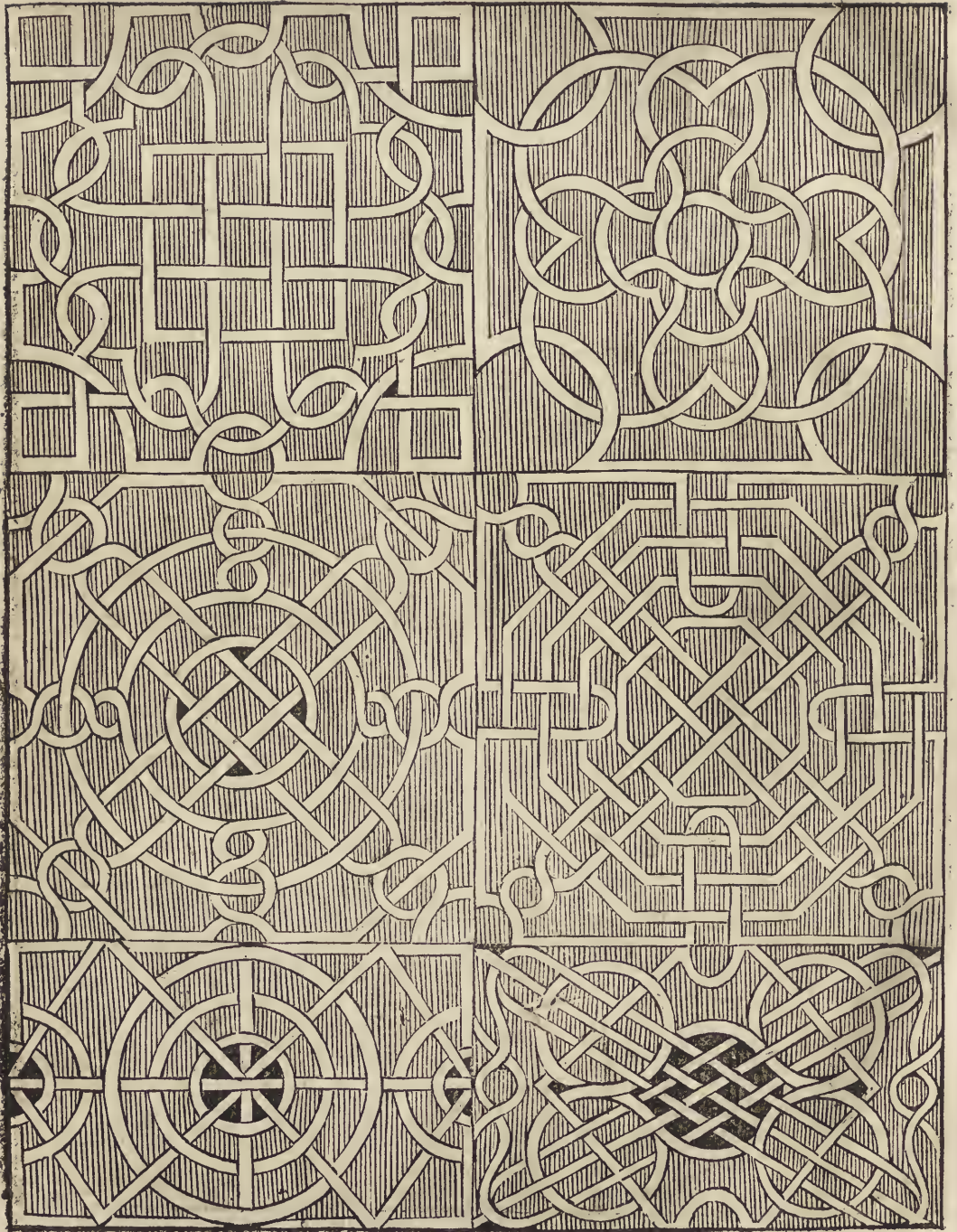
Modellen van Bloem-percken.

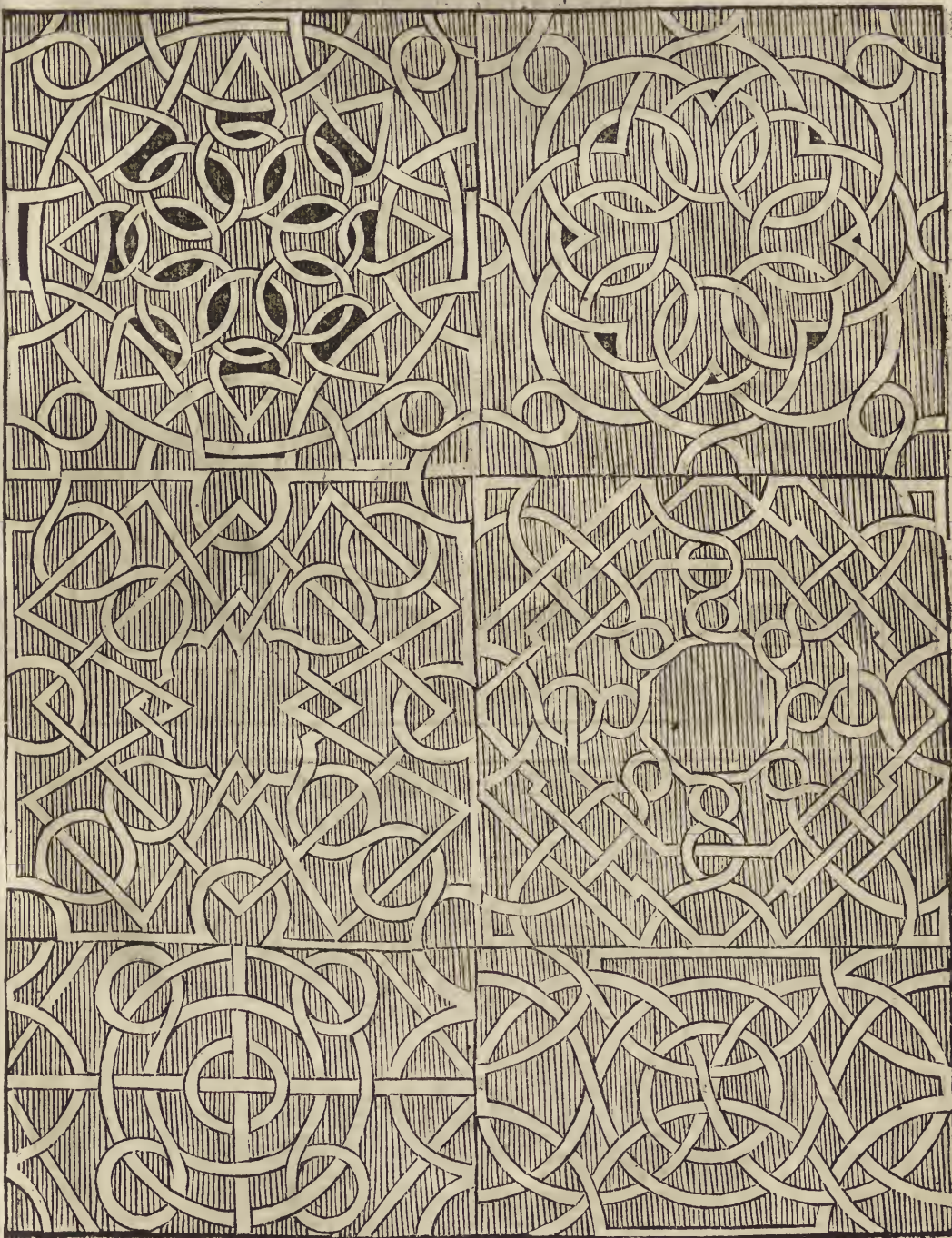
Modellen van Bloem-percken.

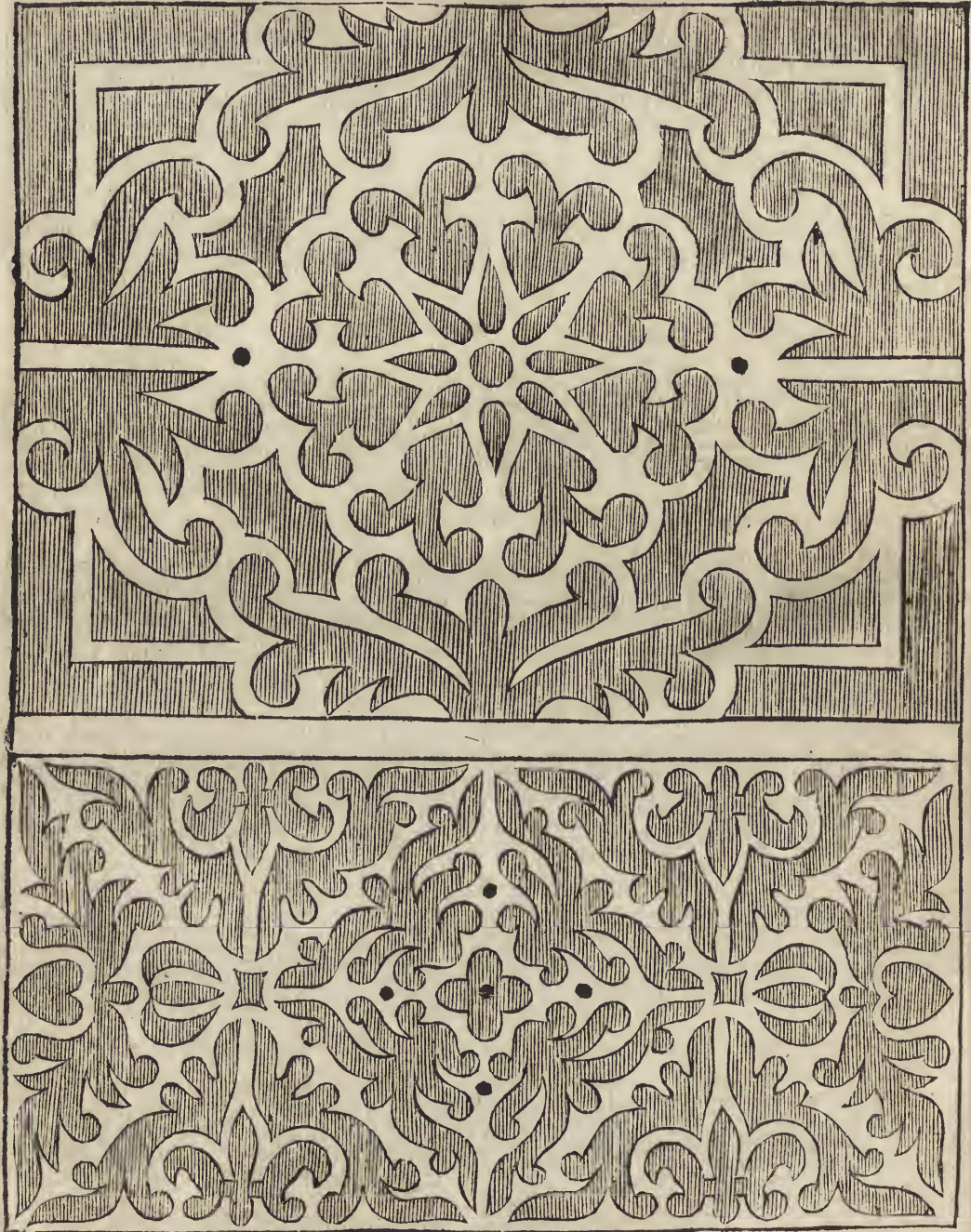
Modellen van Bloem-percken.

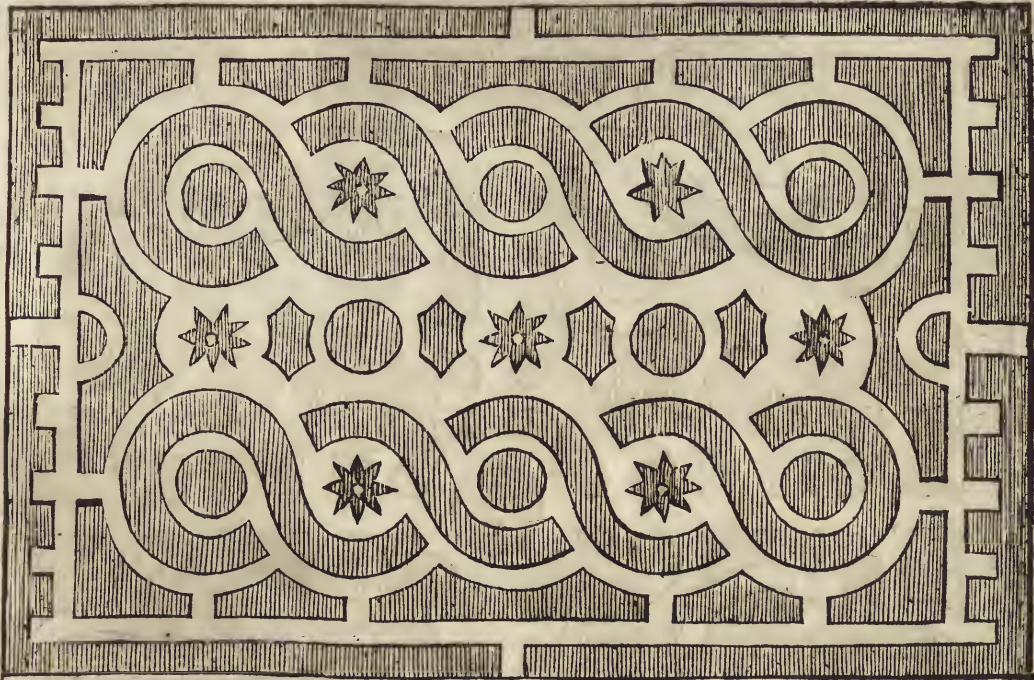
Modellen van Bloem-percken.

Modellen van Bloem-percken.

Modellen van Bloem-percken.

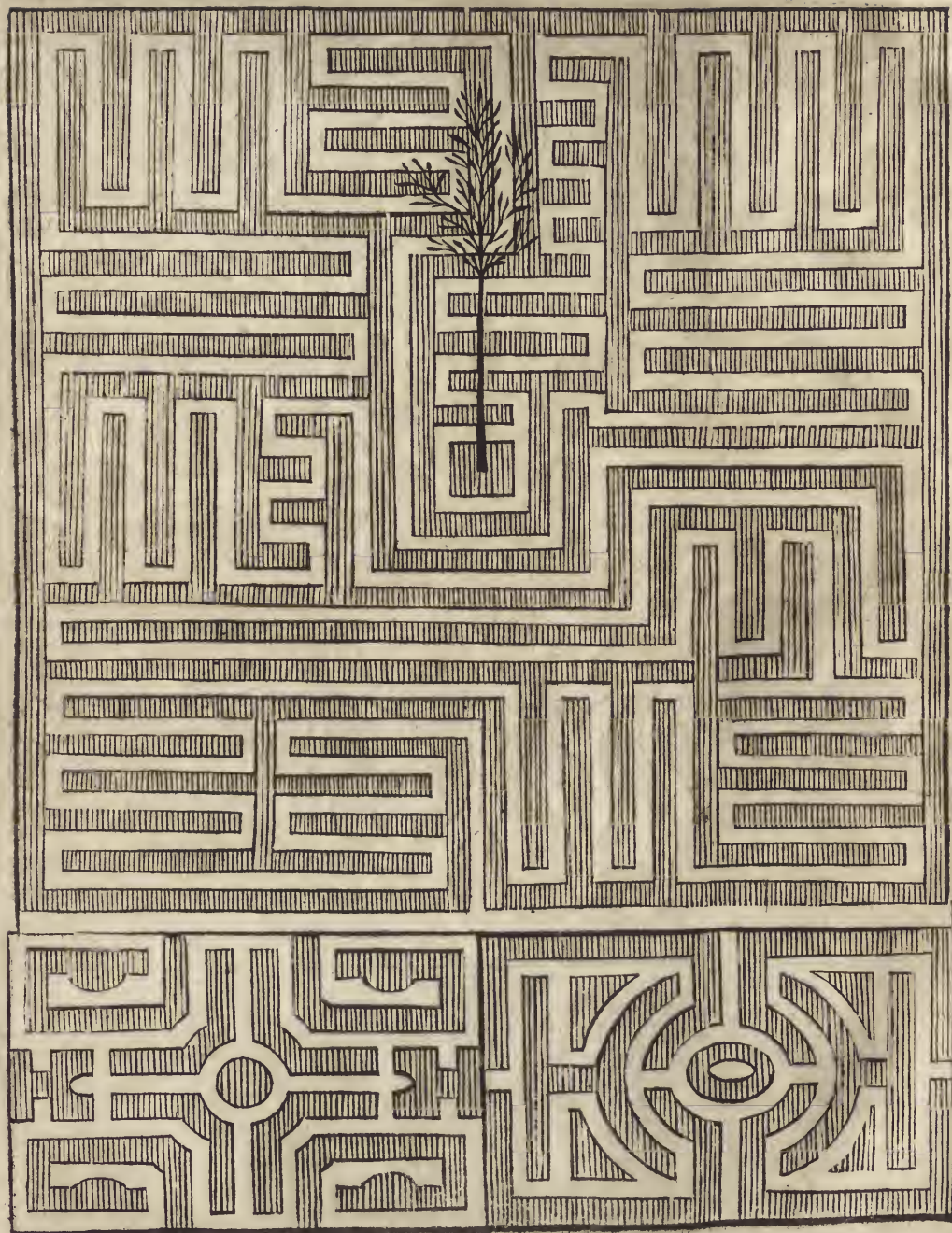
Modellen van Bloem-percken.

Modellen van Bloem-percken.

Modellen van Doolhoven.

Maniere hoe men van Lat-wercken, de Piramiden, Poorten, Galderyen, Lust-prieelen, &c. op 't cierlijckst sal toemaken en aen malkander setten.

De Poorten / Lust-prieelen / Galderpen en andere Lat-wercken / geben een ongemeene luster en zieraet aen de Hoben en Lust-plaetsen / men maect die op veelderhande manieren / na dat de gelegentheynt van de plaets en zindelijcke kurieusheydt van de Liefhebbers die de Poorten begeeren ; worden van sommige op 't begin van de grote Paden / en van andere in 't midden van de selve gestelt / haer gedaente wordt hier neffens in verschepte Figuren vertoont ; de stoffe is van Geynen-houte Latten en Hoep-stocken / na de konst door malkander gewerckt / en in ordze geboeght ; 't binnenste dat de sterckte van 't Gebouw is / is van gezaeghde Ribben / soo dick en swaer als de groote van 't werck vereyscht.

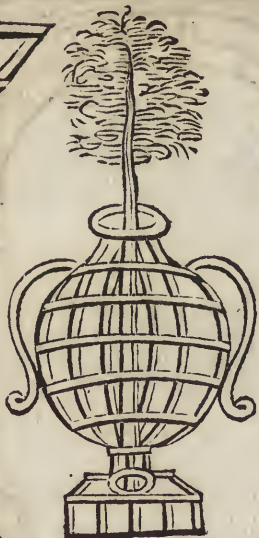
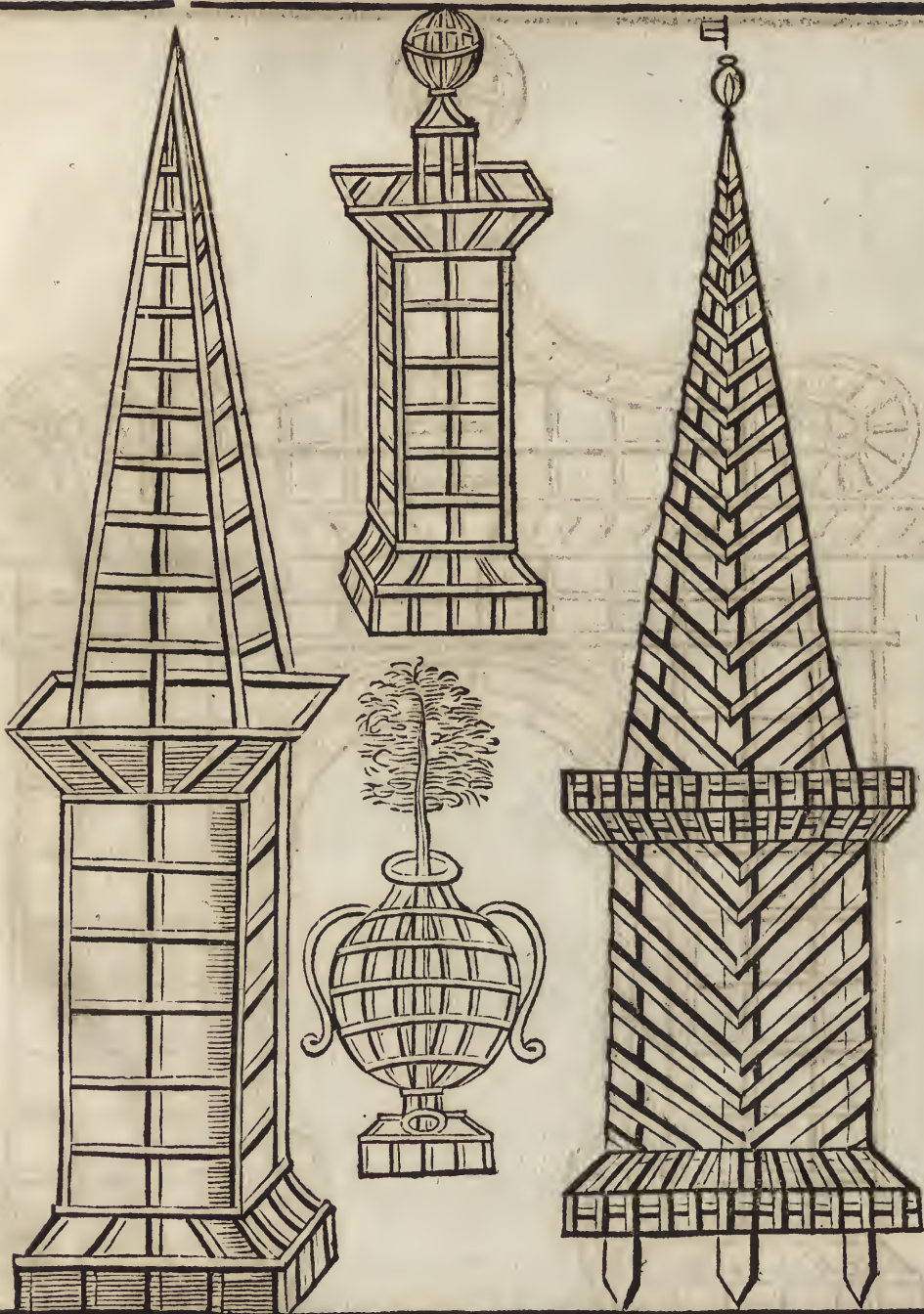
Van die selve nature zijn oock de Lust-prieelen / 't zy datmen die tegen een Heyningh aen of alleen komt te plaetsen : dese maectmen achttes- vierkant of langhwerpiggh / na dat veder die geliefe te hebben / en worden tot gerijf van de Liefhebbers verschepte Modellen hier neffens vertoont.

De Galderpen (anders Wandelrpen genoemd) worden altijd ober byede Paden geslagen / en zijn ghelijck oock de Prieelen doorn / seer bequaem om Wijn-stocken of Fruyt-boomen ober te doen groepen / gebende aen de Boomen groot voordeel / berrmits die door 't los svingeren datmen in dese bolle gronden lichtelijck onderworpen is / bevizjt zijn.

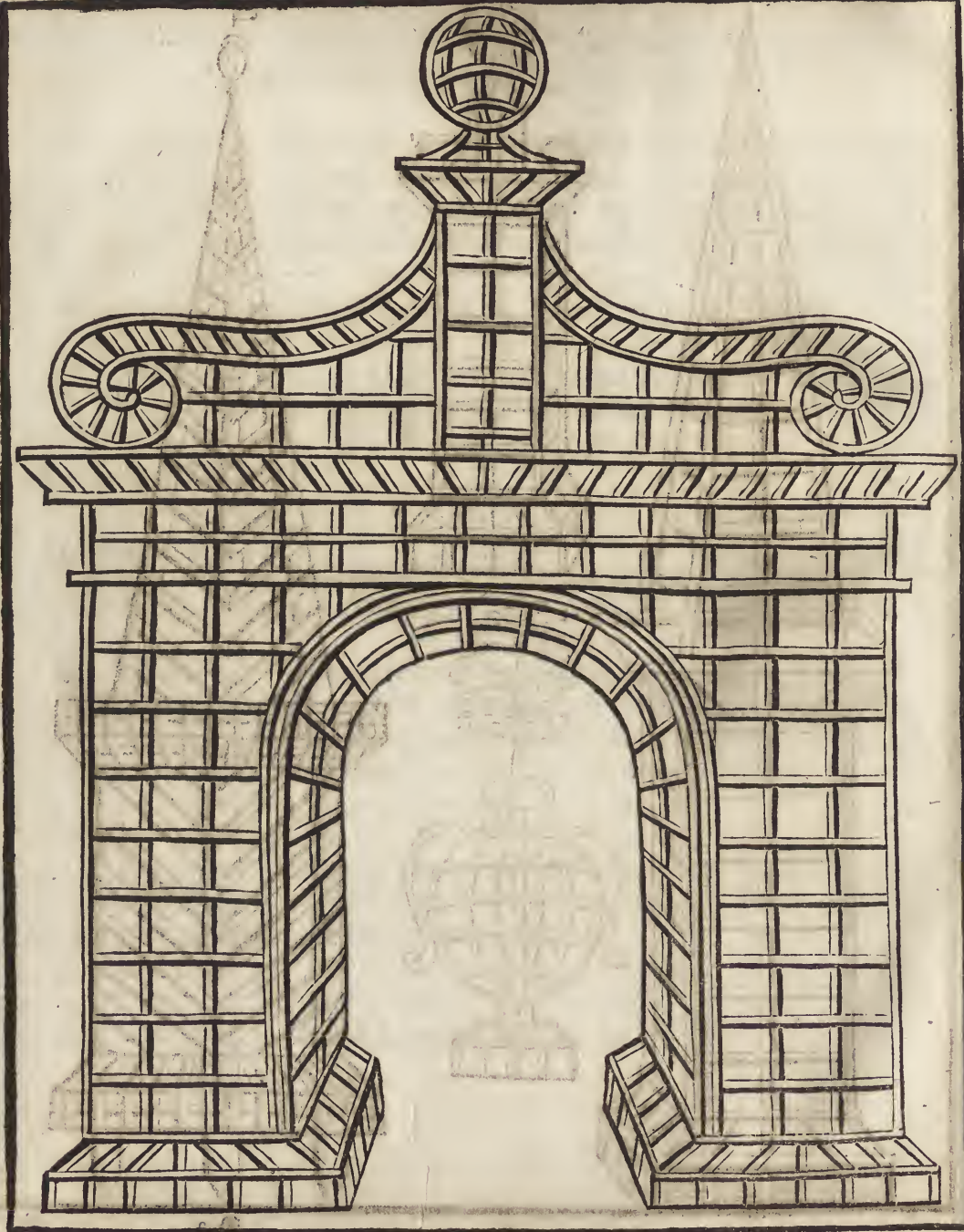
De Piramiden werden in 't midden van Bloem-parcken op hoecken van groote Paden / en na de gelegentheynt anders mede bzeught / ghestelt / soo oock de Pedestallen / daermen Beelden van Hout of Pleyster-werck gemaect / boven op kan setten.

Gebende dit alles / behalven een aengenaem gesicht / oock bequame en vermakelijcke Schuypl-plaetsen / en Wandelingen / daermen van de Somerse Sonne-stralen bevizjt kan zijn.

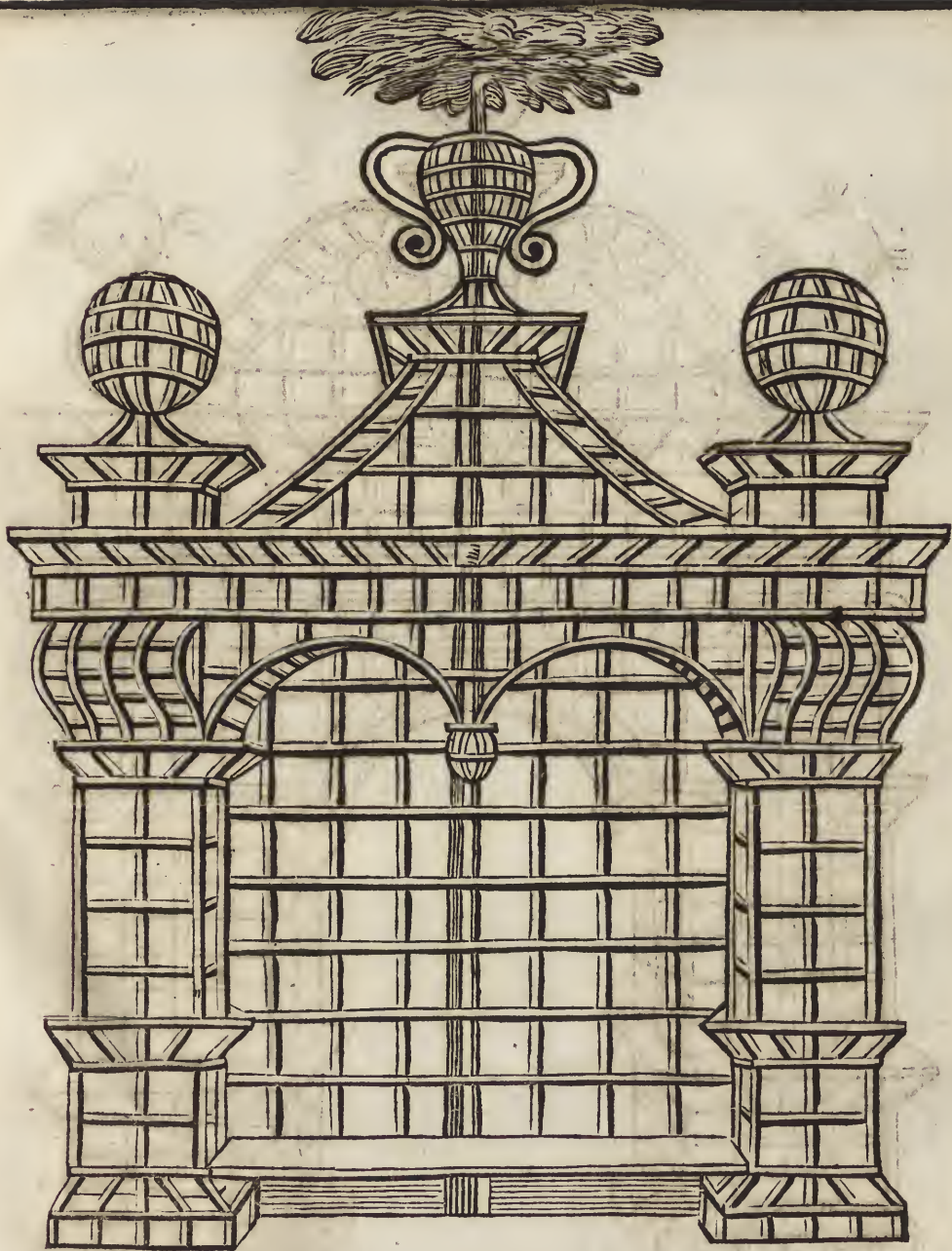
Modellen van Piramidische Lat-wercken.

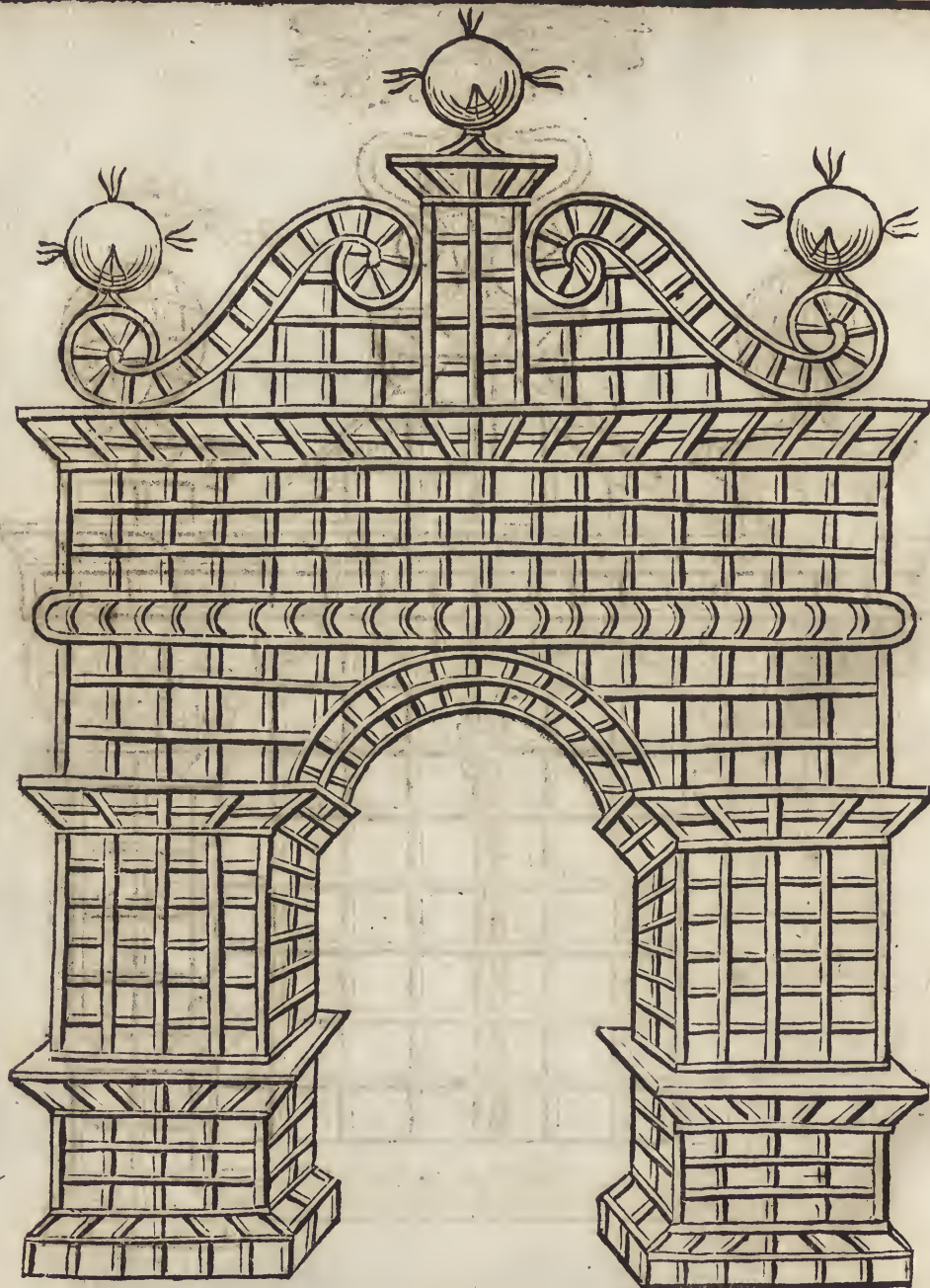
Modellen van Lat-wercken.

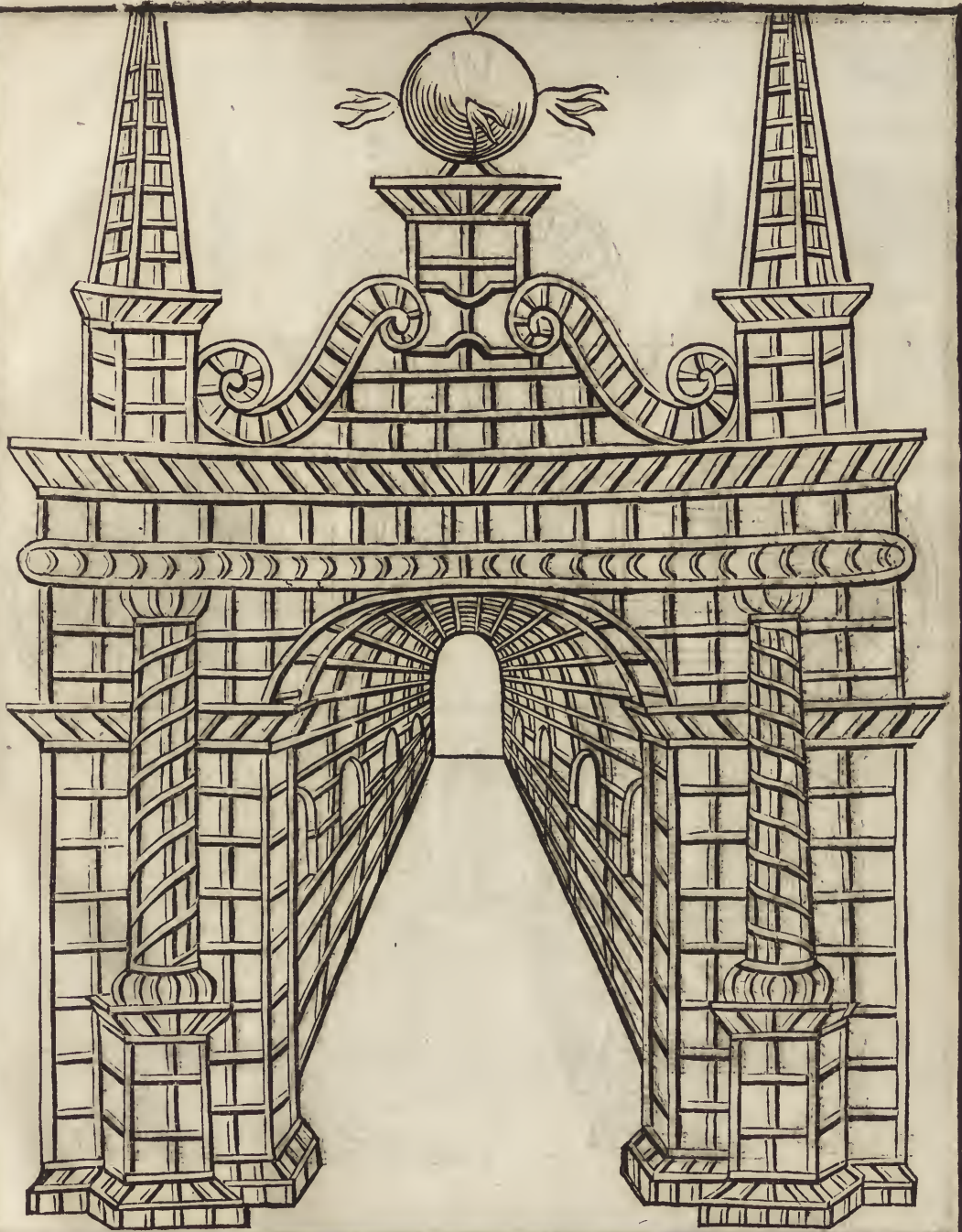
Modellen van Lat-wercken.

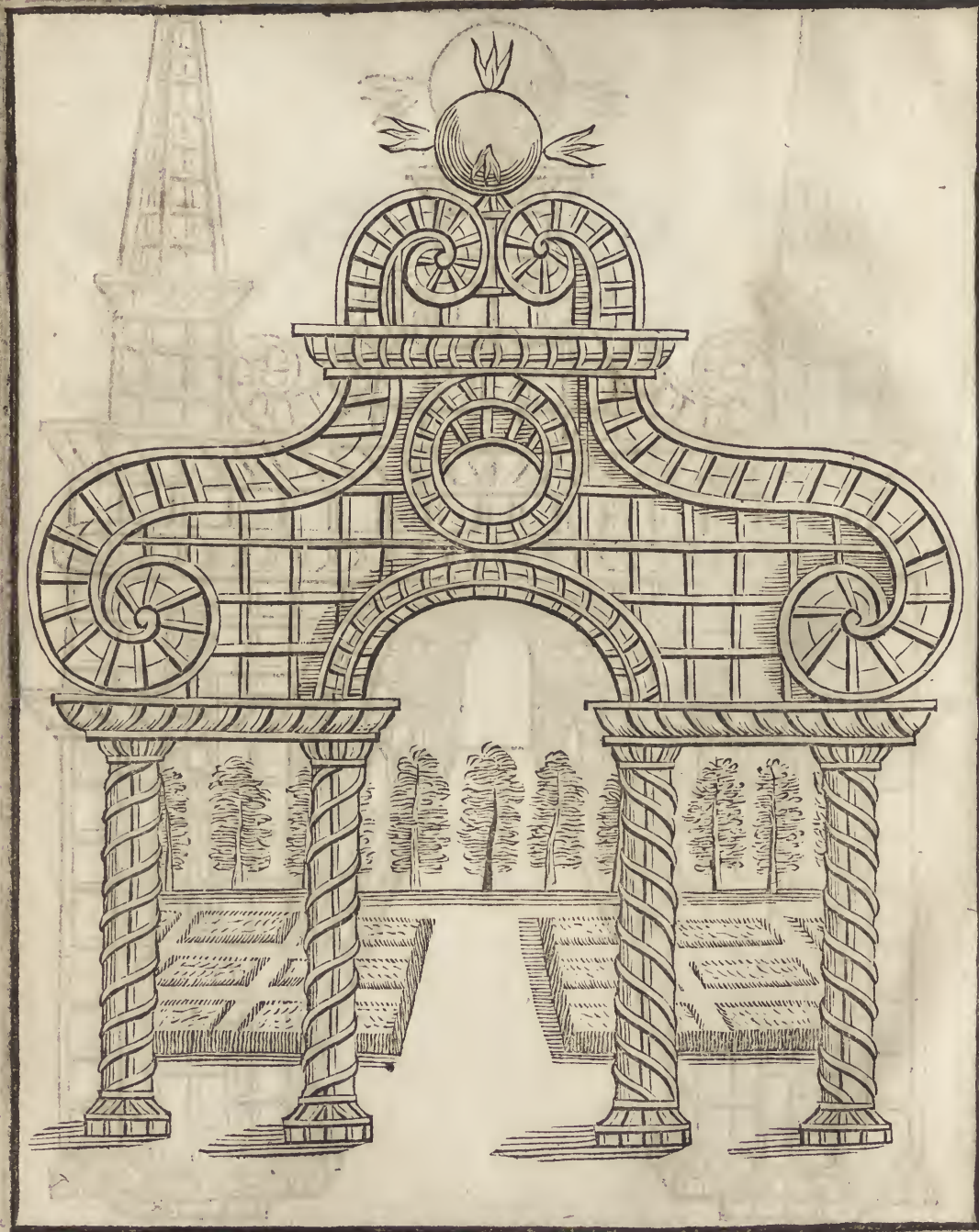
Modellen van Lat-wercken.

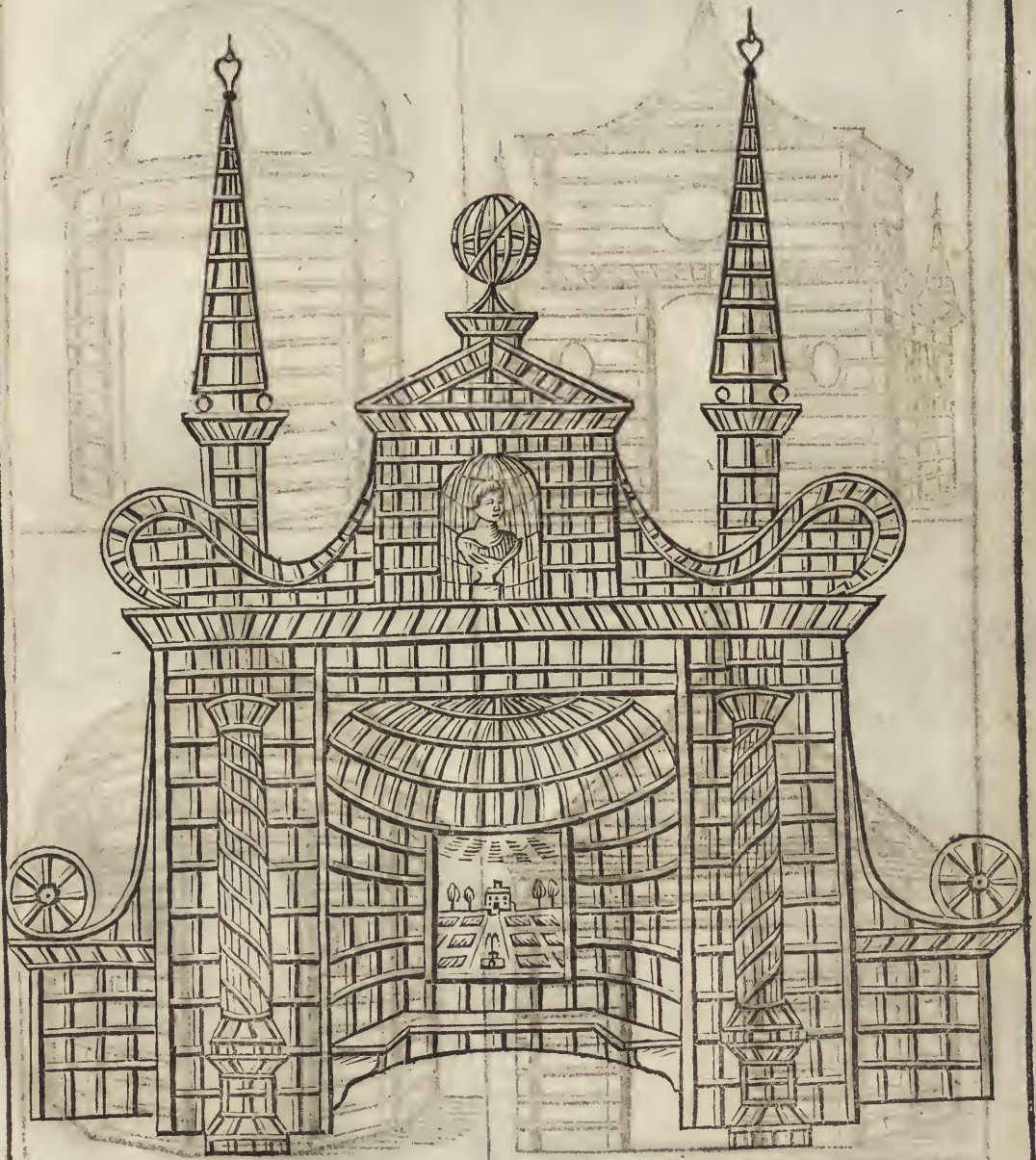

Modellen van Lat-wercken.

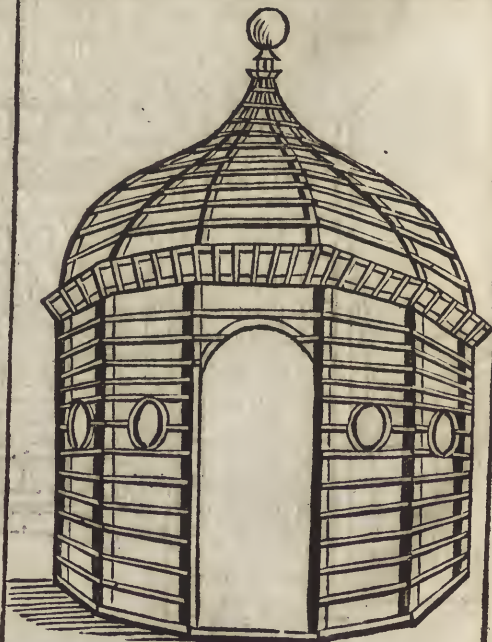
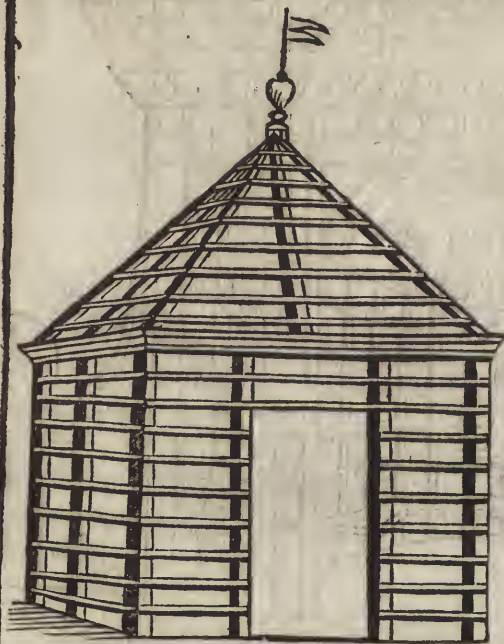
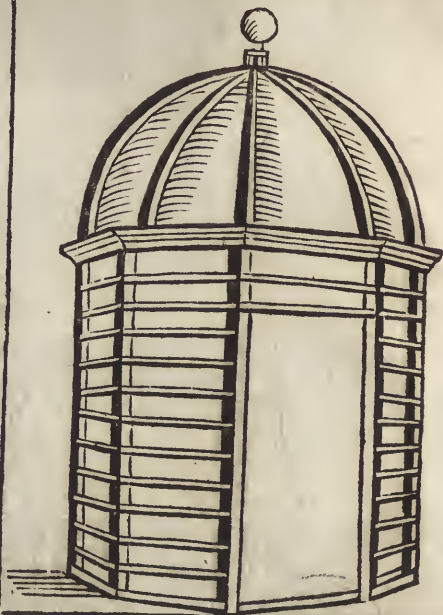
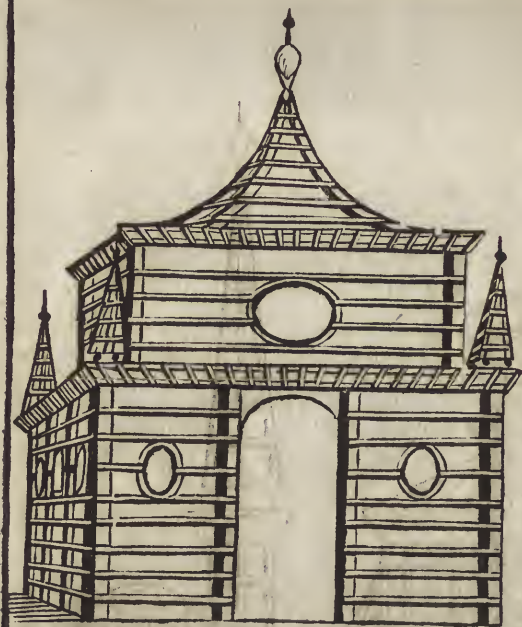

Modellen van Lat-wercken.

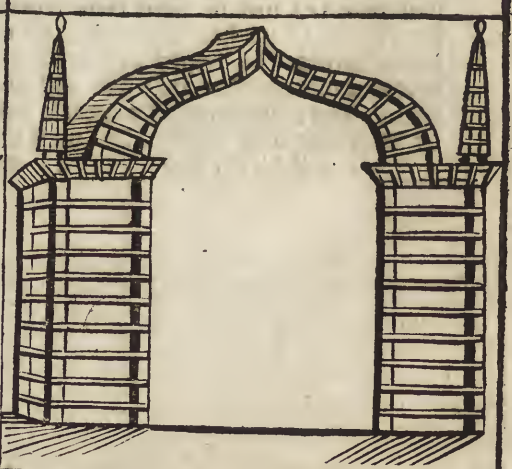
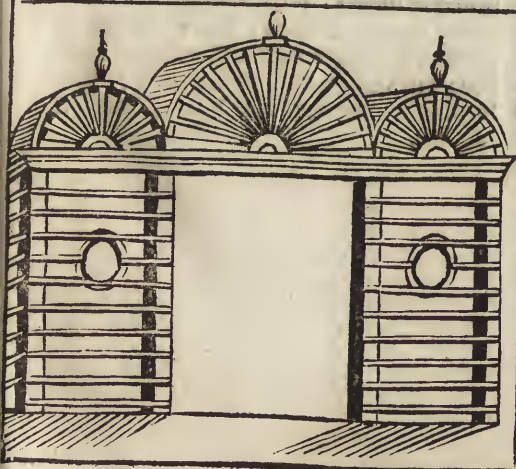
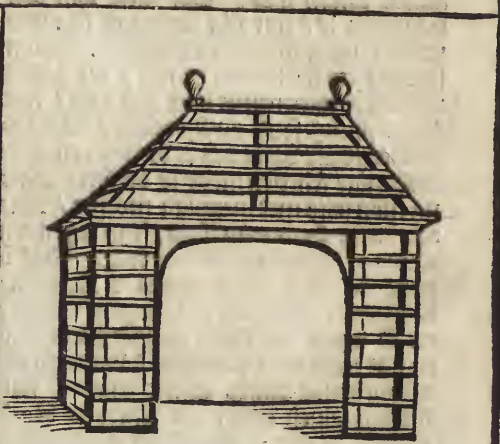
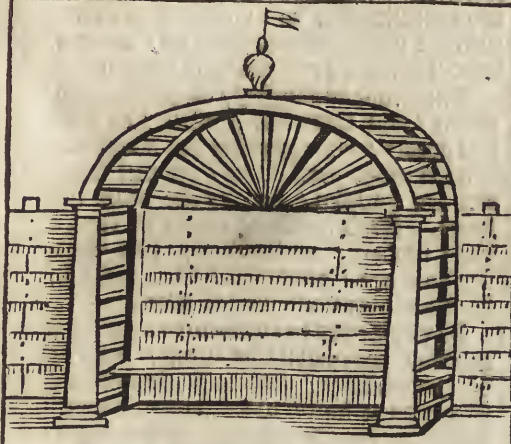
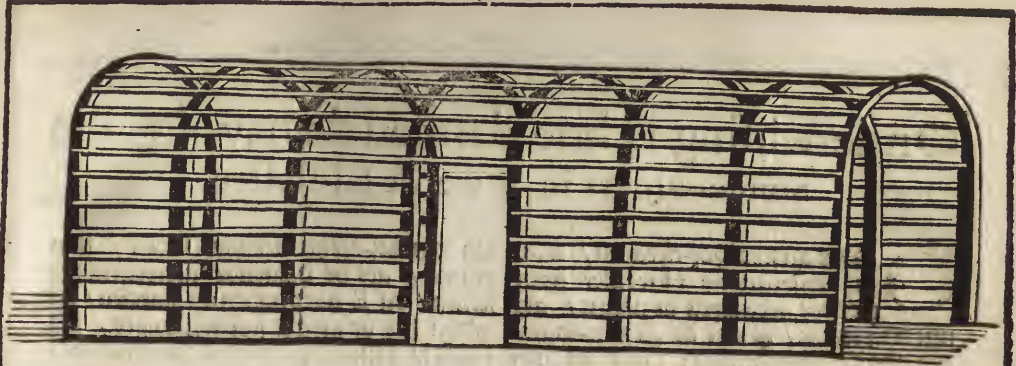

Modellen van Luft-Priceelen.

Modellen van Lust-Priceelen.

Onderwijfinge, hoe datmen de navolgende Sonne-wijfers in 't werck fal stellen.

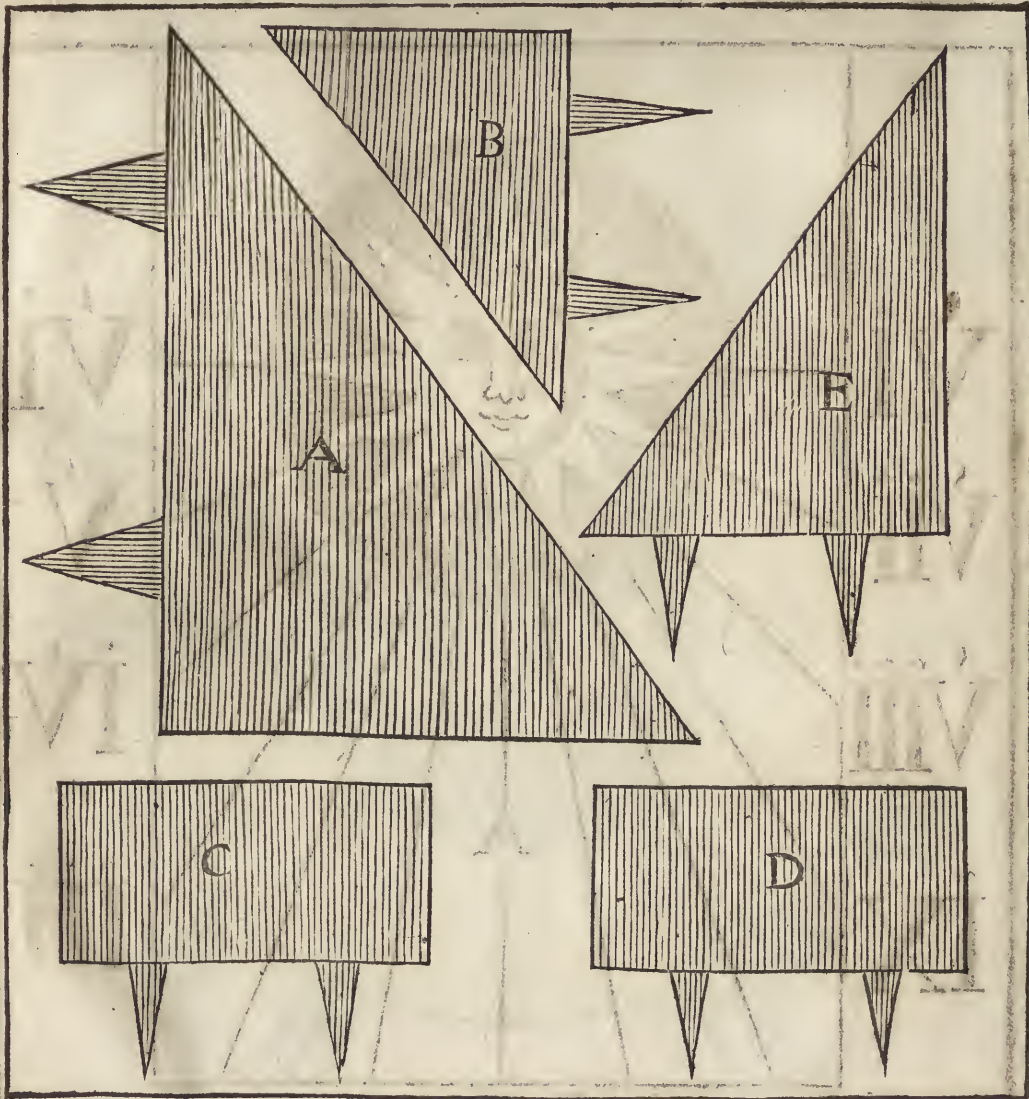
Onder andere Hof-cieraden / daer de Nederlandtfe Hovenier geen minder vermaeck in neemt / als nit van treckt / is wel de Sonne-wijfer een van de voornaemste ; waer by men altijd weten kan / wat uure van den dagh het is / om sijn werck of sijn vermaeck upt te strecken na de tijdt : hierom hebben wy het nodich geacht / op datter tot de volmaechtheit van den Hof / niet behoortlijckis soud ontbrecken / de Liefhebbers daer van oock te dienen ; en haer soodanige schetsen mede te deelen / waer na men selfs niet weynigh moeyte / eene ofte meer Sonne-wijfers / 't zy tegen een muur of schuttinge maken kan. De Figure A moet recht tegen 't Zuiden / B tegen 't Noorden / C tegen 't Oost / en D tegen het West geplaeft worden / en dat recht na 't Compas / want op een afwijckende plaets gestelt zijnde / soudense quallijck wijfe. E zijnde de Horizontale Wijfer, wordt op een Waterpasse blaekte / met de Lelie recht tegen het Noorden / na het navolgende Model gemaecht. 't Compas in 't midden / vertoont wat cours de Son van ons gestreckt staet / namentlijck contrarie als de schaduwte valt. Men kan oock de 4 rechte A, B, C, D, alle te samen / op

een winckel-recht vierkant block / van groote / als de volgende afteekeninge stellen / en E daer boben op plaetsen / byaldien het behaeght sulcken wijfer / soo laegh in 't midden van een Bloem-perck te setten / datmen op het bobenste blaek bequamelijck sien kan ; anders maectmen het voorige block spits op / om een wint-vaentje daer boben op te vaegen.

Wengaende de Wijfers / die de schaduwte geven / sijn vooz aen ghestelt / in sulcken groote / alsse op peder der voorszreven Sonne-wijfers voegt / en niet letteren aen gewesen / tot welcke peder behoort. Men kanse van Yser of Koper laten maken / na belieben / met Pennen daer aen / om de selve daer mede in het block haer vastigheyt te geven.

Hier de Lesers een volkomen onderwijs te doen / hoe men na de kunst / volgens de Hemel-kiloot / soodanige Sonne-wijfers maken kan / waer byten 't oogmerk van dit Bocck / die sulckis begeerigh is te weten / kan nalefen Willem J. Blau, van de Globen ; maer dese zijn in sulcken Formaet van ons gestelt / datse door 't gebuyck van een Passer / niet weynigh moeyte kunnen na getrocken worden.

Uur-Wijfers.

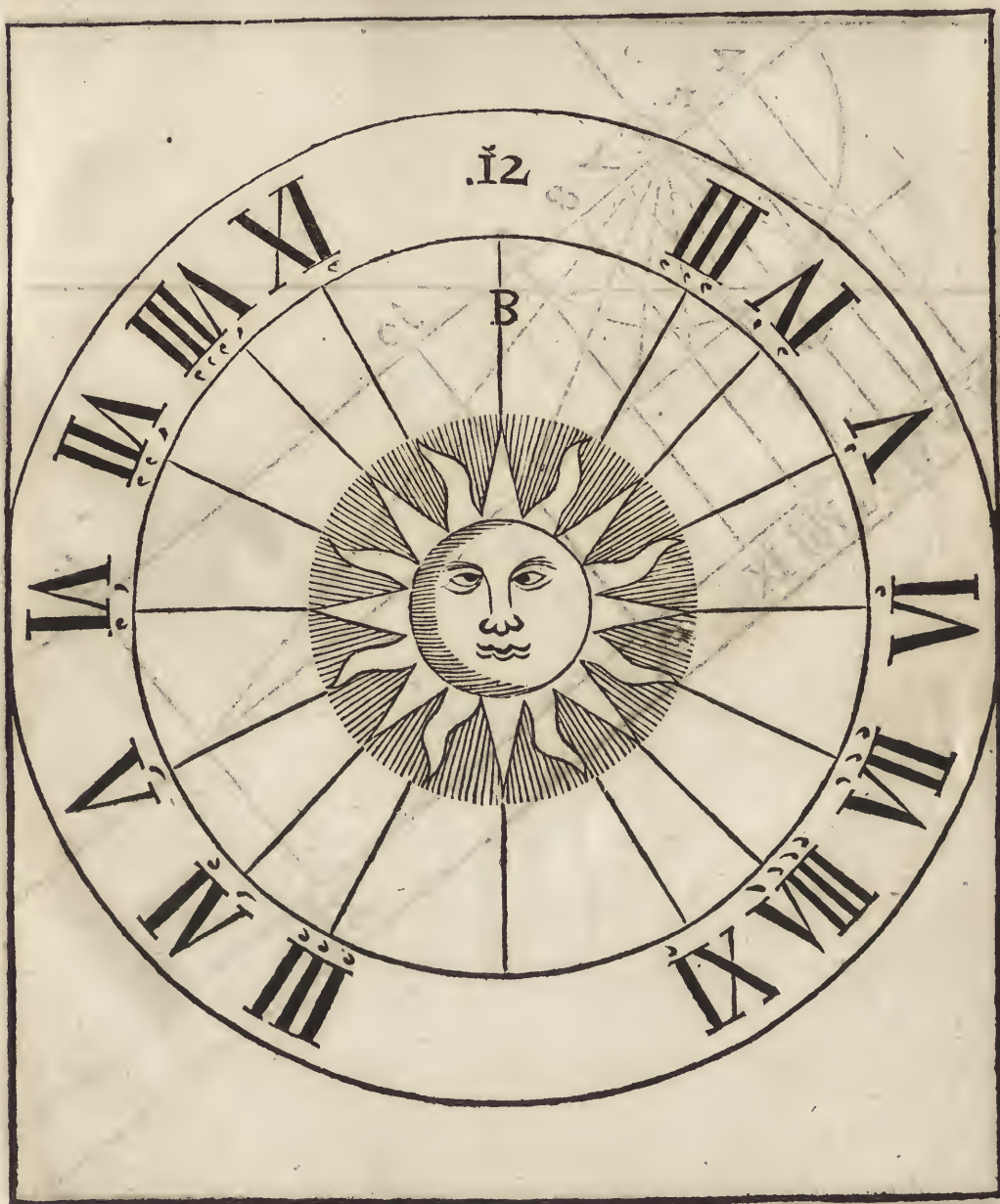

Steit de Wijser A op de Sonne-wijser tegen 't Zuiden / uyt het Middel-
 punct / op de Linie van 12 uren / Winckel-recht / nederwaeris.
 De Wijser B op de Sonne-wijser tegen 't Noorden opwaeris.
 De Wijser C tegen 't Oost / en D tegen 't West / op de Linie van 6.
 E voeght op de Horizontale Wijser uyt het Centrum / op de Linie
 van 12 uren.

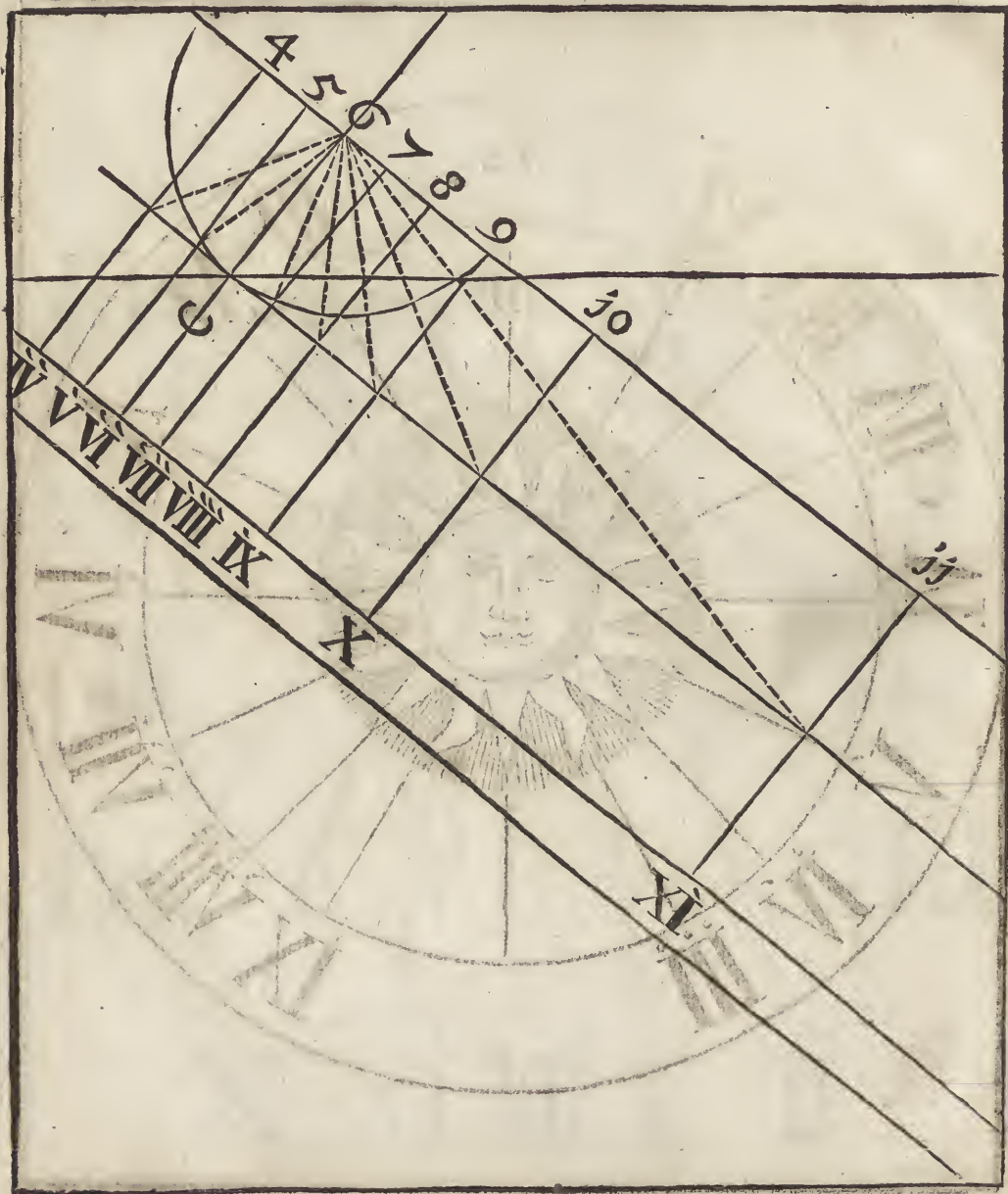
Sonne-Wijfer tegen 't Zuyden.

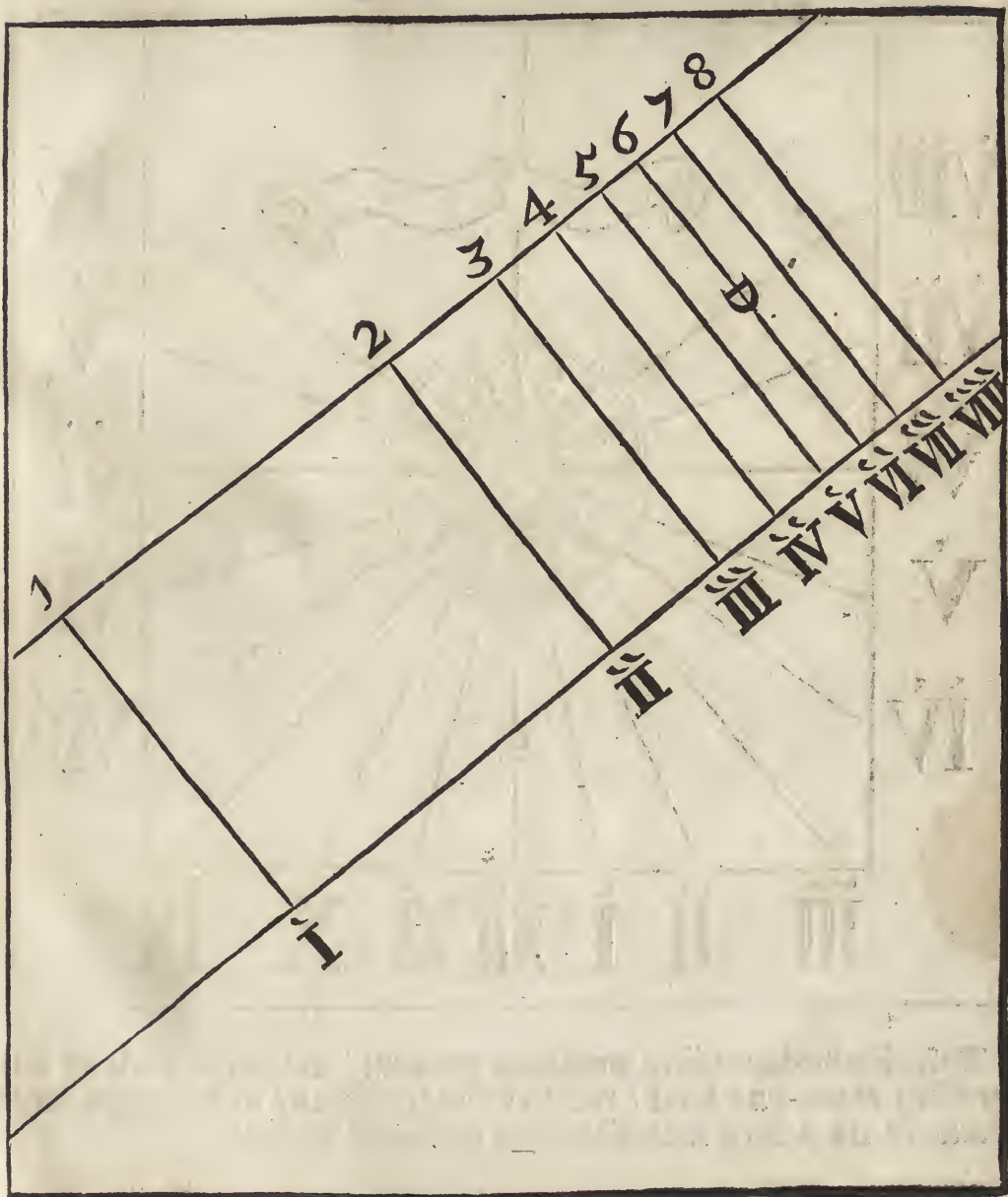
Sonne-Wijfer tegen het Noorden.

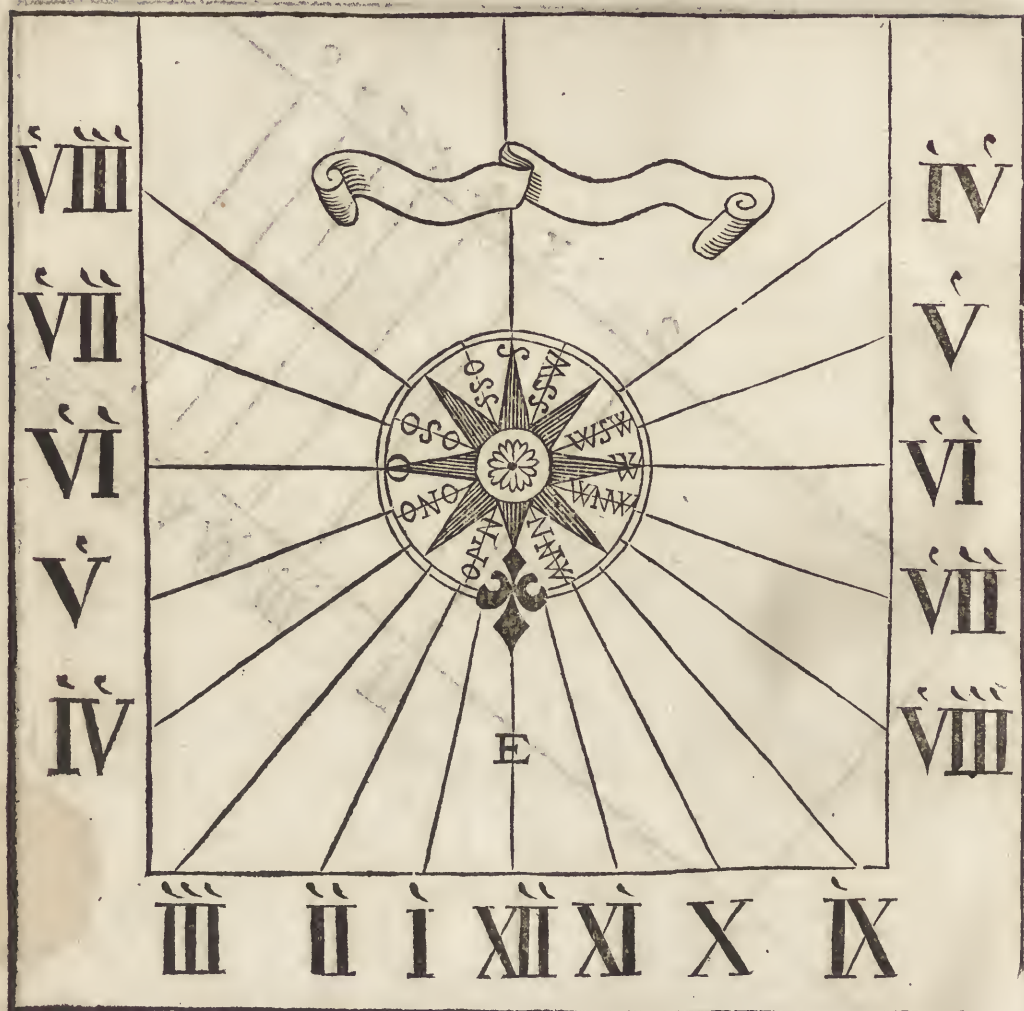
Sonne-Wijfer tegen het Ooft.

Sonne-Wijfer tegen het West.

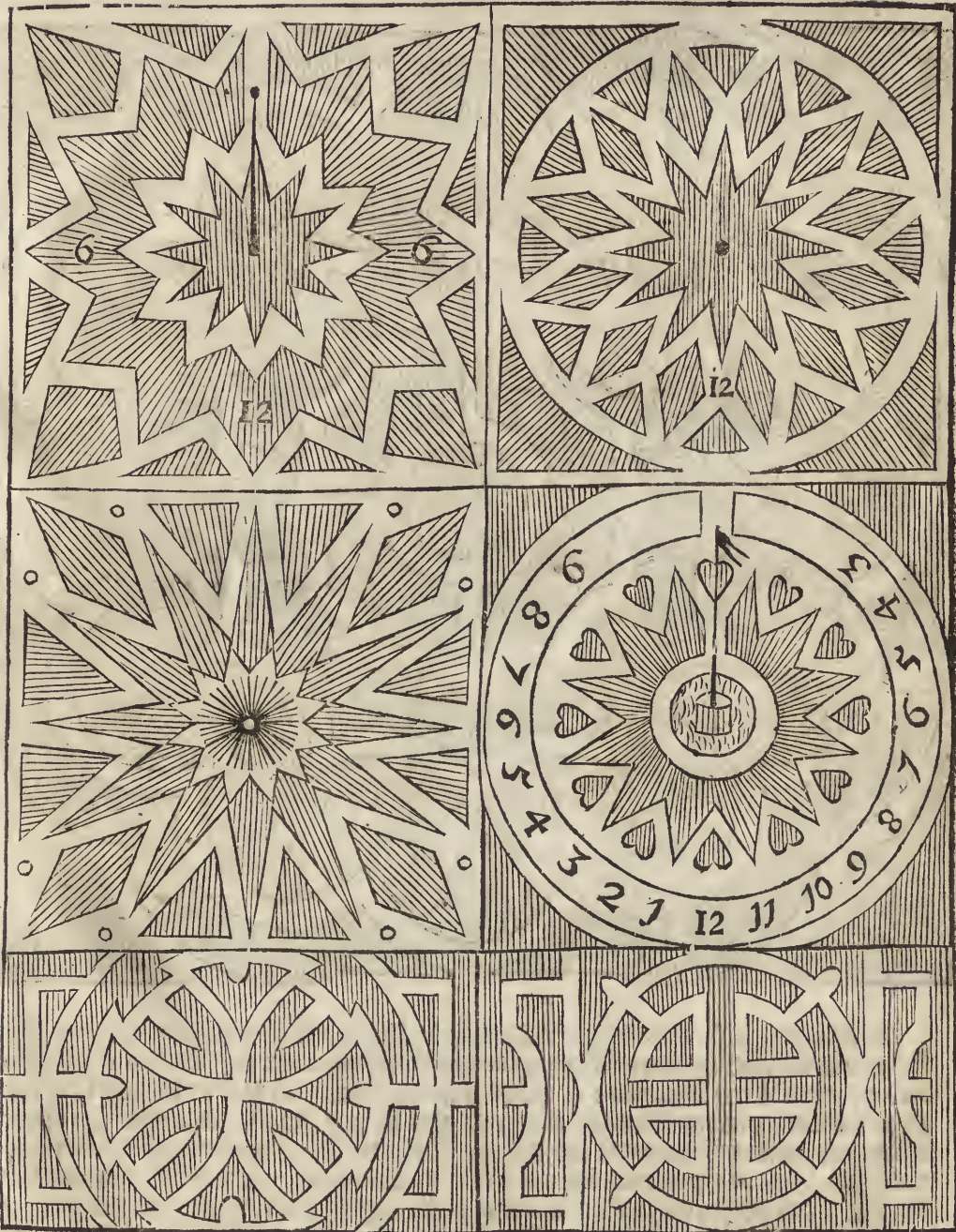

Horizontale Sonne-Wijfer.

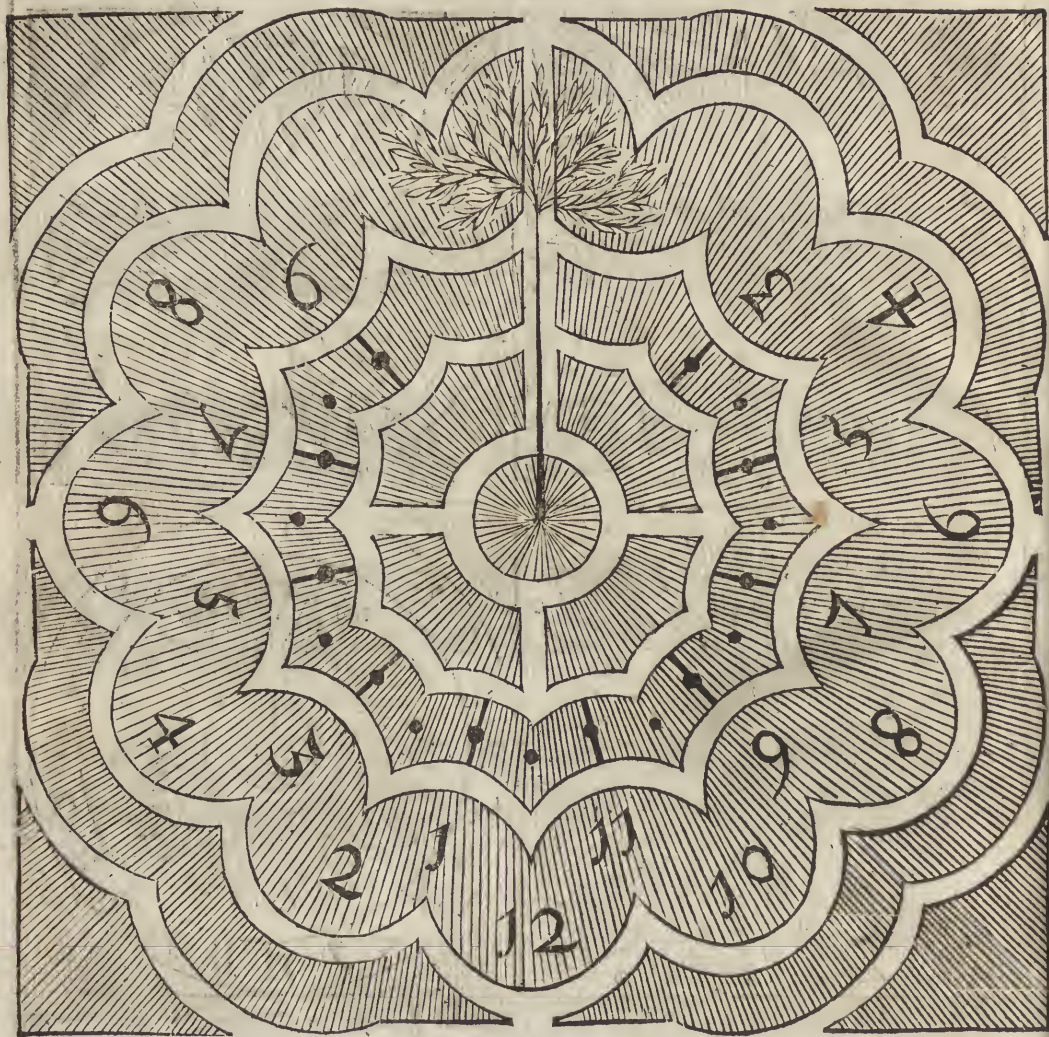

Deſe Sonne-Uurwijfer wordt ſoo genaemt / om datſe vlack op den
 Horizont water-pas leydt / ſy kan in loot gekneden / in ſteen gehouwen /
 of anders na yeders ſinnelijckheydt gemaectt worden.

Modellen om Sonne-wijfers van Palm te leggen.

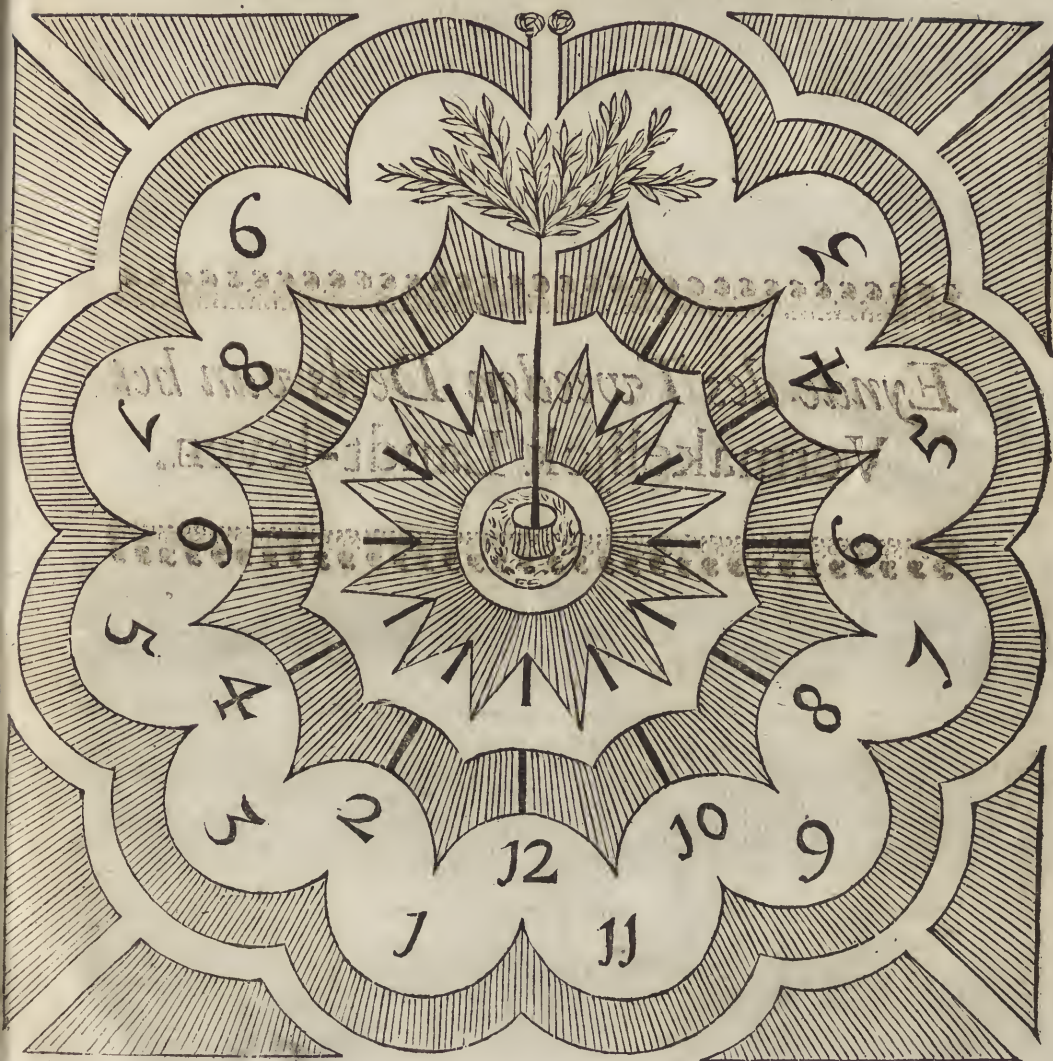

Modellen om Sonne-wijfers van Palm te leggen.

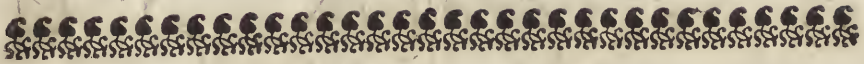

Men kan oock seer tierlijck een Sonne-wijfer van Palm maken op dese wijze: Deelt uwo Circkel (groot of kleyn na de plaets die ghy daer toe hebt) in 24. gelijcke deelen / maecht een Star van 12 punten in 't midden / en laet in de hoecken wederom andere punten slyten / soo hebt ghy de uur-linien; de omkrullen moeten na peder's sinnelijckheydt worden gelejdt; de uuren mogen van Palm gheplant worden / of op een stockje getekent / en dan kannense setten en steken op de punten / eben boven de Palm: maer daer wel op te letten staet / een punt moet recht na het Noorden ghekeert zyn / welck nu de 12 uuren verstreckt / van waer

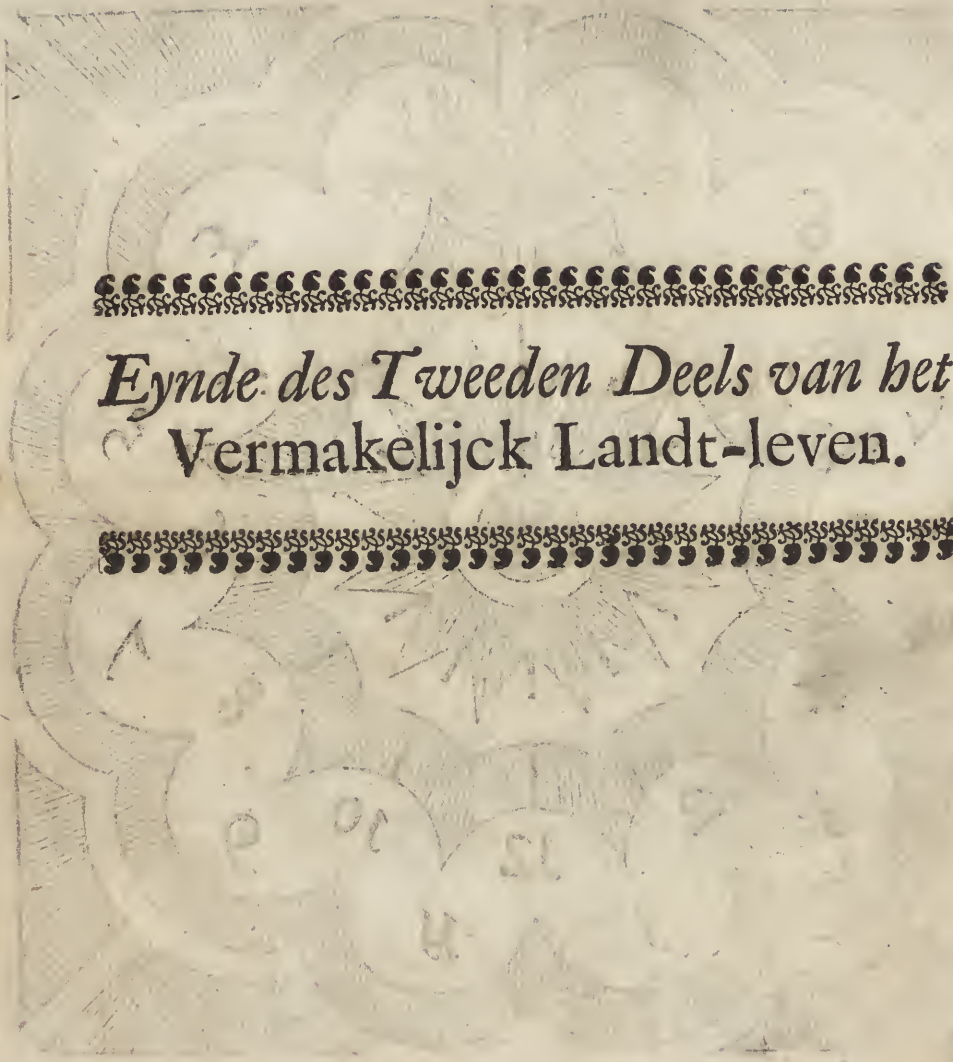
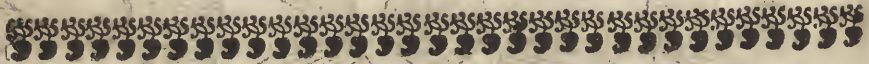
Modellen om Sonne-wijfers van Palm te leggen.

waer ghy voegt kunt tellen tot het Oost en Westersche punt / welke beyde de 6 uren van de morgen en avond vertoonen. De wijs-pen die de schaduw geeft is een stock van 6 of meer voeten hoogh / na de grootte van uw Perck / of een langh dun Boompje met soo hoogen scam / welke loot-recht moeten staen / en dan sal de schaduw op de punten vallende / uw de ure van den dagh aentwijzen / soo als in de boven- en in de voorgeaende schetsen te sien is / daer uyt de Liefhebbers kunnen sien het fundament en aenlejdunge / om selfs pets aerdigers en ciechlijcher te practiseren.

Eynde des Tweeden Deels van het
Vermakelijck Landt-leven.

Den Erbaren
H U Y S - H O U D E R ;

Zijnde het III. DEEL van het
VERMAKELYCK LANDT-LEVEN,
Onderwijfende / hoemen binnen en buyten de Steden / heylsamen Medi-
cijnen booz de gebreken van Menschenen en Beesten / sal toe-
maken en bereyden.

Als mede

Een onderrechtinge, hoemen uyt verscheyden Bloemen en Kruy-
den, nutte en wel-ruykende wateren sal kunnen uyttrecken, en distilleeren.

Roopt booz desen gedzucht.

Door P. N Y L A N D, der Medicijnen Doctor.

Amsterdam, booz Marcus Doornick, Boeckverkooper op den Diggendam /
in't Kantoor Inchtbat. Anno 1669.

Met Privilegie booz 15 Jaren.

Extract uit de Privilegie.

DE Staten van Hollandt ende West-Vrielandt, doen te weten, alsoo ons vertoont is by **MARCUS WILLEMS z. DOORNICK**, Boeckverkooper tot Amsterdam, &c. zeker Boeck, geintituleert, *Het Vermakelyck Landt-leven, bestaende in drie Deelen, eerst, den Verstandigen Hovenier; ten tweeden, den Nederlandisen Hovenier, met curieuse Platen versiert; ende ten derden, den Erbaren Huyshouder / misgaders de Verstandige Kock, &c.* Ende alsoo den Suppliant bevreesd was, dat yemandt hem het selve Boeck soude mogen naddrucken, &c. soo werdt hy genootlaeckt zich te adresseren aen Ons, verfoekende Privilegie voor de tijdt van 15 Jaren, om het voorsz. Boeck alleen te mogen drucken, uytgeven en verkoopen. niet alleen in de Nederlandtse, maer oock in andere Talen, in 't geheel ofte ten deele, met verbodt, aen alle en een yeder het selve Boeck in 't geheel of ten deele, in 't kleyn of groot, in enige talen na te drucken, of elders nagedruckt, in de voorsz. Provincie te brengen, te verhandelen of te verkoopen, &c. Soo ist, dat wy de salce en verfoeck voorsz. overgemerckt hebbende, &c. den Suppliant geauthoriseert en geostroyeert hebben, autoriseeren en Ostroyeeren den selven by desen, ten eynde hy, gedurende den tijdt van 15 eerst-komende Jaren, alleen sal mogen drucken, doen drucken, uytgeven en verkoopen; Verbiedende allen en een yegelijcken het selve Boeck in eeniger manieren, gedurende den voorsz. tijdt na te drucken, of elders, na gedruckt, in onsen voorsz. Lande te brengen, te verhandelen of te verkoopen, op verbeurte van de nagedrukte, verhandelde, ofte verkochte Exemplaren, en een boete daer-en-hoven van 300 guldens, te appliceeren &c. *gelyck alles breeder by de origineele Brieven van Oefroy begrepen is.* Gedaen in den Hage, onder onsen Grooten Zegel, &c. Den 10 December, in 't Jaer 1668.

Onderfondt

JOHAN de WITT.

Ten Ordonnantie van de Staten.

HERBERT VAN BEAUMONT.

V O O R - R E D E N .

Dat de gefontheyt het fundament van alle onse krachten / werckingen / eere / en rijckdommen zy / kan een yeder of met groot profijt / of met groote schaden daeghlijcks genoeghsaem verbinden: want het oprecht gebuyck van dit alles / sonder de gefontheyt / niet volmaecht bestaen kan / en daerom niet recht een verborrogen schat genoemt werdt; waerom met groote reden den wijssen Socrates sijn Vrienden de gefontheydt tot allen tijden wel in acht te nemen / ernstlijck vermaent heeft. Maer nadien wy dickwils buyten en tegen onse wille en meyninge in veelderhande sieckte verballen en niet de selve als een Schip op Zee / dooz een onberwachten storm ingeslingert worden / soo kan ons niet recht geen grooter vrientschap bewesen werden / als wanneer ons in soodanige gebaren de behulpelijcke handt mede gedeelt wordt. En nademael wy / volgens de uytspzaeck van den wel-sprekenden Cicero / ten deele vooz ons Vaderlant / ten deele vooz onse vrienden en eben-naesten geboren zijn; soo heest ons goedt gedacht / den geenen / die een afgescheyden en buyten-leven voeren / en daer dooz dickwils van behoorlycke behulp-middelen in haer sieckten ontbloot zijn / met een vooz-schijft / waer in sy bequame genees-middelen tot veelderhande Accidenten binden konnen / behulpigh / voozdeeligh en dienstich te zijn. Wy hebben dese genees-middelen niet niet veel zware en moepelijcke bereydingen; die den Apothekers in de Steden overgelaten moeten werden / bezwaren willen; maer alleen soodanigen uytgekoosen / die meestendeel een naerstige Hobenier of Landtman in sijn Lusthof of Thuyt onderhouden / ofte in 't wilde by de wegen / op Ackers en in de Velden versamelen en selfs bereyden kan / de welcke / dooz haer sekerheyt of oprechtigheyt / verstigheyt / en gemeenschap met den aert der Inwoonderen / de Uythheemsche dzoogen in 't minste niet en wijcken: maer indien de gewenschte wytkomsten en werckingen hier op stracks / naer der selven gebuyck / niet en komen te volgen / soo en zijn nochtans de selve niet / als onnutte / te verwerpen; want d'oorzaeck daer van niet op de selven / maer op het zwacke en weynich ontrent de sieckten erbaren oordeel / als mede de wederspannigheyt der Accidenten te leggen is / en in soodanige gebal sal het nutste en sekerste zijn / met eerster gelegentheyt met wijssere / en in de Genees-konst erbarene Mannen sich te beraden / op dat niet het quaet / dooz langheyt van tijdt te diep ingewortelt zijnde / onoberwinnelijck de oberhant behouden / ende alsoo de getwisse doot niet sich slepen mochte.

Den Erbaren HUYS-HOUDER,

Onderrechtende hoemen heylsamen Medecijnen
voor Menschen bereyden sal.

HET I. CAPITTEL.

Van de purgeerende Genees-middelen.

Hen van de boornaemste grond-
regulen in de Genees-konst is
dese/ te weten: De oorsake van
de sieckte wech-genomen zijnde/
komt die van selfs te cesseeren en op te
houden; waerom het in verschejde toe-
ballen nodigh is / het lichaem te vooren/
door purgeerende middelen of ter ader te
laten / te ontlasten / eer dat de ongetem-
pertheydt der sieckte door besondere be-
hulp-middelen kan wech-genomen wer-
den: en op dat in desen deele de ver-afgele-
gen Lant-man niet onboozsien en zy/sullen
wyp eenige in 't aensien geringe / doch in
der daet nutte purgeerende en supberende
Genees-middelen / soo wel van boven
door 't braken als van onderen door den
stoel-ganck de quade en obertollige boch-
tigheden uyt werpende / booz-schrijven.

Om te doen braken.

Neemt 8/9/ of 10 bladeren van Hasel-
wortel of Mans-ooren, stoofse in een stee-
ne Mortier / daer by doende een half
mutsjen Spaensche of Fransche-wijn,
wzingt het door een doeckje / en geeft
het nuchteren te dvincken. Om de wer-
kinge des selde te bevoorden / kan een
murtje daer na / een goede dronck gebo-
tert Bier daer op dvincken.

Een ander.

Neemt uytgeperst sap van Mans-ooren
bladeren drie quintijn of drie vierendeel
van een loot / witte Wijn een half muts-

jen / Nijz en Honingh te samen gesmol-
ten een loot / vermenght het te samen en
geeft het in.

Een ander.

Neemt af-geschraepde schillen van Ra-
dijs twee loot / wortel van Mans-ooren een
vierendeel loots / zaet van Melde twee vie-
rendeel loots / de Bloem-toppen van Dil,
Bloemen van Genista of Brem van elckis so
veel men tusschen drie vingeren behouden
kan: koocht dit te samen in Mede of
Honingh-water tot een mutsjen nat / dit
door een doeck gewougen zijnde / doet'er
een loot Nijz met Honingh gesmolten daer
by.

Een ander.

Neemt van de opwaerts af-geschraep-
te middelste of groene Vlier-bast 4 loot /
koocht die in Soete-melck / druckt het uyt
en geeft 'et te dvincken.

Een ander.

Neemt gedrooghte bladeren van Gra-
triola of Godts-genade een half of geheel
loot / weechtse en koochtse in Wijn of
Dreesch-sap / en doet het door een doeck.

Om de Gal door den Stoel-ganck af te
setten.

Neemt ghepulveriseerde Rabarber een
vierendeel loots / berepde Wijn-steen een
half vierendeel loots vermenght dit te sa-
men en neemt het met Bier of Drees-sap in.
Een

Een ander.

Neemt Manna twee of vier loot / smelt dit in dun met Witte-bzoet gesoden Korne-melck / en gebuyckht het op een reys. Of neemt Aloë een derde part van een vierendeel loots des abouts vooz of na den about maeltijt in / en het sal u in de volgende dagh soetelijck purgeeren.

Om slijm en waterachtige vochtigheden door den Stoelganck af te setten.

Neemt Mechoacan of Jalappe een vierendeel loots met Bier of Dieesch-sop in.

Een ander.

Neemt Gratiola of Godts-genade een loot/Zee-windē of Sondanel een vierendeel loots / Anijs-zaet een half loot / Rosijnen daer de kernē uyt gedaen zijn een loot / koocht dit te samen in Wijn tot een mutesjen nat / dit werckt van onderen en van boven.

Om Melancholijcke of aengebrande vochtigheden door den Stoel-ganck af te setten.

Neemt Sene-bladeren een loot / ghe-

lineust Anijs-zaet soo veel men tusschen drie vingeren batten kan/weecht en koocht dit op in Puymsop.

Een ander.

Neemt Sene-bladeren twee loot / Citroen-zaet, Venckel-zaet van elck een vierendeel loots / Tamarinde een loot / hanght dit in een sackjen in Bier / t'purgeert gemakelijck / daer mede men veel vierighejdt de ouden en jonge kinderen kan af-setten.

Om open lijf te houden.

Is een gemeen middel een Puymsopse / voornamelijck als daer Sene-bladeren in geweeckt of gekoocht zijn. Andere eten alleen gestoofde St. Catrijne Pruymen.

Een May-dranck om het Bloet te suyveren.

Neemt Duyve-kervel, en wilde Chichorey met de wortel / Suringh van elck een handt vol / Sene-bladeren anderhalf loot / Anijs-zaet een vierendeel loots : koocht dit in een pint soete wey tot dat het derden deel versoden is / gebuyckht hier van het derden deel vooz een reys.

HET II. CAPITTEL.

Van de Genees-middelen voor de gebreken van 't Hooft.

Om 't Hayr te doen groeyen.

Neeemt asche van Averuyt,maeckht hier van met het afsiedsel van het selbe kruydt een looge / wijst eerst de plaets met een rouwe deeck / en stooft of bevochticht de plaets / daer ghy het Hayr wilt doen groeyen / vickwilt met dese looge.

Om 't Hayr te verdrijven en doen uytvallen.

Mieren Speren met Wijn vermenght

en opgesmeert / maect 't Hayr los en doet het uytvallen / als mede het sap van de Besien van de witten Wijngaert of Bryonie, en het sap van alle geslachten van Wolfs-melck.

Voor seere Hoofden.

Neemt bladeren van Wilgen-boomen, van Glas-kruydt, van witte Bier, van Wicken; koocht dit op in schoon water / en na dat het Hooft hier mede gewasschen is / smeert daer op de navolgende salf / neemt Swavel een loot / Spaensche Seep

twee loot / maecht dit met sap van Glas-
kruydt of Parietaria tot een dun salfsen.
 Of Seven-boom ghepulveriseert / met
 boom gemenght en op 't Hooft gesmeert.
 De Præcipitaet-salf werdt hier toe mede
 veel van de gemeene luyden gebuycht /
 hoe wel het beter ware dat sy wat voor-
 sichtigter te werck gingen / voornament-
 lijk in jonge kinderen / wiens beckeneel
 noch niet genoegh gesloten of verhart is :
 voor de welcken dit volgende veel bequa-
 mer is : Neemt 4 dopers van Eperen/
 Verckens-reusel / Carpentijn van elckis
 2 loot / laet dit te samen smelten en roert
 het wel onder een.

Voor korsten op de Kinder-hoofden.

Neemt ghestoten Myrrhen, Irias en
 swarte Nies-wortel van elckis een derde
 part van een vierendeel loots / Olie van
 Eperen een loot / besmeert hier mede het
 hooft.

Voor Luysen en Neten op 't Hooft.

Stropt tusschen het Hay gepulveriseer-
 de Coculus, of Sapisagrien-zaet, of droo-
 gen Præcipitaet.

Om de Herzenen door 't Niesen te suy-
 veren.

Neemt Nardus-zaet, Roofmarijn, sijne
 Majoleyn, Tabacks-bladeren van elckis een
 half quintijn of een half vierendeel loots /
 witte Nies-wortel een derde part van
 een vierendeel loots / met even soo veel
 May-bloemtjens, stoot dit te samen tot
 een sijn poeper.

Een ander.

Neemt sap van Wijnruyt en Majoleyn
 van elckis een half loot / Olier-azijn een
 vierendeel loots / ghepulveriseerde witte
 Nies-wortel tien grepu / menght dit onder
 maskanderen / en haelt hier van een wep-
 nigh in de Neus-gaten op.

Om Hooft-pijn uyt koude te verdrijven.

Neemt Camille-bloemen, Genever-
 besien, Wijnruyt, Majoleyn van elckis
 een handvol / dit kleyn gesneden maecht
 hier van een sachte / 't welck met ste-
 ken doornaept is / ziedt dit even op in Wijn
 en leght het op 't Hooft.

Een ander.

Neemt een gepulveriseerde Notemus-
 kaet of twee / maecht het heet in een pan
 en leght het tusschen een grauw pampier
 op het Hooft.

Een ander.

Neemt uytgeparsten Olie van Note-
 muskaet anderhalf vierendeel loots / gedi-
 stilleerde Olie van Salie, van Barnsteen, van
 Majoleyn van elckis tien droppelen / en be-
 strijckt hier mede de slapen van 't Hooft.

Om Hooft-pijn uyt hitte te verdrijven.

Neemt Hoosen-water vier loot / Hoos-
 sen-olie twee loot / Hoosen-azijn een loot /
 slaet dit met doecken om 't Door-hooft.

Een ander.

Neemt de kernnen van Karffen, van
 Persiken, wit Maenbollen-zaet van elckis
 een loot / stoot dit in een Mortier / doet
 daer by Hoose-water / Weegh-zye-water
 van elckis ses loot / wrynght dit door een
 doeck / op dat het gelijck een Melckje
 worde / doet hier by Hoosen-azijn een
 loot / en gebuycht het als 't voorgeaende.

Een ander.

Neemt garsten-meel twee loot / wit
 Maenbollen-zaet drie vierendeel loots /
 roode Roosen of Padt-roosen bladeren een
 vierendeel loots of quintijn / maecht hier
 van met Hoosen-azijn een papken en bint
 het voor 't Door-hooft.

Een ander.

Neemt Garsten-meel twee loot / roode
 Roosen

Roosen een half loot / sap van Huys-
loock soo veel van noden is / maecht hier
van een papken als het boozgaende.

Om brandt in heete siekten uyt het Hooft
te trecken.

Een Seelt / of een Bekel-haringh / of
jonge Kuyckens of een Duyf op gespon-
wen en onder de boeten gebonden.

Een ander.

Neemt Wijnruyt, Hondts-draf van
elcks een handt vol / Sout soo veel men
tusschen drie vingeren vatten kan / suur-
deegh soo veel genoegh is / stoot dit met
wat Azijn en maecht hier van koecken om
onder de boeten te binden.

Voor Catharnen en Sinckingen.

Neemt Majoleyn, Salie, Betonie,
Roosmarijn van elcks een halve hant vol /
Nardus-zaet een half loot / Notemuskaet
een vierendeel loots / stoot dit tot poeper / en
maekt hier van een sackje met Boom-wool
ghevult en met wijde steken dooz-naept.

Een ander.

Neemt een stukje of twee Wierock,
sloekt het op des abonts eer ghy te bedde
gaet / en beroockt uw nacht-goet met
Mastick, Wierock en Barnsteen.

Om slaep te verwecken.

Neemt een gedrooghde Maen-bol kookt
die in Bier en geeft het te dzincken. Of
neemt Comommer, Pompoen, Meloen,
en Citrullen-zaet van elcks twee viere-
deel loots / wit Maen-bollen-zaet een loot /
Latouw-zaet een vierendeel loots / stoot
dit in een Moztier / doet hier by een half
pint gekoocht gesfen-water / en wzinght
dit dooz een doeck en 't sal een wit Melck-
je schijnen te zijn / maecht dit soet met
Suycker of Syroop van Maen-bollen, en
gebruyckt het.

Voor Ydelhoofdigheid.

Neemt Hennip-zaet vier handen vol /
koocht het in Roosen- en Lavendel-wa-
ter van elcks een mutsien / witte wijn an-
der-half mutsien / stoot dit daer na tot een
papken / en leght het tusschen twee doec-
ken op 't Hooft.

Een ander.

Neemt een kalfs of Schapen-longh /
warm uyt het beest getrocken / en ont
het Hooft ghebonden. Oock kan hier
dienstigh tegen gebruyckt worden het gene
wy tegen de Hooft-pijn uyt hitte ontsaen /
booz-geschreven hebben.

Voor duyfelingh in 't Hooft.

Neemt Conserf van Roosmarijn, Be-
tonie, van Majoleyn van elcks een loot /
geconfijte Gember twee vierendeel loots /
menght dit te samen en ghebruyckt hier
van 's morgens nuchteren de groote van
een Notemoschaet.

Een ander, indien het van dampen, die
uyt de Maegh opklimmen, ontsaet.

Neemt Meeester-wortel, Pionien-wor-
tel, Calmus-wortel van elcks twee viere-
deel loots / Roomse Alsem, Carduus
Benedictus, Betonie van elcks een halve
hant vol / gebijst Stael een loot / Kha-
barber twee vierendeel loots / Aloë an-
der-half vierendeel loots. Doet dit te sa-
men in een sackje / en hanght het in een
kainne Wijn / en dzinckt hier van nuchte-
ren een roemertje vol / het houdt met ee-
nen open lijf.

Voor Beroertheit of Popelsy.

Indien yemant dooz dese seer hebige
sieckte wordt aengetast / sal men hem sijn
Armen en Beenen hart wrijven / een-
stercke Clisterp laten setten / en daer op
doen Alder laten / in de Neus sal men het
Poeper boben booz Catarnen booz-ge-
schreven / inblasen / de slayen van 't
Hooft.

Hoofst en onder de Meuz met gedistilleerde Olie van Barnsteen of Wijnruyt bestrijcken / en indien hy peets inzwelgen kan / een lepel vol van het bereyde Genever-water in geben. Daer na wederom tot sijn selve gekomen / sal men hem purgeeren en daer op het volgende gebuycken laten: Neemt Peonien-wortel, Meesterwortel, Alant van elckx een loot / Calmus twee vierendeel loots / bladeren van Betonie, Roosmarijn, Majoleyn van elckx een handt vol / zaedt van Pionien een half loot / Lavendel-bloemen, May-bloemen van elckx soo veel tusschen drie vingeren batten kan / Corinthen 4 loot koocht dit te samen in Honingh-water tot een pint nat. Hier toe dienen oock de Conserven van Roosmarijn, Betonie, Majoleyn, water van May-bloemen met Wijn gedistilleert.

Voor beroertheyt in de Tongh.

Neemt een Notemuschaeft / Mostert-zaet drie quintijn / Sember een quintijn of vierendeel loots / dit grof gheslooten zijnde / koocht het in Wijn en spoelt de Mont hier mede.

Voor Lammigheyt die na de beroertheyt komt.

Neemt Lavendel-bloemen een handt vol / Bevergeyl een vierendeel loots / giet hier op een pintje van de beste Genever-water / laet dit staen weerken in de Son / hier van geeft den Siecken alle morgen een lepel vol / en baedt of stooft de ghe-raeckte Leden met het volgende badt: Neemt de wortelen van Barnde-netelen vier handen vol / bladeren van Velt-cypres twee handen vol / Salie, Wijn-ruyt, Roosmarijn, Bakelaer van elckx een handt vol / Genever-besien ander-halfven handt vol. Koocht dit in water / daer na besmeertse met de volgende Salve: Neemt Olie van Laurier-bayen en Nardus-zaet van elckx twee loot / Gansse-vet, Olie van Vossen van elckx een loot / Olie van

Tarpentijn twee quintijn / menght dit onder een / ofte neemt Roosmarijn, Majoleyn, Kruyse-munt, wilde Munt, Seven-boom, Salie van elckx een handt vol / koocht dit te samen in Boom-olie / en doet hier by Klautwen-smect / en wuynght het daer na door een doeck.

Voor de Vallende-sieckte.

Neemt een goet deel zwarte Kriecken, stoot de kernnen aen. stucken en distilleert hier van een Water / hier toe dient oock Linden-bloeyfel, May-bloemen, en Hysoop-water met Sproop van Pionien-bloemen vermenght.

Een ander.

Neemt sap van groene Tabacks-bladeren en koocht hier van met Honingh een Sproop / en gebuyckt het met Pionien-water.

Een ander.

Neemt een handt vol Pauwen-dreck, ziedt het op in een pint wijn / en geeft dit in drie reysen te gebuycken / te weten: na de overval van het accident / ten tweeden indien men de selve wederom geboekt of hoor de selfde bevreest is / en ten derden een uur na den tweeden overval.

Een Genees-middel voor de Vallende-sieckte 't welck den Koningh van Denemarcken toe geschreven wordt.

Neemt ghebrant Beckeneel van een mensch een vierendeel loots / Elants-klauw een half quintijn of half vierendeel loots / drie Pionien-zaden, maect hier van een Doeyer / en geeft het den Siecken drie dagen achter een nuchteren met Lavendel-water in.

Voor Stuypen en Tormijnen van de kleyne Kinderen.

Neemt Pionien-wortel, Pionien-zaet, van elckx twintigh greyn / Irias-wortel, Elants-klauw van elckx tien greyn / Safferaen

feraan vier greyn/ geeft hier van 10 greyn met Vrouwen - soch of Pionien - water. Sommige verseeckeren dat de kinderen geen Stuppen onderwoopen sulien zijn/ indienmen se soo haest als sy gebooren zijn met dese Wijn af wast: Neemt Pionien-wortel ses loot/ Bevergeyl een half viendeel loots/ ziedt dit in so veel Wijn als van nooden sal zijn. Daer-en-boven zijn de gedistilleerde Wateren die wy tegen de ballende siechte goet te zijn/ geseyt hebben/ oock dienstigh om de Stuppen der jonge kinderen te genesen.

Voor sware Fantasyen.

Hier toe is mit Conflie de Greyn in Wijn gesoden en gedroncken/ als mede de Conserven van Bornagie en Buglosbloemen.

Om Vlecken en Malen in 'taengesicht te verdrijven.

Neemt Borax smelt die in Weegh-bree en Boonen-bloepsel-water/ doet hier by een weynigh Olie van Wijn-steen/ of neemt de versche wortel van Salomons Segel, stoot hem en stryckt hem op de plecken.

Om roode Puysten en Prickelen in 'taengesicht te verdrijven.

Koocht Hysoop in Wijn en wast het aengesicht daer mede/ ofte neemt een half loot Campher, twee loot Salarmoniac, dit wel gepulveriseert/ in een glas gedaen/ en koose-water daer op gegooten/ dat het een vinger breeet bedeckt is/ stopt het glas dicht toe/ en laet het in de Son droogen/ breekt het glas en doet by 't drooyende gedrooghde een half loot Loot-wit/ en wrijft dit alles met Boonolie en stryckt het op de Puysten/ en wast het daer na met de drooyende Wijn af.

Een expert Water voor roode Puysten en Puckelen in 't aengesicht.

Neemt by na rijpe Aert-besien een pondt/ twee sure Appelen, wortel van Water-patientie, dat aen de kanten van de Slooten veel wast ses loot/ versche Roose-bladeren een halve hant vol/ Surringh, Weeghbre-bladeren van elckis een hant vol/ Geyten-melck een mengelen/ 't wit van tien Eyeren, Aluyn twee loot/ Campher, Wieroock van elckis een viendeel loots/ mengt dit te samen en distilleert hier van een Water/ waer mede men het aengesicht dickwils betten en wassen sal.

Voor Rodigheyt, Puysten en Jeucksel in 't aengesicht.

Neemt het binnenste uyt een Citroen; ziedt dit op met gesmolten Berckens-reusel/ wringht het dooz een doeck/ laet hier in een weynigh wit Was smelten/ van het vuur genomen/ en als het begint te stolcken/ roert daer onder twee quintijn Salarmoniac.

Om de ruydige en rauwe Huyt in 't aengesicht te verbeteren.

Neemt Harte-bet/ smelt 'et op schoon water/ daer af genomen zijnde/ doet 'er by gepulveriseerde Borax, Vernis en gewassen Loot-wit soo veel van nooden is/ en maect hier van een Salfje.

Om Lick-rekens uyt her aengesicht wech te nemen.

Neemt Rense-harst, smelt 'et met een weynigh Tarpentijn, roert hier onder gepulveriseerde Gom-tragant soo veel tot dat het als een Plesier worde/ smeert het op een doeck en lecht het op de Lick-rekens.

HET III. CAPITTEL.

Van de Genees-middelen voor de gebreken der Oogen.

Om het swacke Gesicht te verstercken.
Nemt wortel van Alant, van Venckel van elckz een loot / bladeren van Oogen-troost een hant vol / Betonie, Yser-kruyd van elckz een halve hant vol / Venckel-zaet, Geneverbien van elckz een half loot / maect hier van een sachtje en haught het in Wijn / waer van men somtijdsz drincken moet.

Een ander.

Snijt een struyck van Venckel onder een lit af / en haelt met een Booz het pit uyt de struyck / die in de gront vast is / tot aen het volgende lit / built het wederom met Supcker / en stopst boven het gat met een Venckel-struyck wederom toe / laet dit een dagh of twee soo staen / tot dat de Supcker gesmolten is / dat ghy als dan in de Oogen sult doen.

Een ander.

Nemt een warm Cartwen-bhoodt / snijst het in 't midden dooz / stropt hier op Karui-zaet, en houdt dit soo warm tegen de Oogen.

Een ander.

Nemt sap van Venckel twaelf loot / van Wijn-ruyt ses loot / swbere Honningh vier loot / set dit in een glas in de Son / en gebruyck daer na het klare tot een Oogh-water.

Voor ontfekinge, pijn en rodigheyt der Oogen.

Het lichaem met Sene-bladeren gesunbert zijnde / sal men een Alder laten openen / en daer op dese remedien gebruycken : Nemt Roos-water, Vrouwenmelck, 't wit van een versche Ey wel ge-

klopt en dooz gedaen / maect hier van een Oogh-water. Bindt vooz het Doozhooft gestooten bladeren van Braembesien, ofte het volgende : Nemt Endivie een hant vol / Garste-meel een loot / wit van een Ey en een weynigh Azijn / stoot en kneust dit te samen.

Een ander.

Nemt kernen van Quee-peeren, en weecht die in Roose-water, het is een seer bequaem en gemeen Oogh-water.

Voor vliesen en vlekken op de Oogen.

Nemt sap van groene Tabacks-bladeren, en versche May-boter, koocht dit een weynigh te samen / besmeert hier mede uytwendigh de Oogen / het bijt wel eerst een weynigh in de Oogen / maer 't gaet haest wederom ober.

Een ander.

Nemt Suycker-candy een quintijn of bierendeel loots / bereyde Tutia een half bierendeel loots / Zee-schuym twintigh greyn / witte Vitriool tien greyn / stoot dit tot een heel sijn Poeyer en blaest het met een schafse in de Oogen.

Voor seere druppende Oogen.

Nemt Tutia en Aloë van elckz twintigh greyn / Venckel-water een half mutse / maect hier van een Oogh-water.

Voor finckingen die op de Oogen neder-vallen.

Nemt Salie, Lavendel-bloemen van elckz een hant vol / Wijn-azijn een half pintje; koocht dit in een toe-gedeekten pot tot de helft / neemt dese Azijn dick-wils

wils warm in den Mont. Hier toe kan men oock het kuffantje / 't welck wy tegen de Catarnen booz-geschreeven hebben / op het Hoofst dragen.

Voor blaeuw gellagen, gevallen of gestooten Oogen.

Neemt ghepulveriseert Comijn-zaet /

maecht hier van een papken met Vrouwen-melck / en legt het tusschen twee doecken op de Oogen / daer na neemt dzooogen Hysoop, doet 'et in een sackje / koocht het in water en bet hier mede dick-wils de Oogen.

HET I V. CAPITTEL.

Van de Genees-middelen voor de gebreken der Ooren.

Voor pijn in de Ooren.

Neemt Roosmarijn-bloemen, zied die op in Wijn / Roos-olie, en Olie van bittere Amandelen, of Knofoock in Boom-olie gesoden en in 't Ooz gedruypt / en met Catoen dicht toe gestopt. Indien de pijn seer hevigh is en uyt hitte ontstaet / neemt Vrouwen-melck / Olie van Roosen, sap van Keeskruydt en wit van een Ey / roert dit wel onder een en gedruypt het.

Voor de doof heyt en 't zuysen der Ooren.

Neemt Venckel-water, Karui-water van elck een loot / booz-loop van Genever-water twee vierendeel loots / menght het en druypt het in de Ooren. Het warm Carwen-hoodt met Karui-zaet om het gesicht te verstercken booz-geschreeven / is hier toe oock seer dienstigh op het Ooz gelept.

Een ander.

Neemt een groote Palingh / kerst hem

en steekt in de snede gestooten Knofoock, bzaet hem aen 't Spit / en ghebruyckt het afgeloopen vet met Boomwol / die by Mulcus gelegen heeft / in de Ooren.

Een ander.

Neemt Bakelaer ghestooten zijnde / koocht die in Wijn en ontfanght de roocht tweemaal des daeghs in de Ooren.

Voor Wormen in 't Oor.

't Sap van Alsem, of van Gentiaen, of van Centauria in 't Ooz gedaen is goet.

Voor eterige materie die uyt het Oor loopt.

Neemt sap van Venckel, van Scabiosa en Roosen honingh van elck even beel / en steekt het met een wick in de Ooren / of koocht de Bladeren van Olijven in Honingh-water en druypt het in de Ooren.

HET V. CAPITTEL.

Van de Genees-middelen tot de gebreken van de Neus.

Voor de verstopte Neus.

Hier toe ghebruyckt het Diespoeper / boben om de herzenen te supberen booz-geschreeven / of

neemt Seven-boom, koocht het in water en legt het warm bobende Neus.

Om 't bloeden uyt de Neus te stempen. Indien jemand sterck uyt de Neus bloet /

bloet / sal men in de eene hoeck van het
Gogh de dupm en in d'ander de vinger
setten / en die sterck te samen drucken/
en het bloeden sal haest ophouden / maer
indien geval soude het geraden zijn een
Alder te openen.

Een ander.

Kout water in de Neck en in't aenge-
sicht gegooten / of een natte doeck in de

Neck gelept / en het Hoofst met kout wa-
ter en azijn gewossen. Andere leggen
water van Weeghbyze of Harders-tag
met een doeck op de Lever / Dannelijck-
heyt en in de Neck.

Een ander.

Om het Bloeden te stempen kan men
doek nuttelijck de Armen en Beenen seer
stijf binden.

HET VI. CAPITTEL.

Van de Genees-middelen voor de gebreken der Tand en van 't Tandt-vleesch.

Voor Tandt-pijn.

Onde sinclingen die op de Tand en
ballen / en aldaer pijn veroorza-
ken / te divertieren / werdt nut-
telijck het Nies-poepet boven om de her-
zenen te supberen vooz-geschreeben / ge-
bzuyckt / daer na neemt Campher,
koockt die in azijn en houdt het warm in
de Mont/en indien de Cant hol is/ neemt
Campher en Was, menght dit te samen
en vuult de Cant daer mede. Of neemt
Staphisagrien-zaet, doet het in een doeck-
je / weeckt het in Azijn / en houdt het
tusschen de Tand en; andere nemen Olie
van Nagelen, of Orego met Wol in de
Candt gesieken. Nardus zaet in azijn ge-
soden / en in de Mont gehouden/ is mede
seer goet.

Een ander.

Neemt Pyrethrum-wortel een half loot/
Hysoop, Salie van elck een halve hant
bol / Comijn-zaet, Nardus-zaet van elck
anderhalf vierendeel loots / koockt het in
Wijn en houdt het in de Mont.

Voor Tandt-pijn die uyt heet bloet, door
de Slagh aderen van 't Slaep des Hoofst
op de Tand en schietende, ontstaen is.

Neemt wit van een Ey wel ghesloopt

zijnde / Roosen-azijn en Roosen-water
van elck een lepel vol / Garsten of Car-
wen-meel soo veel genoegh is / maecht
hier van een papken en bindt het op de
Slapen van 't Hoofst.

Om de Wormen uyt holle Tand en te
verdrijven.

Neemt zaet van Bilsen-kruyt vermengt
dit met geel Was / maecht hier van een
koeckje / legt dit op een yser plaetje / op heete
koolen gelept / set daer ober een trechter/
die men in de Mont moet houden / om
alsoo de roock in de Cant te ontfangen.

Om de Tand en wit te maken.

Neemt Roofmarijn een loot / gebzant
Witte-broodt een half loot / Ireas-wortel,
Ponie-wortel, asch van Taback / ghe-
pulveriseerde Marmoz-steen van elck
een vierendeel loots / stoot dit tot een fijn
Poepet / en wijft er de Tand en mede.

Een ander.

Neemt roode Coralen, de steenen uyt
Dadelen, Zee-schuym, Drijf-steen, Oost-
indische Porceleyn-scherven, gebzant
Zout, van elck een veel / en gebzuyckt
het als 't boozgaende.

Yo.

Voor vuyl, bloedigh en quaet Tandt-
vleefch.

Neemt Bistorten-wortel drie vierendeel
loots/bloemen van wilde Granaten, Gra-
naet-schellen van elckſ twee vierendeel
loots / Salie, Hyſoop, Myrten-bladeren
van elckſ een hant vol / Liguſtrum, Roofe-
bladeren van elckſ een halve hant vol /
Aluyn een loot / koocht dit in roode Wijn
en Water ſoo veel van nooden iſ / waſt
het Tandt-bleefch daer mede: daer na
beſtrycktſe met het navolgende: Neemt
geſmolten Honingh of Honingh van Roo-
ſen twee loot / Aloë twintigh greyn /

Myrrhen tien greyn / ronde Oofter-lu-
cie-wortel een half vierendeel loots / mengt
dit tot een Sproopje.

Een ander.

Neemt Maeghde-palm, roode Roofen,
Lepel-bladeren van elckſ een hant vol /
koocht dit in roode Wijn tot een half pint /
en gebzuyckit het als 't voorgaende / en
beſtryckt het Tandt-bleefch met het vol-
gende: Neemt Honingh van Roofen,
Moer-beſien ſap van elckſ een loot / ge-
brande Aluyn een half vierendeel loots /
Egipriac-falk een vierendeel loots / ver-
mengt dit met malkanderen.

HET VII. CAPITTEL.

Van de Genees-middelen voor de gebreken van de Mondt.

Voor een gefwollen en ſeere Keel.

Dit accident pleeght den Menſchen
ſeer te benauwen / ende men ſal
den ſiecke ten eerſten met Sene-
bladeren of Jalappe / als wy oben ghe-
leert hebben / purgeeren / daer na ter
Ader laten / en ondertuſſchen de Keel
dickwils gorgelen. Neemt Judas-ooren,
die aen de Vlier-boom waſſen / drie vieren-
deel loots / Violen-bladeren, Salie, Vlier-
bladeren van elckſ een handt vol / Corin-
then twee loot / Soet-hout een half loot /
koocht dit in water tot een halve pint en
gorgelt hier mede / en ſlaet het volgende
kuyten om de Keel: neemt Vlier-blade-
ren, roode Kool van elckſ even veel /
hacht dit klein en frupt het in Boter en
Honingh.

Een ander.

Neemt ghedzooghde Honden dreck /
Ganſe dreck / van elckſ een half loot ;
koocht dit in Wijn en Water tot een half
pintſe nat en gorgelt hier mede.

Een ander.

Neemt een Swaelben neſt / met een
handt Salie, koocht dit in Soete-melck en
gebzuyckit het als 't voorgaende.

Voor de Huygh in de Keel.

Neemt gedzooghde bolſter van Ocker-
nooren een half vierendeel loots / Bloe-
men van wilde Granaten, of Balauſtia,
Granaten-schellen, van elckſ twintigh
greyn / gebzanden Aluyn tien greyn / licht
hier mede den Huygh.

Voor een rauwe en heeſſe Keel.

Neemt drop van Soet-hout een half
loot / Candy-ſuycker even ſoo veel / Gom
tragent twintigh greyn / maecht hier van
met Roofen-water koekſjens / om in de
Mondt te laten ſmelten / en allengſtiens
door te ſicken.

Voor een ſtinckende Afem.

Neemt Karui-zaet ſes loot / of Poley
twee handen vol / koocht dit in een kame
Wijns / tot dat de helft verſoden iſ / en
dzinckt hier van 's morgens en 's avonts
een goeden dronck.

HET VIII. CAPITTEL.

Van de Genees-middelen voor de gebreken van de Borst.

Voor de Hoest.

Neeemt Genever-besien drie handen vol / koocht dit in een mengelen Bier / tot dat het derden deel versoden is / en dzincht hier van een goeden drouck / en legt een graetw pampier met kaers sinter / daer gestoten Comijnzaet opgestropt is / op de Borst.

Een ander.

Neeemt gepulveriseerde Alant-wortel, Irias-wortel van elcks een half bierendeel loots / uytgekoocht sap van Vlier-besien een bierendeel / neemt dit met Bier of Wijn in des avonts als men te bedde gaet.

Voor Hoest door scherpe sinckinge ontsaende.

Neeemt roode koozen-roosen of klap-roosen een handt vol / koocht dit in Scabiosen / en Carde-benedicten-water van elcks een pintje / tot op het derden deel / door gedaen zijnde maecht het soet van Supcker / of met Sproop / van roode klap-roosen / of van Maen-bollen. Hier toe is mede dienstigh Sproop van Vioelen en d'rop van Soet-hout gebuyckct.

Voor Fluymen, en een benauwde verstopte Borst.

Neeemt Alant-wortel / drie bierendeel loots / bladeren van Carduus Benedictus / van Alfem van elcks twee bierendeel loots / Kruyse-munt een bierendeel loots / Rhabarber een half loot / Aloë een bierendeel loots / Citroen-schellen twee bierendeel loots / hanght dit met een sackje in een kame Wjns / en dzincht hier van nuchteren een roemertje.

Voor Enghborstigheidt.

Neeemt Candy-suycker een loot / Bloem van Swavel een half loot / menght dit onder malkander / en geeft hier van een bierendeel loots op een reys in.

Een ander.

Neeemt Comijn-zaet een half loot / gesueden Vijgen een loot / Averuyt een hant vol / koocht dit in wijn tot een pint en dzincht hier van.

Een ander.

Neeemt sap van roode Kool, ziedt met Honingh tot een Sproop / en neemt hier dickwils wat van in.

Voor het Bloet spouwen.

Neeemt Smeer-wortel twee loot / Soet-hout een half loot / bladeren van Weeg-bree, Porceleyn, Scabiosa van elcks een handt vol / Myrten-besien een halve hant vol / koocht dit in Gerste-water en maecht het soet met Supcker.

Een ander.

Neeemt zaet van Sumach twee bierendeel loots / Arabische-gom een bierendeel loots maecht hier van pillen met Weeg-bree sap om in drie reysen te gebuycken.

Voor 't Pleuris.

De rechte Pleuris is altijd verselt met een scherpe koozts / en gebuurige stekende pijn in 't Wessem-halen / waer by ghevoeght is een drooge kitch / om dit accident te genesen sal men terstont ader doen laten in een goede quantiteyt bloet af tappen / ende indien de pijn niet op en houde mach men het den selfden dagh of nacht eens

rens of tweemaal herhalen/ondertusschen in dien t lichaem besloten is / een Clister laten setten / en het volgende ghebruyken: Neemt Olie van soet Amandelen twee loot / Syroop van Klap-roosen een loot / neemt dit in en dinct daer na van den drack die wy voor de Hoest upt scherpe sinckinge ontstacnde / voorgescheben hebben. Sommige pijsen seer tegen het Pleuris de roode veslekens van de Hase-nooten, gedzooght/ twintigh grein zwaer/ met Carduus Benedictus water twee of drie mael des daeghs in gegeven. Byten daer de pijn is kan men Glas-kruyt in Boter gesruyt/ opleggen.

Om valsch Pleuris te stillen.

Neemt Nardus-zaet een half loot / koocht dit in Bier of Wijn en geeft het te dincten.

Voor verswooren Pleuris.

Neemt poeper van Barndenetelen-zaet menght het met Syroop van Violen en ghebru pcht het dickwils lickende.

Een ander.

Neemt een soete Appel holt het kloek-huys met de pitten daer upt / en vult het wederom met Wieroock, bzaedt den Appel onder de aschen / en geeft de siecken hier van te eeten.

Voor de Teeringh en Longe-sucht.

Neemt Longe-kruydt, Roosmarijn, Betonie, Venus-hayr van elcks een half loot / Smeer-wortel acht loot / Hoef-bladeren twee loot / Viole-bloemen een vierendeel loots/stoot dese krupden gedzooght zijnde tot Poeper / en vermenght het met een half pont gesupverde Honingh / hier van gebuyckts 's morgens en 's avonts de groote van een Ocker-noot.

HET IX. CAPITTEL.

Van de Genees-middelen voor de gebreken van 't Herte.

Voor Hert-kloppinge.

N Neemt een vierendeel loots Theriacel, menght het met wijn waer in Foels en Caneel gesoden is / en gebuyckts zijnde / moet men daer op zweeten.

Een ander.

Neemt Galigaen, Zedoar, Caneel van elcks een half loot / Melissen of Conserf de Geyn een hant vol / Bornagie-bloemen soo veel men tusschen drie vingeren batten kan: Dinct dit met een sackje in een kanne Wijn / en hier van gedoncken.

Voor melancholie en swaermoedigheyt van 't Herte.

Hier toe is goet Melissen of Pimpernel in Wijn gesoden en gedoncken / als oock Conserf en gedistilleert Water van Melissen, Bornagie, Buglos.

Voor Flauwhertigheydt.

Neemt Conserf van Bornagie, Buglos, Majoleyn, Roofmarijn, van elck een loot / een geheele confijte Notemuskaet, gheconfijte Gember een half loot / menght dit onder malkanderen tot een Conserf / en gebuyckts hier van de groote van een Ocker-noot.

Voor flauwhertigheydt in heete siecken.

Neemt Conserf van Roosen, van Ci-cho-

chorey-bloemen, van roode Ael-besien sap van elckg een loot / het binnenste mergh uyt een Citroen ofte Lamoen een half loot / Confectie-alchermes een half loot / maect hier van een Conserf.

Voor banden aen 't Herte.

Neemt Galange, Foelie, Caneel, Gem-

ber, Paradijs-Kernen, Zedoar, Nagelen, Angelica-wortel van elckg een half loot / Valeriaen-wortel een loot / giet hier op een kanne goede Wijn / en laet dit 14 dagen staen weecten / geeft hier van dzie mael des daeghs twee lepelen vol.

HET X. CAPITTEL.

Van de Genees-middelen voor de gebreken van der Vrouwen Borsten.

Om 't Sogh in de Borsten te vermeerren.

NeeMt Anijs of Venckel-zaet een half loot / geeft dit met Kool-sop in / als men te bedde gaet / of ziedt groene Venckel en Dille in Gersien-wa-
ter / maect het soet met Supcker en drijnckt hier af.

Om 't Sogh op te droogen.

Neemt gestoten Boonen, Wicken, Coriander-zaet van elckg een halbe handt vol / koockt dit in water / en legt doeken hier in nat gemaect zijnde / op de Borsten; andere nemen alleen Fransche leck Wijn / of sap van Kruyse-munt.

Voor pijn in de Borsten, door geklonterde Melck veroorsaect.

Neemt Boonen-meel twee deelen / Kruyse-munt een deel / maect hier van met ongesouten Boter een papken.

Voor ontsteeking der Borsten.

Neemt sap van Huys-loock, van Nacht-schade, wit van een Ey; Olie van Roosen van elckg eben veel / menght dit wel onder een en legt het met doecken daes op.

Om harde Borsten te versachten.

Neemt Garsten-meel, Boonen-meel,

van elckg twee loot / Fenegriek-zaet-meel, Lijn-zaet-meel van elckg een loot / Saffraan twintigh greyn / maect hier van met Olie van Camillen een pap en legt het op de Borsten.

Een ander.

Neemt een witte Lelien-wortel, koockt die in Soete-melck / tot dat hy weect wordt / doet daer by Weyten-meel soo veel genoegh is / Olie van Camillen, van witte Lelien van elckg een lepel vol / Honningh twee lepelen vol / twee dopers van Eperen / maect hier van een pap.

Een ander.

Neemt Biet koockt die in Olie / doozgewrongen zijnde / sinckt Was in die Olie tot dat het als een salf wordt / en besmeert hier mede de Borsten.

Voor drop in de Borsten.

Neemt Olie van Roosen anderhalf loot / van Camillen, van witte Lelien van elckg dzie vierendeel loots / Dialthesalf een vierendeel loots / wit Was twee loot / Roos-water, en Roos-azijn van elckg een lepel vol / smelt dit te samen tot een salfje.

Voor geswollen en sweerende Borsten.

Neemt krupin van Witte-broot / koockt dit

dit in water tot een dicke pap // doet'er by Populeoen-salf, versche Boter van elckis drie loot / en legt dit op de Wosten.

Een ander.

Neemt olie van Olyven, versche Koe-dreck van elckis eben veel / menght dit onder een / en dzucht het dooz een doeck / doet daer by Fenegriek-meel soo veel tot dat het een bequaem papken wozyt.

Een ander.

Neemt Boonen-meel, Fenegriek-meel, Lijn-zaet-meel, krummen van Witte-broodt / van elckis twee loot / ghestoten Althea-wortel drie loot / Safferaen een half bierendeel loots / maect dit met afziedsel van Kees-kruydt en Althea tot een pap / daer by doende 4 doren van Speren / Olie van Violen en Lijn-zaet-olie van elckis anderhalf loot. En warmer het gezwel dooz gebroken of met een Whiem dooz-gesteken is / salmen het reynigen met volgende salf : Neemt Honingh / sap van Juffrouw-merck, dopers van Speren / Tarpentijn, en een weynigh Garsten-meel onder malkanderen vermenght en met wiecken in de wonde gesteken.

Voor door-gebroken Kancker.

Neemt gepelde soete Amandelen soo veel ghenoegh is / stoot die in een loode Moxtier / maect hier van met sap van Huys-loock een papken / ende wast eerst de wonde met Carduus, Benedictus-water, en stopt'er des selfs poeper in / en legt daer het boozschreiben papje over heen.

Voor seere en gekloven Tepels.

Neemt gesmolten Lammeren-vet met Roose-water gewasschen / Roos-salf van elckis een half loot / Arabische-gom twintigh greyn / Boontjens Hol-wortel ghepulveriseert tien greyn / Olie van Speren soo veel van noden is / maect hier een salsje van.

Een ander.

Neemt Olie van Violen, van Speren van elckis drie bierendeel loots / Hartenvet, Bocken-talck van elckis een half loot / Was soo veel van noden is tot een salve.

Een ander.

Neemt een wit Lelien-bladt, upt de Olie daer in sy te weecken staen / en legt het ober de tepel.

HET XI. CAPITTEL.

Van de Genees-middelen voor de gebreken van de Maegh.

Om de Maegh te verstercken.

NNeemt Anijs, Venckel en Coriander-zaet van elckis een loot / Carui-zaet een half loot / Gember, Calmus-wortel van elckis anderhalf bierendeel loots / Galigaen, Zedoar van elckis een bierendeel loots / stoot dit tot een sijn poeper en geeft hier van een alle morgen een bierendeel loots met Wijn in.

Om de Maegh te suyveren.

Hier toe is dienstig Aloë des abonts booz

den eten twintigh greyn ingenomen / of haught dit na volgende poppen in een kame Wjns / en dzucht daer s morgens een roemertje vol van : Neemt Alant-wortel, Zedoar van elckis een half loot / Carduus Benedictus, Centauria, Alfem, Kruyse-munt van elckis een halve handt vol / Rhabarber een half loot / Aloë een bierendeel loots / Orangie-schillen anderhalf bierendeel loots / stoot dit tot een grof poeper / en bindt het in een sachtjen. Tot dese eynde dient oock een bzaeck-dranck

dzaecht in 't eerste Capittel beschreven / in-genomen te werden.

Voor pijn in de Maegh uyt winden ontfaen.

Neemt een grof ghestoten Potemus haet / koocht hem in Wijn en dzuickt het / hier toe dient oock Theriacel met Wijn in-genomen. Of Camille-bloemen in Wijn gekoocht.

Om het sterck Braecken te doen ophouden.

Neemt deegh van Carwen-broot soo veel genoegh is / Bakelaer twee handen vol / Alsem een handt vol / maecht hier

van een Broot / laet het backen : snijt'er een stuck van / en legt het tusschen een doeck / die in de volgende berepde Bzandewijn nat gemaccht is / op de kolck van 't Herte : neemt een muttsen Bzandewijn / Galigaen, Calmus-wortel van elckg een half loot / Kruydt-nagelen een vierendeel loots / laet dit te samen staen weecken / en maecht de doeck hier in nat.

Een ander.

Neemt een Spons koocht hem op in Azijn en legt hem op de Maegh of Kolck van 't Herte / en eet een stuckje Broot dat in sap van Granaten getweecht heeft.

HET XII. CAPITTEL.

Van de Genees-middelen voor de gebreken der Darmen.

Voor pijn in de Buyck en 't Colijck

Voor eerst is nodigh dat men soodanige mensche met Rabarber, Sene-bladen of Jalappe purgeere / of berepdt hier toe het volgende dzaechtje : Neemt Sene-bladeren, wortel van Boomvaren van elckg een loot / Camille-bloemen soo veel men tusschen drie vingeren batten kan / Anijs of Venckel-zaet een half loot / Corinthen twee loot / koocht dit in een half pintje Water tot op de helft en maecht het een weynigh soet met Sypcher. Daer na gebzupcht het volgende : Neemt Camille-bloemen een halve handt vol / schillen van Orangie-appelen een half loot / koocht dit in Wijn en Water tot een muttsen nat / door-gewongen zijnde / doet'er by Sypcher een loot / Anijs-olie ses druppelen / geeft dit op een reys te dzuicken.

Een ander.

Neemt Camille-bloemen een handt vol / Venckel zaet een loot / koocht dit in Water tot een half pintje / door gedaen

zijnde / doet'er by Syroop van Cichorey sap anderhalf loot / Olie van Anijs tien druppelen / dzuickt hier van de helft op een reys.

Een ander.

Neemt wortel van Venckel, van Lavas van elckg twee loot / Orangie-schillen een half loot / Angelica een loot / Calament, Kruyse-munt, Poley, Alsem, bloemen van Camillen, van Meliloten van elckg een hant vol / Geneverbiesen twee loot / Bakelaer een loot / Anijs-zaet, Comijn-zaet van elckg een half loot / koocht dit in Bier soo veel gewegh is / en stoof hier mede den Bzupck.

Voor Buyck-pijn van de Kinderen.

Neemt Venckel-water een half muttsen / Syroop van Maen-bollen twee loot / menght dit en geeft hier van een lepel vol.

Voor de Buyck- en Roo-loop.

Geest den siecken eerst dit volgende te gebzupcken : Rhabarber een vierendeel loots /

Joots / Notemoschaet ses grepen ; daer na bereydt desen dzinck : Neemt Smeer-wortel twee loot / Kreupel-gras drie handen vol / een halve Maen-bol : koocht dit in Garsien-water tot een pint / vermengt hier by Syroop van Granaten , van Myrten-bekien van elcks drie loot / en dzinckt hier van dziemael daeghs.

Een ander.

Neemt Wijn-tint een mutsen / een Doper van een Ey / wit Maeghden Was / maect dit gelyck een handeckten en laet het den Slecken op een reys gebuycken. Hier toe is Marmeladen of Quee-bleesch gebuyckt oock heel goet / als mede Conserf van roode Roosen.

Voor Buyck-wormen der Kinderen.

Neemt loof van Persick-boomen , kneust het en bindt het op de Nabel van de Buyck.

Een ander.

Neemt Zever-zaet laet het in oude Mee weecken / en geeft het te dzincken : Knofloock in Soete-melck ghekoocht / werdt oock seer veel gebuyckt.

Een ander.

Neemt Scordium , Zever-zaet van elcks een half loot / Coralline , Rhabarber van elcks een vierendeel loots / stoot dit tot een fijn Poepet en geeft hier van een half vierendeel loots in.

Een ander.

Neemt Zever-zaet , Jalappe , Rhabarber van elcks een half loot / doet dit grof gestooten in een sackjen / en hangt het in een pintje Mee / en geeft hier van

altemetz een weynigh te dzincken / dit doodt de Woymen en setse door de Stoel-ganck af.

Voor het uytfincken des Aers-darm.

Men moet den uytgefoncken Darm wederom met warme doecken in sijn plaetse brengen / ende daer na het fondament met het nabijgende stoben. Neemt bast van Vlier-boomen een handt vol / koocht het in Wijn soo veel genoegh is.

Een ander.

Neemt Eycken-bladeren byf handen vol / roode Roosen twee handen vol : koocht dit in water / daer gloeyent stael in uyt-gelescht is.

Voor Ambeyen.

Neemt Campher-ceruy-salf , Populeoen-salf van elcks even veel en besmeert het fondament hier mede.

Een ander.

Neemt versche Water / dopers van Eperen / scrjpt dit te samen in een pan / en dzucht het door een doeck / en besmeertse hier mede.

Een ander.

Neemt natte Ceruys twee loot / een doper van een Ey / bereyde Tutia twintigh greyn / Campher tien greyn / Hartever , Olie van Roosen van elcks een loot / Reyger-vet een half loot / maect hier van een salsje.

Een ander.

Neemt een goet deel Vlier-bladeren , maectse door heet in een pan en leghtse met een stuck root Scharlaken op het fondament.

HET XIII. CAPITTEL.

Van de Genees-middelen voor de gebreken van de Lever.

Voor een verhitte Lever.

Nemt Cichorey-wortel, Scorzonera-wortel van elckſ twee loot / Suring, wilde Cichorey, Bornagie van elckſ een handt vol / Tamarinden twee loot / koocht dit in soete Wey een mengelen / tot dat het derden deel versoden is / en dvincht hier van alle moꝝgen een mutſſen.

Voor Water-sucht.

In dese sieckte sal men booz eerst purgeeren: Neemt Jalappe, Mechoacan van elckſ veertigh grepn / Orangie-schellen tien grepn / asche van Hulst gebzant ses grepn / maecht hier van een Peper en neemt het 's moꝝgens met Bier in. Daer na neemt asche van Genever-boomen, Boon-struycken, Alfs-rancken van elck drie handen vol / doet daer op Garſten-water een mengelen / Wijn een half pintje / giet het dooz een wolfe lap / maecht het soet met Supcker / en dvincht hier van een roemertje vol tweemaal daeghs.

Een ander.

Neemt een Peper-wortel raspt hem

kleyen / doet daer by een mengelen goede Rijnſche Wijn / en dvincht hier somtijds van.

Een ander.

Neemt Alsem, Alfs-rancken, Carduus Benedictus van elckſ een handt vol / Rhabarber een loot / Orangie-schellen een half loot / hanght dit in een sackje in een mengelen Wijn en dvincht hier van.

Voor Geel-sucht.

Neemt ſap van Gouts-bloemen, Schelkruyd van elckſ een half loot / Safferaen tien grepn / Wijn een half mutſſen / geeft dit op een teys te dvincken.

Een ander.

Neemt Venckel-wortel, Pietercelie-wortel van elckſ twee loot / Schelkruyd, Duyve-kervel, Genever-besien van elckſ een handt vol / koocht dit in Garſten-water tot een pint / en maecht dit soet met Supcker / dvincht hier van een roemertje vol tweemaal des daeghs.

HET XIV. CAPITTEL.

Van de Genees-middelen voor de gebreken van de Milt.

Voor een verharde en verstopte Milt.

Nemt schozſſe van Effen-boom een vierendeel ponts / giet hier op een kame Wijn / koocht dit op de helft en dvincht hier van een mutſſen 's moꝝgens nuchteren. De Schozſſe van de Capper-boom zyn hier toe oock seer nut /

of koocht Hoppe in Wijn en legt het op de ſlinker-zijde / hier dooz woꝝdt de Milt seer vermoywt / en des selfs pijn gestilt.

Voor de Blaeuw-schuyt.

Hier toe is seer dienstigh den Extract van Lepel-bladen, of bereydt dese dvanck: Neemt ſap van Lepel-bladen, van Duyve-ker-

ve-kervel, van Cichorey van elckis ses
loot / sap van Water-kars acht loot / sap
van Beken-boom, van Venckel van elckis
vier loot / Rensche Wijn een pint / koocht
een reys of twee op / giet het door een wol-
len lap / en geeft hier van een mutsien
michter en te dinccken.

Een ander.

Neemt wortel van Pionien vier loot /
Poley een handt vol / Roosmarijn een hal-
ve handt vol / giet hier op twee mengelen
Bier / en koocht het op de helft / hier
van dincckt drie mael daeghs.

HET XV. CAPITTEL:

Van de Genees-middelen voor de gebreken van de Nieren en van de Blaes.

Om het Graveel en Steen af te drijven.

Neeemt Brem-zaet, Kliffen-zaet,
Perlen-kruydt zaet van elckis drie
vierendeel loots / Bocken-bloedt
anderhalf vierendeel loots / Kreeften-oo-
gen een vierendeel loots / witte Candy
Supcher twee loot / stoot dit tot een sijn
Doeper / en geeft hier van een vierendeel
loots met Rensche Wijn in.

Een ander.

Neemt affche van Boone-struycken
drie loot / van Steen-breeck een loot /
giet hier op water van Glas-kruydt, van
Aert-besien, Rensche-wijn van elckis een
half pintje / doet het daer na door een
wollen doeck / en vermenght het met
Sproop van Limoenen. Hier van dincckt
een roemertje tweemaal daeghs.

Een ander.

Neemt Peper-wortel sijn gheraspt ses
loot / dincckt met een mutsien Rensche-
wijn het sap hier uyt; hier van vermenght
de helft met Olie van soete Amandelen
twee loot / Notemuskaet een half vieren-
deel loots / en geeft het te dinccken.

Een ander.

Neemt Sproop van Hysoop vier loot /
water of af-ziedtsel van Glas-kruydt een
pint / vermenght dit en gebuyckht hier

van twee of drie mael daeghs een roe-
mertje vol.

Voor ontfekinge der Nieren.

Neemt Weegh-bree-water drie muts-
jens / Roose-water acht loot / Glas-kruyt-
water, Aerdt-besien-water van elckis een
half pintje / Sproop van Violen vijf loot /
van Limoenen twee loot / vermenght
dit onder een en geeft hier van een roe-
mertje vol drie mael des daeghs: onder-
tusschen sal men de lendenen / met Roos-
salfen Roosen-azijn vermenght / besmee-
ren.

Om de op-geftopten Urijn te doen lossen.

Neemt Glas-kruydt of Kervel in de Wa-
ter gesruyt en boben op het gemacht ge-
slagen / of neemt gekoochten Ajuy en
gebuyckht het als 't doorgaende.

Voor de koude Pisse.

Dincckt een glas Wijn / met af-ziedt-
sel van Soet-hout vermenght. Sommige
gebuyckht hier tegen Notemoskaet of
kinnoppen van de zwarte Ael-besien.

Voor snijdingh in 't Water maken.

Neemt Althea, Kees-kruydt, Pieter-
celie-wortel van elckis een handt vol /
koocht dit in een pintje Bier tot de helft
versoden is: Hier van gebuyckht de helft
warm

warm met een weynigh onghesouten
Boter.

Voor 't Bloet-wateren.

Neemt Woztel van Juffrouw-merck,
van Venckel, van Pietercelie van elckſ
een loot / Weegh-bree, Harders-tas van
elckſ een handt vol / koocht dit in Bier of
Wijn / en soet van Supcker ghemaect
zijnde dvinckt hier van.

Een ander.

Neemt Mumia, Vijgen, Anijs, en
Venckel-zaet, Raponticum van elckſ een
loot / koocht dit in Rinsche-wijn tot een
pintje nat / dvinckt daer van tweemaal
des daeghs een roemertje vol.

Voor sweeringe in de Nieren en Blaes.

Neemt Aerdt-besien krupt en woztelſ
drie handen vol / koocht dit in een men-
gelen Wijn tot dat een derden deel vers-
den is / en dvinckt hier van.

Een ander.

Neemt Smeer-wortel twee loot / Tor-
mentille een loot / Althea, Harders-tas,
Weegh-bree van elckſ anderhalf handt
vol / Betonie, Alchimilla van elckſ een
handt vol / Soet-hout anderhalf loot /
Weegh-bree-zaet drie vierendeel loots /
Anijs een half loot / ziedt dit in goede Mee
tot een mengelen / en gebzupcht hier van
twee of dviemael daeghs.

HET XVI. CAPITTEL.

Van de Genees-middelen omtrent het Gemacht.

Voor Scheursel of Breucken.

NCent geel Was, Mastick, Spijck-
olie van elckſ een half loot / Olie
van Eperen een vierendeel loots /
menght dit onder een / besmeert hier me-
de de Breuck/en leghter een Oxycrocium-
plaester op en verziет het met een bequa-
me bandt; ondertusschen laet hier van
gebzupcken: Neemt Tormentille-wortel
twee deelen / Kreeft-oogen, Calmus-
wortel van elckſ een deel / stoot dit te sa-
men tot een grof poepet; neemt hier van
twee loot / giet daer op een pint goede
Wijn / laet dit te samen weecken / en geeft
hier van te dvincken tweemaal daeghs een
roemertje vol.

Een ander.

Neemt Olie van Eperen / Mergh upt
een Hamelen-schinckel, geel Was, Wie-

roock, Harts van elckſ een loot / maect
hier van een salſje / en gebzupcht het als
't voorzgaende.

Een ander.

Neemt Hoppe, Salie-bladeren van
elckſ twee handen vol / koocht dit in
goet en sterck Bier / en leght het op de
Breuck.

Voor die sich door vallen of stootten aen
sijn Gemacht befeert heeft.

Neemt Garsten-meel, Boonen-meel
van elckſ vier loot / roode Roosen een
vierendeel loots / koocht dit met roode
Wijn en een weynigh Azijn tot een pap /
doet 'er by Olie van Roosen een lepel vol /
een geheel Ey / vermenght dit te samen /
en staet het om het Gemacht.

HET XVII. CAPITTEL.

Van de Genees-middelen voor de gebreken der Vrouwen.

Om de Maent-stonden te verwecken.

Een vierendeel loots Pastinaken-zaet met warmen Wijn nuchteren ingenomen / drijft de Maent-stonden krachtelijck af. Of neemt een handt vol Genever-besien koocht dit in een mengelen Wijn tot dat het derden deel versoden is / drijckt dit drie dagen achter een / daer na gebzupcht noch drie dagen een half vierendeel loots Trochisci de Myrrhe, die in de Apotheken bereyt worden.

Een ander.

Neemt sap van Seven-boom met Wijn uytgeperst twee loot / Caneel een vierendeel loots / Safferaen ses greyn / geeft dit op een reys te drijcken.

Een ander.

Neemt By-voet, Conflie de Greyn, Carduus Benedictus, Poley, Seven-boom, van elck een handt vol / koocht dit in een kanne Wijn tot dat een derden deel versoden is / en drijckt hier van 's morgens en 's abonts een roemertje vol.

Om de overvloedige Maent-stonden te stoppen.

Neemt Gadele-scenen / roode Coralen / Coriander-zaet van elck een vierendeel loots / maecht hier van een sijn Poeper / en gebzupcht hier van een derden deel.

Een ander.

Neemt sap van Duyfent-bladt, van Weeghbree van elck een loot / Sproop van Myrten-besien twee loot / Weeghbree-water, Water van Vlier-bloemen van elck acht loot / ghebzupcht dit in drie reysen.

Voor de witte Vloet der Vrouwen.

Neemt wortel van Tormentille een loot / Averuyt, Roosmarijn van elck een handt vol / gedzooghde onrijpe Moer-besien een loot: koocht dit in roode Wijn een mengelen / tot dat een derdendeel versoden is / hier van drijckt nuchteren een roemertje vol.

Voor 't opstijgen van de Lijf-moeder.

Neemt van de sterckste Genever-water een half pintje / Olie van Roosmarijn, van Barn-steen van elck twintigh droppelen / gebzupcht hier van somtijds een lepel vol.

Een ander.

Neemt Meester-wortel, Comijn-zaet van elck een vierendeel loots / witte Peper twintigh greyn / stoot dit tot een sijn Poeper om in twee reysen te gebzupcken.

Voor 't nederfincken van de Lijf-moeder.

De selve wederom in sijn plaets ghebracht zijnde / sal men dese stovinge gebzupcken: Neemt Cypressen-noten, Galnoten, Granate-schillen, bloemen van wilde Granaten, zaet van Sumach van elck vier loot / bladeren van Myrthen, van Eycken, van Olijven, en Kreupel-gras van elck een handt vol / roode Roofen een halve handt vol / koocht dit in roode Wijn soo veel tot een stovinge genoegh is. Ondercusschen gebzupcht den volgende dzanch: Neemt Lauwerier-bladeren, Myrthen-bladeren; of de Besien van elck een loot / Cypressen-noten anderhalf loot / zaet van Pastinaken drie vierendeel loots; koocht dit te samen in een mengelen Wijn en geeft hier van een half mutsen te drijcken.

Om

Om de Geboorte te vorderen.

Neemt Borax, bladeren van Dictamnum van elcks twintigh greyn / Barnsteen, Seven-boom van elcks tien greyn / Safferaen ses greyn / maect hier van een fijn Poeyer / en geeft het met Pietercelliewater te dvincken.

Een ander.

Neemt bladeren van Scarley, stootse en bindse op de Nabel van de Zupck.

Een ander.

Neemt Heems-wortel acht loot / Keeskruyd twee handen vol / By-voet, Bingel-kruyd, Confilie de Greyn van elcks een handt vol / Lijn-zaet drie loot / tien Drogen in 't midden dooz ghesneden / koocht dit in genoeghsaem Water tot een stobinge / en gebzupckt het volgende Salfse : Neemt Dialthea een loot / Olie van Lelien, Lijn-zaet-olie van elcks ander-

half loot / maect hier van een Salfse.

Om de Na-geboorten af te drijven.

Neemt Borax een vierendeel loots / Safferaen twintigh greyn / Water van By-voet vier loot / Caneel-water drie loot / menght dit onder malkanderen / en geeft hier dickwils twee lepelen vol van.

Om de Na-ween te stillen.

Neemt Confilie de Greyn, Poley, Camille-bloemen, van elcks een handt vol / Bakelaer een half loot / koocht dit in Wijn / en geeft hier van te dvincken.

Een ander.

Neemt Scarley soo veel van nooden is / stootse in een steene Moztier / en doetse in versche Boter / laet dit veertien dagen staen / dan koocht het een weynigh / en wrynght het dooz een doeck en smeert hier mede van de Nabel nedertwaerts na de Schamelhept.

HET XVIII. CAPITTEL.

Van de Genees-middelen voor de gebreken van de uyterlijke Ledematen en van de Huyt.

Voor kloven van de Handen.

Neemt Olie van Roosen twee loot / wit Was een loot / Voenderenbet anderhalf loot / maect hier van een Salfse.

Voor schurfde Handen.

Neemt Hoos-salf twee loot / Boontsens-hol-wortel een vierendeel loots / Sout van Salpeter twintigh greyn / Mercurium Dulce tien greyn / maect hier van een Salfse.

Een ander.

Neemt het binnenste van een suure Appel / Swavel / Gember / Sout van

elcks een vierendeel loots / Derckens-reusel twee loot / maect hier van een Salf.

Voor Kack-hielen.

Maect een Piester van geele Gratia Dei Plaester, of neemt geel Was / Harst / Olie van Olijven / van Lijnzaet / van elcks drie loot / Osse-bet / Schapebet van elcks anderhalf loot / Wierdoek een loot / roode Menie twee loot / maect hier van een Salf / die hier toe seer dienstigh is.

Voor Podagra uyt hitte ontstaen.

Neemt gestoten Alwyn soo veel genoech is /

is/ Sout een wepnigh/ maect hier van met wic van een Ey/ en een wepnigh Azijn een papken/ en slaet het daer om.

Een ander.

Neemt bladeren van Hups-loock stootse in een Moxtier heel kleyn/ doet hier by wat Sout en Azijn/ roert het wel onder een/ en besmeert hier mede de pijnlijke plaets.

Voor Podagra uyt koude ontsaen.

Neemt Genever-besien, Moxtelen van Hadick, Kamille-bloemen van elck een handt vol/ koockt dit in Wijn en sjoost de Doeten hier mede.

Een ander.

Neemt water van Krupdtje roert mijn niet/ van Vlier-bloemen, Brandewijn van elck even deel/ en slaet dit met doeken om de Doeten.

Een ander.

Neemt Olie van Roosen, Brandewijn van elck even deel/ smeert hier de plaets mede/ soo haest die begint te zwellen of seer te doen.

Voor dickfuchtige Beenen.

Neemt Wijn-moer twee deelen/ Voogh een deel/ koockt dit tot een dick papken en slaet het om de Beenen.

Voor verkrompen Zenuwen.

Neemt Jopen-bier een menghelen/ Brandewijn een pint/ Klauwen-vel een half pintje/ Mumia een loot/ Honde-vel, bet van Palinck, Verckens-reufel, versche Boter van elck vier loot/ Olie van Roosen twee loot/ Honingh drie loot/ Pastinaken-wortelen kleyn gestoten een half pint/ laet dit een Maent staen en koockt het op/ en wrynght daer na door een doeck. Hier mede besmeert de verkrompen Zenuwen tegen een Spcken buur.

Voor de Fijck of Worm in de Vinger.

Leght Water-pattigh met Hoender-dreck op de Vinger/ of neemt Swavel, Loock, Azijn menght dit onder malkanderen en leght het op.

Voor koude in Handen.

Neemt een groote Raep, holt hem uyt en vultse met Olie van Roosen, braetse onder de asche/ en siccet hier mede de Handen.

Om Apofteunien en geswellen te doen rijpen.

Neemt Diacel-plaester ses loot/ Dialthea-salf vier loot/ Olie van Camillen, van Dil, Tarpentijn van elck een loot/ menght dit onder een.

Een ander.

Neemt Roggen-broodt koockt het in goet Bier tot een pap/ doet hier by een stuck Boter/ en twee Dopers van Speeren.

Voor Schurftheydt.

Neemt Geyten-melck een half pintje/ van de groene bast van de Vlier-boom een handt vol/ een wepnigh Sout/ ziedt het op en dzuckt het door/ en bet hier het Schurft mede. Siet hier boven vooz schurfsde handen.

Voor Verbrantheydt.

Neemt onghesouten Boter/ Gansedreck, menght dit onder malkanderen/ en koockt het te samen/ en giet het op koudt water/ hier mede smeert het verbrande Lic.

Een ander.

Neemt Olie van Olijven, en wit van een Ey/ menght dit onder malkanderen en besfrijcht het daer mede.

Voor de Roos.

Neemt schoon Tegen-water / en Vlier-azijn, of koocht Vlier-bloemen in Bier of Doete-melck en slaet het daerom.

Een ander.

Neemt Olie van Roofen, onde Wijn van elckx eben veel / en leght dit warm op de Hoog.

Een ander.

Neemt Vlier-azijn, dopers van Spe- ren van elckx eben veel / meught het on- der een leght het met limen doecken op: ofte koocht Gepelde-garst / tot dat het water diekt woedt / en slaet dese slijmig- heydt om de Hoog.

Voor quaet Seer.

Neemt Stinckende-gouw, Ocker-noo- ten-bladeren van elckx drie handen vol / Seven-boom, Lupinen, Water-partigh van elckx een handt vol: koocht dit in water en bet het quaet Seer hier mede.

Voor Haer-worm.

Neemt een mutsien Fransche-wijn, smelt hier in een stukje Aluyn soo groot als een Turckse-boon, en bet hier mede.

Een ander.

Neemt versche Paerde-dreck, ducht het sap daer uyt / en bestrijckt de Haer- worm hier mede tweemaal daeghs.

Om Wratten te verdrijven.

Neemt sap van Stinckende-gouwe, van Porceleyn van elckx een loot / Olie van Swavel anderhalf vierendeel loots / vermenght het te samen / en bestrijckt daer mede de Wratten.

Om Exter-oogen of Lick-dooren te verdrijven.

Schraept een weynigh Speck op een doekje / en doet'er een weynigh gepul- veriserde Seven-boom by en leght het daer op / alle dagen verberschende. Of neemt een plaester van Gom Galbanum-gemaeckt.

HET XIX. CAPITTEL.

Van de Genees-middelen voor Wonden en Quetsuren.

Om Wonden te genesen.

Het bloet gestemt zijnde / sal men de Wonden met Alsem en Roof- marijn in Water en Wijn gekoocht wasschen / en daer na met een wieck Olie van St. Jans Kruidt-bloemen in de Won- de doen / ende een Diapalma-plaester daer over heen leggen.

Een Wondt-dranck.

Neemt Heydensch Wondt-kruydt, zoode Kool, Averuyt, Aertbesien-kruydt, Weegh-bree, Sene-groen, Sanikel, Al- chimilla, Yier-kruydt van elckx een handt

bol / zaet van Juffrouw-merck, van Hen- nip van elckx een loot / Smeer-wortel- twee loot / koocht dit in Wijn of Bier tot een mingelen en ducht hier driemaal daeghs van. Oudertusschen verbindt de Wonde met dit salffe; neemt Honingh twee loot / Olie van Olijven een loot / Bloem van Weyten-meel een half loot / roode Bolus een vierendeel loots / maect hier van een salffe.

Een Wondt-dranck die het verlegen of geronnen Bloet uyt drijft.

Neemt Potemustaet / Gember / Sagel / Mumia, Krapp van elckx een loot /

loot / Wierroock / Soet-hout / Comijn-zaet / Geneber-besien / Anijs-zaet / Bakelaer van elckg een loot / koocht dit te samen in twee kannen Wijn of Bier / tot dat de helft versoden is / en dvinckt hier tweemaal daeghs een goede dzonck van.

Een ander.

Neemt wortel van groote Kaerden / Salie van elckg een handt vol / koocht dit in een pint Wijn tot het derden deel versoden is / hier van neemt een roemertje vol / doet daer by gedzooghde wortel van Schel-kruydt / Wal-schot / Kreeft-ogen / Mupsen-dreck van elckg twintigh greyn / mengt dit te samen en geeft het in.

Voor die sich van binnen door vallen of skooten beseert hebben.

Neemt groene Kervel, koocht die in Soete-melck / en doet'er een vierendeel loots Tuyn-kars-zaet by.

Een ander.

Neemt Kreeft-ogen / Mumise, Wal-schot / Schapen-stroot van elckg een vierendeel loots / gedzooghde Pier-wormen een half vierendeel loots / maecht dit al-

les tot Poeper / en geeft hier van een vierendeel loots met warme Wijn in.

Om gheronnen Bloedt tusschen Vel en Vleesch, en blauwe placken te verdrijven.

Neemt Bakelaer, Comijn-zaet, Camillen, Alsem van elckg eben veel / stoot dit tot een Poeper / en maecht met sap van Alsem een papken hier van / dat men daer op sal strijcken.

Voor verwrongen Leden en geborste Zenuwen.

Neemt dick Bier een pint / Honingh drie lepelen vol / versche Boter een goet deel / maecht dit te samen warm / en slaet het met een wolfe lap om het Lidt.

Om Fistelen te genesen.

Neemt sap van Justrouw-merck / van Weeghbye / van Agrimonie van elckg ses loot / van groene Cabacks-bladeren drie loot / Hoosen-honingh vier loot / witte Vitriool, Alwyn / Wijn-steen van elckg een half loot / Spaens-groen twintigh greyn / vermengt dit te samen / en spuylt dit in de Fistelen.

HET XX. CAPITTEL.

Van de Genees-middelen voor Koortsen, Pest, Kinderpockjens en Maselen.

Om de dorst en brandt te matigen in heete en geduurige Koortlen.

Neemt Suringh / Latoutw / Borenagie-bladen van elckg een handt vol / Camarinden twee loot / koocht dit in een mingelen soete Wep / en dvinckt hier van. Hier toe dient oock Garsten-water met sap van roode Ael-besien / en met wat Supcher soet gemaecht.

Voor brandende Koortsen.

Neemt Huys-kock, Suringh, Porcelayn, Endivie, Bornagie van elckg een handt vol / Tamarinden anderhalf loot / Akeleyen-zaet een half loot / koocht dit in Garsten-water tot een pint / dooz gedaen zijnde / doet'er Syroop van Suringh vier loot by / en dvinckt hier van.

Voor de alle-daeghsche Koortsen.

Het lichaem met Jalappe ghepurgceert.
 ② 2 zijnde:

zijnde: neemt Carduus Benedictus, Gentiaen-wortel van elckſ een half bierendeele loots / ſtoot dit tot een fijn poeper en geeft het vooz het aenkomen van de Koozts in.

Een ander.

Neemt Carduus Benedictus, Centaurea van elckſ een handt vol / Wortel van Mans-ooren gedzooght zijnde een halve handt vol / koocht dit in half Wijn en Water tot een pint / en dinct hier van een roemertje vol vooz 't aenkomen van de Koozts.

Voor de ander-daeghsche Koortſen.

Neemt Aluyn twintigh grepn / Sout van Carduus Benedictus tien grepn / neemt dit met Bier in vooz 't aenkomen van de Koozts.

Een ander.

Neemt Alfem, Barnde-netels, Betonie van elckſ een handt vol / ſtoot het in een Mortier / en dinct met Wijn het ſap uyt en doet'er 5 of 6 gepulverſeerde Pionien-zaden daer by.

Om op de Pols te binden.

Neemt Tarpentijn met roode Bolus vermenght / of neemt bladeren van Vlier, Wijnruyt, Gouts-bloemen, Barnde-netels, Honts-draf van elckſ even veel / ſtoot dit met Wijn in een Mortier / of neemt de binnenſte baſt van Noote-boom, weecht het in Wijn en bindt het op de Pols / dit treckt een blaer / die men dooz ſal ſnijden.

Voor de derden-daeghsche Koortſen.

Neemt Gentiaen, Wortel van Mans-ooren, van elckſ een loot / Carduus Benedictus, Centaurea, Chamedrijs, Hyſoop van elckſ een handt vol / koocht dit in Water en Wijn van elckſ een mengelen tot de helft / dinct hier van alle moz-

gen / een roemertje vol / en blijft daer op leggen zweeten.

Een ander.

Neemt Gentiaen, Carduus Benedictus, Aluyn, Salpeter van elckſ een bierendeele loots / en geeft dit in vier reſſen vooz het aenkomen van de Koozts in.

Een ander.

Neemt Roomsche-alfem, Duyve-ker-vel, Carduus Benedictus, Buglos, van elckſ een handt vol / Gentiaen twee loot / koocht dit in drie pinten Wijn en geeft dit tweemaal daeghs te dinken.

Voor de Peſt.

Zedoor geknautot en dooz gheſlicht wederſtaet de beſmettinge / of neemt ſap van Knoſ oock, Wijn-Wijn / Riensche-wijn van elckſ een half muſſen / Theriacel een half loot / menght dit te ſamen en neemt hier alle mozgen een lepel vol van in.

Een ander.

Neemt Wijnruyt, dinct met Wijn het ſap daer uyt / neemt van dit ſap een half pintje / Theriacel een loot / menght dit onder malkanderen en gebuucht hier van 's mozgens en 's abouts een lepel vol.

Een ander.

Neemt twee Nooten, twee Vijgen, een wepnigh Wijnruyt met Sout en eet dit alle mozgen.

Om 't vuur uyt de Peſt-buyl of Peſt-kool te trecken.

Neemt een gedzooghde Padde / leght hem een wepnigh in Wijn te weecken / en bindt hem daer op.

Om op de Peſt-buylen te leggen.

Neemt Suur-deegh een loot / Spaenſe-Vliegen vijftien grepn / Moſtert-zaet, Duy-

Duyve-front van elck's tien greyn / leght dit op de Wyl.

Om op de Pest-koolen te leggen.

Neemt Smeer-wortel; Scabiosen van elck twee loot / Salpeter anderhalf viendeel loots / twee dopers van Eperen / maecht dit tot een paplien en leght het daer op.

Om de Kinder-pockjens en Maselen uyt te drijven.

Neemt ses Vijgen, Venckel-zaet, zaet van Juffrouw-merck, Gomme-lacca van elck's een half loot / Linsen een loot / koockt dit in Bier of Garsten-water en dzinckt hier van een goeden dzonck / en hanght dit sackje in 't Bier en laet daer geduurigh vandzincken: neemt Akeleyenzaet een loot / Carduus Benedictus-zaet een viendeel loots / berepde Harts-hooren een half loot / dit gestoten zijnde doet het in een sackje.

Een ander.

Neemt Wortels van Venckel, van Docke-bladeren van elck's een loot / bladeren van Pimpinel, van Suringh van elck's een handt vol / Venckel-zaet, Gomme-lacca, Dragant van elck's een viendeel loots / seven Vijgen, negen Dadels, Corinthen een loot / koockt dit in Gersten-water tot een pintje / door gedaen zijnde doet'er by Syroop van Suringh, Citroenen, Carduus Benedictus, Violen van

elck's twee loot / Saffraen een viendeel loots / menght dit tot een dzanck en dzinckt hier van.

Een ander.

Neemt Contraserve-wortel 20 greyn / Lapis Bezoar 10 greyn / Saffraen 5 greyn / stoot dit tot een fijn poeper / en geeft dit op een reys met Bier in / en wel hier op toeghedekt zijnde / moet men het zweten bezorderen.

Voor groote brandt in de Kinder-pockjes en Maselen.

Neemt Suringh, Porceleyn, Latouw, en Weeghre, van elck's een handt vol / Scordium een halve handt-vol / zaet van Citroenen een half loot / zaet van Suringh een loot / koockt dit te samen in garsten water tot een pint / doet hier by Syroop van Granaten, van Lamoenen van elck drie loot / en geeft hier dichtwils van te dzincken.

Voor de toe-vallen der Kinder-pockjes.

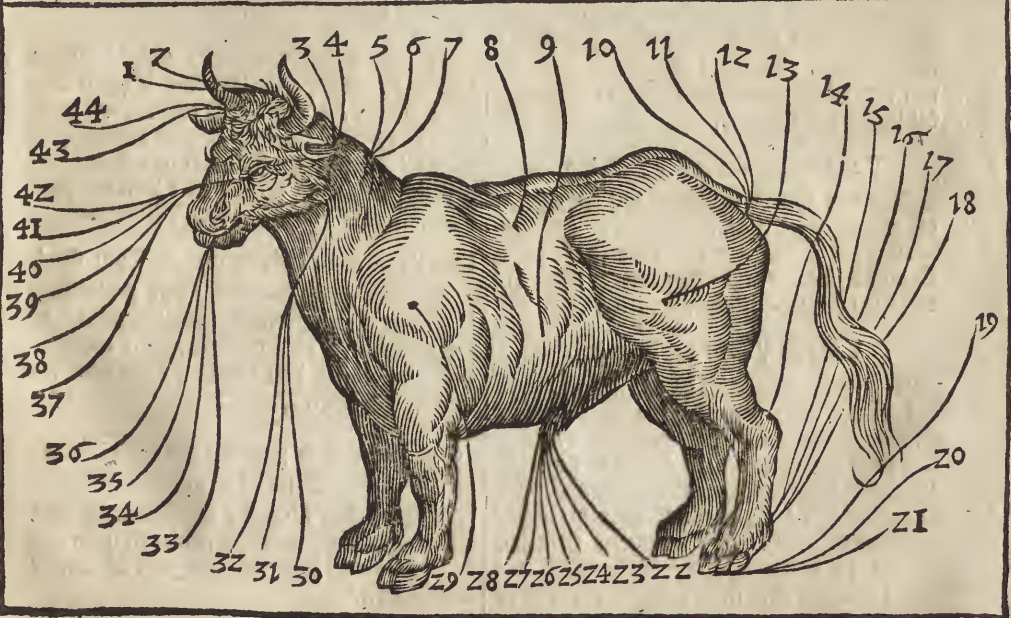
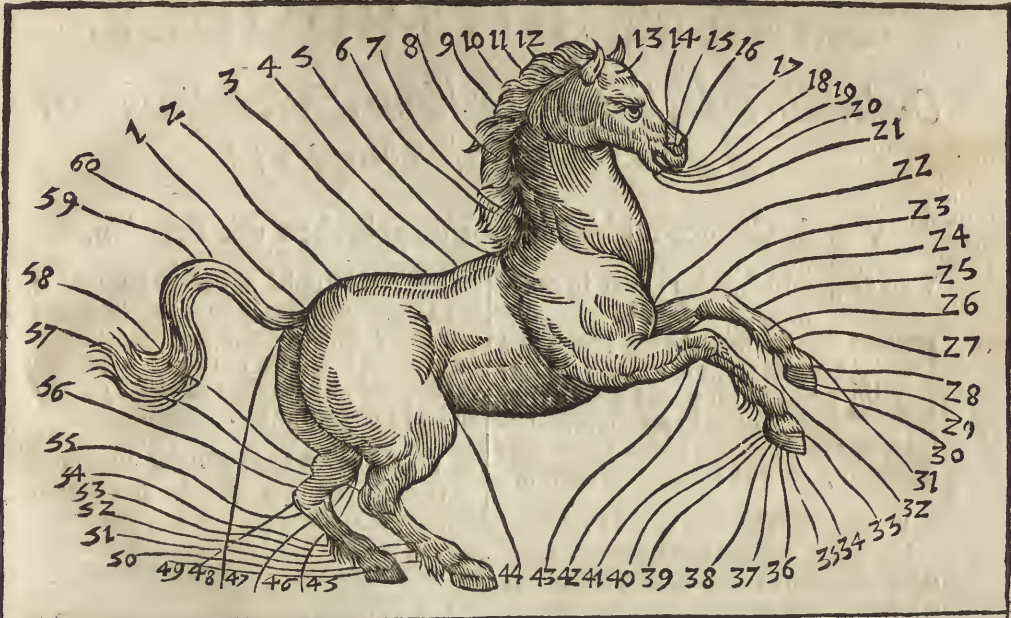
Om de Neus-gaten te beviziden / salmen dichtwils Hoosen-azijn laten riecken / de Gogen worden met volgende middelen bewaert / neemt Vrouwen-segh met Saffraen vermenght / en bet hier mede de Gogen / of neemt Seif Album twintigh greyn / Hoosen-water / Weegh-bzee-water van elck's twee loot / menght dit te samen tot een Oogh-water.

Van het P A E R T sijn siekten afgetekent met
de volgende numbers.

1. S Chortthept.	22. Pijn in de Borsfen.	42. Geslagen zijnde.
2. S Derreykt of geslagen zijnde.	23. Querbeenen aen de knien.	43. Malandien.
3. Longen-sucht.	24. Leesen.	44. De Wolfinne.
4. Longen-pijn.	25. Schuyfel-beenen.	45. Gezwel in de klooten.
5. Gequetste rugge.	26. Gallen.	46. Een slaghe aen 't dick van 't Been.
6. Den Schot.	27. Perkens.	47. Als 't Fondament uptballen wil.
7. Den Maenstrangh.	28. Egel-boet.	48. Leesen achter aen 't Been.
8. Pijn in de hals.	29. Querhoeven.	49. Een lopende gat.
9. De Wozginge.	30. Pinckende boet.	50. De Krancker.
10. De Wijvers.	31. Querboeten.	51. Kloben aen de Seenen.
11. Schel in de ooghen.	32. Verhithet.	52. Ober Hoeben aen de Hoozn.
12. De Nagel in de ooghen.	33. Pijn van de Hoozn.	53. Kloben die langhs heen gaen.
13. Hoofst-pijn.	34. Vernageltheit.	54. Kloben die dwets komen.
14. Snatterheit.	35. Sekere pijn in de boet.	55. Spatten achter aen 't been.
15. Verkouthet van 't hoofst.	36. Lossinge van de Hoozn aen de boet.	56. Krappen.
16. Vliegende Wormen in de Heusgaten.	37. Als de Hoozn aen de boet schuynt.	57. Leesen.
17. Schnpl aen de Tandien.	38. De Dage onder aen de hoozn van de boet.	58. Quer-beenen.
18. Derwas aen 't gehemelte.	39. De Stralen.	59. Staert-beenen.
19. Quetsinge aen de Conge.	40. De Bieppen aen de hoozn en bleesch.	60. Ratten- staert als 't hargh upt-balt.
20. Pijn aen de Conge.	41. Moere-bet.	
21. Kiepm Baerdekens aen de Conge.		

Van den O S sijn siekten afgetekent met de
navolgende numbers.

1. H Ooyn ghebroocken zijnde.	16. Verherdinge ende verstybinge in 't Been.	de Blaes.
2. Hooyn vermoept zijnde.	17. Doet verstycht.	29. Schouderblat ontset.
3. Gezwel in den Hals.	18. Eenigh zwaer ghewicht op den Doet geballen oft anders berklint.	30. Gechelen ingeslickt hebbende.
4. Den Hals gequetst.	19. Hooyn van den boet ghebrocken.	31. Squinancie.
5. Hays af-geballen aen het Hals-suck.	20. Hooyn van den Doet gekloben.	32. Dertwozgingen.
6. Verdighet in het Hals-suck.	21. Hooyn van den Doet afvallende.	33. Gezwel in 't ghemelte van 't Backhuys.
7. Gezwel in 't Hals-suck.	22. Bloetloopinge.	34. Gezwel in 't Backhuys.
8. Het Del aen de Ribben gekleeft.	23. Den buylen loop.	35. Quetsinge der tongen.
9. Pijne in de Bynck.	24. Swellinge in de Blaes.	36. Een appetijt verlooren hebbende.
10. Eenigen Verm gequetst.	25. Verstoptheit in de Blaes.	37. Wolcke in d'ooge.
11. Loopingen in den Bynck.	26. Steen in de roye van de Blaes.	38. Gezwel in d'ooge.
12. Verdighet in den Bynck.	27. Steen in de Blaes selfs.	39. Witzel op d'ooge.
13. Eersbil ontluyscht.	28. Swellinge in de roye van	40. Watte op d'ooge.
14. Gebroken Been.		41. Loopende ooghen.
15. Gezwel in 't Been.		42. Schelle in d'ooge.
		43. Seeren aen 't hoofst.
		44. Pijne in 't hoofst.

Den Erbaren HUYSHOUDER.

*Onderwijfende, hoe men heylfame Medicijnen voor
de gebreken der Beesten bereyden sal.*

Van de Genees-middelen voor de gebreken der Paerden.

Voor Oogen der Paerden, daer in gesla-
gen of gesteken is.

Hier toe sal men het Oogh met
warme Wijn wassen / ende met
vers Hoender - vet besmeeren /
ende daer na kruym van Witte-
broot met Wijn tot een papken gemaakt
opleggen / ende de Hoost-ader openen.

Voor groote Hoost-pijn der Paerden.

De ken-teekenen hier van zijn / wan-
neer veel water uyt het Hoost druypt / de
Doren slap hangen / en de Hals en
't Hoostzwaer en neerhangend is. Hier
tegen sal men het volgende gebruycken /
neemt kleyn gesnede Juffrou-merck, La-
cou en versh ghesneden Stro / menght
dit onder het Hoeder.

Voor verkoutheyt der Paerden.

Als een Paert verkout is / sal men 't
op een warme plaetse stallen / en wel
warm toe decken / en dan soo geeft hem
Fenegriek-zaet onder sijn koozn te eeten/
en lauw Soete-melck te dzyinken.

Voor de Vijver der Paerden.

De ken-teekenen hier van zijn / dat
het Paert seer zweet / jae al stont het
stille / en komen sy te leggen / soo zijn sy
seer in 't perijckel van te sterben. Om dit
te helpen / soo wrijft en strijckt het Paerts
knaech-been / en doet het ader-laten on-
derwaerts de Doren / en opent met een
Wijn de hardighepdt / die gelijk een
wate zennawe is / in de lenghte / treckt'er

dit twit-bleesch uyt / en strijckt daer Sout
in en leght'er dese pap op: Neemt Harst
drie loot / Garste-meel ses loot / koockt
dit in roode Wijn tot een pap / en verbint
het bozders met wiecken in water / Olie /
en Sout nat gemaakt.

Voor schellen en vliessen der Oogen.

Neemt sap van Hondts-draf, van
Stinckende-gouwe, Wijn van elcks eben
veel en doet dit in de Oogen: of gebruyckt
Sal-armoniac met Honingh vermenght.

Voor pijn en swellinge in de Keel der
Paerden.

Neemt ouden Oly twee pont / Wijn
een half pint / Parey-bollen, Vijgen van
elcks negen / weecht dit te samen en ziedt
het een reys of twee op / door gewongen
zijnde / doet'er by Salpeter en Sout soo
veel genoegh is / en giet hier van een half
pint seffens in de Hals van 't Paert.

Om Paerden te helpen van de Tant-stoel.

Alle het Tandt-bleesch dat gezwollen
is / sal men met een Wijn op snijden / te
weten drie ofte vier gaten daer in maken-
de / en laet het wel bloeden ende daer na
met Wijn-azijn wrijven.

Om Paerden te genefen die van binnen
gequetst zijn.

Neemt een Hondt, vilt hem en doet
het ingewandt wech / en ziedt hem in een
ketel met veel waters / en geeft dit water
te dzyinken.

Voor

Voor Bloet pissen.

Neemt Bloem van Carwe-meel / en warme Soete-melck / geeft dit te dincen.

Indien het Paert niet stallen kan.

Neemt een pint Wijn / wit van tien Eperen / gestoten Looch / geeft dit te dincen / of neemt alleen sap van roode Kool met Wijn vermengt.

Voor 't geswollen Gemacht.

Neemt Bloem van Tarwen-meel , Wijn-moer , Verckens-reufel , menght dit te samen / en besmeert het Gemacht daer mede.

Voor een dempigh Paert.

Neemt Galiga , Gember , Kruydt-nagelen , Comijn-zaet , Venckel-zaet van elck een loot / twee Eperen / Saffraen twintigh greyn / menght dit met een half pintje Wijn / giet dit in de Hals / het Hoofst lange tijdt om hoogh houdende.

Voor Hoest en Kuchen der Paerden.

Neemt Fenegrieck , Lijn-zaet van elck een vierendeel / Soet-hout , Gomme-dragant , Wieroock , Suycker , Linsen van elck twee loot / stoot dit tot een grof poeper en menght het onder het Doeder / of koocht een handt vol hier van in water en geeft het te dincen.

Voor verlooren Eetens-luft.

Als dan sal men de Mondt met Azijn en Sout wel wasschen en schoon maken.

Voor de gequetste of seere Rugh der Paerden.

Neemt de zenuwen van een Hondt , Oester-schelpen , Hoender-dreck ; dit sult ghy te samen mengen en branden tot asche / wascht het Seer eerst met warme Azijn en stropt'er het gebzande poeper

op. Ende als 't Paert op den Rugh gequetst is / van de Zabel / legt het op met werck in wit van Eperen nat gemaeckt / ende daer na sult ghy met Hoender-vet besmeeren.

Voor de Krappen.

Na dat het Paert af-geschoren is / sal men het smeeren met Mostaert en Honingh / daer na gebzupcht oude schoenen tot poeper verbandt / Koper-root soo veel ghe-noegh is / en maect met oude Verckens-reufel een salf / hier mede bestrijckt het 's morgens en 's avonts.

Voor de Gallen.

Neemt Kaerden , Riedt , en Brant-netels stampt dit in een Mortier en maect het warm in een pan / en legt het heet daer op / laet dit een geheele nacht leggen / des morgens wascht het met Pisse / ende als ghy die snijden wilt / en geopent hebbende / supcht door een spyte van een Olier pijp : al het geene in de Gallen is / en smeert'er het navolgende in / neemt Kappoene-vet , Honingh , en Olie van Lauwerier , ghebzupcht dit tot dat het genesen is / wel toe siende / dat'er geen water aen en kome binnen de tijdt dat het open is.

Voor geswollen Beenen der Paerden.

Neemt oude gesouten Reufel , Dialthea-salf en Lijn-olie , maect hier van een salf.

Voor quade Hoorns aen der Paerden Voeten.

Neemt Peck , Harst en Teer van elck een half pont / Tarpentijn een vierendeel pons / dit is goet booz quade Hoorns.

Als een Paert Vernagelt is.

Moet men de Nagel uyt trecken / en tot het Bloet snijden / of tot in 't Vlesch schoon maken en gesmolten Swavel daer in dzuppen.

Van de Genees-middelen voor de gebreken der Ossen en Koeyen.

Voor de Kegel-tanden der Koeyen.

Als een Koe gebreck heeft aen de Kegel-tanden / datse haer zwellen / soo en kan dat Beest niet eten / dan sal men hem de Mondt open doen / en snijden hem de Kegel-tanden / die gezwollen zijn / wat af / en bestrijckse met Sout / soo vergaet dat gebreck.

Voor Geswel aen de Koeyen of Ossen.

Daer tegen sal men die in de Soren snijden / en wijven die datse bloeden : ende soo het dan niet beteren wil / soo sal men de Staert opheffen / ende snijden daer in een vinger breeet van het lijf / en men sal haer Theriacel in geben.

Voor Buyck-pijn van Ossen en Koeyen.

De ken-teeckenen zijn / dat sy gaen leggen / en staen terstont weder op / en schrabben met de voeten : dan suit ghy nemen dun Bier / en slaen daer in een hant vol Sout / dat het schuymt / en dat schuytm sal men af doen / en gieten 't haer in de keel / tot driemaal toe : of geeft Theriacel met Wijn te dvincken.

Voor het Hoesten en Kuchen.

Neemt Longer-kruydt, Hysoop van elckis twee handen vol / koocht dit in Water en geeft het in / of neemt sap van Parey met Olie van Olijven.

Voor Bloet-pissen van Ossen en Koeyen.

Neemt Geers, Hennip-zaet van elckis

ses loot / Theriacel twee loot / koocht dit in twee pinten Wijn / en geeft het in / of neemt Weeghbre-sap met Olie van Olijven.

Voor Ossen of Koeyen die niet Pissen kunnen.

Neemt Honingh, Olie en Wijn, t'samen gesoden / en drie morgens ver-
volgens in gegeben.

Voor Sinckinge en Snotterigheyt.

De ken-teeckenen hier van zijn / wan-
neer de Soren loopen / en geen eet-lust en hebben / en de Soren laten hangen ; als dan wast de Mont met Thijm, ge-
stooten in witte Wijn / of wijft de Mont met Looch en Sout / en wast die daer na met Wijn.

Voor Ossen of Koeyen die seerigh zijn tusschen de Klauwen.

Hier tegen sal men Schapen-ongel smelten / en gieten dat daer soo warm op als sy het lijden komen / en naepen dan daer een lap om / en men sal 't oock eens of tweemaal daeghs wassen met Mang-
pisse / en met Ceer besmeeren.

Voor verborgen Sieckte der Koeyen.

Neemt Laurier-bladen, Seven-boom, Wijnruyt, Wijngaerts-bladen van elckis een handt vol / Knofhock, Parey, Wier-
roock van elckis een loot / koocht dit in Wijn en geeft het te dvincken.

Voor

Voor de gebreken van de Schapen.

Voor de Hoefft van de Schapen.

Geeft haer te eeten Veldt-cypres en Agrimonie een goet deel/dese krupden zijn mede goet voor dempige Paerden.

Voor de Schurftheyt der Schapen.

Neemt Moer van Olie / van Wijn / afziedsel van Lupinen, van elcks soo veel genoegh is / menght dit en besrijcht het hier mede. Hier toe dient oock het Water in helle Boeke-boomen gebonden / 't welk mede de schurftheyt van andere Beesten / als Paerden en Ossen / seerwel geneest.

Voor de Pest der Schapen.

Neemt in de Tente Salie en Malrove, druckt het sap uyt en geeft hier van de Schapen 14 dagen achter een een goede dronck / en sy sullen het volgende jaer van veel siekten en sterfte bevrijt zijn.

Voor uyt-teerende en seer magere Schapen.

Hier tegen geeft haer te eeten de wuchten of zaden van Colutea of Lombaertse Linsen, waer door sy vet en wel-groeyent worden.

Voor de gebreken van Verckens.

Voor Klieren en Krop-sweeren der Verckens.

Geeft haer te eeten het krupt van Veldt-violen ofte Penfeen.

Voor Peste onder de Verckens.

De Swijn-herders van Duyts-landt geven hier tegen het krupt van Gentiana, klein gekapt en onder haer voedsel gemenght.

Voor ongaefheyt of gortigheyt der Verckens.

Hier tegen is seer dienstigh het krupt Als-rancken haer te eten gegeven. Men seyt oock dat de Verckens / die uyt een Crogh van Essen-hout gemaect / eeten / noyt ongaetsch of gortigh worden.

Voor onbekende siekte der Verckens.

Dat de Verckens ongesont zijn / werde aldus onderhouden; Men treckt uyt de Neck cenige hayren / indien de selve sijnber zijn / is een teeken van gesontheit / maer indien sy bloedigh of met etterachtige materie besmet zijn / is 't een teeken van ongesontheit. Als dan sal men haer eeten en drincken een dagh en nacht onthouden / en daer na Water / waer in gestoote wortelen van wilde Comcommers 24 uren geweecht hebben / te drincken geven / en hier door sullen sy veel vuyghheit quijt worden: Sommige gebuycken hier tegen de wortelen van Affodillen, onder haer spijs gemenght.

Voor de gebreken van de Geyten.

Om de Geyten en alle vier-voetige ge-
dierte lichtelijck haer Jongen te doen
werpen.

Nemmt gestooten zaet van Sefeli
van Marsilien, en geest het haer
met warm Bier of Water te
driinken.

Om te maken dat de Geyten veel
Melck geven.

De bladeren van Klim-op ofte van
Vijf-vinger-kruydt van Geyten veel ge-
geeten / doet de selve seer veel Melck ge-
ven.

Voor de gebreken van de Hoenders.

Voor de Snotterigheyt en de Pip.

De Hoenders verkrijgen dit meest/
wanneer sy onsuypber Water drin-
ken / daerom sal men letten dat
sy van schoon en klaer Water versien zijn;
hier tegen sal men de Hoenders Loock in
geben / 't welck haer een bequame reme-
die is.

Een ander.

Steect haer een Beer door de Neus-
gaten / en licht het harde en witte vel
van haer Tongh behendelijck af / en geest
haer in alle dagen een weynigh Boter
met Peper vermenght.

Een ander.

Neemt Orego, of de binneusteschorsse
van de Essen-boom / weecht dit in water
en laet haer hier van geduurigh driinken.

Een ander.

Neemt Seven-boom, Orego en Hy-
loop, legt dit op een koolle vuurs / en
houdt het hooft van de Henne ober dese
roock / en wijst de beck en neus-gaten
met Knusloock.

Voor de Buyck-loop der Hoenders.

Neemt Garsten-meel, gesmolten Was

en Wijn, vermenght dit te samen als
Deegh / en geest een broeck of twee vooz
ander krooren / hier van te ceten ; onder-
tusschen sal men haer afziedtsel van Quee-
peeren driinken laten.

Om de Luysen van de Hoenders te
verdrijven.

Hier door werden de Hoenders seer ma-
ger / en gaen ghedurigh quijnen / hier
tegen sal men haer ingeben gestooten Co-
mijn en Staphisagrien -zaet met Boter
vermenght / en haer dichtwils wasschen
met Water en Wijn / waer in Lupinen
gesoden hebben.

Een seer expert recept voor alderhande in-
wendige gebreken der Beesten, soo wel
Paerden als Ossen en Koeyen.

Neemt Roomse Alfem, Quendel of
wilde Thijm, Betonie, Centauria, Ver-
kens-venckel, Gentiana, Bakelaer, Hol-
wortel van elckis twee loot / Myrren,
Wieroock van elck een loot / witte Peper
een half loot / stoot dit tot een sijn poeper
en vermenght het met twee pont gesmol-
ten Honigh, en geest hier van twee loot
op een reys in.

De DISTILLEER-KONST.

Onderwiffende hoe men uyt Kruyden
Bloemen en Zaden, Wateren en Olie fal
distilleeren.

M het oprechte gebuyck van
de Kruyden / Bloemen en Za-
den / die men in fijn Hof onder-
houdt enaengueecht / te genie-
ten / kan men der felver kracht dooz
Kronft merckelijck verbeteren / en uyt de
felve krachtige Wateren en Olie trecken
of distilleren ; het welke wel op verfchey-
de en veelderhande manieren / en dooz
veelderleye instrumenten gefchiet / doch
fullen hier maer twee van de voornaemfte
en gemakelijckfte maniere befchrijven ;

(als zijnde het andere / het werck der
Chymiften) welke onfe manieren al-
leenlijck gefchieden dooz twee instrumen-
ten / als een kopere ketel en een kilock/
en gelijck een goet gereetschap / na men
feght / de helft van den arbeet is. Soo
fal ick tot nader kenniffe der onkundige
alhier neffens de afteekeninge van een
Distilleer-fornuys / oock befchrijven / hoe
en op wat manier het felve moet ghe-
bouwt of gemetselt worden.

Afteekeninge van een Distilleer-fornuys met fijn
Koel-vat en andere toe-behooren.

Het Distilleer-fornuys in fijn geheel /
gemetselt van flegchte Goutfche fteen /
alfoe die beft tegen 't branden magh.
Waer in een kopere ketel op die felve
wijfe ghemaecht / als de Brandetwijn-
branders ghebruycken tot haren Bran-

derpe gemetselt ftaet / waer op een Helm
gepafst wordt / veeltijds van koper doch
feer qualijck / alfoe de opwasemende dam-
pen daer in vergaderende / indien fpee-
uige fuurigheyt of feherpigheyt by haer
hebben / lichtelijck een quaden fmaeck /
ja felfs

Ja zelfs beynighent daer uyt komen na haer te trecken / wesshalven de selve Helm of geheel dick vertint / of geheel van tin moet gemaectt worden / welck laetste het alderveplighst is / van de twee Deurtjens in het bobenste / een Stoockgat waer mede eenpfeer krooster moet geelijck gelept werden / om buur op te stoken. Het onderste is een lucht en Aeschgaetje / den beek van den Helm komt over een met de Slangh / dewelcke in een Koel-vat moet staen / het welck met kout water moet op gebult worden / om de dampen uyt de Helm in de Slangh / (die om deselve reden als vooren van de Helm is geseght van tin moet wesen) te verkoelen / op dat het niet heet soude mogen komen in den Ontfanger / ende als dan beederven : Dit Formis dan op dese wijze geboutwt zijnde / komen wy tot de Distillatie / waer in twee dingen voornamentlijck staen aen te merken / als vooreerst hoe veel Waters om te distilleeren op de Kruyden moet gegooten worden / en ten tweeden hoe veel Waters van weder pont kruydt magh afgetrocken worden / waer in de koude en vol-sappige Kruyden van de dzooge en heete verschillen. Want de koude natte Kruyden hebben om de veelheyt hares saps minder Waters van noden als de heete endzooge; by Exempel.

Giet op 12 pont Cichoreye kleyen gehackt en gekapt zijnde / 16 pont Waters / t'samen in de Kietel gedaen hebbede / distilleert het met matelijck buur / de Helm op de Kietel geset zijnde / ende des selfs Juncture ofte voegen met Froggendeegh nauw toe gestreecken hebbede / treckt daer af 8 of ten hooghsten 10 pont Waters / op welcke wijze alle koude en vochtige Kruyden moeten ghedistilleert worden / als

Bornagie.
Boon-bloeyfel.
Buglossé.

Carde Benedict.
Duyve-kervel.
Endivie.

Latouwe.
Lelien.
Nacht-schade.

Scabiose.
Suringh en meer
andere.

Doch tot de gene die heeter en dzooger van natuure zijn / als volgen

Averuyt.	Lavendel-bloemen.
Byvoet.	Moeder-kruydt.
Conflie de Greyn.	Majoleyn.
Hysoop.	Poleye.
Kruyle-munt.	Roosmarijn.
Lavas.	Salie, &c.

Magh men wat meer Water nemen en af-trecken / als by Exempel. Tot 12 pont Averuyt, 18 pont Water / daer af treckende 14 pont Waters : Dit booz soo veel aengaat de Distillatie in 't gene-rael ; doch zijn noch eenige bysondere manieren om sommige Kruyden te distilleeren.

Maniere om Water uyt Aert-besien te maken.

Neemt 4 pont Aert-besien. de selve wat gekneust hebbede / giet daer op 4 pinten Wijn / t'samen een dagh of twee geweeckt hebbede doetse in de Kietel en distilleertse sachtjens / op dat de vrucht niet aen en byande / ende u Water daer dooz een byandige smaectt krijge / wacht u oock van al te veel af te trecken / alsoo te veel vochtighejdes verbloegen zijnde / uwe vrucht in groot ghevaer soude staen van aen te byanden.

Op dese wijze worden gemaectt de wateren van

Lelien van Dal.
Caneel.
Hondts-draf &c.

Maniere om gemeen Roose-water te maken.

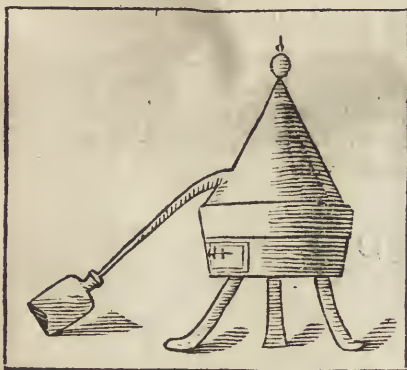
Neemt 1000 Provency-roosen / de welcke ghy de bladers van hare kinoxpen afgedaen

gedaen hebbende / sult in de Kietel smijten / daer op gietende 12 mengenien waters / distilleert het selve soo langh ghy bevindt het water noch reuck te hebben. Doch hier moet insonderheyt op het vuur gepast worden / alsoo de Roosen te heet gestookt wordende / seer licht opbliegen en den Helm van den Kietel smijten.

Nota. Wanneer dit Roose-water eerst nieuw of versch gedistilleert is / heeft het niet als een sijnische lucht over sich : Doch een Maect of twee gelegen hebbende verliest den selven / en krijght als dan een seer lieflijcken en aengenameu reuck.

Maniere om Roose-water te maken, sonder toe doen van water, ja oock om Roose-koecken te maken.

Neemt een timmen Klock / waer van ghy de figuur hier sien meught. Als zijn

de het bovenste een timme Klock / het middelste een lodden Back / het onderste een kopere Fornuys waer in het vuur ghestookt wordt.

Neemt dan versch gepluckte Probenzie-roosen / en vult den loden Back met desselvs afgepluckte bladers / die op 't zant in 't Fornuysje staet / daer op settende den timmen Klock / en onder den Back des Klocks een ledigen Flesch / op dat het water daer in druppe. Maect dan een

kleyen vuur van Houte-kolen in het Fornuysje / wel lettende dat het vuur niet te sterck en zy / want het water anders byandigh soude smaecten / ende de Koecken zwart verbyanden / ende ghy vergeeffsche arbejdt gedaen hebben / wanneer nu alle de vochtighejdt uyt de Roosen is / 't welck ghy sien kunt met de Klock eens op te lichten / soo neemt de Roosen daer uyt / die ghy in een Klock gebackensult vinden.

Op dese maniere kunt ghy uyt alle vochtige Krupden / en Bloemen / wateren distilleeren / sonder eenigh vocht daer by te doen. Wantier maer de Krupden kleyen gescherft of gestattyt zijnde / in desen loode Back worden gedaen / en op de voozberhaelde wijs gedistilleert.

Maniere om Roosen een heel jaer te bewaren om te distilleeren.

Neemt versche en gabe Roosen / pluckt de bladeren van haer knoppen / en scoopt een woepnigh Sout op den bodem van een aerde verglaesde Pot / daer dan op stropende een laegh van die versch afgepluckte Roosen-blaen / en soo voozts / laegh om laegh Sout en Roosen / boven op woeder wel voozsiende met genoeghsaem Sout / en ghy sult het gantsche jaer Roosen kunnen hebben tot de distillatie.

Tweede maniere.

Wanneer den hoop der Roose-bladen te grooten beslagh maecten / soo kunt ghy de selve wat stampen in een Moetier / of met een Hack-mes heel kleyen hacken / en voozts daer mede leven / als nu de eerste maniere is geseghet.

Detwijl wy in 't begin mede hebben geseghet van het distilleeren uyt Zaden / soo sullen wy kortelijcks gaen verhandelen / hoe en op wat maniere / de Olien uyt Zaden en andere byuchten kunnen ghetrocken of geniaectt worden.

Om Olie van Venckel te maken.

Neemt Venckel-zaet dat niet te versche noch te oudt is / 't welck ghy in een Djsel heel sijn sult stoten / giet dan daer soo veel water op / dat het daer in ruym sop mach zwemmen / en doet het in de kopere Ketel / hier vooren beschreven. Erst sacht ende daer na by heet vuur gebende / ende ghy sult seer schoonen Olie bekomen / drijvende op het water / den welcken ghy dooz een glazen trechter moet van het water scheidende ende tot het ghebruyck bewaren.

NB. Dit water dat in de distillatie van de Olie overkomt / kan bequamelijck booz het water dat men upt krupden distilleert gebruyck worden / ja is oock veel krachtiger.

Op dese wijze worden gemaect dese navolgende Olien, als van

Anijs.	Dil.
Comijn.	Genever &c.

Als mede van

Alst.	Kruyse-munt.
Confelic.	Majoraen.

Poleye.
Roosmarijn.
Salie.

Seven-boom.
Wijnruyt &c.

Doch moet gelet worden / dat van dese laetste / in plaats van zaet / drooge krupden mochten genomen worden / ende voozts gehandelt / als van de Olien upt Zaden is geseght. Van dese nabolgende moet men om Olie te distilleeren de versche schillen nemen / als zijn

Citroen.
Orangie-appels en Limoenen.

Oock kunnen van dese boozverhaelde Zaden en krupden met Brandewijn gedistilleert worden / als

Anijs.	Alst.
Comijn.	Genever.

Als oock

Citroen-schellen en meer andere.

Welcke Brandewijn-Wateren / om de delicate smaect mogen soet ghemaect werden / daer by doende 2 oncen Candy-Syrop tot yder pint / en sal goet bevonden werden.

E Y N D E

Den Raerstigen
BYEN-HOUDER,

Onderrechtende

Hoemen met nut en profijt de Byen re-
geeren en onderhouden sal.

Als mede

Hoedanigh men Honigh en Wasch, op een korte en bequame
manier sal vergaderen / bereyden en supberen.

Moet booz desen gedruckt.

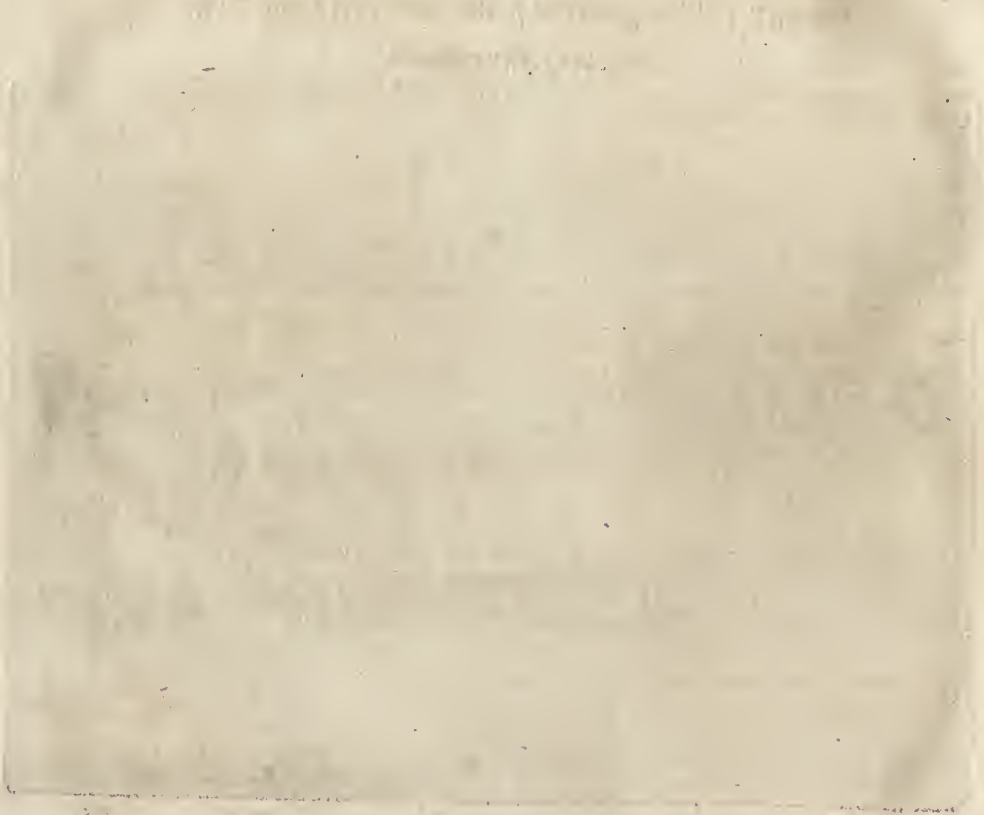
Amsterdam, booz Marcus Doornick, Boeckverkooper op den Vygendam /
in't Kiantooz Aechtbat. Anno 1669.

Met Privilegie booz 15 Jaeren.

BY THE ORDER

of the Board of Directors
of the Bank of the City of New York

Resolved, That the sum of
Twenty Dollars be paid to
the Treasurer of the Bank of the City of New York

Den Raerftigen BYEN-HOUDER.

Van het regeeren der Byen, Honingh
en Wasch.

HET I. CAPITTEL.

Van de Bye-korven, hoedanigh die moeten gemaectt zijn.

En Bye-korf is een wooninge der Byen / die men magh verboeren van d'eene plaets ind' andere / gemaectt alhier in Hollandt van Roggen-strop / t'samen gebonden met gekloofde Water-willigen-rijs / van onderen tot boven spits toe-loopende / en op de toppen wat platachtig. Sy is gemaectt van Roggen-strop / om dat het effender en langer is / dan Cartwe ofte Haberen-strop / en om dat de Byen milder werck daer aen hebben / om alle rupchten van binnen af te doen / eer sy 't werck beginnen / en om de beghinselen van Wasch daer aen te hechten. Sy is boven wat platachtig en van onderen spits toe-loopende / om dat men die in 't regeeren en besichtigen ghemackelijcker met het open opwaerts kan stellen / en op dat sy den top van de korf te eerder bul-

ten / en haer werck te gelijk nedertwaerts voerts gaen / en Honingh en Wasch te beter uptgenomen soude worden. De Spijlen die kruys-wijs na de dichte van de korf dooz en weder dooz gesieken worden / moeten van plat Willigen-hout gemaectt zijn / en daer na sal den Byenhonder alle sijnue korbten volmaectt zijnde / van buyten bepleyfteren of besneezen met Osse mis en Klap te samen vermenght : andere nemen krocpen- of Osse mis met Kalck / en sulcks geschiet / om dat de selve langer duuren / en de Byen vooz houde / regen en wint seer wel be-waert soude zijn. Dese By-korbten moeten omtrent vijf vierendeel hoogh of lang / en drie vierendeel van een ellen wijd zijn / en op die mate en maniere bereydt zijnde / werden met recht vooz de beste en bequaemste geacht en gehouden.

HET II. CAPITTEL.

Van de Plaetse en Stallinge der Byen.

De plaetse / daer men de By-korven stellen sal / moet een goede en open lucht hebben / en alwaer veel wel-rupckende krepden en Doomen zijn / en een lopent of ten minsten schoon stil staende water is / als mede alwaer de Byen wel op de vlucht sitten / om pet tyt het belt / gebloemten en krepden te ha-

len : Daerom sal men wel in acht nemen / dat men die niet en stelt onrent daer vuple Moerassen / Rivaten / sinckende Wateren en daer vuple Gooten zijn / oock daer vuple stauck is van Mis-purten / en diergelijken / om dat het werck der Byen geen quade lucht daer van soude krijgen. De plaetse aldus behoortijck uptgekoo-

Den Ervaren Byen-houder.

4
sen / sal men een Logie maken / soo hoog dat men een Kozf bequameelijck magh om keeren / om de selve te besichtigen / of op dat / wanneer haer Koninghrijck groot en geweldigh woardt / men als dan een opsetter onder de Kozben stellen mochte. De breete sal zijn van twee voeten en een half. Boven moet et met pannen of riet ghe-deckt zijn / ten eynde sy dzoogh mogen staen ; daer na sal men de Logie van achteren bedecken / met halve gefaeghde deelen / of met riet / ten eynde dat de Goste of Doozde Winden / de Kozben niet met haer straffe en guure Winden beschadigen : Daerom sullen de Kozben niet haer upt-gangen teghen 't Zuyden / Zuyd-oosten ofte Zuyd-westen gefet worden. De plancken / daer de Kozben op-

staen / behooren een of twee voeten hoogh van der aerden te staen / op dat de slagh-regen druppelende van de dacken / de Kozben niet en soude vuyl maken van de aerde. Indien men de rupinte heeft / kan men oock wel maken / dat men achter de Kozben mach gaen / om die altemet te besichtigen / en om dat sulcks geschieden-de / haer vlucht door 't besien niet en woerde verhindert. De Logie aldus volmaekt zijnde / sal men de By-kozben twee duymen ofte wyjder van den anderen setten / om te beter de Kozben altemet te besichtigen en te supberen / sonder datse malhanderen raken / waer door andersins de naeste By-kozben met haer werck verhindert souden worden.

HET III. CAPITTEL.

Van 't Gereedtschap dat men behoeft tot op-voedinge en regeeringe der Byen.

En naerstigen Byen-houder is vooz 't eefte van nooden / een Byen-kappe met een visier van Koper-dzaet / wiens ronte een dicken koper-dzaet moet zijn / waer ober ten minsten 4 of 5 dunder koper-dzaden gespannen worden / ober de welcke wederom heel dun koper-dzaet / een half stropken wijt van malhanderen moet ober-getrocken worden / op dat'er geen Byen / om peimant te stekken / door en soude komen. Daer na als dit visier aldus gemaekt is / soo sal men daer aen napen een kappe van Kanefagdoeck ofte grof Wijn-waet / die recht passe om den Hals en het Hoofst / daer aen achter en vooz oock twee stucken gehecht zijn / op dat dese kappe met banden onder de armen door geboeghijck gebonden mochte werden / en alsoo de Byen daer niet door kruppen en mogen / om den Meester in 't aengesicht te stekken of te quetsen. Dese

kappe dient daer toe / als men pwers gaet om Byen te besoecken en te besichtigen / om eenige Stocken en Swermen te kooopen / Swermen te scheppen / Byen te korten en te supberen / en om Byen in andere Kozben ober te drijven. Hier by heeft den Byen-houder van nooden een paer wolse ofte dicke lakense Wanten of Wandt-schoenen / om dat in de selve / gelijk in Seem-leeren geschiedt / de angel der Byen niet en blijft steken. Hier by moet geboeght zijn / een Ganse-vleugel / of een Duuren-houte dun planckstuck / in de gedaente van een Ponjaert gefatzoeneert / waer mede men de Byen / als sy gezwernat hebben / behendelijck van de tacken der Boornen sal af-streicken. Daer en boven moet hy noch hebben eenige Bye-kleden / gemaekt van open Kaes-doeck / die een elle in 't vierkant groot zijn / op den eenen hoeck van den doeck een langh snoer daer aen

aen gebestight / om de Korven daer mede toe te binden / aen 't epnde van 't snoer moet een houte pen gebonden zijn / om daer mede in de Korven te steken / op dat het sleet van de Korven niet af en gae. Noeh moet hy hebben een kozt Mes / 't welck moet zijn omtrent drie vierendeel lanck / aen het een epnde een plat beptelken van twee vingeren bzeet / en aen 't ander epnde een mesken / omtrent een duym

bzeet / aen beyde zijden snijdende / krom geboogen by na Winkel-haccks gewijse / op dat men daer mede tusschen de Honigraten soude komen / om die alsoo daer upt te snijden en te korten. Spndelijck is hem van nooden om Was en Honingh te persen / supveren &c. een Parffe / een Zebe of Mande / eenige stercke ronde en van seylgaern gebzeyde Sackien / een Kietel / en eenige Waten en Tobbekens.

HET IV. CAPITTEL.

Welcke Korven met Byen men koopē en verkiefen moet daer men profijt begeert af te trecken.

VAnneer men eenige stocken wil kopen / soo sal men sulckz doen na de Winter / en besichtigten of sy veel Byen in hebben / of 't werck van 't Was wel in goede ozder staet en oock beset is van de Byen / ende dat de Korf aen 't laeghste gat / vol / zwaer en wichtigh zy. Ende soodanige sal men ten minsten 6 upt-kiesē / aengesien een Korf ten zy men die om vermaeck aenhoudt / weynigh profijt aenbrenghet / en soo veel moeyten hy na heeft om die waer te nemen / als 12 Korven ; en dese 6 Korven souden sich na de schoone jaren en dooz goede en naerftige regeeringe genoeghsaem voort setten. Voben al sal men toesien dat de Byen in de selven goet / wacker en naerftigh zijn ; 't welck men dooz volgende ken-tekenen onderfoecken sal : Ter plaetse daer ghy eenige Korven koopen wilt / sult ghy waernemen of de Byen dicht op 't gat sitten / ende gestadigh upt en in komen geladen met geele ofte ander gekoleurde materie op haer achterste beenkens ; en oft gebeurde dat het quaet weder waer / en datse niet upt en vloegen / soo soude men die met der hant konnen wicken ofte wegen ende oock besichtigen / als mede stijf in de bobenste niganck blasen / en hooren aen het rumoer of rasen / waer

in dat de meeste Byen waren : welck blasen oock wel kan geschieden in den abont stont / als de Byen altermael t'huyz zijn. Als men nu de Byen in 't laetste van Maert of April geliocht heeft / sal men die ter plaetsen / daer veel Boomen groeyen / gelyck Appelen , Peeren , Kerffen , Kriecken , Hagedoorn en andere Hoben daer wel-riekende Bloemen wassen / brenghen ofte omtrent de Boomingaerden en Hoben op 't Landt neder setten. Oste indien datmen die in May eerst kochte / soo sal men die brenghen omtrent daer de Ackerz vol Kool-zaet en andere bloeyende gewassen zijn : want als dan halen sy veel in van Honingh en Byen-hoot / oock tot 't maken van jonge Byen. Als men misiet dat de Korven beginnen vol te worden ende de tijdt genaekt dat sy willen zwermen / 't welck dichtwilz geschiet in May omtrent Pinghster en in Junio omtrent St. Jan en oock daer na / soo sal men naerftigh de tijdt in acht nemen om profijten van de Byen te trecken. En op dat men wete welke Swermen de beste zijn / soo moet men hier op letten / dat de vroege Swermen / als daer weynigh Honingh valt / vooz de beste gehouden werden / maer als'er veel Honingh valt / de middelste.

HET V. CAPITTEL.

Hoe men de Swermen vergaderen en regeeren fal.

Indien men fiet dat'er eenige Koningen op 't zwermen staen / soo fal men voor eerst twee / drie of meer Kozven schoon maken ende de selve met Venckel en Confilie de greyn wyjben / op dat alle spinnegelweb en vuyte stanck wech-genomen mochte werden: oock mach men een weynigh Honinghs boven in de top van de Kozf strijcken; ende als men nu een Swerm ergens aensiet zwermen / soo fal men den Bye-kap met de Handt-schoenen aentrecken / en soetelijck op een becken of petz anders klincken: want door dat middel sullen sy neder blijven / neemt als dan een schoone Kozf in de arm en een houtte breede Ponjaert of vleugel in de handt / houdt den Kozf omtrent de Boom / Dael / Muur / daer sy aen mochte gezwermt wesen / en strijckt de Byen alsoo soetelijck in de Kozf / tot dat men fiet / datse niet meer op de plaetse blieden daer men die geschept heeft / en dat is een tepcken dat den Koningh in de Kozf is. Indien door het klincken op het becken de Swerm niet neder wilde blijven / als dan sal men een besem in 't water steken en het water om hoogh in de lucht werpen / andere nemen alleen dzooge aerde of zant / en hier door doet men de Swerm nederkomen en sitten blijven. Om de geschepten Swerm die meer dan een Koningh heeft te scheppen / moet men na de Koningen soecken /

en als men die heeft / soo verdeelt men de Byen / en sulckz geschiedt des abontz na der Sonne onderganck / de Byen te gelijck op de aerde nederstortende. Of het geschiede / dat een Swerm in een hoeck of gat van een muur geblogen waer / daer men met gevleugel of petz anders mochte by komen / soo souden men die met een Kozf moeten besetten / ofte die Swerm met eenige roock daer van daen drijven / dat hy dan buyten bloot aen de muur quam / op dat men die bequamelijck in de Kozf strijcken of scheppen mochte. Ende indien 't gebiel / dat hy ergens aen een tack van een Boom zwernde / daer men niet wel by komen konde / als dan sal men met een lange haeck den tack nederwaerts trecken / en de selve schudden / dat de Byen recht in de Kozf / die men daer dichte by houden moet / vallen mogen / ofte men sal / indien het mogelijck is / de tack sonder schudden behendighelijck afsnijden / en alsoo met de Byen in de Kozf leggen. Als men nu den Koningh met sijn Heyz-kracht aldus ghevangen heeft / moet men die ten eersten niet recht ober epinde setten / maer leght de Kozf op een zijde / met de top tegens de Sonne / en dan neemt men wat afgebroken rijs / bladeren en andere groente van gras / dat leptinen op de Kozf / om het steken van de Son te beletten.

HET VI. CAPITTEL.

Hoemen met de Korven daer de Byen uytgeswermt zijn, en met de Broet-byen omgaen moet.

Wanneer men bebindt dat de eerste Swerm van de Kozf geblagen is / soo fal men de afgeblagen Kozf met het open opwaerts keeren en sien na de groote Honingh-ratten / om de Broet-byen / die aldaer noch niet

niet uyt gekipt en zijn / met een scherp
Mes het hooft af te snijden / ende eer
men sulckx begint / soo sal men de Byen/
die in de Kozf zijn / met roock van bzandende
Lont of Lijnwaet / boven in de top van de Kozf
doet vertrecken: ende als men nu dese
grooten graden niet Zoet-

byen de Hoofden afgesneden heeft / sal men
die wederom op sijn plaetse setten / en
wachten daer naer seben of acht dagen
ofte langer / tot dat hy wederom zwermt /
en sulckx geschiet om dat de Zoet-byen
anders geen profyten als alleen zoepen
hy en brengen.

HET VII. CAPITTEL.

Van de Drijvelingen en swacke stocken sterck te maken, ende te beletten dat Swermen op 't selfde jaer niet meer en swermen.

DEse Byen worden drijvelingen genoemd / om dat die uyt volle Kozben in ledige gedzeben worden / en sulckx gheschiedt alleen als 'er veel Honingh valt en noch vzoogh in 't jaer en een drooge tijdt is / maer in natte jaren ist best dat sy in haer oude Kozben blijven; om de Byen uyt volle in ledige Kozben te drijben / sal men aldus te werck gaen: Neemt den Kozf van sijn plaetse / op de middagh of na de middagh / die men uyt drijben wil / ende men set een ledige Kozf in de plaetse van volle / ten eynde dat de uyt-geblogen Byen niet op andere Kozben vliegen souden / want sy andersins van de anderen gedoodt worden; daer na steit men de volle Kozf met het open opwaerts ende men stopt de ingangen met gras of pets anders vast toe / daer na neemt men een andere ledige Kozf / die past men met het open op de volle / en men neemt als dan een kleet / waer mede men de Kozben te samen bindt / en stopt de ingangen van de bovenste ledige Kozf mede vast toe / dit gedaen zijnde / soo sal men de roock van bzandende Lonten of oudt blaenke Lijnwaet in het onderste gat van de volle Kozf blasen / en van anderen met de handt aen de Kozf kloppen / ende alsoo sullen sy onder uyt den top allenskens na boven in de ledige Kozf beginnen te lopen. Als men nu siet in 't onderste gat dat sy

opwaerts komen ('t welck men oock door 't geraes van de Byen wel hooren kan; en soo doet men den tweeden inganck open / en men doet aen 't selfde / gelijk wy van 't eerste geseyt hebben / tot dat men hoozt / datse boven in de ledige Kozf vertrocken zijn. Dan doet men die 't samen geboeghe Kozben van malkanderen / en stelt die obergedzeben Byen op haer oude plaetse. Om nu gewis en verskeret te zijn van de gerechticheydt der Drijvelingen / is van noden / dat men daer een kleyn Swermen hy doet / op dat 'er geen Koningh in gebreck en sy. De swacke Stocken om des Winters over te houden / mogen sterck gemaeckt worden op volgende maniere: Men sal de swaerste Kozben van Honingh en Byen-zoodt korten / en van dese Honingh-raten sal men met stockkens in de swacke Kozben eenige vast maken / eben gelijk de Byen haer werck begonnen hebben / en als dan sal men de Kozben des nachts met het open om hoog setten / en met een kleet toe decken / een boort of planck daer op leggende / om de warmte die de Byen by haer hebben / te behouden: Oes anderen daeghs sal men bevinden / dat sy dat ingelepde werck vast gemaeckt sullen hebben / en alsoo magh men daer na de Kozben wederom keeren / als sy gestaen hebben. De vroege Swermen willen dickwils het selfde jaer wederom

derom

derom Swermen / en als dan fal men de Moeder-pijpen uytfnijden / en de Broet-byen al te samen de Hoofden affnijden / en sulcks geschiedt bequamelijck tuffchen St. Jan en St. Jacob.

HET VIII. CAPITTEL.

Hoe men Byen vervoeren fal van d'eene plaets in d'ander.

OM mit en profijts wille worden de Bye-korven dichtwils van de rene plaets in de anderen verboert / ende wanneer men begeert sulcks uyt te rechten / soo fal men booz eerst eenige lange en oock korte spijlen tuffchen het werck in steken en soo vast besetten / dat het aen d'een of d'ander zijde niet wijcken en magh. Als het Byen-werck nu dus beset is / fal men de Korven wederom ober-eyndt setten / en de selve een dagh / eer men die verboert / laten staen / op dat de Byen haer gequetste Honingh-raten wederom heelen soudent / en de Honingh / die gestort mochte zijn / wederom op lieken. Daer na salmense met kleeden toebinden en de ingangen dicht toe sluyten / op dat'er geen Byen wegh en vliegen.

Opndelijck moet men de Korven na der Sonnen onderganck in Schuyten of op Wagens leggen / wel toefiende dat de Korven op een zijde gelept werden / en men false by nachte verboeren / daer men die begeert. Als men nu de gantsche nacht gebaren heeft / en men tot de begeerde plaetse noch niet gekomen is / soo fal men de Korven ergens op 't landt tegens 't Zuiden op een rye neder setten en de bovenste ingangen ontsuyten / op dat de Byen dien dagh uytvliogende pets halen mochten : des nachts worden sy wederom wegh genomen en verder verboert / dit soo lange onderhoudende tot dat men komt / daermense laten wil : Dan treckt men de spijlen uyt die men daer in gesteken heeft / tot dat men die wederom verboert.

HET IX. CAPITTEL.

Hoe men Byen-werck korten en suyveren fal, om den Honingh daer uyt te vergaderen, en hoemen de Byen fal dooden die men niet en begeert over te houden.

Als men de Bye-korven vol Honinghs wederom t'huyt ontfangen heeft / soo moet den naerftigen Byen-houder de Bye-korven besichtigen ende wegen / ende wat men bebindt ontrent de 30 ponden zwaer te zijn / magh men doen oberwinteren / wat nu minder wzecht en geen 24 pont ophalen magh / fal men verstercken / en waer in boven de 36 ponden gebouden werdt / magh men het selve korten / en op dat dit bequame-

lijck geschiede / soo fal men de stocken van onderen met Lonten of Lijstwaet berooken / tot dat de Byen half in zwijm zijn / daer na moet men die met het open opwaerts omkeeren / en eenige stucken effen uytfnijden / soo veel ober latende als u goet dunct / dat de Byen ghenoech sullen hebben om af te leven : Daer na sult ghy dat uytgenomen werck in een tobbeken wel toe decken / en alsoo alle de Korven die te vet en te zwaer zijn / beroo-

ben,

ben. Maer ondertuffchen fal de naerftige Byen-houder in acht nemen / dat dese Kozben van vzeemde Byen / dooz den reuck en lucht van de Honingh verlocht zijnde / niet berooft worden / ende daerom fal hy het onderfte gat van foodanige Kozben toefstoppen / en het bovenfte half open laten / soo dat'er maer een Byeken teffens dooz paffereen magh / ende als dan fullen sy haer Koninghrjck booz de Koberz wel bewaren.

De Byen die men niet ober houden wil / en daer men profijten begeert af te trecken / kunnen op volgende wijfe gedoodt werden: Men graeft in de aerde twee ronde gaten of kuplen / en in peder kupl leght men van 5 of 6 turven een buur / en als de turven beginnen te rooc-

ken / soo stelt men de Kozben met de Byen recht op de kuplen / de ingangen toefstoppende / op datse van de roock verfticken fouden / en delwijl dat men de fpijlen uyt treckt / soo ftozen sommige Byen-houders den Honingh met Byen te gelijk in de Conne / en fampnen die onder een / daer en tuffchen zijn oock de andere gefmoort / die men mede met de Honingh by de boozgaende doet / het felfde met de andere vervolgende. Andere berooekense alleen met een ftockje Bovift of Wolfscheer, dooz wiens roock sy terftont fterben en nedervallen. De bequaemfte tijdt om de Byen te kozten en te dooden / is in September of het laetfte van Augustus, als de Kozben wel geladen en vol zijn.

Het X. CAPITTEL.

Hoe men de quade Koningen dooden, de Byen onder een ander Koningh brengen, en de ftraffe Byen tam maken fal.

De quade Koningen / die haer in haer ampt niet wel en dragen / gelijk oprechte Koningen behoorden te doen / fal men dooden / en de Byen onder een ander Koningh brengen. Hier toe moet men de Byen half in zwijm beroeken / en daer naer haer gantse werck uytbreken / ende de felve na der Sommen onderganck op een kleet nederftozen / en na de Koningh / die men wel lichtelijck binden fal / foecken / en de felve gebonden hebbende / falmen die dooden en de Byen in

een ledige Kozf vergaderen / en daer na op een zwacke zwerm ftooten / gelijk wy in 't 7 Capittel geleert hebben. De quade en ftraffe Byen / die de menschen seer fteecken / als sy haer Kozben genaecken / moet men dooz dichtwils die te befoecken en bywefen tam maecken / soo dat men daer na / sonder datse fteecken / haer werck kan befien / booznamentlijck als men daer stil by komt / en naer geen buyle ftanck en ruycht.

Het XI. CAPITTEL.

Hoe men de rovende Byen het roven beletten fal, teyckenen waer by men fulcks weten kan, en hoemen de Byen na de winter voeden fal.

Het gebeurt dichtwils dat het geene / twelck de Byen tot haer winter koft vergadert hebben / van andere haer ontrooft wordt / waer dooz sy van honger

komen te fterben; en om hier in te boozfien is van nooden / dat men wete / hoemen de rovers kennen fal / en wat teyckenen van rooven dat sy bewijfen. De roo-

vers werden bekent aen haer bliegen tegens de ingangen waer booz sy lange tijdt hengelen eer sy in gaen doyen/want (haer wel bekent is dat die Honingh wil steelen/flagen verwachten moet) tot dat sy met kraght door hreucken/ al waer dan diekwils hart gestreden wordt/de eene om het sijne te bewaren/ en d'ander om pets wegh te halen/vechtende. Daerom salmen hier tegen remedien gebuycken/ op dat de roovers haer rooven na laten/ en de andere niet overvallen mochte werden. Tot dien eynde sal men naerstelijck gade slaen waer van daen de roovende Byen komen en de blucht meest vertreckt/ en om het sekerste te weten/ sult ghy de Byen in de kof met sijn tarwen-meel bestuyppen/ en de Byen die nu soo wit uytkomende/ wegh bliegen/ dat zijn de rovers/ en als dan salmen gade slaen/ waer heen dat sy bliegen/ en sulcks bebindende salmen de rovers een half uur gaens van de plaetse/ daer sy gestaen hebben/ hzengen/ en aldare acht of thien dagen laten staen/ tot dat sy 't rooven vergeten hebben: poekt moet men de kofven/ daer de goede Byen in zijn/ de onderste ingangen toe stoppen/ en de bovenste maer

soo veel open laten/ dat'er maer een Bye teffens in komen magh/ waer doerse van binnen haer beter tegens de rovers bewaren kunnen. Als men begint te mercken aen de lichtigheyt van de kofven/ datse gebrack van Honingh en Beck na de winter beginnen te krijgen/ soo moet men die voeden op volgende maniere: Men sal neemen grobe Honingh die met Beck gelijck geperst is/ en maken die in een pottoken warm/ tot dat hy van sijn hardigheyt gesmolten is/ dan salmen de kof met het open optwaerts setten/ en storten alsoo om de twee dagen eens een paer lepelen vol Honinghs over haer lijben/ ende alsoo sullen sy den Honingh van malkanders lijben aflicken en verteeren: daer na sal men die met een kleet toe decken/ dat'er geen Byen uytloopen mogen/ stoppnde de ingangen met wat hogs. Andere gebuycken een ander manier om de Byen te voeden; sy netten en maken van de Wier-boom een pijp/ in gedaente van een gootken/ die aen het eene eynde dicht gesloten is/ en vullen dese pijp met warmen Honingh/ en steken het self de alsoo recht in de bovenste ingangh.

Het XII. CAPITEL.

Hoe men de Bye-korven moet versorgen tegens den winter, en hare Vyanden, die haer soude kunnen overkomen het geheele jaer door.

Gelijck een naerftigh Hupsman hem versorgt van Hop ende andere dingen booz sijn beesten en sijn hupsgefin tegen de koude en strenge Winter/ alsoo behoort oock een naerftige Byenhouder de Byen te versorgen van alles wat haer in de Winter en 't geheele jaer door soude kunnen overkomen/ het sy in de voedinge en onderhoudinge van dien/ het sy tegens hare vyanden en de seckten/

daer van men haer in tijts kan te hulpe komen. Ende booz eerst sal men/ tot onderhoudinge van haer/ tegens de winter/ de kofven/ diemen begeert over te houden/ stellen ter plaetse daerse staen tegens 't Zuyden/ gelijck wy geseyt hebben van 't stellen der By-kofven/ ende versorgen de bovenste ingangen met Leem en Sait onder een gemenght/ en maken daer in een gaetse/ daer maer een Bye teffens magh

magh ingaen/ en de onderfte ingangen magh men met wat Hopy stoppen/ ten eynde dat de Byen niet en smooren/ daer na fal men de Kozben onder/ daerfe op de pfaanck ftanen/ mede met Leem en Sant vermenght toe-ftrijcken/ om voor de Mufpen en Winden bezyjt te zyn. Als nu de Kozben aldus verfozght zyn/ en beneffens den anderen ftanen/ soo fal men nemen Rietmatten/ en de felbe voor de Kozben fetten/ sonder datfe de felbe raken/ en dit alfoo de geheele Winter laeten ftanen. Wanneer nu de Winter voor by/ en het een fchoone warme dagh is/ fal men de Rietmatten wegh nemen/ op dat fy hun van haer vuypligheyt mogen fupberen/ en als den dagh voor by is/ soo fal menfe dez nachts wederom bedecken met de Rietmatten tegens de koude en ftraffe winden/ oock Regen/ Hagel

en Sneeuw/ op datfe voor de koude en diergelycke toeballen bezyjt mogen zyn. De Byen hebben oock inwendige Spannen/ naementlyck den Wolf/ zynde een geflacht van Motten/ die eerft gelyck klepne Kuffen zyn/ die de Honingh-raten befpinnen/ en daer na in Kapellekens veranderen: om defe te verdyfven fal men een yfer-dzaet nemen/ anderhalf fpan langh zynde/ en maken dat een eynde plat en fcherp/ en buygen dat wat krom/ als een fchzabberken/ ende aen 't ander eynde fcherp als een eys/ mede alfoo gekromt om de Wozmen ober al uyt te trecken en te dooden/ en defe werckinge moet om de acht dagen eens gefchieden. Indien de Wozmen in eenige Honingh-raten faten/ soo moet men het vuyple werck uytfnijden/ op dat het niet foude vermeerderen.

HET XIII. CAPITTEL.

Van de fieckten en remedien der Byen.

DE fieckten en gebraken der Byen zyn veelderley/ die haer meeft by natte jaren overkomen/ waer van de voozmaerfte zyn de Pefte/ de Bupck-loop/ de koude en vermoeythept. De Pefte komt by haer uyt oorzpronck van vuyple ftanck die fy lijden/ alfoo wanneer de Byen tegens de Winter t'huys werden gebracht/ soo nat uyt het Veldt/ en met Hopy de ingangen toegestopt werden/ ende alfoo gefet binnens huys op een felder/ en waameer menfe laet (sonder dat fy altemet by een teffens mogen uyt bliegen) den geheele Winter alfoo gestopt t'huys blyfven/ ende als nu de Byen anders geen lucht en hebben/ soo ift dat de warmte van de Byen met de nattighept (die niet soo geflooten dzoogen kan) komt te wercken/ waer door haer werck befchimmelt: ende door dien de Byen haer altemets niet en mogen fupberen/

foo moeten fy alle de vuypligheyt en ftanck by haer houden/ en komen alfoo te loopen gints en weder/ om ergens een gaetse te vinden/ ende geen vindende/ soo ift dat fy door 't loopen en foecken verhouwen en lam worden/ ende blyfven aldus ten laetste op den bodem fitten trewen/ de macht niet hebbende om wederom by den meeften hoop te komen/ en soo treurende komense te fterben/ en als'er wat veel geftorven zyn/ beginnense op makanderen leggende te ftincken/ door welke ftanck de anderen besmet worden/ soo dat'er in 't uytgaen van de Winter feer weynigh overblyfven. Om defe fieckten eenighwaets te verbeteren/ kan men geen beter middel hebben/ dan dat men foodanige Kozben op een fchoone dzooge dach inde lucht moet brengen/ en die in een Logie fetten/ de ingangen voor een dagh of twee ontflytende/ op dat de ftinckende

lucht uyt de Krozf magh trecken: noch-
rang fal men des nachts voor de koude
de ingangen met Woy toefluyten. De
Byen sterden oock veel van de Wuyck-
loop/ en sulchs werdt veroorzaeckt door
manquement van Byen-bzoodt of Beck/
en om sulchs te weten fal men op haer in-
gangen en onderfte werck letten/ want
als dan sult ghy het selfde bescheeten en
wuyt gemaecht vinden/ om dat sy door
den Loop heel zwack zijn en nauwlijchs

de macht hebben om uyt te bliegen. Hier
tegens fal men in de Herfft, als men ee-
nige Kozven den Honingh uytkroft/ ee-
nige Honingh-raten betwaren/ en als nu
de Winter by na ober is/ en men begint
te mercken/ dat eenige Byen de Wuyck-
loop hebben/ soo fal men een stuck Byen-
bzoodt omtrent de hooghste inganck inste-
ken/ ende aldaer vast maken/ soo sullen
sy 't selfde kromen halen en picken/ soo
veel als sy van noden sullen hebben.

HET XIV. CAPITTEL.

Hoemen de Byen 't geheele jaer door regeeren sal.

En naerftigh Byen-houder moet
sijn Byen niet lichtelijck versupmen/
dat sy door koude/ ongemack en an-
dere toe-vallen niet en vergaen/ daerom
sal hy/ als nu de Winter gepasseert is/ in
Maert of in April als 't schoon weer is/
sijn Kozven besichtigen/ en besien of sijn
Byen pets gebreck hebben/ 't zy van Ho-
ningh of diergelijcken: ende als hy nu siet
dat het schoon weder begint aen te hou-
den/ en dat de Byen haer dooden begin-
nen uyt te dragen/ en haer Kozven schoon
te maken/ en dat sy beginnen op haer
achterste pootkens geladen t'huys te kom-
men/ soo sal 't tijdt zijn om sijn Kozven
te kroften/ en het wuyt ledige Was uyt
te nemen/ tot dat men aen het bzoepfel
begint te genaken. Als ghy nu de Kozven
aldus gereynicht hebt van alle wuytgheden/
gelijck als schimmel/ spinnegeweb
en diergelijcken/ soo sal mense op haer
plaetse setten/ de onderfte ingangen stop-
pen/ ende als de Sonne onder is/ soo sult
ghy u riet-matten wederom voor de Koz-
ven setten/ om bosz de koude/ die als
dan noch des nachts valt/ bewaert te zijn.
Daer na fal men om de acht of tien dagen
de Kozven besichtigen/ om de selve van
de Wolf/ Wotten/ of Woymenten supbe-
ren/ gelijck wy in het twaelfde Capittel

geleert hebben. Wanneer dat de Water-
willigen en andere Zoomen haer bloepen
gedaen hebben/ soo brenghet men die te
Velde omtrent de wilde Kool-bloemen.
Dan gaet men besien of sy wat bergade-
ren of niet/ vinct men eenige Kozven die
geen Beck aen haer achterste beenkens en
dragen/ en in haer werck traegh zijn/
sulchs is een teken van ongerechtigheyt/
en de selve fal men schicken een Honingh
te doen hebben. En als nu dese Bloem
by na gedaen heeft/ soo sult ghy besien of
sy wat gewonnen hebben/ en indien ghy
bemerckt ('t welck in May sal wesen) dat
sy in de hoock van de Krozf eenige groben
Honingh-raten beginnen toe te stellen/
dat is een teken datse ghereetschap be-
ghinen te maken om te zwermen/ en
sultse daer na op sijn plaetse brengen en
verwachten u Zwermen/ die gemeen-
lijck beginnen/ als 't schoon weer is 's mo-
gens ten acht uren tot des namiddaghs
ten twee uren toe/ welke Zwermen
in May, Junius, tot in Julius toe geduu-
ren: als ghy nu eenige Zwermen krijght/
en dat 't daer na quaet weer werdt/ soo
sal men in die twee of drie dagen wat Ho-
ninghs in de Krozf doen/ op dat sy van
honger niet en soude vergaen. En als u
Kozven nu af-gezwermt zijn/ soo salmen
die

die oude stocken het Was upt kozten / om te vernemen of sy gerechtigh zijn. Daer na in Julius soo bloept de Hennip of Klaber / als dan sal men de Kozben ter plaetsen hzengen / daer die veel wascht / om datse daer upt veel schoone Honingh halen: Indien men nu noch eenige Swermen na krijght / die moet men oock daer by hzengen / op dat sy oberstal halen mogen: Wat nu by de Klaber mochte bet gheworden zijn / die sal men wederom t'huys hzengen / en afdoen / of een deel Honinghs upt nemen; als men siet dat de Broet-byen van de klepne ghedoodt worden / soo ist tijdt dat men de vette stocken afdoet. De Broet-byen sult ghy dooden en de Hoosden afsnijden / als de eerste Swermen gezwermint hebben: wat

nu niet oberstalligh is / moet men in Augustus verboeren op de Boeck-weyt /rosse water-munt / en op 't leste op de hepde. Als nu in September de Byen t'huys gekomen zijn / soo sal men besien wat oberstalligh is of niet / de vette sal men afdoen ofste kozten ende de zwacken sal men stercken met Honingh en Heck of Byen-broot. In October sal men die stellen ter plaetsen / daer men die de Winter sal meenen ober te houden / en wel booz koude en nattighepdt verfoggen. In November, December, Januarius en Februarius moet mense niet dickwils besichtigen / en wanneer men sulchs begeert te doen / moet men een warmen dagh waernemen / op datse niet soude verkoutwen / want de koude maectse kreupel en lam.

HET XV. CAPITTEL.

Hoc men de Honingh sal maken en suyveren.

Als men de Honingh upt de Kozben met alle sijn Byen / Honingh-raten en Broet-werck in de Conne heeft gestooten / soo ist dat men die (de-wijl sy noch lauw is van de Byen genomen) doet in een lange mande / en men stelt daer onder een vat / daer de Honing van selfs in magh dzuppen / sonder dzucken of persen / en als men siet dat het meeste dzuppen begint op te houden / soo maectt men die mande leegh / en men vult'er ander wederom in / tot dat men genoegh heeft / dan stelt men die ghebulde Vaten met den geleecten Honingh in koele plaetsen / en men laet hem daer staen hardt worden / en dit wordt in 't gemeen onghelijnde Honingh ghenaemt. Daer na neemt men de restierende materie / die in de Kozben gebleeben was / en men doetse te samen in een groote Kettel ober 't vuur / een weynigh water daer by doende / op dat het niet soude aenbranden of verdzoggen / oock de selve

wel en gestadigh omroerende / tot dat de materie heel warm is; daer na doet men dit in dicke gebrayde sacken / en men parst upt het selfde de Honingh; dit wordt groben of Koecke-backers Honingh ghe-noemt / die men oock op koele plaetsen stellen moet / op dat hy dick werde / daer na neemt men het restierende en doet het in een Kettel besonder / om Wasch daer van te maken / gelijk als wy in 't volgende Capittel leeren sullen. Maer omde beste en supberste maeghden of onghelijnde Honingh te maken / sal men de witste en supberste Honingh-raten / daer geen Byen-broot of Broedt-werck in is / uptkiesen / ende op de voozgaende maniere verders de Honingh vergaderen en bewaren. De Honingh aldus ghemaeckt zijnde / op dat men wten moge welcke de beste is / soo moet het selve dooz de koleur / reuck / smaect / en dichte of zwaerte van de Honingh onderscheyden worden. Soq veel aengaet de koleur /

wijft men die fupber / wit / fonder reuck / foet gelijk Suucker en doozluechtig is / in 't aenftien gelijk witte Boter / die men met een melle moet fneiden ; de Honingh werdt by de reuck gekent / soo by foet rieckt / niet sterck of gooz na eenige ftank / alfoo ift oock te verftaen van de fmaeck.

De dicke en zware Honingh wordt met recht boben de dunne en lichte geacht : Waer na het fpreck-woozdt ontftaen is. De Olie boben / de Wijn in 't midden / en de Honingh onder in 't Dat / worden booz 't befte gehouden.

HET XVI. CAPITTEL.

Van Was en wit Was, hoe men dat maken en fuyveren fal.

OM Was te maken fal men de ober-gebleven vuplighepdt / daer de Honingh upt-getrocken is / doen in een groote ketel ober 't vuur / na dat ghy veel of weynigh hebt / en giet hier by soo veel waters / dat de boozscheyben vuplighepdt dzyftigh werdt / laet dit te famen zieden : als 't nu wel gefmolten is / soo fal men nemen een gebzeyde Sack / die van Want-garen gebzeydt is / ofte een andere stercken Canefaffen-fack / fteecht die eers in warm of ziedent water / daer na soo giet de gefoden materie in de Sack / dewelke men ober een tobbe / met een weynigh hout water versien is / hangen moet ; als nu de Sack gebult is / soo fal men die met een stercken bandt toe binden / en tufchen een Parffe het Was upt de vuplighepdt dzycken / als nu geen Was meer upt de vuplighepdt te boozschijn komt / fal men het selfde upt de Sack fchudden en van nieuws wederom andere materie daer in doen / tot dat alles upt-geperft is. Daer na fal men het Was by een vergaderen / en doen 't selfde in een kleynder ketel / daer by doende wat fupber water / en laten dit t'famen met een facht vuur smelten / en als het nu wel gefmolten is / soo fal men dat gieten in een tabbeken / daer van te booren wat warm water in

gedaen is / de fchym af-nemen en met een Sack of pet anders seer dicht toe decken / en laten het alfoo langhsaem verkoelen / en als 't houdt geworden is / soo fal men de bodem Was daer upt nemen en van onderen van alle vuplighepdt wel fuyveren. Goet Was werdt bekent soo het fchoon geel van koleur is / wel-riekende / vet / wit / vast en fupber. Om wit Was te maken / fal men nemen soo veel gefuybert Was / als men begeert / smelt dit met een deel waters / en fcheyt het gefmolten Was upt de ketel met een groote Lepel / giet dat ober een Hat / dat men in een tobbe met houdt water gebult fal omdzaepen / of laten 't Was dooz een Becken met 8 ofte 10 kleyne gaetkens loopen ober 't radt / in sulcker boegen dat het Was hem verdeelt in kleyne dunne fchelferkens / en daer na vergadert dat by een ander en werpt het op een nat zepldoeck / leggende op Tafels of Worden om het Was daer op te bleecken / keert en wendt het dickwils / altoos het doeck en Was met fupber water nat begietende / tot dat het wit genoegh gebleecht is / daer na soo smelt het wederom tot dunne bodemkens : Maer indien het noch niet wit genoegh is / moet dese werckinge van booren af aen wederhaelt worden.

E Y N D E.

D E
VERSTANDIGE KOCK,

Of Sorghvuldige Huyshoudster :

Beschrijvende / hoemen op de beste en bequaemste manier / alderhande
Spijzen sal kookken / stooben / braden / backen en bereyden ; met de Saussen daer
toe dienende. Seer dienstigh en profijtelijck in alle Huis-houdingen.

Oock om veelderleye slag van TAERTEN en PASTEYEN toe te stellen.

Vermeerdert met de

HOLLANDTSE SLACHT-TYDT.

Hier is noch achter by geboeght / de

VERSTANDIGE CONFITUURMAKER,

Onderwijsende / hoemen van veelderhande Duchten / Woz-
telen / Bloemen en Bladen &c. goede en nutte Confituren
sal kunnen toemaken en bewaren.

'tAmsterdam, vooꝝ Marcus Doornick, Boeckverkooper op den Opgendam/
in 't Kantooꝝ Inchtvat. Anno 1669.

Met Priuelegie vooꝝ 15. Jaren.

Extract uit de Privilegie.

DE Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt, doen te weten, alsoo ons vertoont is by MARCUS WILLEMSZ. DOORNICK, Boeckverkooper tot Amsterdam, &c. zeker Boeck, geintituleert, *Het Vermakelyck Landt-leven, bestaende in drie Deelen, eerst, den Verstandigen Hovenier, ten tweeden, den Nederlandsen Hovenier, met curieuse Platen versiert; ende ten derden, den Ervaren Huyshouder, misgaders de Verstandige Kock / &c.* Ende alsoo den Suppliant bevreeft was, dat yemandt hem het selve Boeck soude mogen nadrukken, &c. soo werdt hy genootlaecht zich te adresseren aen Ons, verzoekende Privilegie voor de tijdt van 15 Jaren, om het voorsz. Boeck alleen te mogen drukken, uytgeven en verkoopen, niet alleen in de Nederlandtse, maer oock in andere Talen, in 't geheel ofte ten deele, met verbodt, aen alle en een yeder het selve Boeck in 't geheel of ten deele, in 't kleyn of groot, in eenige talen na te drukken, of elders nagedrukt, in de voorsz. Provincie te brengen, te verhandelen of te verkoopen, &c. Soo ist, dat wy de sake en verzoek voorsz. overgemerkt hebbende, &c. den Suppliant geauthoriseert en geoftroyeert hebben, authortiseren en Oftroyeeren den selven by desen, ten eynde hy, geduurende den tijdt van 15 eerst-komende Jaren, alleen sal mogen drukken, doen drukken, uytgeven en verkoopen; Verbiidende allen en een yegelijcken het selve Boeck in eeniger manieren, geduurende den voorsz. tijdt na te drukken, of elders, na gedrukt, in onsen voorsz. Lande te brengen, te verhandelen of te verkoopen, op verbeute van de nagedrukte, verhandelde, of te verkochte Exemplaren, en een boete daer-en-boven van 300 guldens, te appliceeren &c. *gelyck alles breeder by de origineele Brieven van Oftroy begrepen is.* Gedaen in den Hage, onder onsen Grootten Zegel, &c. Den 10 December, in 't Jaer 1668.

Onderfonde

JOHAN de WITT.

Ter Ordonnantie van de Staten.

HERBERT van BEAUMONT.

Kooch-Register

Waer in meest alle Spijsen genaemt worden, die men gewoon is te bereyden, om met der haest te kunnen bedencken, watmen begeert te schaffen.

Van Salaet.

Koppen / Wilde Chirorap of
Endibie / Paerde-bloemen /
Latulde / Biet-woztelen /
Koozn-salaet / Chicoray-woztelen /
of Det / Hoode kool /
Hop-salaet / Witte kool /
Wytspuytels van Chi- / Nijyn / gekoocht of
cozay-woztels / gebaden.

Van alderley Groen, om te stooven.

Spinagie / Buglosse / Patientie /
Biet / Krop-sala / Selderij en Aspergies /
Endibie / Warmoes /
Suringh / Bernagie / Artesiocken.

Van Vleesch.

Ossen-bleesch / Swesericken /
Kalfs-bleesch / Doeten /
Schapen-bleesch / Oekap tot Fricchedil /
De Hoosden / Rams-ballen /
Middelkriften / Spaense Hutspot.

Van Wildtbraedt.

Hasen / Rhec-Bocken /
Konijnen / Speen Darchens /
Wilde Darchens / Keen / Harten.

Van 't Gevogelte.

Pautwen / Plebieren /
Swanen / Lijsters /
Kreggers / Quartels /
Pitooen / Leeuwcricken /
Welpen / Kalkdoenen /
Goutganzen / Speculwen /
Gansen / Dincken /
Fasanten / Hoenders /
Cozhoenders / Capoenen /
Patrijfen / Dypben /
Woutsnuppen / Endtvoegels /
Water-sneppen / Smienten /
Kribiten / Pijlstarten /
Cepelingen.

Van gefouten, gerookten, en gedrooghden Vifch.

Salm / Haringh /
Aberdaen / Alle soort van Stock-
Schelbis / bis /
Elst / Wockingh /
Mahreel / Syrot.

Van Zee-Vis.

Cabbelhaut / Tongen /
Lengen / Scharren /
Schelbis / Schol /
Hepboth / Haringh /
Carboth / Sardijn /
Weptingh / Elst /
Molenaer / Kreeften /
Pieterman / Krabben /
Zeehanen / Gesters /
Kogh / Mosselen.

Van Revier-Vis.

Steur / Doorn /
Salm / Bot /
Snoeck / Pos /
Barm / Gumbel /
Karper / Ael /
Brafem / Puyl-Ael /
Blay / Spieringh /
Baers / Carnaten /
Deelt / Picken.

Van Geback.

Olie-koecken / Struyben /
Boeckwepte koecken / Poddingh /
Panne-koecken / Dlaeyen /
Wafels / Spaense Pap /
Oblien / Blaculde Mansie /
Kucheltjes / Broeder of Poffer.

Van Taerten.

Amandel-taert / Karbel-taert /
Appel-taert / Room-taert /
Peere-taert / Queperren-taert /
Karsse-taert / Vleesch-taert /
Aelbesien-taert / Kalfs tongen-taert /
Kruys of Stekebesien-Merght-taert /
taert / Broot-taert.

Van Pastayen.

Densoenen / Gebacken Dypben /
Gebacken Conijnen / Gester-Pastayen /
Hasen / Calkoenen / Lamoen-Pastayen /
Gebacke Kieckens / Soete-Pastayen.

Manier om een bequaem Forneys te maken.

EEr men begint om de Kookeryen te vertoonen, dunckt het de *Verftandige Kock* goedt, aen den Lezer de gedaente van een bequaem Forneys te befchryven; een dingh niet alleen nodigh, maer oock feer profijtelyck in de huys-houdinge, voor de geene die gelegentheyf of plaets ontrent het vyer, of in de eene of ander hoeck van de haert-ſteê hebben, daer op men met weynigh vyer, haeftigh en bequaem kan koocken en ſtooven.

De gedaente van dit Forneys is aldus, en wort den Lefer op de tijtel-plaet vertoont: Men metfelt een vierkant, of ronde forme, hoogh 3 of 4, en breed 2 voeten, daer boven in, een rondt gat, wijt 8 of 10, diep 6 of 8 duymen, onder wat nauwer als boven, om meerder hette te geven, daermen een yſeren roofter leydt om het vuur op te leggen, boven aen't ronde gat komen 3 yſere knoppen, ontrent anderhalve duym hoogh uytſteken, daer de potten op ruſten, om het vyer niet uit te doven, ſommige makender wel een geheele yſere huydt in, van 6 of 8 duymen diep, onder wat nauwer als boven, daer de roofter onder geleydt wort, en daer de yſere knoppen boven aen vaſt zijn, om dat het metſelwerck door de groote hette haeft uytbrant. Voorts wordt het rontom toe gemetſelt, uytgenomen na de zy van de haert, daer moet een yſere deur geſet worden, daermen de nedergevalle aſſe kan uytſcheppen, oock maectmen in de yſere deur een klein lucht-deurtjen, om alſſer yet op gekoockt wordt, open te ſetten, daer door het vyer komt te glimmen, en op en aen geblaſen te worden.

Sommige die groote huys-houdingh hebben, maken de forme van het Forneys ſoo groot, dat'er 4 of meer Potten of Schotelen tegelijck op kunnen koken of ſtoven, en wordt gemaect, geliick boven geſeyt is, yeder rondt gat niet een roofter byſonder, maer daer behoeft maer een deur aen, om de nedervallende aſſe uyt te ſcheppen: men kan oock wel een los rooftertjen daer in leggen, dat maer 3 of 4 duym diep daer in kan ſacken, om, als men yet wil verwarmen of ſtooven, 't ſelve met weynigh vyer geſchieden kan.

KOOCK-

K O O C K - B O E C K .

Aen alle Kocks, en Kockinnen.

De *Verstandige Kock*, waerschouwt alle *Kocks* en *Kockinnen*, dat zy haer wachten, van allerley sterke en zoete Franse wijnen in de saussen te doen, want de sodanige, als Lagonie, Hooghlantse, en Haentjes Wijnen veranderen stracks (soo haest als sy op het Vuur warm worden) alle hare soetigheyt in bitterheyt, en bederven alsoo de saussen, daerse by komen: doch by aldien men enkelijck wijn wil gebruycken, moet men neemen Rinse-wijn, of anders by gebreecke Franse-wijnen die rijfende, dat is, suurachtigh zijn, als Toslaense, Conjacke of Coutouwe Wijnen, oock Roode Wijn François, Maer de *Verstandige Kock* verwerpt alle Wijnen uyt de saussen, en seyt dat die geestiger, amperder, geuriger en smakelijker te maken zijn, met water, Asijn, Limoensap en Verjuys, yder na hare eysch.

Van Salaet-Moes-Kook- en Stoof-Kruyden, Tuyn- en Aerd-Vruchten.

Van rauwe Saladen te bereyden.

Nemt Kroppen / Latoutwe / Krul-salaet / Dette ofte Kooz-salaet / oock de wptspruysels van de Paerde-bloemen / oft wilde Sichorepe / oock wptspruysels van Sichorey-wortels / Endiue / of roode en witte kool / of Comcommers / 't geen men best heeft / ofte in de tijdt is / en een van alle wel schoon gemaecht zijnde / wordt met goede Olie van Olijven / Azijn en Zout gegeten: ober de sommige worden gebruyckit toe-kruyden / yder tot belieben / doch de gemeene zijn Kars / Nepte / Pozseleyn / Pimpernel / Raket / Dragon / Bosteris; oock doet men daer wel ober de bloemen van Buglos / Bernagie / Kooften en Goudts-bloemen: Men eet dese Sala oock wel met gesmolten Boter en Azijn te samen gewelt / in plaats van Olie en Azijn / tot yders belieben.

Om Salaet van Sellery te maken.

Nemt Sellery / supbertse / en haelt het punt van 't mes door de struycken heen / dan in kout water ghelept / sal schoon krullen / dan gegeten met Olie /

Peper en Zout / de sommige nemen Azijn / ofte een versche Limoendaer ober gedruickt.

Om Salaet van Artisiocken te maken.

Nemt Artisiocken / supbertse van de blaren / en van alle onteynghent / dat de bodem supber is / dan in suecten gesneden / en met Peper / Zout / Supker / Azijn en Azijn gegeten. Radys wort gewassen / geschabt / en alleen met Zout gegeten.

Om alderhande gekookte Sala te prepareren.

Men nemt de herten van de Kroppen / een weynigh gekoocht / of Sichorap-wortelen / of Biet-wortelen / of krotten / of steelen van Pozseleyn / of steelen van Biet / naer datse wel geschilt zijn / of jonge groene Turkse of Kilm-bonen / gaer gekoocht / ofte wptspruysels van Hop / wptspruysels van Blier / Azijn of Loock; oock wel roode of witte kool / sijn gescherft / en een walleje op gekoocht / yder na sijn appetijt / en een van allen wel gekoocht / wort bereyt met Olie van Olijven / Azijn / Zout / Peper; tot de sommige neemen oock Supker of Kocenten naer belieben.

Om Peulen te stoven.

Neemt Peulen / haelt de draeden ter zijden af / en doet die dan in een platte pot / doet weynigh water daer op / schut die dickmaels om / en Boter daer by / laet het t'samen stoven / somtijds doet men daer groene Petercely by / kleyn gescherft / is heel goet.

Om Somer-rapen te stoven.

Neemt Rapen aen rijnpijjes kleyn gesneden / dan in een platte pot ghedaen met een half kommetje water daer op / latet soo een weynigh stoven / met Boter daer by / ende dickmaels om geschudt.

Om Somer-rapen te stoven, op een ander manier.

Neemt de Rapen als die gesneden zijn / koochtse eerst op met water / ten naesten by gaer / dan uytgegoten op een vergiet-test / de Boter met weynigh Supcker eerst op gekoocht / dan de Rapen daer by gedaen / en wel om geschudt / is goet.

Om Tuyn-bonen, Klim- of Turckle Boonen te stoven.

Neemt Tuyn- of Turckse Bonen gesneden / die op gekoocht tot datse gaer zijn / dan uytgegoten om te verlecken / neemt dan gescherfde Petercely met Boter en Zout / een lepel of twee Hamel-sop / t'samen in de pot gedaen dat het wat doorstooft / dan de Bonen daer by gedaen / dickmaels om geschudt / men neemt oock wel wat Boon-kruyt daer by / elck na sijn belieben.

Om Warmoes te koken.

Neemt schoon Put-water / doet een of twee oubacke ronde Witte-brooden daer in / naer dat ghy veel gelieft te koken / haugh't et ober 't vuur / en scherft terwijl het Moes van Kerbel / Biet / wat

Foelie-bladers / Bernagie of Buglosse / de eerste bladerkens van zwarte Nelbesien en van Gouts-bloemen / oock Parey en Katte-kruyt / een weynigh Spenagie / maer geen Suringie die sou het te vael maken / als het kleyn gescherft is / en het water met het broodt een wijl gesoden hebbende / tot het aen stucken is / doet het dan daer in / en latet soo gaer koken / dan Boter en Zout naer u belieben.

Om alderley Groen te stoven.

Men neemt Spenagie / Krop-sala / Endivie / Biet / Surckel of spruyten van Kool / ofte Porseleyn ; dit een van allen wel murruw gekoocht zijnde / wordt gestooft met Boter / Foelie / Potemushaet en Zout.

Om een Kervel-sopje te maken.

Verleest vast en kapt de Kervel heel kleyn / koochtse dan in Soete-melck tot datse gaer is / doeter dan 2 of 3 Eperen in / en een goet stuck Boter / maer met de Eperen en Boter moet het niet koken / sijnt dan Witte-broodt in een schotel / en giet het daer t'samen op.

Om Aelbessen-sop te maken.

Neemt roode Aelbessen / doetsse van de steelen / neemt Rijnse-wijn / een weynigh water / en een weynigh Boter / met Supcker soet gemaccht / dan Wittebroot in een schotel gedaen / en daer over gegoten dat het broodt weeck wordt / en dan Supcker en Canel daer over gestroopt.

Om Bloem en Savoy-kool te stoven.

Men neemt Bloem / ofte Savoy-kool / naer 't gesuybert en murruw gekoocht is / en stooftse met Hamel-sop / heele Peper / Potemushaet / Sout / sonder te vergeten de excellente Boter van Hollandt. Men doet oock wel een doper van een ey
hart

hart gekookt / en murruwotw gezeven daer onder.

Om Savoy-kool naer de Spaensche manier te prepareren.

Neemt Savoy-kool / naerse wel murruwotw is gesoden / en in kleynne stukkens in de Schotel gelept / boort warm Hamelle-sop / met wat Peper opgekookt / daer over gegoten / als dan wel Olie van Olijven en Sout overgedaen / is smakelijck en goet.

Van Aspergies.

Aspergies worden slechts gekookt / niet al te murruwotw / en dan gegeten met Oly en Azijn en Peper / of anders met gesmolten Boter en geraspte Note-musliaten.

Diverse manier om Aertisocken te stoven als die wel gaer gesoden zijn.

Neemt wat Azijn en schoon Water /

Boter en gestoten Peper / Noten / en een weynigh gestoten Beschuyt en Supcker / laet dit soo samen doozstoven.

Een ander manier.

Als de Artisocken wel gaer gesoden zijn / neemt een platten Pot / doet er wat Hamelle-sop in met een scheutje Kense Wijn / Peper / Foelie / Noten / wat sijn gestooten beschuyt / een weynigh Zout en Boter / set et te stoven met de Artisocken. Oock stooft men die wel met krupin van een oubacken wittebroodt in roode Wijn getweecht kleyn gezeven / en dan daer een weynigh Azijn in / en naer behooren Supcker / Kaneel / Noten / Peper en Boter. Men eet oock Artisocken als sy gaer gesoden zijn met een saus van Boter en Azijn / en Peper of Olie. En Azijn / Peper en Sout vooz Salaet.

Van alderley Vleesch.

Om Schapen-Vleesch te stoven.

Neemt Schapen-vleesch in groote stukken gehackt / wel gekookt en geschuynt / doet er by lange stukken van Dinghsternakelen / en boortz alderley Moes-krup grof gehackt / en wat Peper en Sout ; dit soo r'samen kokende en stobende / tot het Schape-Vleesch wel gaer is / dan met sop en al opgeschept / in een Schotel / daer te vooren Terwenbroot in gesneden is.

Om een Kalfs-schinckel met groen krup te stoven.

Als 't Vleesch wel geschuynt en wat Zout daer in gaer is / doeter dan het gescherfde krup by van Kerbel / Biet / en wel Suring / een hant bol of twee Strupkrup / en wel Boter / is goet.

Om geroockt Vleesch met Eyeren te roeren.

Scherft het Vleesch soo kleyn als ghy keunt / doet et in de pan met Boter / latet heet werden / dan daer Eperen by met Peper / en soo onder een geroert. Men doeter oock wel wat Comijn over.

Om een Spaensche Hutspot te maken.

Neemt Schapen ofte Kalfs-vleesch / laet in stukkens hacken / als een lit van een dupin / geschuynt zijnde / laet et wel murru koken / dan daer Boter en gehackte Pietercelie by doende / laet et noch eens op koken / opgeschept zijnde / neemt men 2 of 3 doren van Eperen / in Lamoenfay kleyn geklopt / daer dan overgedaen / is heel smakelijck.

Om

Om een Hoen te stoven met Groen.

Neemt een goet Hoen wel gesimbert / laet het met eenighe stucken Schaepe-bleesch / met weynigh Sout koken / half gaer zijnde / doet daer by in een stoof-panne / wat Sausisen of kleene Fricke-dillen / oock een goede handt vol Endivie / Salaet / Suringh en Sellery / oock Aspergies / hoor al de Boter niet te vergeten.

Om een Hoen met Suringh te stoven.

Als u Hoen haest gaer is / neemt men schoon gewassen Suringh met wat heele Foelie en heele Peper / dan een gesouten Lamoen aen schijven gesneden / en half gaer op gekookt met het bovenstaende daer by gedaen / en soo samen laten stoven met Boter en Derjugs / is seer goet / soo g'ner begeert Sausisen en Balletjens by te doen / is niet quaet.

Om een Hoen met Rijs te stoven.

Daer 't Hoen in de stoof-panne half gaer gekookt is / doet men daer Rijs by met Foelie / en wat Peper / en bykans gaer zijnde / doetmen daer schijven van soute Lamoenen en Boter by.

Om een Hoen met Bloem-kool, of gemeene Olipodrigo te maken.

Neemt een Hoen / kookt 'et bykans gaer / en dan Bloem-kool oock bykans gaer gekookt / en Artissocken onder de aert oock eenmael op gekookt / Schape-bleesch oock bykans gaer / Dyrven oock bykans gaer / Endivie oock / Schaepe-boeten oock / Sellery oock / doch eick bysonder gekookt ; neemt dan uwe stoof-pan / en doet dan alle daer by / stoof 'et tot bykans gaer is / doet 'er dan by kleene Fricke-dille / Sausisen / Foelie / Notemuskaet / Peper en wel Boter / laet dan samen wel stoven tot gaer is : op dissende / doet daer by Derjugs / Lamoensap / ofte versche Lamoenen / de Scho-

tel-rant wel bestropt met gestampte beschuyp.

Om Poelett Fricassé te maken.

Neemt een jongh Hoen / sonnige stropender het vel af / wascht het schoon / en hacktet in stucken ontreut een halve vinger groot / doet het in een platte pot / en ruymt over doven van water / wel geschuynt / en dan wat Zout en een weynigh heele Peper daer by gedaen / en soo laten zieden tot dat het gaer is / gieter dan het sop meest af / en doeter dan wel Boter men gescherfde Petercelij / en wat gestecten Foelie of Notemuskaet / en laet het soo t'samen frickaereen en dickwijsg oinroeren : neemt dan Limoen-sop en $4/5$ of 6 doren van Speren kleyn geklopt / en wat van 't selve sop dat daer te booren af-gegoten is / roert het onder een / giet het dan t'samen in den pot by het Hoen / op het vuur / en roert het gestadigh / dat het t'samen eens op stoof / en dan terstont uyt den pot in een schotel gedaen / en gehackte Petercelij op de rant gestropt.

Om een Hoen met Oranje-schillen te stoven.

Neemt een Hoen / haet 'et bykans murru / treckt 'et van de Spit / neemt Oranje-schillen in quartieren gesneden / ziedse murru in water / neemt een schoone pot Rinselwijn / doet de Oranje-schillen daer in / en Dyrker om soet te maken / doet dan het Hoen daer in / laet 'et samen stoven tot genoegh is / dan samen opgescheypt / en wel met Canceel-poeper bestropt.

Om een Lamoen-harsje te bereyden.

Neemt gehackt Ralsg-bleesch / gelijck tot Fricke-dillen / doet daer in Notemuskaet / Peper en Sout / als oock schillen van een versche Lamoen aen kleyne stucksjens gesneden / doet by peder pont vleesch een

den Oooy van een Ey / een gestoten bes-
schuyt / en meught het al te samen onder
een / maecht het van op de fozme van een
grootte Frickevil / of op de fozme van een
Hart / settet te stoven met weynigh water /
gaer zijnde / neem't er 't vet af / doet er by
Verjups / boter / en schillen van een ge-
fouten Lamoen / die eerst in water opge-
koocht is / laet het samen noch eens opsto-
ven ; dan opgedist / men doet er een saus
over van Verjups met Dooren van Ey-
ten onder een geklopt.

Om Hoenderen en Duyfkens met Speck
te stoved.

Neemt groen edel Bleeſch-kruyt met
Speck / kleyn gehackt / Peper / Gember
en Nagel-poeder daer by / steekt dat in
den buyck / lardeertse oock met Speck /
en setse met water en Boter te stoven / doe-
ter Specerpe in / laet'er alsoo stoven tot
het genoegh is / eer gy die opdist / doet'er
wat Rijnse Wijn of Azijn by / en laet'et
eens opwellen.

Om Duyven te vullen.

Neemt Peterceln en kaptse kleyn / en
roetter een Ey in / en Boter / Gember /
Supcker en Korenten / doet dit in de
Duyf.

Om jonge Hoenderen , Kalkoenen of
Endtvogels aerdigh te koken.

Wanneerse van haer Angelwant wel
gesupbert en gewassen zijn / vultse en
proptse op met Petercelie / koochtse dan
flechts met sout en water totse gaer
zijn. Neemt eenen stenen pan / doet daer
wat Verjups en Sout in / en als de Bo-
ter gesmolten is / neemt dan de Peterce-
lie upt 't Hoen / kerfse kleyn / doetse
in 't Verjups en Boter / en roert het wel
onder een / leght het dan samen in een
Schotel / en het Hoen of Endtvogel wat
het soude mogen zijn / daer op / is gants
delikaet.

Om jonge levendige Duyven in een uur
of anderhalf te prepareren.

Neemt Duyven / die den hals afge-
sneeden zijn / doetse in een enimer hout
Regenwater / naer een groot half uur in
gelegen te hebben / broept de beeren met
heet water af / schoon gemaecht zijnde /
snijdtse in stukken / en dan in een dieps
pan met water anderhalf uur gekoocht /
't water afgegoten zijnde / scruytse in Bo-
ter / doeter een saus op van Boter / ge-
kerfde Petercelie / dozen van Speren met
Verjups / Foelie en Notemuskaten /
Probarum est.

Vesgelyckes kan mendoen met Hoen-
deren / Capunnen / Kalkoenen / Konynen
en Fesanten als andere / dat al te samen
jonck is.

Om een Dye-harst te stoven.

Neemt een gaer-gekoochte Dy-harst /
doetse in de stoof-pan / doet'er ghesou-
ten Lamoenen (in schyben gesneden) by /
wat Foelie / Boter / Notemuskat / en
geraspt Witte-broodt / en dozen van Epe-
ren. Sommige nemen oock gehackte Pe-
tercelie daer by.

Om een gesprenghe Dye-harst op de En-
gelle manier met een saus te maken.

Neemt Petercelie / scherfste kleyn en
doet die in wat boter / laetse maer eens op
koken / en neemt dan een half vierendeel
Spaense Cappers en wat Peper / doetet
onder een / 't is een goede saus om vlees
in te dopen.

Om een Schapen Dye-harst of hutspot
met Artisiocken te stooven.

Als 't Bleeſg gaer is / soo giet een deel
soy af met het vet / en doet dan de boom
van de Artisiocken (die eerst in wa-
ter murreu gesoden zijn) daer by / met
een goet stuck Boter en wat heele Peper
en Foelie / en laet 't soo samen opstooven.

Om een Schapen Dye-harst, of harspot met Spergies te stoven.

Als 't vlees gaer is / doetet het schoon af / soo neemt stooft-spergies / breekt die af soo veer die maels zijn / in klepne stukjens / en schoon gewassen by 't vlees gedaen / en soo in 't sop gekoocht / als 't gaer is / doet'er dan Boter met eenige stukjens Botemuscaet by en laet 'et soo stoven / en dan met leepelen gegeten; sommige doen daer wat Limoen in / of een hands vol of twee Suringh; soo men dit met heele Spergies wil stoven / die mien om de schotel wil leggen / soo moeten de Spergies eerst in water op ghesoden zijn / ten naesten by gaer / ende dan by het vlees ghesodaen als het vet wel van het sop genomen is.

Saus tot een gesoden Dyharst te maken.

Een Schapen Dyharst wel gekoocht / neemt dan een weynigh Petercelie kleyn gesneden / een gestoten Beschuyt / wat Supcker en Wijn onder een geroert / set dat in een sausietje daer by / is seer goet en aengenaem daer toe gegeten.

Om Frickedillen te maken.

Neemt Kalfs-vleesch / met Kalfs-bet gehacht / doet daer by Foelie / Noten / Sout / Peper / kneedet wel onder een / dan kondt ghy daer van maken soo groot en kleyn als 't u belieft / oock heel in de panne braden; veele nemen een weynigh van de upterste Schilletjes dun afgeschilt / van Orangie-appelen of Lamoenen / en daer heel kleyn onder gekerst / geeft een heel goede geur en smakelijck.

Om Frickedillen te maken sonder net.

Neemt gekapt Kalfs-vleesch / gestoten Peper / Foelie / Botemuscaet / wat gestoten Beschuyt / Eperen / maer laet de helft van 't wit van de Eperen daer upt blijven / kneet dit onder een / en maekter lankwerpige Frickedellen af / en twentelt-

se in het wit van de Eperen / en als 't water ziedt doetse dan in den pot gaer koken / en dan in de Boter gestruyt / zijn heel goet.

Om Frickedillen in Krop-salaet te maken.

Neemt gehacht kalfs-vlees / met kalfs-bet wat better als ordinarij / en dat wel ghekrupdt met Noten en een weynigh Foelie / Peper en Sout na behooren / kneet wel onder een / neemt dan soo veel van de malste kroppen salaet als 't u belieft / en supbert die van de byttenste bladeren / en dan schoon uptgewassen en de krop van binnen de bladers / wat openge-daen / neemt dan soo veel eperen als ghy kroppen hebt / maeket oock soo veel Frickedillkens / en doet in 't midden van yder den dooz van een ey / legt dan in de krop en bint hem met een draet toe / en als 't water koocht / doet 'et in de pot als het gaer is / kondt dan in 't sop een weynigh sijn gestooten beschuyt doen / en wat boter / wat Krups-bessen of onrijpe Druyben / Versjups / naer eick sijn believen.

Om Frickedillen noch anders te maken.

Neemt als boven verhaelt / doch de Lamoenen of Orangie-schillen daer upt latende / neemt men een stukken Speck langhwerpigh gesneden / niet ongekerfde Petercelie bekleet / matelijck dick / dat in 't midden vande Frickedillen gelept / wort dan gekoocht en geprepareert als 't behoort / geeft goede smaech; oock kannen wel Kalfs-bet / booz 't Speck nemen.

Om een Achter-bout met Sausfen te prepareren.

Neemt een Bout lardeert die dicht / met Sausfen gebraden zijnde / doetmen in de Boter schijven van versche Limoen / oock wat Dyp-kaneel en Nagelen gestooten / en daer ober gedaen / is goet.

Gebra-

Gebraden Hoenderen met een sause op de Franse manier.

Neemt heel jonge Wuyjn/van de kleynste bollekens geschikt/ in water een wasserjen op gesoden / en 't water dan schoon afgegoten / en Boter upt de byaedtpan daer in gedaen met wat Versjups of Lamonsap en Peper / met een weynigh Notenmuschaet / onder een geroert tot het aen de soode komt / en dan over de Hoenderen gedaen.

Om een Capuyn of Hoen met Oesters te vullen en braden.

Neemt een goeden Capuyn van binnen gesupbert zijnde / dan Oesters en wat sijn gesloten beschuyt / Peper / Poelie / Noten-poeper / en een dun schijfken of drie versche Lamonen / dat t'samen gemenght / daer mede gebult / gebraden zijnde / gebuyckt men tot saus / niet als het Bzaet-vet upt de pan / en wordt goet gebonden.

Om een Endtvoegel te stoven.

Neemt een Endt-bogel laet met Sout gaer koken / neemt dan van 't selve sop / doet er in Boter / Peper en Wuyjn / in schijven gesneden en wat gekorben Dleegkrup / laet samen zieden tot het krupt en Wuyjn genoegh is / dan den Vogel daer in gedaen met Wijn en Supcker / laet 't stoven tot gaer en bequaem is.

Om Saus te maken tot een gebraden Endt-vogel.

Neemt Hamel-sop met Wuyjn/samen gekookt tot den Wuyjn de kracht quijt is / den Wuyjn uptgenomen / dan geharst Witte-broodt in Wijn te weech gelegen / parffet door een Ceems / te weten 't Sop en den Wijn met wat Wijn / doeter dan Peper en Nagelen by / laet samen zieden / doeter Supcker tot believen by / en een weynigh Saffraen om koleur te

geben / of men koleurt wel met een stuck van een Caroot ofte Bietwortel / daer by te koken / is goede Saus.

Om een Hase-saus te maken.

Neemt een half pint Versjups / een half dosijn supcker-koeckens / laetse t'samen een half uur weken / doeter dan in wat heete Nagelen / suckerens Caneel / en eenige blaetsjes Poelie / een halfloot gestoten Caneel / een handt vol Supcker / of soo soet naer elck believen / een goet stuck Boter of Bzaet-vet t'samen geroert tot het dickt wordt. Dese Saus is oock seer goet over een gebraden Achter-bout met Sausisen gelardeert / oock wel ongelardeert / als mede over gebrade Konijnen.

Om Saus te maken op gebraden Konijnen.

Neemt roodt geharst Witte-broodt weecht in roode wijn met wat Wijn / doet door een Ceems / en doeter Supcker by / dan Boter upt de pan / laet samen zieden / is goet.

Om een Saus over een gebraden Haes, Conijn, of Kalfs-rib, Harte- of Ossen-vlees te maken.

Neemt een stuck Boter / een halve roemer Wijn / een roemer Rijnse wijn / Peper / Nagel-poeder en Supcker / laet dit t'samen zieden tot het bint / dan over het Gebzaet gedaen.

Om Saus te maken tot een Haes.

Neemt Supcker of kaneel-koecken met Rijnse-Wijn en Wijn / doeter by Nagel-poeder / Supcker en een weynigh Poelie / laet te samen wel op zieden / dan daer over gedaen / is goet / anders neemtmen wel Versjups.

Om Saus op een Haes, op een ander manier.

Neemt een Haes / bzaedt hem bykans gaer /

Daer / fet dan in vleesch nat te stoven tot murren is / neemt dan geharst Witte-broot en weket in Hamel-sap / doet 'et dan door een Ceems met Rinse Wijn en Azijn / dan Gember / Caneel / Foelie / en Nagel-poe-der / laet 'et samen koken met Braet-bet / dan den Haes met 't sop daer in gestooft / is goet.

Om een Peper-saus te maken op een ge-braden Haes , Conijn of Osse-vlees.

Neemt 4 of 5 sneden zwart geharst Roggen-broot / weecht 'het in Bastert / wrijft het kleyn / doet het dan door een holle doeck / en stropt wel Peper en gesto-ten Nagelen op / laet dit t'samen zieden tot het dick genoegh is / en dan op 't Ge-braet gedaen.

Om Saus op Vleesch te maken.

Neemt Hamel-sop / Safran / Gem-ber / Boter en Derjups / laet het samen opzieden / doet krupmen van Witte-broot en doozen van Eperen wel onder een ge-klopt daer by / tot samen wel gemengt en gaer is / doet dan over.

Om Saus op Vleesch te maken , op een an-der manier.

Neemt geharst Witte-broot / Vleeschsap en Azijn / doet door een Ceems / neemt kleyn gesneden Speck / met Azijn / goet gescherst groen krupt koocht t'samen / 't is een goede Saus.

Om Olypodrigo te maken die goet is.

Neemt een Hoen / een stuck Schapen-blees / een stuck Derkens-blees / Kalfs-blees / in een aerde pot met water op het vuur geset / en wat gekoocht zijnde / 1 of 2 Dupjes / en een Cepling / en balletjes van gekapt kalfs vlees en Saussien / Swese-rieken / Vincken / Endibie / eerst op-ge-koocht / dit alle by het Vlees en Hoen ge-daen / en lustigh laten stoven / oock wel Diamkool / een wepnigh Foely en Peper / steelen van Artesiocken / Hane-kammen /

als het genoegh gaer is / een ander potjen genomen / en krupin van een Witte-broot daer in geraspt / en een goet stuck Boter / 2 of 3 dopers van Eperen / wat van 't sel-ve sop / Limoen-sop of Derjups / en dat op het vuur geset / slechs geroert tot het koocht / en dan in het sop van de Olypo-drigo geroert / en dan voert up den pot op geschafft.

Om een kostelijcke Olypodrigo te maken.

Neemt een schoone Capoen / Lamg-bleesch / Kalfs-bleesch / Ruut-bleesch / koocht 'et alle bykans gaer / neemt dan Saussien / Darkens-voeten / Schaeps-voeten / en een krab van een Darchen / twee mergh-pijpen / wat balletjes van kalfs-bleesch / als een Fricheuil / dat sa-men by een gekoocht tot 'et bykans gaer is / Endibie een wal opgekoocht en Swe-fericken daer by met Kams-ballen / laet samen met de Endibie in u pot stoven ; daer by heele Peper en Foelie / en stur-kens Muskaet / leght dan de Schaeps ende Darkens-voeten onder / en soo het ander vleesch naer adbenant / laet dan sa-men een half of drievierendeel mure stoven / dan 't sap afgegoten / en in 't selve 4 a 5 dooren van Eperen gedaen / kleyn geklopt met wat Derjups / wel Boter / en laet samen ophoken ; giet het dan over alles naer dat ghy het inde schotel gedaen hebt. Neemt oock Carstanien / Spar-sies / of Artesiocken / naer de tijdt van 't Jaer / doet die oock (gaer zijnde) daer by / stropt op de kant ofte over u schotel / twee hard gekoochte doren van Eperen / gestoten Beschuyt / en Petercelie onder den anderen gehackt / is goet.

Om een Ossen-hutspot te stoven , op de Brabantse manier.

Neemt Ossen-bleesch / koocht het tot by-kans gaer is / dan geschilde Gember / in schijven gesneden met Foelie daer in ge-daen / voert gaer gestooft / neemt dan van 't sap / koochter gescherf de Pietercelie in met Boter / en giet het dan daer over.

Om.

Om een gerecht te maken van Kalfs-vlees.

Neemt kleyn gehackt Kalfs-vleesch / en 6 Eperen / wel onder een geroert / met een stuck boter / en gekozben Petercelie en gestoten Nagelen / laet 'et dan zieden / doeter dan sap van Chantie-appelen ober.

Om een Speen-varcken te vullen.

Neemt de Leber en 't Middeltst / kleyn gehackt met Petercelie / en krump van Witte-broot kleyn gewreben / dan Puy-men / Corenten / Nagelen / Muskaten / Caneel / doet het met Schape-sop en Boter in een pot / en laet 'et droogh opstoven / built het Darchen daer mede / en laet 'et braden / (met kruptnagelen bestoken) tot het gaer is.

Om een Capoen op de Spaense wijze te bereyden.

Neemt de Capoen / koochtse met 3 of 4 stuckkens Mint-bleesch / neemt dan heele Foely / geschilde Gember / Pietercelie / Wortels / Koozmarcyn / Saffraen / en een stuck Boter / heele Peper / en een Lamoen kleyn gesneden / en in een doeck gebonden / en t'samen in 't sap gelept soo t'samen gaer gestooft zijnde / neemt dan den doeck daer de Lamoen in is / uyt / en distse op.

Om een Hutspot van een Capoen te maken.

Neemt een Capoen / hacket hem aen stucken / in Water murrut gekoocht / neemt dan krump van Witte-broot / Caneel / Gember / Saffraen / Supcker en Mergh uyt Mergh-pijpen / met wat Daelen die de steenen uytgedaen zijn / en schijben van een Lamoen / laet hem dan een half uur stoben in een platte pot / is goet.

Om een Hoen te stoven.

Neemt een Hoen / laet het heel murrut koken / dan geharst Broot in u sap te weeck geleght / en kleyn gewreben / doet dan Rotemuskaet / Nagelen / Gember /

in u sop / met een deel Kinsse-wijn en wat Supcker / laet het dan een half uur te samen stoben.

Om een jonge Henne te vullen.

Neemt geraspt Witte-broot / en 3 harde doren van Eperen kleyn gewreben / met wat geroocht Speck / en geroocht Vleesch / wel kleyn gesneden / dan gestoten Foelie / Peper / Gember en een wepnigh Saffraen ; ende alles wel onder een geroert / de Hen daer mede gebuilt / dan gestooft met Boter / Wijn / Water / gaer zijnde / wat Derjuss en Saffraen in het sop ghe daen / dan oppgericht.

Om een Asjee te maken.

Neemt kout Gebraet / 't 3p Schapen of Kalfs-blees / Hoenderen / Capoenen / Kalkoenen / Ec. snijt het na u believen / doet daer by Derjuss / Lamoen-sap / of Wijn / van 't geen ghy hebt / met wat Water / voozts Peper / Foelien Boter / en stooft het soo / tusschen twee schotelz.

Om een Hacksee te maken.

Neemt Kalfs of Schapen-blees / gekoocht of gebraden / hacket het kleyn / doet 'er by schijben van Lamoenen / Peper en Rotemuskaet / Hamel-sop / Derjuss / en wat Boter / en laet het alsoo te samen stoben.

Om Konijnen te stoven.

Wascht de Konijnen schoon / bindtse met het hoost tusschen de beenen / neemt dan twee kommetjes Water / en een kommetje Wijn / een wepnigh gestoten Peper / Nagelen en Rotemuskaet / en setse daer mede te stoben / men doeter oock wel Wijn by / neemt dan een ghestoten Beschuyt / of geraspt Witte-broot / om het sap wat dick te maken / op het lest doet een goet stuck Boter daer by.

Konijnen op een ander manier.

Koocht de Konijnen gheheel in schoon water /

water/met wat Zout/ fchuytmfse fchoon/
ontleefte dan / en fcrupfe met wat Boter
in de pan datfe root worden/ doeter dan
een fangje ober van Boter / en wat Wzijn
en Supcker / roert dit t'famen in de pan /
dat het foo een dick fangje wordt / en giet
het dan ober de Konijnen / het fmaecht
wel.

Om een Offe-tongh gereet te maken.

Neemt een tonge / eerst half / en dan
in 3 of 4 ftucken dooz gefneden / ftooftfe
met wat Sop / Kooode-wijn / Boter / Na-
gelen / Peper / Gember / Caneel / Sup-
cker en wat Wzijn tot het wel genoegh is /
is goet.

Om een Schapen Dyharft te ftoven met
Mirick-wortel.

Neemt twee handen vol geraspte Mi-
rick wortel / 4 of 5 lepelen geraspt Witte-
broodt / menght dit t'famen met Vlees-
fop / en Wzijn foo dick als geftoofde Ap-
pelen / doeter Boter en Supcker by /
laet het dan t'famen ftoven tot het van
pas dick is / maer laet het Vlees byfon-
der hoken in een andere pot / doet dan de-
fe Mirick-faus eerst in de fchotel / en leght
het Vlees daer boven op.

! Om een Hufpot te ftoven van alles.

Neemt een Capoen / Schapen-blees /
Offe-blees / en Wercken-blees / een Ent-
vogel of Smient / en Sausifen / dit al t'fa-
men in een pot te vuur ghedaen / van pas
gefouten en fchoon gefchuymt en murru
gekoocht / dan te famen met lanckach-
tigh fop te ftoven gefet / met wat Gem-
ber en Peper / en doeter by Savoy-kool
eerst op gekoocht en dan t'famen laten
ftoven.

Om Kalfs-voeten te ftoven.

Neemt Schape-fop / Gember / Ver-
jups / Saffraen / Pietercelie kleyn ge-

hacht / een goet ftuck Boter / laet et foo
t'famen ftoven.

Om een Saus tot Patrijfen of Velthoen-
ders of Duyven te maken.

Neemt harde doren van Speren /
krump van Witte-broodt / wijft het
heel kleyn / dan Supcker / Saffraen en
witte Apen / laet et t'famen in Schape-
fop wel opzieden / giet het dan op u Ge-
braet.

De felve op een ander manier.

Neemt een fnee Cerwen-broot / braet
die / en dan geraspt / een half pint Ver-
jups / en wat gefloten Peper / en heele
Foelie / doeter dan een of twee lepels
Braet-vet in / dan gevoert tot het genoegh
is / gietet dan op het Ghebraedt ; dese
faus is oock goet ober ghefouden Wite-
ftoeken.

Om een bequame Saus te maken.

Neemt krump van Witte-broot / en fijn
gestoten Amandelen / Verjups / Supcker
en wat Gember / dit t'famen wel opge-
koocht / is een goede Saus.

Om een Gans te benemen de geyle
fmaeck.

Neemt een Gang die wel fchoon ge-
waffen is / fteecht daer een geele Wortel
in / laet die een of twee uren kookien /
neemt dan de wortel daer uyt / en vultfe
na u belieben / fteecht die dan aen 't Spit /
en laetfe braden totfe gaer is / ghy fult daer
geen geplhept aen proeven.

Om een ghebraden Gans of Eyndtvogel
te vullen.

Doet al het vet dat los in de Gang is /
uyt / neemt een Cerwen-broodt van een
2 ftupvers / fnijt daer de korften af / raspt
het kleyn / een half pont Korenten / ander-
half loot Kaneel / twee volle lepelen Sup-
cker /

ker / een goet stuck Boter / met een weynigh Rinse - Wijn gemenght / doch soo droogh als 't mogelijk is / dat het maer eben door nat is / 't sal goet bulsel zijn. Men vult de Ganfen en Spndt-bogels oock met Kar stanien / daer de schellen en vliessen zijn af-ghebaen / met Boter daer by.

Om Kalfs-ooren te backen.

Neemt gaer gehackt Kalfs-bies / doet daer by Boten / Foelie / Supcker en 2 of 3 doren van Eperen t'samen geroert / neemt dan gesneden Witte-broot / en doet het boven staende op het broot / en soe t'samen in een pan gebacken in de Boter.

Van alderley Visch.

Om een stuck Steur te braden.

Neemt'er de vin en de schobben af / besieecht het met Krupnagelen / laet 't braden ; droopt 't wel met Boter / gaer zijnde neemt het van 't spit / doe 't in een pot / en stooft het dan eens op met Rinsewijn / Azijn / Caneel en noten / soo opgerecht is goet.

Om een Brasem aen 't spit te braden.

Neemt een Brasem die kuyt heeft / naerse schoon gemaect is / snij den buyk open en de kuyt alleen uptgenomen / die ghehacht met doren van Eperen / Pietercelie / Boten / Foelie / Peper en Boter / dan t'samen weder ingedaen en den Brasem weder toegenaect / gebzaden zijnde / neemt bande Boter upt de pan / doet daer 2 of 3 Ansioben in / en wat Verjups / laet 't opwellen en koocken tot den Ansiobis ghesmolten is / dan in het opdissen stroot wel Orzgo op de rant van u schotel.

Om een Staert van een Snoeck aen 't spit te braden.

Neemt Ansiobis / ofte Pikelharingh / lardeert den Staert daer mede / en soo aen 't Spit gaer ghebraden / de Saus / is Boter upt de pan / Ansiobis of sijne stucxkens Haringh met Verjups ofte Limoensap op-gewelt / aldus

bract men oock wel de Staert van een Kabbelfau.

Om een Snoeck te zieden op de Spaense wijze.

Neemt een Limoen / snijse in schijven / doet die in een potjen met wat Rinsewijn / Water / Boter Gember / Saffraen en Nagelen / laet dit t'samen sieden tot het genoegh is / doet het dan in een schotel / en leghter den ghesooden Snoeck in.

Om een Snoeck of Karper blauw te zieden.

Neemt een Karper of Snoeck / kooft hem door / giet Azijn daer op / als dan 't Water met sout koocht / doet den Snoeck daer in / en koocht hem heel hardt by sal blautw zijn / aldus kont op oock een Carper koken / en om geheel blautw te hebben / koken de sommige hem wel in half Water en half Rinsewijn.

Om een Snoeck anders op de Fransche manier te prepareren.

Neemt een Snoeck / in water gekooft met wat Azijn / en van yas gefouten / dan Speck aen taerlingen gesneden / en tot het root is / in de Boter gestruyt / in een pot gedaen zijnde / doeter by wat Sop / Rinsewijn / Azijn / Foelie / Peper en Gember / laet het zieden tot 't wel gebonden

den is/ leght dan de Snoeck daer in / en soo oppgericht.

Om Salm te stoven, op een ander manier.

Doet de schobben van de Salm / en wastse schoon / neemt dan een tinne kommetje Water / en een kommetje Wijn-azijn tot een snee Salm / raspt een stuck Terwen-byoodt / en wat heele Peper / een halve Note-muskaet / een weynigh gestoten Foelie / geen Sout / doet dit in een platte pot / laet 'et t' samen stoven / doet 'er een weynigh Boter by / daer na als 't wat gestooft heeft.

Om een Karper te stoven. op de Hoogduytsche manier.

Neemt een Karper wel schoon ghemaeckt / en dat bloet wel bewaert / gespoutwen en aen stucken gesneden / doet dan 't bloet in een pot met een pint Rijnse-wijn / en weynigh Azijn en Water / ronde schijben van Ajupn / fruptse eens op in de Boter / doet dan by de Karper / wel Pagelen / Foelie / Notemuskaet / Saffraen / en een goet stuck Boter / laet 'et soo samen stoven / probatum est.

Om Kabeljau te stoven.

Neemt de moten / leght die in een tinne schotel / niet wel overdeekt met Water / stroopt daer over wat gestoten Peper / en heele Foelie / een weynigh Sout / en wat gestoten Beschuyt / en wel Boter / laet dit soo t' samen een uur of anderhalf stoben / onder en boven met vuur / als 't gestooft is / doet 'er dan een versche Lamoen of Lamoen-sap over / het laet hem dan wel eten. Op dese manier stooftmen oock Heylbot / Seelt en Doren / en een steert van Schelvis / oock Palingh.

Om Bond-ael te maken.

Spout de Ael open / en schoon gewasfen / neemt Suringh / Kerbel / en Petercelie / wat Tijls / en weynigh Foelie / soo toe gebonden in Water gesoden / en wat

Sout daer in / als de Ael drijft / dan wyf gedaen op de vergiet-test / en een saug van Boter / en Azijn / met een Ey daer ober gedaen / is goet.

Om Palingh te stoven.

Neemt een Palingh / schoon gewassen en in stucken gesneden / doeter by Water / Boter / Gember / Ajupn / luttel Sout / laet 'et samen stoven tot 'et genoegh is / dan gescherfde Petercelie en Vlesch-kruyt in de pot gedaen / laet 'et dan noch een weynigh koken / en dist hem op.

Om een Hutspot van Steur te maken.

Neemt Steur / koochtse / en gietse eens af / dan boots gaer gekoocht en wel gesouten : neemt wat van 't sap / met Rijnse-wijn / Gember en Suringh / wat Azijn / Notemuskaet en Foelie / en dat t' samen gesoden / is een goede Saug.

Om een Saus te maken over gesoden Steur.

Neemt jongen Ajupn / in Boter gesoden / Kerbel / Petercelie / Peper en Wijn-Azijn / laet dat t' samen opzieden / 't is een goeden Saug.

Om gesoute Salm te prepareren.

Neemt Moten van een vinger dick / leghtse 18 uren in Regen-water te week / en tusschen beyden eens verberscht / hangt dan schoon Regen-water over / en laet het koken ; den Salm daer in gedaen en wel geschuypt / als de soode daer ober gegaen is / is genoegh / want laugh gekoocht / soo verliestse haer betrigheydt ; men eetse met Azijn / of niet Boter en Azijn gewelt.

Om Kreeften of Krabben te zieden.

Neem Water / Azijn / Sout / en Peper-poeder / laetse t' samen wel koken / doet 'er van de Kreeft of Krab in / hy sal schoon van kolec zyn.

Om

Om een goet gericht van Krabben of Kreeften te maken.

Neemt (naer dat 'et wel gekoocht is) alle de vupligheyt uyt de Krab of Kreeften / doet daer Petercelie sijn gescherft / Peper / Foelie / Noten / en Boter-by / roert t'samen tot 'et gaer is / als dan Limoen-sap of Versjurs daer by gedaen; als 't een Krab is / roert of stooft men 't meest in sijn eygen schelp.

X Om Oesters of Mosselen te stoven.

Neemt Oesters of Mosselen (maer de Mosselen moeten oock levendigh uyt de Schulp gedaen sijn) doetse in een Scho-

tel / setse op een Consooz / doch soo de Mosselen eerst gekoocht sijn / soo doet 'er wat Water en Wijn / of Versjurs by / maer anders niet / dan wel Boter / en Foelie daer by gedaen / en soo laten stoven tot 'et gaer is / dan wat Limoen-sap en sijn gestoten Beschuyt daer by gedaen.

Om Mosselen in de Pan te backen.

Neemt Mosselen / doetse levendigh uyt de Schulp / legtse op een Vergiet-test / dat het sap wel afsloopt / dan in Cartwen-meel met wat Sout gewentelt / en in Olie ofte Boter gebacken en met wat Versjurs gegeten / is goet vooz diese magh.

Van alderley Geback, Gekooch, &c.

Om een leckere Kandeel te maken.

Neemt een pint water / en een pint Rijnse-wijn / en slaet 6 Eperen heel klein sonder de Haen / en roert het onder malkanderen / set het op 't vuur / tot het aen de kooch komt / doeter dan wel Supker / Foelie / Notemuskaet / Caneel / en Nagelen by / 't is goet om te dyncken; sommige doen dat wel ober een gestooft Hoen / vooz saus / oock harst mender wel Witte-broot in / om te eeten / sommige doender wel Boter in.

Om een Vlaey te maken.

Neemt een pintje Soetemelck / laet het eens opkoken / roert het tot het ten naasten by kout is / neemt dan 8 Eperen / de Hanen wel uyt gedaen en kleyn geklopt / met een half mutsien Hooselwater / twee lepelen Supker / en doet het dan onder een met de Melk / in een schotel of Wap-pan / set 'et op weynigh vuur / maer boven op het deksel wat meer vuur / en laet soo staen stoven tot het stijf is / maer het moet niet koken.

Om een Appel-vlade te maken.

Neemt Guldelingen geschilt en in stukken gesneden / doetse in een pot met Water / Rijnse-wijn en Boter / lactse alsoo staen smoren / wijfse dan wel in stukken / doeter dan by half soo veel Witte-broot / 5 doren van Eperen / Gember en Supker onder malkander gemengt / 't is goet.

't Selve anders.

Neemt suure Appelen aen schijben gesneden / in de panne gebzaden / alse gaer sijn / neemt dan de krumm van 2 Witte-broden / en wecket die in een kommeken Karnemelck / en dan kleyn gewezen / neemt 6 Eperen / 2 lepelen Supker / onder een gemengt / doet dat op de Appelen en dectse toe / op 't deksel leght vuur / en onder de Schotel oock vuur / is goet.

Om op een ander manier, Appel-vlade te maken.

Neemt Appelen / Peper-koeck / Water / Gember / Peper / Caneel en Nagelen / en soo menigen pot melcks als gy dact

daer in doet / soo dickmaels doeter 14 Eperen in / en tot elke pot Waters een Muscate / Supcker en Eperen / dan kondt gysse soo groot en kleyn maecten als 't u belieft.

Om een liefelijcke Appelde Melk te maken.

Neemt Weghten-Appelen geschilt / en de kloekhuyfen wel ynt gesneden / doet die in een pot met wat Boter en Hooswater / laet dat soo kleyn koken als pap / wijft het gestadigh niet de lepel / en doeter dan een weynigh Carwen-meel in / doeter dan naer adbenant Karnemelck by / laet het t'samen koken dat het is als soete Room / en dan wat Supcker en Witte-broot daer in gedaen.

Om een Appel-bryken te maken.

Neemt Broot-supcker / en Beschuyt daer in gestoten / 4 Eperen geklopt / daer in dat dickens is Carwen-broot geraspt / en dat in een koecke-pan in de Boter gedaen / dat wat kortjes is / daer dan dat Appel-bryken in gedaen / en dat laten backen als een ander koeck / met een schotel gedeckt.

Om een Vlayken van Citroenen te maken.

Neemt 't sap ynt de Citroenen / en van 8 Eperen de doren / doch maer van 4 het wit daer by gelaten / een halve stupber Witte-broot geraspt / en dan een pint soete Melck en Supcker naer adbenant / niet hard / ofte weynigh moet gysse laten koken.

Om Spaense Pap te maken.

Neemt een half pont Rijs-bloem / een half pont Broot-supcker gestoten / een mengelse Doete-melck / een mutsje Hooswater / roert het wel onder een / dat het effen is / en geen klonten in zijn / set het op 't vuur / en roert het gestadigh / laet het

soo langh koken tot dat sijf begint te worden / sehept het dan in schotels op / het smaect heel wel.

Om Room-pap te maken.

Neemt 12 doren van Eperen / een pint Room / de Eperen dooz een teems gedaen en wel met den Room gemenght / en dan Hooswater en Supcker naer behooren daer by gedaen / set dit op 't vuur / en roert het soetsjes / tot dat het dick wort / maer moet niet koken / of het soude schiften.

Om Room van Rijs te maken.

Neemt een mengelen Room / 2 hant vollen Bloem van Rijs / witte Supcker en Carwen-meel van yder 8 loot / een dooz van een Ep in Hooswater geklopt / roert dit alles wel te degen onder den voozomenden Room / en set 'et op een kool vuur / stadigh roerende / dat het soo dick wort als Water-pap.

Om Rijs-koecxkens te backen.

3 Koocht Rijs in Soetemelck heel dick / dat de korelen heel blijven / laetse kout worden / doeter dan wat Saffraen in / een weynigh Canceel niet gestoten Beschuyt / dat in Hoos-water geweecht is / en Supcker / en acht of tien Eperen en Hoos-water naer adbenant / den Rijs roert daer onder / en dan in Boter gebacken / en Supcker daer ober geraspt.

Een ander manier van Rijs-koecxkens te backen.

Neemt een vierendeel Rijs / half gaer gekoocht / 3 Beschuyten / 4 Eperen / een vierendeel Corenten / Supcker / en Pijpkaneel niet Hoos-water onder een gevoert / maecter koekjens van / in de panne gebacken / rupt van Boter / zijn goet.

Om

Om Deuse Geertjens te backen.

Neemt vier oubacke ronde Witte-
hooften sijn geraspt / tot elck Hooft
een Ey / menght het met soete Room /
doeter in Koose-water / Caneel en Sup-
cker / een kopken gesmolte Boter / dit
ouder een geroert / dan voort in Boter
gebacken / want anders souden se neer-
staen.

Om Groene Bladen te backen.

Neemt jonge bladeren van Buglossie /
Bernagie / of Scharlap / en breekt die
den steel af / en doet de ribben midden
upt het blat / sonder dat te breeken / wast
de bladeren / en leght die te versijgen / en
neemt dan geklopte Eperen in een blacke
schotel / en doopt de bladen daer in / en
leght dan twee bladen tegens malkan-
deren / de ruige zij buyten / dan in de Bo-
ter gebacken / en Supcker daer ober
geraspt.

Om Struyf-koecken te maken die
goet zijn.

Neemt alderley Warmoes-kruyt en
wat Venckel / Oyl / Mast / Kerbel / Pio-
lebladen / Keynbaer / Water-kars / Su-
ringh / Betonie / Leberkruyt / Sikkoray /
Spinagie / en de blaren van zwarte Mel-
besien / wat Peray / Goutsbloem-kruyt /
Madelive-kruyt / scherst het wel te sa-
men / en gemenght met Eperen / en sijne
gestoten Beschuyt / en dan gebacken zijn-
de / sijn gantsch smakelijck.

Om een Appel-struyf te backen.

Neemt 12 Nabau-appelen / snijdt die in
stukkens als tot een Caert / doetsen in een
platte pot met een goet stuck Boter / en
wat Supcker / en dickmaels omgeschut
maer niet te roeren alse murru worden /
doeter dan 4 of 6 Eperen kleyn geklopt
ouder / neemt dan een pan met Boter / en
als de Boter begint te braden / soo stroopt

wel dick sijn gestoten Beschuyt / met
Supcker en Caneel onder een gemenght /
ober den bodem dat die bedekt is / doet
dan de Appelen daer op / dan weder be-
stroopt met de verhaelde Beschuyt / tot de
Appelen bedekt sijn / doet dan een wey-
nigh vuur op het deksel / en laet het soo
backen.

Om een Speckstruyf te backen.

Neemt dunne stukkens Speck in de
pan / en dan 2 of 3 ronde oubacke Witte-
hooften / de kofsten af-gesneden / en dan
in Soete-melck laten weken / als 't ge-
noegh is / in een platte pot gewreven tot
het kleyn / is 6 of 8 Eperen daer onder ge-
roert / en soo op het Speck gedaen en ge-
backen.

Om Groeninger Pannekoeken te backen.

Neemt een pont Tertwen-meel / drie
Eperen / een vierendeel Korenten / en wat
Caneel / dit soo in Boter vet gebacken /
is goet.

Om gemeene Panne-koecken te
backen.

Neemt tot pder pont Tertwen-meel / een
pintje Soetemelck en 3 Eperen / sommige
doen daer wat Supcker in.

Om de beste slaghe van Pannekoeken te
backen.

Neemt 5 of 6 Eperen kleyn geklopt /
met schoon stroom-water / doeter dan
by Hagelen / Caneel / Foelie en Note-
musklaet / met wat Sout / besaet 't
dan met Tertwen-meel soo dick als 't u
beliest / backtse en strooptse met Supe-
cker / 't wort met stroom-water gedaen /
om datse met Melck of Room tay
worden.

Om Wafelen te backen.

Neemt tot pder pont Tertwen-meel /
een pintjen Soetemelck / een tinne kom-
melken

mekien ghesmolten Boter / met 3 of 4 Eperen / een lepel Gist / wel onder een geroert.

Om Oblien te backen.

Neemt een pont Terwen-meel / een loot Caneel / een half loot Gember / 2 Eperen / een half bierglaesje Rinse-wijn / een supber Hooswater / een kommetje Boter sonder Sout / een wepnigh Supcker : dit in lauw water beslagen / op de dichte als Pannekoeken / en alsoo in 't pser gebacken / is delicaet.

Om Olie-koecken te backen.

Neemt tot 2 pont Cartwe-meel / 2 pont lange Rosijnen / als die schoon gewassen zijn / laetse in lauw water wat staen zwel len / een kop van de beste Appelen / schilt die en snijtsse in heel klepne suickerkens / de kloekhuyfsen wel uyt gedaen / een vierendeel of anderhalf gepelde Amandeien / een loot Caneel / een vierendeel loots witte Gember / een wepnigh Nagelen / dit wel onder een gestoten / een half kommeken gesmolten Boter / een groote lepel gist / en niet wel een pintje lauw Soetemelck / want het moet heel dick beslagen zijn / dat het beslagh noch tap om de lepel blijft / en dan alle het andere daer in geroert / en soo laten rijzen / neemt daer toe een mengelen van de beste Raep-olie / doet daer in een kops broot / een halve Appel / settet op het vuur en laet het uyt handen / keert het broot en Appel altemet om / tot het zwart en hart wort / gieter dan een schooten schoon water in / en laet het dan in de lucht kout worden / en daer naer weder op 't vuur geset / als ghy die wilt gebuycken.

Om Koecxkens te backen van Eperen, of Poffen broot.

Neemt Broot dat een dagh 3 of 4 out

is / raspt het heel klep / en set 'et dan in Soetemelck te weycken tot dat het dick en wel uytgedyt is / neemt dan wat Hooswater en Supcker / en 6 of meer Eperen naer ghy veel broodt hebt (somnige nemen ook wat Korenten en Kaneel daer by) en dan in Boter gebacken / yeder soo groot als hem belieft.

Om een Poddingh te backen die delicaet is.

Neemt 13 groote Beschuyten sijn gestampt / een half pont kalss-bet aen doebelsteentjes gesneden / dan in een platte pot gedaen / en daer onder een Notemuskaet geraspt / een halve lepel Gember / een wepnigh Sout / en dit te samen onder een geroert / en dan gemenght heel droogjes met warme Soetemelck / daer het kalss-bet eerst warm in gemaect is ; doet daer dan by een half pont Korenten / 10 Eperen / ruym een vierendeel ponts Cartwe-meel / een halve tinnelepel vol gist / de pan dan met koude Boter bestreken / en een uurtje in de warme pan laten rijzen / en dan voort afgebacken.

Om een Poddingh te koken die ongemeen goet is.

Neemt anderhalf pondt Cartwe-meel / drie vierendeel Korenten / schoon gewassen / een half pondt Ossen-bet van 't Bierbet / kapt het heel klep / 3 Eperen / anderhalf Notemuskaet / klep geraspt / een wepnigh Sout / menght het met een wepnigh Soetemelck / soo droogh dat men het kniet / als een broodt / en bindt het dan in een schoone doeck / wel stijf / en smijt het dan in een pot ziedent water / en laet het twee uren koken / dan is 't gaer.

Van

Van alderley Taerten.

Om Deegh te maken tot Taerten.

Nemt Cerwen-meel / Boter / Hoos-
water / Supcker / ende een weynigh
Eperen van pder naer behooren.

Om een Deeg-korst te maken, sonder
Boter.

Neemt een vierendeel pont fijn Car-
wen-meel / en doet het in een aerde Pot /
bacht het in den Oven met het Bzoot /
maecht dan met de doren van 2 of 3 Epe-
ren / en een pint Hoorn / een Deegh / daer
onder stotende een half vierendeel fijn ge-
stoten Bzoot-supcker / en soo sult gy het
Deegh kozt maken sonder Boter of Vet.

Om Amandel-taert te maken.

Neemt een half pont gepelde Amande-
len / een vierendeel Supcker / 3 heele Epe-
ren met het wit / en noch 3 doren van Epe-
ren / een half vierendeel soete Boter /
Hoos-water soo veel als genoegh is om de
Amandelen kleyn te stoten : op de plaet
daer gy die op bereyden wilt / stropt die
eerst wel met Carwen-meel.

Om een Peer-taert te maken.

Neemt 12 geschilde Pecren van de sma-
kelijckste / Korenten en Supcker van
pder een vierendeel / 6 loot Boter / Gem-
ber / Kaneel van pder een half loot / in
een korst als voren verhaelt is.

Om een Appel-taert te maken.

Neemt van de beste Appelen / schiltse
en snijtsse in vierendeelen / de kloekhuyfen
daer uyt gedaen / koochtsse met Rijnse wijn
in een aerden pot / tot datse dick wordt /
doet'er by een goet deel Supcker / gestoo-
ten Kaneel / poeper van Sandelhout /
Hooswater / wijfts het altesamen met een
houtlepel door een omgekeerde Teems /
doet'et in de korst / en bachtse dan in den
oven / 't sal goet zijn.

Ander manier om een Appel-taert te
backen.

Neemt een pont meel / 4 lepelen water
met 2 of 3 lepelen Supcker / dit op ge-
koocht als een Syroop / doet daer by een
Ep / voorts soo veel Boter tot datmen
der een bequame Deegh van kan maken /
dit geeft een goede korst : voorts neemt-
men 20 of 25 goede Appelen na die groot
zijn / geschilt en kleyn gesneden / doet die
in een aerden pot / met Boter daer by / op
't vuur geset / en dickmael om geschut tot
die gesloncken zijn / dan die in u korst ge-
daen tot de Boom bedeckt is / dan weer
Supcker / Korenten / en Boter / dan weer
Appelen tot u korst vol is / en dan op
't vuur gedaen.

Om een Appel-taert te maken, op noch
een ander wijze.

Neemt Appelen / schiltse en snijtsse aen
vierendeelen / en doeter de kloekhuyfen
uyt / en dan noch aen kleyneder diinne
snippers gesneden / drie vierendeel Koren-
ten schoon gewasschen / en drie vierendeel
Supcker / een loot gestoten Caneel / dan
den Deegh in de pan gelept / en eerst Ap-
pelen daer in gestropt / dan Korenten /
Supcker en Kaneel / en stueken Boter /
en dit soo al met lagen gelept tot de pan vol
is / (sommige doender oock wel gestoten
Amijs-zaet in) dan een deksel van Deeg
daer boven op / en hier en daer een gat in
het deksel gesneden / en soo met vuur on-
der en boven laten backen.

Om een Appel-taert op de Waelsche ma-
nier te maken.

Neemt geschilde Appelen / gereynicht
van 't kloekhuyf / zietse in Rijnse-wijn
wel gaer / doeter by Boter / Gem-
ber / Supcker / Korenten / Kaneel / altesa-
men wel gekoocht / roeter dan 2 doren

van Eperen in / leghtse in u Deegh / en bachtse in den Oven als voren.

Om een Kerffe-taert te maken.

Neemt van de schoonste Kerffen / en naer ghy de kost gemaeckt hebt / be-
stroot en bedeckt den bodem / met Sup-
ker / leghter een laegh Kerffen op / en
dan weder een laegh Supker / tot dat
de Taert-kost op gebult zy / niet verge-
tende Caneel / dectse dan toe / en laetse
soo gaer backen. Op diergelijcke manier
keunt gy oock een Taert van Krupsbe-
sien / Welbesien / Aerd-besien / barbarisse
Druymen / ende alle weecke vruchten
maken.

Een Kerffe-taert op een ander manier.

Neemt derde half pondt Kerffen / doe-
ter de steenen upt / ober een platte pot (op
dat het sop niet verloren gaet) 3 Beschup-
ten gestoten / drie vierendeel Supker /
een loot gestoten Caneel / roert dit t'sa-
men onder een / en leght het dan in den
Deegh / in de Taert-pan / en daer stukjes
Boter boven op / dectse met een dectsel
van Deegh toe / daer hier en daer maer
een kleyn gaetjen in is / anders loopt het
sop daer upt.

Om een Kervel-taert te maken.

Neemt Kerbel van de eerste snee / ende
die kleyn gekerst / 't sap wat nptgedutwt /
dan gemenght met Boter / Korenten /
Supker / gestoten Beschuyt / Caneel en
Kroogwater / met 6 of 8 Eperen / dan in de
kost gelept en gebacken.

Kervel-taert op een ander manier.

Neemt jonge Kerbel / van d'eerste snee/
verleeste / wasse / en kaptse kleyn / doe-
ter een half pont Korenten in / 6 / 7 / of 8
Eperen / neemt dan een half pintjen Doe-
temelck en een supber oubacke Witte-
bzoot / snijter de kost en af / en raspt het
kleyn / doet het dan in de Melck / en

koochter een dicke pap af / een goet stuck
Boter moet in de Pap gedaen zijn / ter-
wijlse koocht / en dan onder de Kerbel ge-
roert / dan Supker met wat gesmolten
Boter / en soo het te dun is / stooter een
Beschuyt of twee in / leght het dan in den
Deegh in de pan / en strootter gestooten
Caneel ober / dan een getralijt dectsel
daer op gemaeckt / en soo met vuut onder
en boven laten backen / ende als die op
Tafel komt / Bzoot-supker daer ober
geraspt.

Om een door-nepen Appel-taert te
maken.

Neemt Appelen/kleyn gekapt / en doe-
ter by doren van Eperen / Caneel en
Supker / en gesmolten Boter / menght
dit onder een / leght het in Deegh / en laet
het backen.

Om een Vlees-taert te maken.

Neemt gesoden Kunt-blees / Schapen
of Kalfs-blees / hacht het met et Bier-
bet wel kleyn / doeter by doren van
Eperen / Gember / Caneel-poeder /
Sout en Supker / bachtse in u kost /
't is goet.

Om een Mergh-taert te maken:

Neemt Mergh upt de beenderen / en
wit Doeper-supker / Caneel-poeder en
Gember / met gehacht Kalfs-blees en
Corenten / menght dit wel t'samen on-
der een / bacht het dan in Deegh / 't is
bequaem.

Om een Citroen-taert te maken.

Neemt 't buytenste geel van 4 Citroen-
nen geraspt / en 6 suure Appelen daer on-
der / en 6 doren van Eperen / de helft van
't krump van een halve supberg Witte-
bzoot / een weynigh Boter / en sijne ge-
raspte Supker / en bacht het.

Om een Sucade-taert te backen.

Neemt 2 Mergh-pijpen / 3 of 4 Swe-
richen /

sericken / 6 doren van Eperen / en dat t' samen gehacht / oock een half pont Suceade kleyn gesneden / Supcker / Pingelen / Hooswater / en 3 Eperen daer onder geroert / wat Spaense-wijn daer dooꝝ ge zoten / wat Caneel / Nagelen / Gember / dan in de kofst gedaen / en een half uur gebacken.

Om een Room-taert te maken.

Neemt een pint soete Room / 4 doren van Eperen / kleyn geklopt met Hooswater / en wat Carwe-bloemen om wat dichte te krijgen / koocht dit in de pan op kolen / wel roerende dat'et niet aenbrant / als 't gesoden is / doeter wel Supcker by / en laet het voortz zieden tot'et genoegh is / doet het dan in u Deegh / en laet'et backen.

Om een Kaesjes-taert te maken.

Neemt versche Room-kaeskens en doren van Eperen / met Carwen-meel en Boter / maecht een Deegh daer af / leght het in u kofst / 't is goet.

Om een Abricose-taert te backen.

Neemt Abrikosen / schiltse / en leghtse in de Taert / doet dan daer op Caneel / Supcker / Suceade / en wat Boter / en dan een half uur gebacken.

Om een Pruyne-taert te maken.

Neemt Pruynen / koochtse murruto / doetsse dooꝝ een Ceemz / stoffeertse met doren van Eperen / Supcker en Caneel / Nagelen en gesmolte Boter / doetsse in u kofst / backtse sonder schil / dan Caneel daer ober gestropt.

Om een Spenagie-taert groen van koleur te maken.

Neemt Spenagie / koochtse tot pap in Rinse-wijn / doetsse dan dooꝝ een Ceemz soo stijf als gy keunt / doet dan Hooswater daer by / veel Supcker en Caneel /

en koocht het dan tot'et soo dick wort als Marmelade / koel zijnde / doet het dan in Deegh / als voren verhaelt / en 't sal seer groen en smakelijck zijn.

Om een Schoen-maeckers Taert te backen.

Neemt suure Appels / schiltse / en aen stucken gesneden en gaer gekoocht / wijst die kleyn / neemt dan Boter / Supcker / en Korenten / yder na zijn believen / en dat samen met 4 of 5 Eperen daer in geroert / neemt dan geraspt Carwen-broot / en doet dat onder in een schotel / daer op u Appelen geleght / doeter weer geraspt Carwen-broot boven ober / en deekt het dan toe met een deeksel van een Taertpanne / en vuur daer op geleght / maecht een goede kofste.

Om een Taert van Kalfs-tongen te maken.

Neemt een Kalfs-tongh gaer gekoocht en ghesuybert / dat'er niet aen is als tongh / hacht die kleyn met 12 geschilde suure Appelen sonder kloek-huyfen / doet daer by een gestoten Beschuyt / drie vierendeel Korenten / een Rotemuskaet / Gember / en Kaneel / met een weynigh Supcker / doet het dan in u kofst te backen / en ghy sult het bevinden delicaet.

Om een Taert van Kalfs-voeten te maken.

Neemt murruwe Kalfs-voeten / hachtse heel kleyn met harde doren van Eperen / stoffeertse met Kaneel / Gember / Korenten / Supcker / en gesmolte Boter / dat altesamen onder een geroert met Rinse-wijn / Suceade / en Pingelen / en dan een half uur gebacken.

De Verstandige Kock, Van veelderley Pasteyen, met hare Sauffen.

Om een Venesoen-Pastey te maken.

Nemmt Osse-blees / een wepnigh gebroyt / dan een nacht in Wijn-azijn geleght / daer naer wel gelardeert met Speck / in Sout en Peper gewentelt / en dan in den Oeegh geleght en wel gebakken: tot 3 pont Vleesch neemtmen een loot Peper / anderhalf loot Gember / en anderhalf loot Noten / een vierdepart loot Nagelen / en Azijn naer behooren / sommige nemen oock wat Saffraen.

Om een sure Limoen-pastey te maken.

Neemt kalfs-blees en kalfs-bet / en een versche Limoen daer by / t'samen kleyn gehackt / dan gekruyt met Zout / Foelie / Peper en Notemuskhaet / oock 2 of 3 doren van Eperen t'samen onder een geroert / en in de kofst gelepdt / met schijven van Limoenen daer op / en veel Boter / een uur moet het backen; de saus moet zijn Hamle-sop / doren van Eperen / Derjups en boter / t'samen op-gewelt.

Om een Hoender-pastey te maken.

Neemt Hoenders / zietse een walletje op / krookt de beenen / legghese in de Pastey / dan gekruyt met Foelie / Peper / Noten / daer by doende Saucissen / Swesericken / balletjes van gehackt kalfs-blees / Hanehammen / bodems van Artissocken / Aspergies / Castanien / en voor al Boter / en dan anderhalf uur gebakken; de saus sult ghy maken van Schape-nat en Derjups / met twee geklopte doren van Eperen en Boter / dit soo t'samen latende op-zieden.

Om een Kuycken-pastey te maken.

Neemt de Kuyckens schoon gewassen / de Noten / Kofst en Beenderen gekneust / doctse in een kofst van de beste Oeegh gemaect / leghtse wel by den anderen / wel Boter daer by doende / en voortz bullende met Hanehammen / Artissocken /

Schaeps-boeten / Saucissen / Swesericken en wat meer smakelijck is / dan wat Foelie / Peper / Noten / en Sout / met Boter bedeckt / daer ober gietende wat koozwater / en met Supcker bestroopt / en wat Derjups / dat u dunckt genoegh is / oock een of twee geklopte doren van Eperen / dan de kofst gedeckt / en soo in den Oven laten backen.

Om een soet Kiecken-pastey te maken.

Neemt t' kiecken (een wepnigh gesoden zijnde) / leght het in de Pastey / kruyt het met Canceel / Nagelen / een wepnigh Noten en Gember / daer by leggende Pypmen van de Mast / geconfijte Peeren en Karfen / Sucade / Pingelen en Boter; laet et een uur backen / de saus moet zijn van Wijn en Supcker. Ofte anders soete kroom / met doren van Eperen gewelt / en Supcker / dan woxtse oock wel genaemt / een soete Room-pastey.

Om een Vincke-pastey te maken.

Neemt Vincken / wastse heel schoon / en een wepnigh gesoden / dan in de Pastey geleght / stofferende die met Canceel / Supcker / Corenten / Pingelen / Sucade en Boter / en soo t'samen een half uur gebakken: de saus moet zijn van Rijnse-wijn en Supcker.

Om leckere Pot-pastey te maken.

Neemt 2 pont Osse of kalfs-blees / als t' gekoocht en kleyn gehackt is / een pont Corenten / wat gekote Nagelen en Notemuskhaet / een wepnigh Gember en Canceel / en onder het Vlees-sop om te stoven / een half pintjen Rijnse-wijn / en kleyne suickens van gedrooghe Orangie-schillekens / die eerst verbarst en in kleyn Bier opgesoden zijn / en wat Pingelen / een goet stuck Boter / een half pont Pypmen / Supcker; maer als ghy de Pot-pastey eenige tijt wilt bewaren / soo moet men de Pypmen d'eerstemael daer niet by doen.

De Hollandtse Slacht-tijdt.

Onderwijsende, hoe men zich tegen de Winter, van voorraedt van Vleesch, sal voorsien.

De toebereydingh van de Kuyp.

De Kuyp of 't Vleesch-vat daer men 't gesouten Vleesch in legt/ dient van te voren wel aengedzeven en dicht gemaecht te zijn/ en als dan een nacht vol Water te staen/ om toe te trecken/ dit doet men dan daer uyt/ en men giet'er weer in/ ziedent heet water daer in Wijngaert-bladeren op gekoocht zijn/ men doet de Kuyp als dan toe/ en laet die soo staen byopen/ tot dat het water by na kout is; 't welck daer uyt gedaen zijnde/ stroopt men in een test met vuur/ een handt vol Kruidt-nagelen/ doch niet al t'seffens/ in de Kuyp daer ober gestolpt/ laetmen soo staen beroocken; daer na giet men noch wel/ van bliemen op den bodem/langhs de kummen/ heet gesmolten kaers-bet/ en dit geschiet/ om dat de pekkel seer subtyl is/ om dooz te dzingen. Al eermen 't Vleesch in de Kuyp leght/ wordt de bodem wel met sout bestroopt.

Van het Vleesch te zouten.

De gemeenste manier van zouten/ is het Vleesch rontom aen alle kanten en in alle hoecken/ wel met zout te dooz-wyiven/ en dan in de Kuyp te packen/en sout tusschen beyden te stroopen/ soo dicht als mogelijk is: Doch siet hier een ander manier: Men maecht pekkel/ soo sterck/ tot dat'er geen meer sout in smelten/ maer wel een Ep in dzijven kan; de Kuyp's-bodem dan wel bezouten zijnde/ set men de stucken Vleesch/ gantsch ongezouten/ op haer kanten daer in/ soo ruym datse

maskanderen niet raken/ en de tweede laegh daer weder op/ stropende zout/ daerse op maskanderen komen te staen/ en soo al voort: dan gietmen de voorsz. Pekkel daer op/ tot dat al het Vleesch wel bedoben is; en soo de stucken daer na komen op te dzijven/ houdtmense met pet zwaers om laegh. Maer men dient alle 6 of 8 dagen daer na te sien/ of de Pekkel oock al te bloedigh/ dick of vliesachtigh wordt/ en soo dit gebeurt/ giet men al de Pekkel daer af/ en koochtse op/ de selve wel beschuppende/ en weer kout geworden/ giet mense weder in de Kuyp; dese manier doet het Vleesch noyt soo zout noch hart worden als d'andere. Weele leggen de beste en vetste stucken onder in/ om dat die beter/ als de magere/ het zout langhst komen verdzagen/ ja niet als te beter (om dat het zout des selfs geplichtheit beneemt) daer dooz komen te worden/ daer in tegendeel de magere stucken/ het langhst in 't zout/ of de Pekkel leggende/ dooz/ hardt en wreedt/ worden: Doch pder doet hier in/ na sijn wel geballen.

Van het Vleesch te roken.

Het Vleesch dat men roken wil/ moet eerst met zout gewzeven zijn/ doch soo hardt niet/ als het geen dat men in de Kuyp leght; als 't gewzeven is/ leghtmen 't op maskanderen in een Cobbe/ om te pekelen/ sommige laten het alsoo wel 14/ 12/ 10 of 8 dagen leggen/ maer drie dagen en drie nachten is vooz al genoegh. Eenige doen het Vleesch/ als si het in de Schoorsteen om te roken/ op hangen/ in

facken

sacken van hol linnen of kanefas andere binden het in graen papieren / sommige wentelen het in Semelen of Sagelij / maer best is het / sonder het een of andere op te hangen / want het veel beter doorroockt. Men laet het hangen tot in de maendt van Maert / als wanneer men een helderen / dzoogen dagh waer neemt / dat men het des morgens af neemt / en het roet met schoon water af boent / en

laet het in de Son of Windt / den gantschen dagh dzoogen / dan hanght men 't in de keuckens / omtrent de schoorsteenen / aen de balcken / tot men 't van noden heeft. Maer als men de vette rib-stucken / die men pater - stucken noemt / mede roockt / soo mogen de selve / met de Congen / Hammen en Speck / wel een maent of 6 weken eerder als het ander / uyt de roock genomen worden.

Van de Varckens.

MEn sal 't Varcken slaen in 't eerste quartier of in 't wassen vande Maen / en datmen 't in een etmael / of dagh en nacht / niet te dvincken geve / op dat het Vleesch of Speck dies te droger en harder mach zijn / want dooz 't dvincken sal de Pekel oock dies te meer vochtigheid aen hem trecken / en in dien men 't Varcken een etmael sonder eten laet staen / sal het Vleesch dies te beter en grager te eten zijn.

Hoe minder beenderen en schinckels men in 't Vleesch laet / hoe beter dat is / want dat doet de Pekel langer goet blijven / en het Vleesch blijft smakelijcker sonder bederven / oock als het half hongerigh en dorstigh geslagen is.

Als 't Varcken geslagen is / sommige laten 't terstont af houwen om in te zouten / als sy 't eerst in water gelept / en 't bloet hebben laten uyt trecken / maer beter ist een etmael op te hangen / en 't bloet soo laten astracten en besterven / want het Vleesch dies te gesonder en droger is / en daer na afgehoutwen na pegelijcks believen / groot of kleyn / wel ingesouten en ingepackt / en een zwaer gewicht daer op leggende / om goet te blijven.

In sommige Landen en kapt men 't Varcken Vleesch niet in stucken / maer men hout het midden dooz in twee deelen /

en op bozden of in backen wel gesouten / 2 of 3 dagen / dan hanght men 't op aen de Solder / dit sept men / is veel harderen smaacklijcker.

Van een Varcken kan men veel smakelijcke en soetelijcke spijs bereyden tegen de Winter / en om oock het geheele jaer te gebuycken / 't zo geroocht of gepelt Speck / van Hammen / Schincken / Inkruyt of Hutspot.

Men laet de Hammen en Schouders 9 of 10 dagen in 't zout leggen / en dan lactmense in de roock hangen / met dat Hoof / of de kinnebacks-hammen. De rugge en 't zpdel Speck met de ribstucken / kan men in zouten in een kuyt / om daer van by Winter-dagh sijn spijs en pottagie te bereyden / en te koken met Wortelen / Krapp / kool / Warmoes en andere kuyden / en oock om Sutter-miel sackskens daer by te koken.

Als het Varcken wel in gezouten is / gebeurt het somtijts / dat de Pekel metter tijdt root en bloedigh wort / die giet men wegh / of men kooctse en schuyptse en men laetse hout worden / en men gietse weder op het Vleesch / of men doetse wegh / en men giet daer versche Pekel weder op / die men selfs kan maken / van zout en Lieber of klaer put-water / tot dat daer een versch Hennen-ey in dzyft / of boven op zwennt / dan is het zout genoegh.

Van den Afval.

Van het Hooft-vlees.

O **M**'t Hooft-vlees tot een Kraes te parſſen/ſoo neemt het Hooft/als 't wel verwatert iſ/ ſnijt al het vleech wel van de beenen af/ en doet'er de klieren uyt: of anders/ bint het Hooft heel toe/ en laet'et ſoo gaer koken/ (men neemt oock wel daer by den Ommeloop van het Beeft/ en het Hart) als 't Hooft gaer iſ/ dat de beenen daer uyt ballen/ doet'et dan op een hackboort/ en ſoeckt'er de klieren ſchoon uyt/ en daer na gehakt/ maer niet kleyn/ dan gekruyt met Zout/ Peper/ Notemuskaet/ en Nagelen/ elck naer u believen/ dan in een doeck vaſt gebonden/ en in de ziedende ketel/ daer het vet af geſcheyt iſ/ gedaen/ om weder door heet te worden/ en dan te parſſen geſet met beel gewicht daer op.

Het Hooft-vlees eetmen ſoo hout met wat Azijn/ oock ſtooft men 't wel op/ met ſuure of ſoete Appelen. Het Hooft van 't Dercken wordt geklooft en gezouten/ maer het kan niet langh duuren. Men koocht het oock wel op/ en parſt het op malkander/ dan wort'et wel gekruyt/ tot Sult/ in Bier-azijn gelept. Oock worden de Kake-beenen wel in de roock gehangen/ die men Kinnelbackſ Hammetjes noemt.

Om het Hooft-vlees te bewaren.

Men lept het alſcen in een groote aerde Stoof-pan/ en 'giet daer op heel ſlappe Wijn-azijn/ die niet ſeer ſuur iſ/ ofte goede Bier-azijn/ met wat ſchijfkeus Nieredick-wortel/ daer op: het moet altijt overdeekt van Azijn gehouden worden.

Om Pens te rollen.

Neemt de Pens/ als die ſchoon en wel geſapbert iſ/ ſnijtſe dan in ſtucken/ naer dat ghy de Kollen groot wilt hebben/

doeter dan in / Sout / Peper / Salie / en wat Notemuskaet en Krup-nagelen/ en wel vet / in lange ſtucken geſneden/ men doeter oock wel mager Vlees/ dun geſneden in / of wat Rijs/ en ſoo dicht toe genaept / en heel murruw gekoocht / en dan geperſt.

Als men deſe Pens wil gebruycken / ſnijt men die in ſchijfkeus / die dan in de pan gebackten worden/ met gebackten Appel-ſchijfkeus daer onder.

Oock wort deſe Pens wel ongeroilt / ſlechts in ſtucken geſneden / en als voren gekoocht en wegh gelepdt / die gebruyckende / in lange riempjes geſneden / en met ſuure Appelen en Korenten op geſtooft.

De Dackens-maegh wordt wel met gozt en vet gebult / en op gekoocht als de Beulingen / of anders oock / ſoo die iſ.

Van de Voeten.

Het hay van de Voeten ſchoon af-gebruoert / en de klatwen af-geſlagen zijnde / worden die ſoo murruw gekoocht / dat'er de ſchijnckels en beenen uyt ballen/ dan klooft men de ſelve / en men leghtſe te perſſen dat'er het ſop ſchoon uyt loopt / en dan / als de Pens wech gelepdt. Als men die eten wil / maekt menſe ſlechts in water warm / met een ſaus van Boter / Azijn en Supcker; men bacht die mede wel in de pan / met de ſelve ſaus daer ober.

Oock ſtooft menſe in een pot met wat Rinſe-wijn / Boter / Korenten / en geſtoten Nagelen.

Even ſoo handelt men oock met de Mui.

De Derckens voeten worden gekoocht / en in Azijn / tot Sult wegh geleght.

De Hollandtse Slacht-tijdt.

Om de Pens, Voeten en Muyl in te leggen, en voor het schimmelen en bevrijden te bevrijden.

Neemt vier mingelen soete Huy/ doetsen in een aerden pot / en laetsen koken / maer men moet daer by blijven / om te schuyven / soo langh daer schuyven op komt / doet'er dan in een deel heele Peper / cenige bladen Foelie / wat heele Nagelen / een Note-muskaet aen 4 of 6 stucken gesneden / en latet soo t'samen eens doozkoken ; neemt het dan af / en laet het staen sincken / tot het kout is / giet het dan schoon af / en doet 3 pinten Wijn-azijn by / 't is goet.

Sommige leggen 't oock wel in Bier-azijn met schijven van Mierick-wortel daer by.

Om Varckens Saufsijen te maken.

Neemt tot 3 pont gehackt Vlees / 2 Notemuskaeten / een loot Peper / niet al te kleyn gestoten / een hantjen vol Sout / dit soo wel onder een gekneet en dan in de darmen / niet al te stijf gebult : soo gy daer van wilt inde roock hangen / moet ghy dan wat dicker darmen nemen / en een dagh 2 of 3 in de pekel laten leggen. Men neemt oock wel half soo veel Schapenvlees daer onder.

Om Osse-worsten te maken.

Op dese selve manier maecht men oock van Osse-vlees / Wortelen ; maer men doeter oock wel wat gedrooghde Salie (sijngewreven) in / doch niet in die diemen in den roock wil hangen / maer die incesten wat meer met Peper gekruyt zijn / en in heel dicke darmen gestopt / niet grauw pampier bekleet / en aen de zijde van de Schoorsteen gehangen.

Om Gort-beulingen te maken.

Neemt Garste Gort / soo veel kop als 't u belieft / doet daer op heet water dat aen de soode is / laet 'et staen uytlopen / tot dat

de Gort wel gezwollen is / neemt dan Varckens bloet / laet gemaccht / en dooz een doerlien gegoten / tot de Gort wel root is : neemt tot yder kop / een Note-muskaet / een bierendeel loots kruyt-nagelen kleyn gestoten / en zout naer abbenant / wel onder een geroert met Varckens Meusel of Osse Mier-bet / in schoone darmen gebult / seer dun / dat de Beulingh maer half vol is / sullen dan niet uyt koken / sy moeten een uur stillekens zieden / sommige nemen oock wel wat van dese toebereyde Gort / en wijven daer Varckens / of Osse Leber onder / maer moeten dan wat meer gekruyt en gesouten zijn / oock better gebult.

Om Slabberaen-Beulingen te maken.

Neemt Habere Gort / maecht de Gort maer wat bochtigh met schoon heet water / neemt tot yder kop een bierendeel Korenten / een Notemuskaet / en een half loot Caneel gestoten / wat zout en wel Osse-bet / met kleyn der stuyckens dan die andere Beulingen / daer onder gemenght / en seer slap / en dun in de darmen gebult / en een groot half uur stil laten / zieden want die seer licht uyt barsten.

Om Varckens-Lever-beulingen te maken.

Neemt Varckens Leber / koochtse gaer / schuyptse schoon / alsse kout is / raspse kleyn / neemt een half pintjen Soetemelck / een stuyber outbacken Wittebroot / snijet de korsten af / rasp het kleyn / en doet 'et in Melck / laet het samen zieden / tot een dicke pap / doet oock een goet stuck boter in de pap : alsse dan bykans kout is / soo roertse onder de Leber / neemt dan 9 of 10 Speren kleyn geklopt / een weynigh Zout / Peper / Noten / Nagelen en Foelie / kleyn gestoten / en wat gesmolten Boter / al te samen wel onder een gemenght / vult het in de Darmen / sonder Varcken-meusel te vergeten / en laetsen een uur koken.

Eynde van de Hollandtse Slacht-tijdt.

De Verstandige Confituur-maker.

Onderwijfende, hoemen van veelderhande Vruchten, Wortelen, Bloemen, en Bladen &c. goede en nutte Confituren sal kunnen toemaken en bewaren.

Om Confituren te maken.

Suycker ofte den Honingh daer men mede confijten wil/ moet men klaren of supberen met wit van Eperen en Regen-wa- ter / wel schupmen en koocken / tot dat het begint te lijmen of spinnen.

Om groene Ockernoten te confijten.

Pluckt de Noten af te Sint Jan/ eer de pit hart is/ steekt daer met een penne- ken verschepte gaten in/ leghtse negen of thien dagen te weeck / en dickmaalen ver- verscht / daer naer een weynigh in water gesoden/ en dan in de Supcker of Sproop gesoden / doch wel 4 mael soo langh als Limoenen of Oranje / naer 't blicke afge- daen is / en Nagelen of Caneel in geste- ken zijnde / te mets in 't koocken met wat Honingh of Supcker verberschende vooz 't wegh koocken : dan in de Sproop laten leggen / soo kondt ghyse lange bewaren.

Om Agurkes of kleyne Comcommertjes in te leggen, die delicaet zijn.

Neemt kleyne Comcommers als die in de tijdt zijn / en neemt 2 of 3 handen vol Sout / en doet die in 't water / daer ghy de Comcommers een half uur sult in leg- gen / om die te wassen / en dan schoon ge- wassen / sonder veel te handelen / anders gaet'er de fleur af / dan upt het water op een Vergiet-test gedaen / en als die wel verleekt zijn / doet die in een Blesse of graeuwe aerden Pot / tusschen peder la- ge Comcommers doetmen Peelic / Pe- per / Nagelen / en schijben van Peper- wortelen / Venckel en Lauwer-bladen tot dat u Blesse of Pot vol is / doet dan daer by vande beste Wijn-Rijzjn soo veel

datse bedeckt zijn : men moet die in geen Kelder setten / maer zijn beter op een drooge plaets.

Om halve Appelen droogh te confijten.

Neemt goede en vaste Appelen / snijfse ten halben dooz / schiltse / doet'et kloek- hups upt / doch niet in 't ront geschild / maer langhwerpig / neemt dan schoon geklaerde Supcker-sproop / daer de halve Appelen in gedaen / en laet t'samen soet- jens opzieden tot de Sproop dick wort. De Appelen sullen schijnen plamey te worden ; maer sy moeten met een lepel upt den Sproop genomen worden / soo droogh ghy keunt / en op blicken geleght in een warme stoof / en boben droogh zijnde met een mes om gekeert / en soo gheiaten totse heel droogh zijn / ghy kuntse met Doeper-supcker over sieten om beter te droogen / bewaertse in een drooge plaets / tusschen schoon papiee geleght.

Om Peeren-nat te confijten.

Neemt Muscadelle-peeren / of andere die geen steen van binnen hebben / en doek wat droogh van aert zijn : schilt de selbe / maer de steel moet'er aen blijven ; Ziedt of koocht die in klaer water / maer niet te sacht of te murruto / doet die upt het water en laetse verlecken / giet daer ober geklaert Doeper-supcker tot datse oberdeekt zijn ; laetse een dagh samen staen / giet de Sproop af / alse dun is ge- worden / koocht die wederom tot dieke Sproop / dan weder op de Peeren ge- daen / doet dit soo dickmael tot de Sproop dik blijft / laetse daer in blijven / sy zijn goet.

Om Peeren droogh te confijten.

Neemt Peeren en doetse als bozen verhaelt: maecht de Sproop weder met water wat dun / laetse weynigh t'samen zieden / neemt de Peeren daer soo heet uyt / leghtse op blicken als vooren van de Appelen is verhaelt. Noteert, dat soo haect de confituren met Suyker door dronken zijn, dat het dan tijdt is: want worden anders verachtigh, waer door niet wel konnen droogen, en de vettygheyt niet wel kan afgaen, verliesen oock daer door de klarheyt.

Om Peeren te Kandelifeeren.

Neemt Peeren geschilt / stroptse met sijn gesfoten Supcker / leghtse op een planck in een tinne schotel / doetse in den Oven / de vochtigheyt die daer af komt / giet af / keertse om / stropt'er meer gesift Supcker op / besprenghtse met Hooswater / aldus 3 of 4 mael keerende en supkerende totse by na droogh zijn. Leghtse op een omgekeerde seef / in een warmen oven daer't hzoet uytgehaelt is / totse droogh zijn / dan kunt gpe een heel jaer bewaeren.

Om Quee-peeren te confijten.

Neemt soo veel Quee-peeren gesupbert van schillen en kernnen als Supker / kooktse in een toegedeckte pot op sacht vuur / daer by doende wat Caneel kleyn gesneden / de selve te mets omroerende / tot datse aen alle kanten koleur hebben / als de Supcker tot de dichte van gestolt bleesch nat gekoocht is / neemt die van 'c vuur / hoe de Sproop dicker is / hoe de Queen langer sullen duuren / en hoefse langer koocken / hoe hooger van koleur sy worden.

Om halve Quee-peeren te confijten, op een ander manier.

Neemt Queen / (niet t'eenmael geel ofse rijp) versch afgeplucht / snijtsse te midden door / supbertse van de kernnen en schiltse / klaert drie pont Peper-suycker met drie pinten waters / doet daer by vijf pont halve Queen / laetse soo lange t'sa-

men zieden tot een of twee druppels van de Sproop (op een talljoor latende koelen) kunt oplichten als een Gelep / leght dan de halve Queen in potten / giet de Sproop / kout wesende / daer ober / bint die toe en bewaertse.

Om roode Marmelade van Quee-peeren te maken.

Neemt Quee-peeren / schiltse en snijdtse in stukken / doet'er de kernnen en steenachtigheyt wel uyt / ziedt het al te samen met een weynigh Wjns tot pap / en tot twaelf pont paps neemt acht pont Supckers geklaert / menght dat wel te samen; laet het zieden / coert'et gestadigh tot dat het dick genoegh is / 't selve moet van een tinne schotel afgaen / doet'et dan in doosfen / 't is bequaem.

Ander manier om roode Marmelade te maken.

Neemt thien pont Queen half deur gesneden / de zaden en schillen daer af gedaen / neemt dan negen pont geklaerde Supcker met een mingele Regen-water / dit al te samen in een pan doende / laet'et koocken op een sacht vuur / de selve te met omkeerende / en dectse toe / doch dat wat wasem uyt kan / hoefse langer koocken / hoefse hooger rooder sullen zijn / en alsse murruw zijn / snijdtse dwars over / op dat de Sproop doordringen mach en eenparigh koleur krijgen. Set dan een weynigh van 't Sproop te koelen / en als 't begint dick te worden / breecht utwe Queen kleyn soo veel doenlijck is / proeft als wat opgeschepst is / of ghy die niet een mes kunt snijden dat niet aenkleeft / dan isse bequaem in doosfen te doen / om te bewaeren.

Noch een ander manier van roode Marmelade.

De Queen geschilt en aen stukken gesneden / en dan geraspt en uytgeparst / dat nat genomen met een halve kanne water en twee pont hzoedt-suycker / dat t'samen gesoden met die Supcker tot Sproop /

roop / en wel geschupmt zijnde / de Queen daer in gedaen : decht het wel toe / laet het zieden tot dat 't root wert / wijst het dan kleen / set het weder te koocken / schept op / hoe weyniger teffens / hoe beter.

Om witte Marmelade of Quee-vlees te maken.

Neemt ongeschilde Queen / koocktse in een becken met water / tot de schil berst / neemtse dan uyt / schiltse en snijdt al 't vlees af tot 't kloekhups toe : dit dan gestampt en dooz een niet al te fijne teems gedaen / op dat de steenachtigheyt daer uyt blijbe / sult ghy in een becken op 't vuur laten dzoogen / doch stadigh roerende : wat gedzooght zijnde / sult tot yder pont nemen een pont Supcker dat met water geklaert is / en tot een matelijcke diecke Sproop ; van 't vuur gedaen zijnde / sult 't onder een mengen / en laten 't maer een weynigh opzieden. Schept het in doosen / noch warm zijnde / en steltse in een warme stobe tot daer een kofst boven komt / de doosen mogen oock niet gestooten zijn / bewaertse dan tot 't gebuyck. Sommige nemen vijf vierendeel sijn gestampt bzooodt-supcker / en mengen dat slechts met een pont van 't vlees / dat als boven dooz de teems gedaen is ongedzooght / ende laten 't maer een walleken samen zieden / dese Marmelade valt witter ; maer moet langer in de stoff staen.

Om Quee-koeckjens te maken.

Neemt heele Queen / wijst die schoon af / doch koocht die in water / laetse soo met de schillen zieden totse murruw zijn / neemtse uyt / dechtse toe met een doeck totse lank zijn / doet de schillen af ook de kernen / en het harde / en wijstse heel kleyn / neemt soo veel Supcker als Queen sijn gestoten / menght samen en set het op 't vuur / latet op koocken : gekoocht zijnde / siropt op een schoone planck Supcker / en leght het daer op / maecht koeckjens / laetse hout worden / set die op een stoff met

vuur totse dzoogh zijn / op kumtse in schoo papier bewaren / soo lange het u belieft.

Om Quee-stucken met Citroenen te maken.

Neemt een pont sap van Queen / sap van twee Citroenen / en drie pont bzootsupcker / laet het zieden tot het wel is geschupmt / dan neemt men vijf pont schoone Queen geschilt / soo groot gesneden als men wil / de geele schil van twee Citroenen geraspt / dan samen in schoon water gekoocht tot dat het spint / en in de Sproop gelaten / is seer goet.

Om Abricosen , Persen en Pruymen te confijten.

Neemt Abricosen / Persen of Pruymen van yder een pondt / geklaert als vooren / en koocht het te samen tot de dichte van een matige Sproop / laet het hout worden / en in potten bewaert / is goet.

Om Kriecken , Morellen en Karssen te confijten.

Tot 6 pont Morellen of Karssen (daer de stelen half afgesneden zijn) neemt vier pont Supcker geklaert (als is aengewesen) met water en wit van ey / dan samen sachtjes in de Sproop gekoocht / maer datse niet barsten / tot dat de Supcker begint te spinnen / dan warm in verglaesde potten geset met de steeltjes om hoogh / en de Sproop daer op gegoten.

Ander manier om Karssen , Kriecken , en Morellen te confijten.

Neemt een pont sap van Kriecken / 3 pont Bzooodt-supcker dat samen gesoden tot geschupmt is ; dan 6 pont schoone Karssen met de stelen / latet sacht koocken tot dat het lijmt / en dan uyt gedaen. Men moet by geenige confituren met tin ofte koper by komen.

Om Morellen-sap te maken.

Parst 't sap uyt de Morellen / neemt tegens

tegens 5 pont Say anderhalf pont Suucker / en koocht het t'famen / fchuynt het fcheen / dan in ftoffen gezoten / en heit zijnde dicht toegemaect / blijft lang goet / foo doetmen doek Moerbefien.

Om Karffen-Moes te maken.

Neemt zwarte Kriicken / laetfe in wijn wel zieden / doetfe dooz een fremijn / dan weder zieden tot het dick wozt / die ftadigh roerende ; tot 3 pont fulch Moes / neemt derbehalf pont Suucker / ziet dat dan famen op tot matige dichte. Oock maectmen met speceryen ; in een pont als noch warm is / doctmen een loot poeper van Muskaten en Canceel / Gember en Galiga / van elckx een vierendeel loots ; Nagelen / Foelie / en Paradijs-hout van elckx een half vierendeel loots / dit Kriick-moes verfterckt 't herte.

Om 't mergh van Karffen, Pruymen, Abrikofen, &c. een heel Jaer goet te houden.

Neemt Karffen die wat amper zijn / pluckt de steelen af / koochtfe in een aerde pot sonder nat daer by / op een facht buur / alffe in haer eygen fay beginnen te koken / roetfe dan om datfe niet aenbzynden / fy zijn genoegh alst buytenste vel affaet / en 't mergh tot dicke pap is gewozden / laetfe dan koelen en wrijftfe dooz een omgekeerde Zeef: neemt de deur gedane pap / en fpreyt die op berglaesde betielen / laet het foo droogen in de Son / of in een oven / als 't hoot daer uyt is / doet het dan uyt de fchael en bewaert het / 't is goet om appetijt te verwecken en in heete koortfen te verkoelen.

Om heele Aelbefien te confijten.

Neemt befien / plucktfe van de steelen / doetfe in een kanne / laet die zieden in een ketel met water / doet de kanne wel toe: als de Befien gaer zijn / doetfe dan dooz een teems: neemt tegens anderhalf pont fay / twee pont Suucker / en een konnetje regen-water / laet dat koochen / doet de heele Befien daer in / laet het fachtjens koken / tot 'et begint te lijmen; en dan al boozts tot het wel lijnt.

Om Conferf van Aelbefien of Rob de Rubes te maken.

Pluckt de Aelbefien van de steelen / wzingtfe

dooz een dicke gaffen doeck / op dat ghy niet dan sucker fay hebben mought / daer geen feentjes of o. n. p. berberdyt by is / neemt tot elcke pint fay drie vierendeel Suucker / laet dat t'famen op een kleyn buur koken / staeg roerende niet een spatel / tot dat het boven aen de spatel begint aen te klieben / en dan in potten gedaen. Is goet in heete koortfen , en is geen beter verkoelinge als dit op de tonge bevonden.

Om Syroop van Aelbefien te maken.

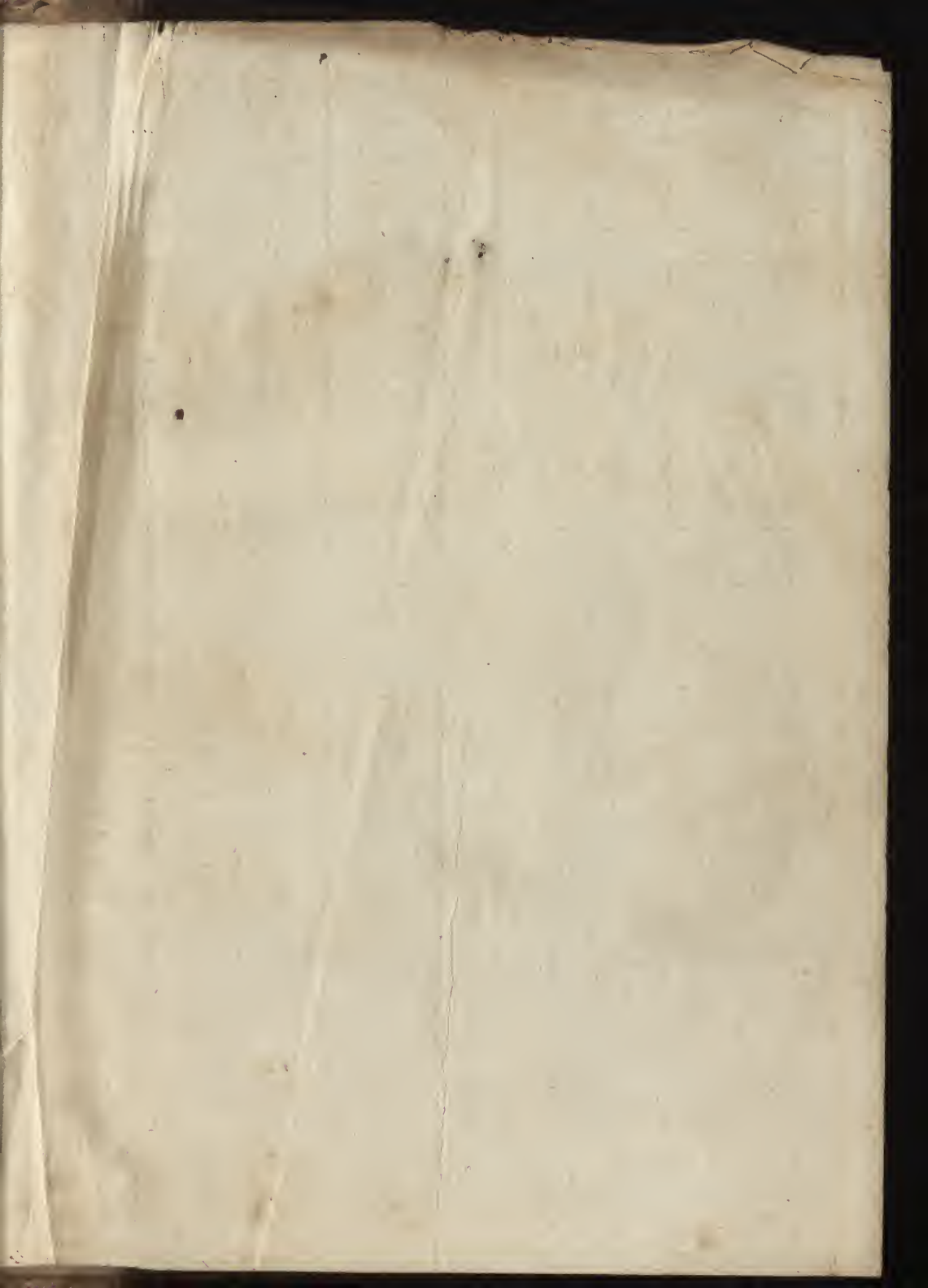
Neemt drie pont fay van Aelbefien en twee pont Suucker / ziedt het te famen tot een dunne Syroop: Dese Syroop is goet in alle heete koortfen , in de pekt: fy verflaet den doft , fy sterckt 't Herte , de Mage en de Lever in alle heete sieckte.

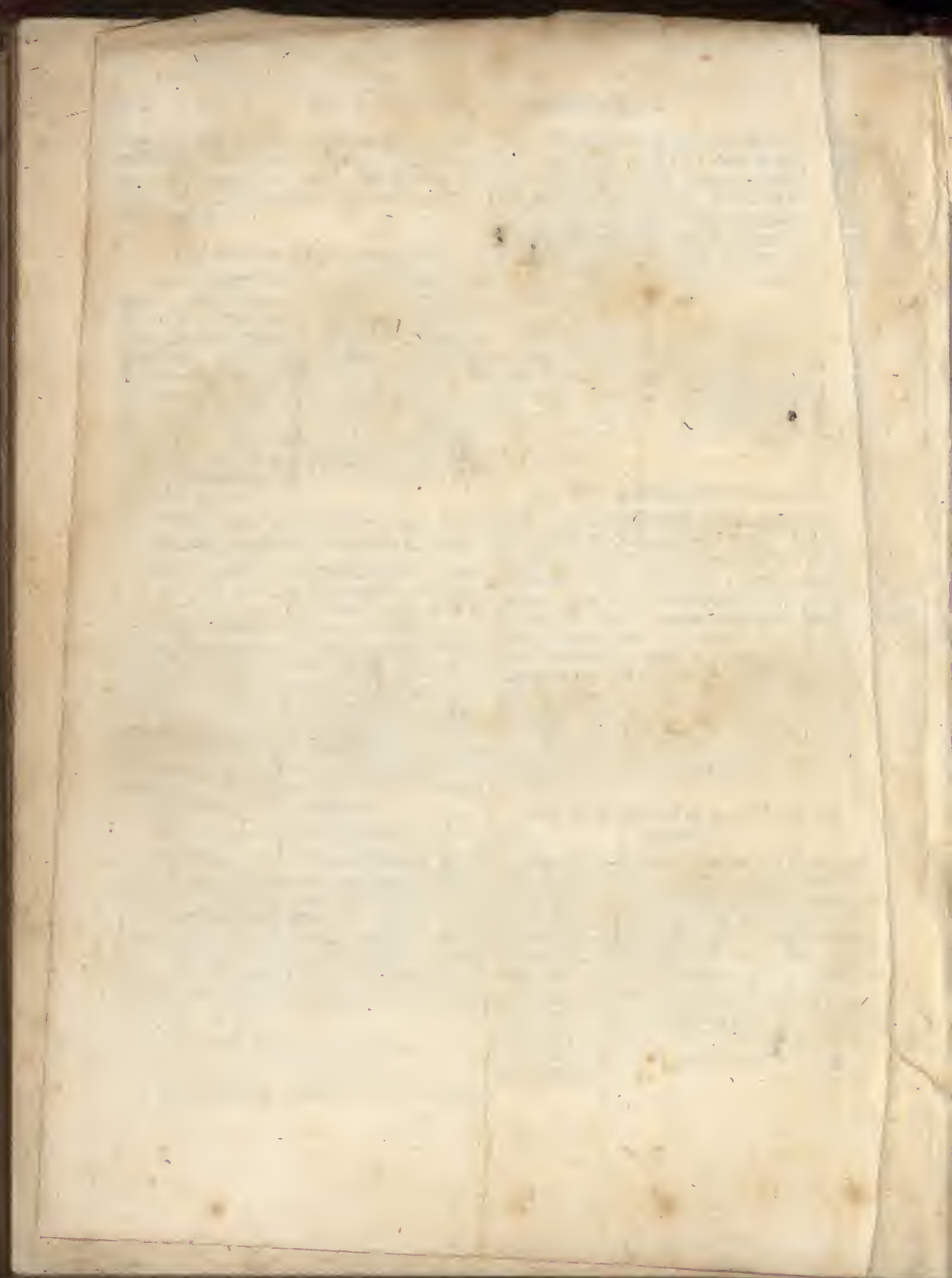
Om Roo Aelbefien-fap te maecken.

Neemt Roo Aelbefien / fuybert die van steelen / en wrijft die in een kom kleyn / dan dooz een doeck gelwongen / neemt dat fay en doet het in een blesse / fet het in de Sonne te distilleren / maer de blesse moet vol wesen / en doet boven op de mont / van de blesse een miffel met een kruys gefneden / en de blesse sal geduurigh ober koochen / en wat uytgekoocht zijnde / doctmen daer telckens weer wat fay by tot het geheel klaer is / doet dan in de fesse wat Candy Syroop / en bewaert het om Appelen, Peeren, Queen , of yet anders mede te ftooven , oock maect het een aengename fmaeck, om in wijn te doen , of om Karpers te ftooven.

Om Quee-peeren te fulten datfe niet bederven.

Neemt de kernen en schillen van Queepeeren / koocht die in froom of put-water tot een matelijcke dicke by / doet daer wat Nagelen / Canceel en Foelyin / en als ghy uwe Queen fchoon hebt afgebaeght van 't wollige dat'er aen is / soo pachtfe in een pot of baetjen / giet daer dat fay op / met schillen niet al totfe bedekt zijn / dect dan dicht toe / als ghyse besigen wilt / moet met een houte lepel uytneemen. Den koocht oock wel in 't fay de Queepeeren een wal op eer menfe inleght / maer dan valense bynachtigh.

SPECIAL 93-B

10329

THE GETTY CENTER
LIBRARY

